

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

DEMİRTAŞ CEYHUN

AH, ŞU BİZ
"KARA BİYİKLİ" TÜRKLER

Sahi...
Niçin Bunca Utanmışız Acaba,
Atalarımızın
Göçebe Oluşundan

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi <https://rantey.org>

PAZINLARI

DENEME DİZİSİ

E YAYINLARI

Gedikpaşa Camii Sok. No: 57 Kat:2
34490 Çemberlitaş - İSTANBUL
PK : 12 Sirkeci - İSTANBUL

**DEMİRTAŞ
CEYHUN**

**AH ŞU BİZ
"KARA BIYIKLI"
TÜRKLER**

AH ŞU BİZ

"KARA BIYIKLI" TÜRKLER

DEMİRTAŞ CEYHUN

● Mart - 1988

ISBN 975-390-077-5

Kapak Grafik : Bülent Engez
Kapak Filmi ve Baskı : Ebru Grafik
İç Baskı : Erdoğan Ofset

DEMİRTAŞ CEYHUN

**AH ŞU BİZ
"KARA BIYIKLI"
TÜRKLER**

İÇİNDEKİLER

Önce Birkaç Söz.....	11
----------------------	----

GİRİŞ

"Biz Kimiz Allah Aşkına?"

William Saroyan'ın Dediği Gibi mi Gerçekten?	17
Kimdir Acaba Şu Türkler?	19

BİRİNCİ BÖLÜM

"Şu Ünlü Göçebelğimiz..."

Atalarımız da Orta Asya'dan Gelmişler	22
Anadolu'ya Yüzyıllar Boyu Akan İnsan Seli: Türkmenler	24
"Barbarlar!..Köpek Kafahlar!..Göçebeler!.."	25
"Türkler Barışta Melek, Savaşta İfrit Gibidirler!"	27
Savaşmak Bir Yaşam Biçimiymiş Onlar İçin	29
Ama Niçin Batıya Göçmüşler?	31
Galiba Atalarımızı da Anadolu'ya Zorla Türkler Göndermiş.....	35
Malazgirt Savaşı Acaba Niçin Yapılmış?	39
"Türkler Geliyooooor!.. İmdaaaaat!.."	42
Türkler Yüzünden Anadolu da Bir Cadı Kazanına Dönmüş.....	44
Ama, Türk Türk'e Anadolu'da da Düşman Kesilmiş.....	46
Cadı Kazanına Bir de Türk'ün Türkle Savaşı Eklenmiş	50
Anadolu'daki İlk Mehdiler: Babalar ve Abdallar.....	52
Osmanlı İmparatorluğu'nu da Göçebe Türkler Kurmuş Ama	56

Fakat, Osmanlı'da Bir Süre Sonra Türk'e Düşman Olmuş....	60
Türkmen Savaşçılarına Karşı Pencik Ordusu: Yeniçeriler	64
"Bir Türk Kellesi Getirene Bir Osmanlı Kaftanı"	68
Türkler, Birinci Murad'ın Ölümüyle Saray'dan da Kovulmuşlar	70
Kosova Savaşı da Bu Amaçla mı Yapılmış Acaba?	73
Sultan I. Murad Bir Cinayete mi Kurban Gitmiş Yoksa?	75
Yıldırım Bayezid, Babasının Öldürüleceğini Biliyor muydu?..	79
Osmanlı, "Göçebe" Sözcüğüne Bile Düşman Olmuş	83
Bu nedenle "Dede Korkut" Kitabı Bile Yasaklanmış Sanki....	86
Yahya Kemal de Göçebe Sözcüğüne Düşman.....	87
Göçebe Olmak Gerçekten Ayıp mı?	88
Kızılderelilerin Ataları da mı Meğer Türkmüş Ne?	90

İKİNCİ BÖLÜM

"Yeniden Türkleşme Serüvenimiz..."

Türk Olmak Kolay mı?	94
Türlü Türlü Türk Var	97
Fetihten Sonra da "İstanbulular" Olmuş	100
Yeni Bir Türk Tipi: "İstanbulu"	104
Osmanlılar İstanbul'u Fethetmişler Ama İşgal Etmemişler ..	107
Osmanlı Kültürünün de Özel Adı: İstanbul.....	112
Türk Olduğumuzu da, Yeniden ta 1900'lerde Anımsamışız ..	118
Ama, Türkçülük Düşüncesi de Gene Orta Asya'dan Gelmiş	123
Türkçülük, Türkler ve Türkiye.....	127
Atatürk'ün Türkçülüğü	133
Tarih Kavgası.....	138
Cumhuriyetin Arkeologlar Dönemi	143
Ve Anadolu'da Kurulan Yeni İstanbul: Ankara	150

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

"Galiba, Göçebelikten Artık Yerleşikliğe Geçiş"

Galiba Son Göç	159
----------------------	-----

Göçebelik Zor Zanaat, Mezarı Bile Yok Göçebenin	164
Göçebenin Kimliği de mi Olmazmış Ne?	168
Öyleyse Necidir Şu Göçebeler Allah Aşkına?	173
Bu Göçebeler, 500 Yılda, Anadolu'da Köylü de mi Olamamış Yoksa?	177
Ama, Artık Galiba Yerleşiyoruz	182
Ekonominin Türkleştirilmesinin Adı da Galiba "Varlık Vergisi"	187
Türk Olmak Gerçekten Zor	193
Köylü mü, Yoksa Hâlâ Reaya mı Anadolu'daki Şu Türkler?	198
Aydın Diktatörlüğünden Reaya Diktatörlüğüne mi?	201
Göçbeydik... Şimdi de Tüccar mı Olduk?..	206
Ama Hâlâ: "Türkünüz, Bıyıklıyız Ter Kokuluyuz"	210
Lakin, Konukseverlikte de Üstümüze Yok	214
II. Dünya Savaşı'nda Avrupa'nın En Demokrat Ülkesi: Türkiye	218
Hitler'den Kaçıp "Boğaziçi'ne Sığınanlar"	226
"Boğaziçi'ne Sığınanlar"ın Suçları da Yahudi Olmak	230
Boğaziçi'ne Daha Kimler Sığınmamış Kimler?	234
İki Vatanlı İnsanlar	236
Daha Kimler Gelmemiş ki?	240
Yalnız Bilim Adamları mı?	245
Ünlü Ressam Leopold Levy Gelmiş	247
Ünlü Rudolf Belling de Heykel Bölümünün Başına Getirilmiş	250
Ünlü Besteci Paul Hindemith Gelmiş	252
Bela Bartok da Türkiye'ye Gelmiş	257
1917'den Sonra da Hem Troçki, Hem de Komünistlerden kaçan Ruslar Boğaziçi'ne Sığınmışlar	259
"Spasibo Bosphorus!.." Spasibo Constantinople	261
SON SÖZ	266

ÖNCE BİRKAÇ SÖZ...

Elinizdeki bu çalışma, adından da anlaşılacağı gibi, kuşkusuz tarihle ilgilidir, ama kesinlikle ne toplumsal, ne budunsal, ne de tarihsel bir araştırma veya incelemedir. Bir yazarın, yazınsal çalışmalarını sırasında aklına takılan veya rastlayınca bir kenara not düştüğü, izlenimleri, yorumları ve (asıl) sorulandır sadece.

Yazrında da; hem, bu çalışmanın bir bilimsel çalışma olmadığını okuyucunun daha ilk satırdan sezmesi istenildiğinden, hem de, kataba belki daha bir kolay okunurluk kazandırılır umuduyla, anlatımına birazcık olsun öyküsel bir tat katabilmek amaçlanmış ve özellikle yazınsal biçem ve kurgulama tekniklerinden yararlanılmaya çalışılmıştır.

İlginçtir, böyle bir çalışma yapma gereksinimini de, ilk olarak, sonradan "Cadı Fırtınası" adıyla yayımladığım romanımı, nerdeyse tamamlanmak üzereyken sil baştan, yeniden tasarlamak zorunda kaldığım, 12 Eylül'ün sıcak günlerinde duymuştum. Askeri cunta, bir yandan insanları kırlalara doldurup, terörle herkesi sindirirken, bilindiği gibi, öte yandan ülkede aşırıma uğramamış, içeriği boşaltılmamış, anlamı saptırılmamış kavram ve değer yargısı da bırakmamıştı kısa sürede. Ayrıca, halkın bu faşist darbe karşısında böylesine tepkisiz ve sessiz kalışı yüzünden, o güne dek verilmiş toplumsal yapımızla ilgili nice kanı ve yargıdan kuşkuya düşmemek, şaşırılmamak da, doğrusu olanaksızdı. İşte, bu olağanüstü olumsuz koşullarda, romanımı yeniden tasarlayıp kurgulamak için çırpınır dururken, bocaladıkça, yeniden yeniden saldırıyordum elimin altındaki kaynaklara, belki geçmişte bir umar bulurum umuduyla. Ve gerçekten de, öyle ilginç şeyler çıkıyordu ki karşıma... Yıllardır karıştırıp durduğum halde bu kaynakları, nasıl olmuş da bugüne dek hiç görmemişim, Yarabbi?.. Hani, bir

atasözümüz vardır; "Kul daralmayınca Hızır yetişmezmiş" ya... Darda kalmanın can havliyle demek...

Örneğin; İstanbul, gerçekten, acaba ne zaman biz Türkler'in olmuştu?

Biliyorduk, İstanbul 1453 yılında fethedilmişti. Ama ilginçtir, şimdi farkına varıyordum; İstanbul'u gerçekten 1453'te fethetmişiz de, kesinlikle işgal etmemişiz meğer. Fatih, fetihten sonra, Türk boylarının da akın akın İstanbul'a doluşmalarına kesinlikle izin vermemiş. İstanbul'un biz Türkler'in eline geçmesi de, fethedilmesinden tam 500 yıl sonra, 1953'te mi gerçekleşmiş ne? Galiba, İstanbul'un fethiyle ilgili ilk resmi kutlama töreni de, biz Türklerce, ta 1953 yılında, fethin 500. yıldönümünde düzenlenmiş. Kim bilir, 29 Mayıs 1953'teki bu görkemli, resmi kutlama törenleri, aynı zamanda, İstanbul'un da artık Türklerce işgal edilebileceğine dair devletçe verilmiş bir gizli iznin işaretiymiş acaba?

Gene, Osmanlılar, gerçekten acaba niçin, örneğin, Sadrazam Lala Yörgüç Paşa'nın, ülkenin dört bir yanına tellal çıkarak, "Kendisine bir Türk kellesi getirene, bir Osmanlı kaftanı armağan edeceğini" ilan ettirecek denli, daha XV. yüzyılda, Sultan II. Murad döneminde korkunç bir Türk düşmanı kesilmişlerdi? Oysa, İmparatorluğun kurucuları da, yani ataları da aynı soydan, aynı budundan insanlardı?

Ama beni asıl şaşırtan şey ise; Osmanlılar'ın "göçebe" sözcüğüne, işitmeye bile katlanamadıkları, akıl almaz boyutlardaki düşmanlıkların olmuştu. Sanki, dil belleklerinden bile söküp atmışlardı bu kavramı. Ne Arapça veya Farsça bir sözcük vardı, ne de yeni bir sözcük uydurulmuştu Osmanlıca'da, bu kavramı karşılayan. Oysa, "göç" ve "göçmen" sözcüklerinin karşılığı olarak, Arapça "hicret" kökünden "muhaceret" ve "muhacir" sözcükleri türetilmişti. Yani, düşmanlık muhacirliğe veya göçmenliğe de değildi kesinlikle, sadece göçebelığe idi, anlaşıldığı kadarıyla.

İlginçtir, Osmanlıların "göçebelik" konusundaki bu bağnaz tutumları, sanki Cumhuriyet'ten sonra da bilinçli bir biçimde sürdürülmüştür. Örneğin, Cumhuriyet'in kurucuları da bu "göçebe" sözcüğünün kullanılmasından pek hoşlanmıyor olsalar gerek ki, bir anlamda Cumhuriyet'in kuruluş manifestosu diye niteleyebileceğimiz Ziya Gökalp'in ünlü "Türkçülüğün Esasları" adlı kitabında, Türkler'in çok eski tarihlerine de göndermeler yapılmasına karşın, "göçebe" söz-

cüğül topu topu sadece üç kez kullanılmaktadır. Hatta öyle ki, bir sosyolog olarak, toplumları içinde bulundukları aşamalara göre "**vahşilik, göçebelik, medenilik**" diye gruplandırıp adlandırarak açıklamalarda bulunurken bile, sanki "**göçebe**" sözcüğünü pek fazla yinelememek için, ötekilerle ilgili bir dolu bilgi aktarıp yazmasına karşın, "**göçebe toplumlar**" konusunda tek sözcük olsun etmemiştir.

Galiba, Cumhuriyet'in kurucularının da, XX. yüzyılda bile, bu "**göçebelik**" konusunda aynı bağnaz tutumu sürdürmelerinden dolayı, Fransız tarihçi Prof. Claude Cahen, "**Modern Türkler, atalarının göçebe olmasından bir eziklik duyarlar**" diye yazmıştır, "**Preottoman Turkey**" adlı kitabında. Doğrusu, bu bağnazlığımızı vurgularken, "**eziklik**" sözcüğünü kullanmasını da, Sayın Profesörün Fransız inceliğine mi yormalı, kim bilir...

Çünkü, geçmişimize düşman bile kesilmişiz bu uğurda zaman zaman, nasıl unutabiliriz... Örneğin; Osmanlılar, tarihlerini bile yadımsmışlar. Unutmak istemişler. Ta Tanzimat'a kadar da, Osmanlı tarihi yerine İslam Tarihi okutmuşlar okullarda, salt göçebe atalarından, Türklerden söz etmek zorunda kalmamak için... Cumhuriyet döneminde ise, belki Osmanlılardan bir arpa boyu daha ileri gitmişiz, atalarımızın "**çooook eskilerde**" göçebe olduğunu şöyle yarım ağızla artık gevelemeye bile başlamışız, ama ilginçtir, bu kez de, Osmanlı'nın "**İslam Tarihi**" yerine, yeni bir "**resmi tarih**" yazdırmışız kendimize.

Gerçekten... Öylesine ilginç şeyler çıkıyordu ki karşıma, yıllarca süren o can havliyle saldırdıkça, elimin altındaki kaynaklarda bile...

Örneğin; Bugün bütün tarih kitaplarımız, Anadolu'nun kapısının Türklere ilk kez **1071 Malazgirt Meydan Savaşı** kazanılarak açıldığını yazmaktadır. Yani, Selçuklu Sultanı Alparslan, ancak 50-60 bin kişilik küçük bir orduyla, İmparator Romanos Diogenes yönetimindeki birkaç yüz bin kişilik Bizans ordusunu yenerek, Anadolu'nun da kapısını Türklere açmıştır. Acaba gerçekten, Malazgirt Savaşı, Türklere Anadolu'nun da kapısını açmak amacıyla mı yapılmıştı? Yani, tarih kitaplarımızda yazıldığı gibi, Alparslan, kendinden birkaç kat daha büyük bir orduya, böyle bile bile fetih amacıyla mı saldırmıştı, yoksa, bir geri püskürtmeyi önleme savaşı mıydı Malazgirt?

Kuşkusuz, Malazgirt Savaşı'nın kazanılmasından sonra da, Türkler, bu kez Mezopotamya'dan Anadolu'ya girmişlerdir. Ancak, gene aynı kaynaklar, biraz gönülsüz bir biçimde de olsa, Türklerin, daha

Malazgirt Savaşı'nın kazanılmasından çeyrek yüzyıl önce, Hazar Denizi'nin güneyinden Anadolu'ya girdiklerini yazmaktadır. Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey, daha 1047'de, amcasının oğlu İbrahim Yinal Bey'i, Müslüman ülkeler yerine Hristiyan ülkeleri yağmalamaları için göçebe Türk boylarının Anadolu'ya yönelmesini sağlamakla görevlendirmiştir. Bu amaçla da, özel bir ordu kurulmuştur. Göçebe Türk boylarını da ardına takan bu özel ordu, İbrahim Yinal komutasında, Hazar'ın güneyinden, kuzeydoğudan Anadolu'ya girmiş ve 1048'de Erzurum, Hasankale önlerinde Bizans ordusunu yenerek, Türklere Anadolu'nun kapısını açmıştır.

Ve gene aynı kaynaklarda belirtildiğine göre, 1048'de Hasankale'den Anadolu'ya giren Türkler, 10-15 yıl gibi çok kısa bir süre içinde de, ta Batı Anadolu'yu, Afyon, Kütahya önlerini bulmuşlardı. İşte, bu göçebe boyların bütün Anadolu'yu talan edip durmasından büyük zararlara uğrayan Bizans İmparatoru Romanos Diogenes de, yıllar sonra ilk kez 1069'da ordunun başına geçip Türklere saldırmıştı. Önüne çıkan kasıp kavuran bu güçlü ordu, 1070'lerde bütün Türkleri ta Antakya'ya kadar püskürtmüş, nerdeyse Anadolu'dan süpürüp atmak üzereydi artık.

Bu nedenle, acaba Alparslan da, bu püskürtmeyi durdurmak ve göçebe Türklerin yeniden İslam ülkelerine dönmelerini engellemek için mi, 1071'de, Malazgirt'te Bizanslılarla çaresiz savaşmak zorunda kalmıştı, kim bilir? Çünkü, gene aynı kaynaklardan öğrendiğimiz kadarıyla, bu göçebe Türk boyları henüz daha Müslümanlığı kabul etmemişlerdir ve Müslüman Türklerin gözündeki bile "kâfirler"dir. Ayrıca Tuğrul Bey de, daha 1040'larda, sonradan kızıyla da evlendiği Müslümanların Halifesine (Abbasi halifesi Kuimbiemrillah'a), bütün Müslümanları bu kâfir (Şamanist) göçebe Türklerin yağmasından ve saldırısından koruyacağına dair söz vermiştir. Ya.ı, Alparslan da, Malazgirt'te dişini tımağına takıp savaşarak atası Tuğrul Bey'in sözünü yerine getirmektedir belki de bir anlamda. Niçin olmasın?

Görüldüğü gibi, "göçebelik" konusundaki bu bağnazlık, Malazgirt Savaşı'nın değerlendirilmesinde de, galiba gene temel belirleyici olmuştur.

Gene, Müslümanlığı önce Maverai'ün Nehr'de tarım ve ticaretle uğraşmaya başlamış yerleşik Türkler kabul etmiş oldukları için, başlangıçta Müslümanlarla Kâfirler arasındaki bir dinsel çekişmeymiş gibi

değerlendirilen bu "göçebelik / yerleşiklik" çelişkisi, bizce, her ne kadar resmi kaynaklarda başka nedenlere bağlansa da, atalarımızın XI. yüzyıldaki Orta Asya'dan Anadolu'ya olan o büyük göçlerinin de temel nedenlerinden biri olsa gerekir.

İlk gelen göçebe boylar zamanla Müslüman oldukça Anadolu'da da yeni yeni adlar altında ortaya çıkan bu çelişki, hiç kuşku yok ki, Osmanlılar döneminde de etkinliğini sürdürmüştür. Yoksa, henüz daha üçüncü padişah Sultan Murad döneminde, bir uç beyliğinden bir devlet haline dönüşülmüş dönüşülmemişken ortaya çıkan nice olayı, bu yerleşiklerle göçebeler arasındaki tarihi kavgayı göz ardı ederek açıklayabilmek, bizce gerçekten olanaksız olsa gerekir. Örneğin; Kosovo, Savaşı bile acaba gerçekten niçin yapılmıştır? Hâlâ yıldönümlelerinde hem biz, hem de Sırlar törenler düzenlediğimize göre, acaba Savaşı da, gerçekten kim kazanmıştır? Sultan Murad da, gerçekten savaş alanında bir Sırlı tarafından şehit mi edilmiştir, yoksa polisiye romanlara bile taş çıkartacak karmaşıklıkta usta işi bir cinayete mi kurban gitmiştir? Yıldırım Bayezid'i, tıpkı yangından mal kaçırır gibi, babası bile belki henüz ölmemişken, başucunda apar topar tahta çıkaranlar, acaba gerçekten kimlerdir?

Çünkü, Sultan Murad'ın öldürülmesinden sonra, unutmayalım ki, "Hristiyan ve dönme unsurlarla" işbirliği yapmayan Türkler, yalnızca ordudan veya saraydan kovulmakla da kalınmamış, zorla sınır boylarına ve kırsal kesimlere yerleştirilmişlerdir. Böylece, o korkunç Türk düşmanlığı ile birlikte, Orta Asya'dan gelmiş atalarımızın belki de yüzde doksanının, 5-6 yüzyıl sürececek o korkunç çileli "zorunlu iskân" dönemi başlamıştır.

Bizce, bugünkü toplumsal yapımızın doğru tanımlanabilmesi için, asıl incelenmesi gereken sorun da, galiba burada yatmaktadır. Örneğin, Osmanlılarca sanıldığı, Cumhuriyetçilerce de tartışılmadan benimsenildiği gibi, Türk boyları zorla kırsal kesimlere iskân edilip, 5-6 yüzyıl boyunca silah zoruyla susturulunca, gerçekten, bu "göçebelik" sorunu kendiliğinden çözülmüş müdür acaba? Salt bunca süredir köylerde yaşadıkları için, bu insanlar kendiliklerinden geçim ekonomisi'nden tarım ekonomisi'ne sıçrayıp, acaba göçebeliği terk ederek yerleşikliğe mi geçmişlerdir? Yani, artık köylü olmuşlar, köylüleşmişler midir?

Hemen belirtelim ki, bugün bütün yönetici ve aydınlarımızca, kanıtlanması bile gerekmeyen bir gerçek olarak kabul edilen bu konuda,

şimdiye dek dişe dokunur bir bilimsel araştırma veya inceleme yapıldığı kanısında bile değiliz doğrusu.

Örneğin, köylülük nedir? Geçim ekonomisi'nden tarım ekonomisi'ne hangi koşullar sağlanınca sıçranılır? Osmanlı toprak hukuku, acaba bu insanların böyle bir sıçramayı gerçekleştirebilmeleri için elverişli midir? Bu zorunlu iskân, salt 5-6 yüzyıl boyunca sürmüş olduğu için, bu insanların kendiliklerinden göçebeliliği terk edip yerleşikliğe geçmeleri açısından, gerçekten tek başına yeterli midir acaba?

Kısacası, şunu kesinlikle belirtmek isteriz ki, bizce; "göçebelilik" gerçeği, birtakım etik veya estetik endişelerle göz ardı edilerek, bugünkü toplumsal yapımızın doğru kavranılabilmesi bile olanaksızdır.

Ayrıca, unutmamak gerekir ki, göçebelilik, ne kültürsüzlük demektir, ne de yabanıllık. Göçebeliliğin de kendine özgü zengin bir kültürü ve uygarlığı vardır kuşkusuz. Örneğin, sadece şu, yeryüzisinde bir eşi daha zor bulunur dehşet konukseverliğimiz ve toplumsal mentalitemizdeki "tanrı misafirliği" kavramı bile, göçebe kültür ve uygarlığının da ne boyutlara ulaştığının bizce yeterli kanıtıdır.

Bugünkü toplumsal kimliğimizin ana belirleyicilerinden biri de, hâlâ bu göçebelilik kalıtları mıdır, kim bilir?

Örneğin, 1950'li yıllarda birden patlayan şu büyük göç de, yoksa hâlâ yitirmedığımız göçebeliliğimizin bir yeni görüngüsü müdür? Son göçümüz müdür!

Gene, şu son yıllarda birden gerçekleşen dış ticaretimizdeki büyük sıçrama, tüccarlarımızın ve müteahhitlerimizin dünyanın dört bir köşesine hızla dağılması, hemen herkesin birbirine bir şeyler sattığı seyyar satıcılardan geçilmeyen şu sokaklarımızın hali de, yüzyıllardır köylülük aşamasına bir türlü geçememiş biz göçebelerin, meğer genlerindeki bir dürtüyle ticaret toplumu aşamasına sıçradığının göstergeleri midir, kim bilir?

Bir yazarın, yazınsal çalışmalarını sırasında kalemine veya aklına takıldıkça oraya buraya çiziktirdiği çıkmalar (derkenarlar) da, ola ki bu konularda bir yeni tartışmaya yol açar umuduyla yayımlanmıştır. İyi niyetli notlardır hepsi de, velhasıl... Bir kusur varsa affola.

Aralık, 1991 / Bebek

GİRİŞ

"BİZ KİMİZ ALLAH AŞKINA?"

WILLIAM SAROYAN'IN DEDİĞİ GİBİ Mİ GERÇEKTEN?

Hangi yıld, şimdi ayrıntılarıyla anımsayamıyorum. Ama, 1950' lerdeydi, ellili yıllardan birindeydi yani. Bir gazetede okumuştum, iyi anımsıyorum. (Dünya gazetesinde. Sanırım, Bedii Faik'in bir yazısıydı.) Zamanın Başbakanı Adnan Menderes, beraberinde bir uçak dolusu teknokrat ve bürokratla Türkiye başbakanı olarak İngiltere'ye giderken yanına, o günlerin ünlü gazetelerinin başyazarlarıyla köşe yazarlarını da almayı unutmamış. (Demek, geziye Dünya gazetesi adına Bedii Faik çağrılmış. Oysa, ansiklopedilerin yazdığına göre Dünya gazetesinin başyazarlığını taa 20 Mart 1971'de ölene dek Falih Rıfkı Atay sürdürmüş. Yani, o yıllarda da Dünya gazetesinin görünen başyazarı Falih Rıfkı olduğu halde, her nedense, geziye Bedii Faik çağrılmış. Artık, o sıralar Menderes'le arası açık olduğu için mi Falih Rıfkı çağrılmamış, yoksa gazete bütünüyle Bedii Faik'in eline geçtiği için mi o gitmiş? Her neyse...)

İşte o gezide... Ünlü gazetecilerimiz ve yazarlarımız Londra'da bir lokantada topluca yemek yiyorlarmış. Kim bilir, gezide olmanın coşkusuyla yemekte bir iki tek de atmanın dürtüsüyle mi artık?.. Nerden aklına esmişse, aralarından biri, tutmuş, masalarına bakan garsonu yanına çağırılmış.

"Bil bakalım, demiş. Biz hangi ulustanız?"

Garson, sanki ilk kez görüyormuş gibi, şöyle bir süzmüş onları.

"İtalyansınız galiba?" demiş.

"Hayır. Bilemedin."

"Öyleyse... İspanyolsunuz mutlaka."

"Hayır!"

Bakmış tutturamıyor, bu kez izin istemiş garson.

"Öyleyse, bana biraz izin verin, düşüneyim." demiş.

Yemeğin sonuna kadar izin verilmiş kendisine. Hatta, ortaya bir ödül de konulmuş galiba. Hangi ulustan olduklarını bilirse, alacak.

Gerçekten de, yemek bittikten sonra, tam kalkacakları sıra, böyle bir bahse girdiklerini bile unutmış gitmişlerken, o garson koşmuş gelmiş yanlarına.

"Sizler Türk olmalısınız." demiş bilgiç bilgiç. "Mutlaka Türksünüz."

Donakalmışlar.

"Nasıl bildin, Allah aşkına?" demişler, şaşkın şaşkın kem küm ederek.

"Çok ekmek yemenizden." demiş garson gene bilgiç bilgiç. "William Saroyan'ın bir öyküsünde okumuştum, Türkler çok ekmek yerlermiş."

Yani, şunun şurasında daha 30-40 yıl gibi, toplumların ömrü açısından oldukça kısa bir süre önce, Batılılar (Avrupalılar) Türkleri ancak Anadolu'yu göçmen yazarların öykülerinden tanıyabilirlerken, ilginçtir bugün Türkleri tanımayan Avrupalı yok gibiydi. Hatta kimi küstah Avrupalılara bakarsanız, artık yalnız Avrupalılar değil, köpekleri bile biz Türkleri çok iyi tanıyordu.

Örneğin, nerdeyse 20 yıldır Göppingen'de oturan ve orada çalışan, -galiba aynı zamanda da siyasal sürgün- Türk Mustafa Sebibuc'in bu yılın başlarında karşılaştığı bir durum, bu anlamda gerçekten çok dikkat çekiciydi.

Anlattığına göre, 25 Ocak 1990 perşembe günü de, gene her zamanki gibi, öğle tatilinde yemekten sonra şöyle bir yürüyüşe çıkmış, dalgın dalgın işine dönerken, nasıl oluyor, karşısına ansızın bir köpek dikiliveriyordu. Bol tüylü, bakımlı, pırıl pırıl, kocaman bir dogger cinsi köpek. Ardında da, iyi giyimli iki Alman. İki ızbandut. Korkudan olduğu yerde donakalıyordu Sebibuc'in. Ama neyse ki, köpek, kıpırdamadan duran Sebibuc'in çevresinde şöyle bir dola-

nıyor, sonra da yolun karşı yanına geçip, ağaçlardan birinin dibine siydiliyor, çekip gidiyordu.

Lakin, Sebibucin'in korkusu daha geçmiş geçmemişken de, bu kez o iki Alman'dan biri dikiliveriyordu karşısına gene birden. Üstelik daha iriyarı olanı. Bayağı pahalı bir şey olduğu belli deri ceketinin kürklü yakasını iyice yukarı kaldırmış. Bir yandan da sağ elindeki köpeğin tasmaını sallıyor iki yana sinirli sinirli. Ve sokuluveriyor kulağının dibine, biraz eğilip.

"Türken mag er nicht!" diyordu, dişlerinin arasından tıslayarak, küfredencesine. (Türkleri hiç sevmez o!..)

Hani, söylediğine göre, o bir anlık öfkeyle herifin üstüne saldırımayı aklından da geçirmemiş değil, Mustafa Sebibucin. Ama, olacak iş mi Allah aşkına? Hem iki ızbandut, üstelik bir de zebella köpek... Hem de Almanya'da... Üstelik bir de, yabancı birinin bir Alman'a saldırmaması ha... En iyisi Almanca bilmiyormuş gibi davranmak... Anlamamıştan gelmek... Sebibucin de öyle yapmış. Bir an şaşkın şaşkın Alman'ın yüzüne bakmış, sonra da yürüyüvermiş, geçip gitmek için. Ama olanağı var mı geçip gidebilmenin? Zorba Alman daha da hışışlanmış onun böyle anlamazdan gelip, çekip gitmeye kalkışmasına. Atılıvermiş önüne, iki kolunu da iki yana açarak yolunu kesmiş.

"Türken kann er nicht riechen!.." demiş, Almanların genellikle küçümsedikleri, aşağıladıkları yabancılarla konuşurken kullandıkları bozuk bir Almancayla, burnundan soluyarak... (Türklerin kokusuna bile tahammülü yoktur onun!..) Anlaşıldı mı?

KİMDİR ACABA ŞU TÜRKLER?

Gerçekten, daha dün denilebilecek kadar yakın bir geçmişte Türkleri ancak William Saroyan'ların öykülerinden tanıyabilen ve tanıyabildiği için de keyiflenen Avrupalılar, acaba niçin, köpeğinin bile Türkten hoşlanmadığını söylüyordu bugün?

1981 yılında da, Batı Berlin'de, Yunaniistan'daki Albaylar Cuntası döneminin sürgünü sevimli dostumuz Kosta'nın meyhanesinde, bir rastlantı sonucu tanıştığım, -galiba- Federal Alman Radyoları yabancı yayınlar bölümü sorumlusu bir Alman da, bana; "İnanın

çok korkuyorum" demişti. "Bir sabah bir de uyanırsınız ki, 2. Dünya Savaşı yıllarındaki Yahudi düşmanlığını bile gölgede bırakacak felaketler olmuş. Binlerce Türk'ün kellesi kesilmiş. Türklere duyulan nefret, düşmanlık o boyutlarda."

Yirmibirinci yüzyılın eşiğinde, Batılı uygar bir ulusun, bir başka ulusa karşı hâlâ böylesine bir kin güdebilmesi... Ondan böylesine nefret etmesi... Gerçekten, kolay kolay inanılır gibi değildi.

Acaba nereden kaynaklanıyordu bu kin, bu nefret?

Yoksa... Tıpkı, İsa'nın Yahudilerce çarmıha gerildiğini 18. yüzyılda öğrenen Osmanlı yeniçerisi gibi hani... Fıkra'yı bilirsiniz. İsa'nın Yahudilerce çarmıha gerildiğini duyar duymaz, doğru Kapalıçarşı'ya gitmiş Yeniçeri ağası. Karşısına çıkan ilk Yahudi'nin gırtlığına dayamış hançerini. "Ulan bre çıft, demiş hışımla. Demek siz öldürdünüz Hazreti İsa'yı, ha?" Can derdine düşen Yahudi, ne yapacağını şaşırmış, kem küm etmiş, başlamış yalvarmaya. "Aman bre paşam, demiş, o senin dediğin binsekizyüz yıl önce olmuştu bre." Yeniçeri, daha da celallenmiş. "Olsun, demiş, ben yeni duy-dum!.."

Yoksa, bu uygar dünyanın insanları da, şimdi, özellikle şu son çeyrek yüzyıldır bazı odakların ustaca planladıkları örgütlü ve yoğun propagandalarının dürtüsüyle, nicedir üstü tozlanmış, küllenmiş, unutulmuş gitmiş, tarihin labirentlerindeki bir takım eski hesapları mı yeniden görüşmeye kalkışıyorlardı? Böylece, eski Haçlı Savaşları'nın, Fatih'in İstanbul'u fethinin, Osmanlı İmparatorluğu'nun öcünü mü ülkelerindeki işçilerimizden alıyorlardı yani?

Veya, 60'lı yıllarda, ülkelerindeki işgücü açıklarını kapatabilmek için dibi kırmızı mumlu okuntularla çağırdıkları, istasyonlarda bando mızıkalarla karşıladıkları işçilerimizin kendilerine pek de benzemediklerinin ayırımına, anca çeyrek yüzyıl sonra mı varmışlardı da, şimdi horluyorlardı?

Gerçekten de, bu uygar ülkelerde (!), artık öylesine boyutlara varmıştı ki bu nefret, bu horlama, örneğin nice ünlü üniversitelere girmiş delikanlılarımız bile, Türk olduklarını söylemektense, sanki o Londralı garsona gönderme yaparmış, kulaklarını çınlatmaya çalışmış gibi, Batılı güzel kızlara kendilerini kâh İtalyan, kâh İspanyol, kâh Güney Amerikalı, hatta kâh İranlı diye tanıtmayı yeğliyorlardı.

İlginçtir, bu yüzden, o ülkelere gönderdiğimiz okumuş görevlilerimizin de, artık en büyük övünç nedenleri, kendilerini kimsenin Türk'e benzetememesi olmuştu. Olur olmaz, "Ayol..." diyorlardı. "Vallahi, Türk'üm diyorum, yine de kimseyi Türk olduğuma inandıramıyorum. Hayır, siz Türk olamazsınız diyorlar da başka bir şey demiyorlar, kardeş." diye övünüyorlardı genellikle.

Acaba niçin?

Acaba gerçekten, hâlâ ilkel, kaba, barbar bir toplum muyduk kimilerinin savladığı gibi? Yani, yoksulluktan değil de ilkelliğimiz yüzünden mi yıkanmayı pek sevmiyorduk, ter kokuyorduk, genellikle tahılla besleniyorduk ve bu yüzden kara kuru, kısa boyluyduk? 21. yüzyılın eşiğine geldiğimiz halde, hâlâ tam olarak yerleşikliğe geçememiş, uygar bir toplum olamamış mıydık? Yani, bu ilkelliğimiz yüzünden mi bizi bir türlü yakıştıramıyorlardı Avrupa'ya? Daha pasaportlarımızın kapağındaki ay yıldızı görür görmez, tıpkı bir kırmızı muletayla ansızın karşılaşmış azgın İspanyol boğasına dönüyorlardı birden?..

Sahi, kimdik biz? Nasıl insanlardık? Bu Türkler nasıl insanlardı yani? Neciydiler? Hatta çoğu kez kendilerinin bile, kâh gurbette, kâh iki tek rakı atınca, hemen gır gıra aldığı, alay ettiği, bazan aşağıladığı, kimilerininse sık sık yadsıdığı veya sakladığı bu "*Türk olmak*" nasıl bir şeydi acaba?

BİRİNCİ BÖLÜM

"ŞU ÜNLÜ GÖÇEBELİĞİMİZ..."

ATALARIMIZ DA ORTA ASYA'DAN GELMİŞLER...

Hemen belirtelim ki, biz Türklerin de, bugün Avrupa'da yaşayan birçok ulus gibi, yüzyıllar öncesi Orta Asya'dan göçüp gelerek Anadolu'ya yerleşen bir bozkır budunu olduğu tarihi bir gerçektir. Yani, bizim atalarımız da, bin yıl önce Orta Asya'dan göçüp gelmişlerdir ve buraları kendilerine zorla yurt edinmişlerdir.

Bunlar bilinmektedir. Bunlar iyi bilinmektedir de, ancak buralara ilkin hangi tarihte geldiğimiz konusunda tevatür çeşitlidir.

Kimine göre, Anadolu'ya ilk ayak basan Türkler, bizlerin ataları olan Oğuz boylarıdır ve XI. yüzyıldan itibaren gelmeye başlamışlardır. Kimine göre, Türklerin Anadolu'ya ilk ayak basışı Abbasiler dönemindedir. Abbasi halifeleri, daha IX. yüzyılda Bizans'a karşı Semerkant dolaylarından getirdikleri Türkleri Güney ve Doğu Anadolu'ya yerleştirmişlerdir.

Bazı tarihçilerin belirttiklerine göre ise, daha VI. yüzyılda, M.S. 530'larda Anadolu'da yaşayan Türkler vardır. Bizans İmparatorları, İran'a karşı Balkanlardan bazı Türk boylarını getirerek yukarı Fırat dolaylarına, Doğu Anadolu'ya yerleştirmişlerdir.

Bazı tarihçiler de, Türklerin Anadolu'ya ilk kez IV. yüzyılda, Hunlarla birlikte ayak bastığını savlamaktadır. *"Roma İmparatoru Theodosios'un ölüm yılı olan 395'te, Hunlar iki koldan harekete geçmişler ve bir kısmı Balkanlardan Trakya'ya doğru ilerlerken, daha büyük sayıda olan diğer kısmı ise, Kafkaslar üzerinden Anadolu'ya gir-*

miştir." (İ.A. cilt 12/2 s.155) İslam Ansiklopedisi'ne göre, "*Bu, Türklerin Anadolu'da tarihi kayıtlarla sabit olan ilk görünüşleri*"dır.

Bilindiği gibi, *Atilla* ile, IV. yüzyılda Avrupa'nın altını üstüne getiren Batı Hunlarının, Orta Asya Hunlarıyla uzak yakın bir ilişkilerinin bulunmadığı taa XVIII. yüzyıla dek savlanmışsa da, bugün artık bütün tarihçiler ve Doğubilimcileri Batı Hunlarının da Asya Hunlarının bir devamı olduğunu kabul etmektedirler.

Kuşkusuz, Hun İmparatorluğu da bir göçebe imparatorluktur ve imparatorluklarda bir budunsal bütünlüğün olabilmesi elbette söz konusu değildir. Ayrıca, o yüzyıllarda toplulukların budunsal bütünlüklerinden ve bir budunsal kimliklerinden söz edebilmek de elbette olanaksızdır. Üstelik, tarihler bir Hun budununun varlığından da hiç söz etmemektedirler. Ama bir Hun budununun varlığından söz edilememesinden yararlanıp, II. Dünya Savaşı yıllarında Ankara Üniversitesi'nde de görev almış, Uzakdoğu tarihi uzmanı değerli *Prof. Eberhard*'ın da belirttiği gibi, "*Hunlar Türktü*" demek de, hem olanaksız, hem de yanlıştır. Çünkü, *Atilla Hun İmparatorluğu* da, kuşkusuz bütün Orta Asya kökenli göçebe imparatorluklar gibi, Orta Asyalı birçok budunun katıldığı ve karıştığı bir kozmopolit etnik yapıdan oluşsa gerektir. Nitekim, tarihçilerin de nerdeyse ortaklaşa bir biçimde belirttikleri gibi, *Atilla Hun İmparatorluğu*, "*Fin, Fin-Ugor, Uygur, Moğul, Türk-Moğul ve Türk*" budunlarının bir araya gelmesinden oluşmuş bir topluluktur. Hatta, kimi tarihçiler, bu birlikte tam 45 ayrı budunun varlığından söz etmektedirler. Gene, *Prof. Eberhard*'a göre, İmparatorluk Sarayı'nda da, Got ve Latin dilleriyle birlikte Türk dili de kullanılmaktadır. Hatta, İmparatorluğun yöneticilerinden ve komutanlarında çoğu da Türk boylarındandır. Yani, kimi Türk boyları, *Atilla Hun İmparatorluğu*'nda da yönetici boylardan biridir.

Görüldüğü gibi, bu bilgilere göre, Türkler gerçekten, ilk kez IV. yüzyılda, Hun İmparatorluğu içinde gelerek Anadolu'ya ayak basmış olsalar gerektir.

Ancak, şurası da kesin ki, bugün Anadolu'da yaşayan biz Türklerin hemen hemen tamamının atası diyebileceğimiz Oğuz boylarının (Türkmenlerin) Türkistan'dan kalkıp batıya, buralara akın akın gelmeleri de, XI. yüzyılda başlamıştır.

ANADOLU'YA YÜZYILLAR BOYU AKAN İNSAN SELİ; TÜRKMENLER...

Ermeni ve Rum kaynakların "*çekirge sürüsü gibi*" diye tanımladığı, kimi Hazar denizinin altından, Azerbaycan üzerinden, kimi Mezopotamya'dan, batıya doğru, XI. yüzyıldan itibaren akın akın gelen bu insanlar için, değerli tarihçimiz Prof. Fuad Köprülü de, "*Doğudan gelen bitmez tükenmez insan seli*" gibi demektedir.

Gerçekten de, bütün tarihçilerin ve yerli kaynakların söz birliği etmişcesine saydıkları gibi, değişik adlar altındaki Oğuz boyları *Kınıklar, Kayılar, Bayındırlar, Baraklar, Yıvalar, Sahurlar, Avşarlar, Beğdililer, Büğdüzler, Bayatlar, Yazırlar, Kara Bölükler, Alka Bölükler, Yüreğirler, Dodurgalar, Alayundlular, Döğerler, İğdirler, Peçenekler, Çavuldırlar, Çepniler, Çaruklular, Karkınlar, Kızıklar, Yaparlılar, Ey-mirliler, Kıpçaklar, Karluklar, Harızmler* ve daha niceleri XI. yüzyılın ortalarından itibaren Anadolu'ya akın akın doluşmaya başlamışlardır.

XI. yüzyılda Anadolu'ya akın akın gelen bu insanların sayıları hakkında da, doğal olarak elde kesin bir bilgi yoktur. Tarihçilerin bu konudaki kestirimleri ve yorumları da çok çeşitlidir.

Örneğin, Prof. Claude Cahen, "*Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*" adlı kitabında, bu sayının öyle sanıldığı kadar da büyük olmaması gerektiği görüşünü savunmaktadır. Çünkü, Prof. Cahen'e göre, "*O çağlarda, belirli bir göç süresi içinde birkaç yüz bin kişiden kalabalık grupların yer değiştirmesine olanak yoktur. Metinlerde bunlardan çok büyük kitleler olarak söz edilmekteyse de, o dönemlerde en büyük orduların sayılarının bile birkaç bin kişiyi geçmediğini unutmamak gerekir.*" (E Yayınları, İstanbul 1979, s.149) Dolayısıyla, XI. yüzyılda bu göçle Anadolu'ya gelenler de en çok 200-300 bin kişi olmalıdır.

Bir başka Selçuklu tarihi uzmanı olan Prof. İbrahim Kafesoğlu da, bu sayının, olsa olsa 550-600 bin kişi dolaylarında olması gerektiği görüşündedir.

Ord. Prof. Mükrimin Halil Yınanç ise, yaptığı hesaplara göre bu sayının 1 milyonun çok üstünde olması gerektiğini savlamaktadır.

Doğrusu bizce de, bütün Anadolu'nun, o günkü koşullarla, bunca kısa bir süre içinde baştan sona Türkleştirilmiş olmasına bakılır-

sa, bu sayının gerçekten de birkaç yüzbinin çok üstünde olması gerektir.

Nitekim, İkinci Haçlı Seferi'ne katılarak Anadolu'ya gelen tarihçiler de, Ege denizi kıyılarının (bile), özellikle de Menderes ovasının, daha XII. yüzyılın ilk yarısında tamamen Türklerle dolu olduğunu yazmaktadırlar. Aynı yüzyılın sonlarında, Üçüncü Haçlı Seferi'ne katılan *Alman İmparatoru Barbarossa* da, Denizli Akşehir yönünde ilerlerken yüz bin dolaylarında Türklerle karşılaştıklarını söylemektedir.

Sovyet tarihçi *Prof. Vladimir Gordlevskiy* de, "*Anadolu Selçuklu Devleti*" adlı incelemesinde, dalga dalga büyüyerek süren Türk göçü karşısında, Bizans imparatorlarının da dehşetli şaşkınlıklarını yazmaktadır.

Kısacası, XI. yüzyılın başlarından itibaren Türkistan'dan batıya, Anadolu'ya doğru akın akın gelen bu büyük göçün başlangıç ve bitiş tarihleri de olmadığı için, gelen insan sayısının hesaplanabilmesi zaten olanaksızdır. Ayrıca, bilindiği gibi, bu göç dört beş yüzyıl boyunca da sürmüştür. İşte bu yüzden, belki ilk gelenlerin sayıları birkaç yüz bin dolaylarındadır. Ama, Anadolu'ya gelen Türklerin tamamı, bizce de mutlaka milyonun çok üstünde olmalıdır.

"BARBARLAR!.. KÖPEK KAFALILAR!.. GÖÇEBELER!.."

Ermeni tarihçilerin yazdıklarına bakılırsa, XI. yüzyılda başlayan bu büyük göçün ilk akını, 1016-1017 yıllarında Van yöresindeki *Vasपुरagan Ermeni Prensiğine* karşı yapılmıştır. Yazılanlara göre, bu bir yağma akınıdır.

İlk sıralar, bir baskınla ansızın saldıran bu göçebe atlı savaşçılar, ortalığı kırıp geçirip, yağmaladıktan sonra çekip gitmektedirler. Kış bastırmadan da mutlaka yurtlarına dönmektedirler.

Bu akıncılar için de, Ermeni ve Rum kaynaklarında genellikle "*barbarlar*", "*kurtlar*", "*kurt kafalı*", "*köpek kafalı barbarlar*" vb. gibi nitelikler kullanılmaktadır. Latin tarihçiler de, onları "*çadırlarda yaşayan bedeviler*", "*haydutlar*" diye tanımlamaktadır. Bazı Ermeni kaynaklarında da "*kadınlar gibi uzun saçlı adamlar*" diye tanımlanan

bu akıncıların ok atmadaki ustalıkları da ürküntüyle anlatılmaktadır. Orta Asya bozkırlarında sürü peşinde dolaşarak, genellikle hayvancılıkla uğraşan bu insanların, aynı zamanda çok iyi birer avcı, dolayısıyla da çok iyi birer savaşçı olmaları, elbette hiç kuşku yoktur ki, bu yaşam koşullarının doğal sonuçlarıdır.

Gene bu yerel kaynaklarda belirtildiğine göre, başlangıçta genellikle baskın biçimindeki bu akınlar, giderek daha örgütlü bir hal almaya başlamıştır. Atlı savaşçılar, artık arkalarında hayvan sürüleriyle birlikte, üstü örtülü arabalarla ailelerini de getirir olmuşlardır. "*Arabalı çadır*" diye nitelenebilecek bu üstü örtülü arabalar, savaşta akıncılara gerçekten de büyük bir üstünlük sağlamaktadır. Çünkü, arabaların içinde kocalarıyla birlikte gelen kadınlar, onlar gündüz akına gittiklerinde geride kalıp, bir yandan hayvanlara bakmakta, bir yandan da günlük ev işlerini yapmaktadır. Aş pişirmekte, ekmek açmakta, süt sağmakta, hayvan kırmakta, yün eğirmekte, kumaş dokumaktadır. Daha da önemlisi, bu arada çocuk da doğurup büyütmektedir. Hatta gerekirse, ata atlayıp savaşa da katılmaktadır. Bu "*barbarların*" kadınları da en az erkekleri kadar savaşçıdır. Ama görüldüğü gibi, asıl önemli olan, bu üstü örtülü arabalarla, savaşçılara her türlü lojistik desteğin anında veriliyor olmasıdır. Arabalarda yarının savaşçıların bile yetiştiriliyor olmasıdır.

Yani, Anadolu'ya akın akın gelmeye başlayan bu göçebelerin, yalnızca kendileri de savaşçı değildir, bütün aile bireyleri çok iyi savaşçılardır. Gerektiğinde kadınlarla birlikte çocuklar dahi savaşa katılmaktadırlar.

Üstelik, gerek bu yaşam biçimi ve aile yapısı yüzünden, gerekse üstü örtülü bu arabaların sağladığı üstün teknolojik destek sayesinde, kendilerine özgü yeni savaş taktikleri de geliştirmişlerdir.

Örneğin, hem çok iyi at yetiştirmeleri ve dolayısıyla çok iyi atlara sahip olmaları, hem de dörtnala giden atın üstünden bile ok atmadaki ustalıkları yüzünden, cephe savaşı yerine, genellikle vurkaç savaşını yeğlemişler ve göğüs göğüse savaşmak yerine hep uzaktan savaşmışlardır. Aşiret bireylerinin hemen hepsi de ya atlı, ya arabalı olduğu için, üstlerine gelen büyük orduların önünden kolayca geri çekilebilmişler ve pusuya yatarak tuzaklar kurabilmişlerdir. Gene, aileleri de kendileriyle birlikte olduğundan, istedikleri yerleri uzun süreler boyunca kuşatabilmişlerdir. Onların tarım alanlarını

hayvan sürüleriyle çiğneyip, besin stoklarını yağmalamışlar, yakmış yıkmışlar, su kaynaklarını zehirleyip içilemez hale getirmişler ve yıpratma savaşlarıyla düşmanlarını yenmeyi başarmışlardır.

"TÜRKLER BARIŞTA MELEK, SAVAŞTA İFRİT GİBİDİRLER!.."

Atalarımızın da, Orta Asya bozkırlarının zor doğa koşullarında yaşamaya alışık, hayvancılıkla uğraşan, özellikle de at yetiştirmekte çok usta ve çok iyi ata binip, dörtnala giden atın üstünden bile attığı okla istediği noktayı vuran çok iyi savaşçılar olduklarını hemen hemen bütün tarihçiler belirtmektedirler.

Sovyet tarihçi Prof. B.Y. Vladimirtsov'un, "*Moğol Göçebe Feodalizmi*" adlı kitabında da belirttiği gibi, göçebe bozkır budunları için, at her şeydir. "*At sürüleri yetiştirmeden bozkır ekonomisinin sürdürülebilmesi olanaksızdır.*" Nitekim, bazı sosyolog ve antropologlar göçebe kültürüne ve uygarlığına, "*atlı kültür*", "*atlı uygarlık*" da demektedirler.

Atı ilk hangi budun yakalayıp evcilleştirmiştir? Atlı kültürü acaba hangi budun başlatmıştır? Kuşkusuz, yanıtlayabilmek olanaksızdır. Ama, atı ilk yakalayıp evcilleştiren de, at kültürünü ilk kuran da, mutlaka bir bozkır budunu olsa gerektir. Hele, şu ilk karavan "*üstü kapalı araba*"nın, her konaklamada çadır söküp çadır kurmaktan kurtulmak amacıyla, bir anlamda *tekerlekli çadır* niyetine, bir göçebe bozkır budunu tarafından bulunmuş olduğundan ise hiç kuşku duyulmasa gerektir. Ve bu buluş, atlı uygarlığa da mutlaka çağ atlatmıştır.

Kısacası, göçebe yaşam biçimi atalarımızın da çok iyi birer savaşçılar olmalarını zorunlu kılmıştır ve at, onlar için de her şeydir. Öncelikle de savaş arkadaşıdır ve kutsaldır.

Öyle ki, atalarımızın savaşçılıkları konusunda Hazreti Muhammed'in de bir hadisinin bulunduğundan bile söz edilmektedir.

Prof. Enver Ziya Karal, Türk Tarih Kurumu Yayınları arasında çıkmış "*Bilim Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe*" adlı ortak kitaptaki "*Osmanlı Tarihinde Türk Dili Sorunu*" adlı yazısında, *Kâş-*

garlı Mahmut'un, ünlü kitabı "*Divanü Lugatî't-Türk*"te, Muhammed'in, "*Yüce Tanrı der ki, benim bir ordum vardır, adını Türk koydum. Onu Doğu'da oturttum: Bir ulusa kızdığım vakit onu üzerine saldırtırım.*" diye bir hadis'inin bulunduğunu yazdığını belirtmektedir. (Ankara 1978, s.24)

Sovyet Prof. Gordlevskiy de, "Anadolu Selçuklu Devleti" adlı kitabında, "*Tebrizli Şemseddin Aflâki*"nin Mevlevi şeyhlerinin yaşam öykülerini anlatan *Menakib-ül Arifin* adlı kitabında, Mevlana Celaleddin Rumi'in oğlu *Bahaddin Veled*'in, bir yıllarda Bağdat'ta, Türklerin Halife üzerinde etkin oldukları sıralar tahrif edilmiş olabileceğini sandığı böyle bir, '*Benim, doğuya yerleştirdiğim bir ordum var; adlarını Türk koydum.*' diye başlayan bir hadis duyduğunu anımsadığını, yazdığını" işaret etmektedir. (Ankara 1988, s.110)

Ancak, bu açıklamadan sonra, Sayın Profesör, *Aflâki*'nin, *Kaşgarlı Mahmut* için "*Müslüman sofuluğuyla ağulanmış*" dediğini ve "*barbar Türkler*" hakkında bu tür "*eski uydu maları yinelemekten*" de büyük zevk duyduğunu belirtmektedir.

Bir başka Selçuklu tarihi uzmanı olan Prof. Osman Turan da, "*Türk Cihan Hakimiyeti Mefkûresi Tarihi*" adlı kitabında, Hazreti Muhammed'in, bir diğer hadisinde, "*Türkler size dokunmadıkça siz de Türklere dokunmayınız.*" dediğini iddia etmektedir. (Turan Neşriyat Yurdu Yayını, İstanbul 1969, s.133)

Gene aynı kitapta, "VIII. yüzyılda Orkun'da, Buda ve Lao-Tse dinleri için de birer tapınak yaptırmak isteyen *Bilge Kağan*'a, veziri ve kayınpederi *Tonyukuk*'un, '*Buda dini, insanlara yumuşaklık ve uyuşma telkin ettiğinden, Türklerin yaşayışlarına ve savaşçı ruhlarına aykındır.*' dediği aktarılmaktadır. (age s.65)

Sayın Prof. Osman Turan, kitapta Üçüncü Bölüm'ün başında da, *Gazzi* adlı birinin bir özdeyişini yinelemektedir. (Doğrusu, *Gazzi* kimdir, kitapta bu konuda bir açıklama, dipnotu biçiminde olsun bir kaynak gösterme filan yoktur. Bulabildiğimiz başvuru kitaplarında da, bu konuda herhangi bir bilgiye rastlanılamamıştır. Sanırız, adın yazımında bir dizgi hatası filan yapılmış olsa gerektir.) Özdeyişte de, atalarımızın savaşçılıklarıyla ilgili olarak; "*Türkler barışta melek, savaşta ifrit gibidirler.*" denilmektedir.

Gene, Prof. Gordlevskiy, yukarda sözünü ettiğimiz kitabında, "*İranlı Ubeyd Zakani*'nin de '*Risale-i Târifât*' adlı yapıtında" atalarımız için "*Türkler, deccalin ön habercisidirler.*" dediğini yazmaktadır.

Atalarımızın yalnız erkeklerinin değil, kadınlarının da nasıl savaşçılar olduklarını ve savaşlara çoluk çocuk nasıl katıldıklarını da, *Otlukbeli Savaşı*'nda *Fatih Sultan Mehmed*'e karşı *Akkoyunlu Sultanı Uzun Hasan*'ın yanında bulunmuş İtalya elçisi Barbaro, önce bir Türk ordusunun ilginç dökümünü de vererek şöyle anlatmaktadır;

"Altı bin büyük çadır, otuz bin deve, beş bin yük katır, iki bin katır, yirmi bin küçükbaş hayvan, onbir bin büyükbaş hayvan, yirmibeş bin atlı asker, bin iyi ve orta cins kadın, beş bin kadın hizmetçi, altı bin 12 yaşın altında çocuk, beş bin bebek, beş bin yük arabası, iki bin eşek, yirmi bin hizmet atı, yüz av leoparı, iki yüz doğan, üç bin atmaca, elli şahin ve üç bin de yardımcı adam."

"Kadınlar da, bu askeri seferlerde önemli roller oynamaktadırlar. Çocuklarını bindikleri atların eyer kaşında taşırlar. Sol elleriyle hem atın dizginlerini, hem çocuğun beşiğini tutarlar. Sağ ellerinde ise, savaşta silah olarak kullandıkları, küçük parmaklarına bağlı bir de kamçı vardır. Yürüyüş halindeyken de çocuklarını emzirebilmektedirler." (Doğan Avcıoğlu, Türklerin Tarihi, cilt 1, s.184)

SAVAŞMAK, BİR YAŞAM BİÇİMİYMİŞ ONLAR İÇİN...

Yukarda da yinelediğimiz gibi, Orta Asya bozkırlarının ve çöllerinin zor yaşam koşulları, üretim biçimi henüz daha hayvancılık ve avcılık aşamasındaki bir göçebe toplumun bireyleri oluş gibi nedenler, atalarımızın da çok iyi at yetiştiricisi, çok iyi avcı, dolayısıyla da çok iyi savaşçılar olmalarını, kuşkusuz zorunlu kılmıştır.

Ancak, ata binmesini çok iyi biliyor olmak, çok iyi ok atmak, iyi pusu kurmak, gerektiğinde de iyi pala sallamak gibi beceriler, gerçekten, o kişinin bir savaşçı da olmasını ve sürekli savaşmasını, yani savaşçılığı bir meslek olarak seçmesini de zorunlu mu kılmaktadır acaba?

Doğrusu, bu soru için olumlu bir yanıt, önce akla aykırı olsa gerektir. Çünkü, bu becerilerin hemen hepsinin bugün ayrı birer spor dalları olduğu düşünülürse, böyle bir tasımlamayla böyle bir vargıya ulaşılabilmesinin olanaksızlığı, açıkca görülmektedir.

Ama ne var ki, atalarımızın yüzyıllar boyu savaşçılığı kendilerine bir meslek olarak seçtikleri de, yadsınamayacak bir gerçektir.

Örneğin, komşu budunlarla birleşip ortaklaşa bir devlet veya imparatorluk kurarak, yeni fetihler ve yağma peşinde sürekli savaşmak bir yana, bir ücret karşılığında yabancı (hatta düşman) ordular da paralı asker olarak savaşmak da, atalarımızın geleneklerinde aykırı bir durum değildir. Kesinlikle ayıp veya suç sayılmamakta, doğal karşılanmaktadır. Çünkü, savaşçılık mesleği, savaşmak da işidir onun.

Eski Çin kaynaklarının, Çin ordularında savaşan Orta Asyalı Moğol, Türk vb. ücretli askerlerden söz ettiği bilinmektedir. Çağdaş tarihçiler de, *Çin ve Roma'nın bol miktarda ücretli Türk askeri kullandığını* saptamışlardır. Hatta, *güçlü ve zengin Romalı soyluların, Türklerden kendilerine özel koruma birlikleri kurdukları* bile savunulmaktadır. *Bizans ordularının, Türk oğulları anlamına gelen "Turkopouloi" diye adlandırdıkları, ücretli Türk askerlerinden oluşmuş özel birliklerinin olduğu* bugün bütün tarihçilerce kabul edilmektedir. Bilindiği gibi, *Büyük Hun İmparatoru Atilla*, ücretli askerlikte bir sakınca görmek şöyle dursun, *Roma ordusunun maaşlı generali olmuş ve bundan dolayı kurulanmıştır.*

Öyle ki, Osmanlı İmparatorluğunun 5. padişahı *Sultan Çelebi Mehmed'in (I. Mehmed'in) oğlu Şehzade Orhan'ın*, Bizans ordusundaki ücretli Türk askerlerinin komutanı olarak, İstanbul'un fethi sırasında, 1453'te, Kumkapı-Samatya arasındaki surları korumakla görevli olarak Fatih Sultan Mehmed'e karşı savaştığını, değerli tarihçimiz *Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı* da doğrulamaktadır. (Osmanlı Tarihi, cilt I, s.474, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1982)

Atalarımız, yalnızca paralı askerler olarak yabancı orduların içinde onlar adına savaşmaktan da öte, belirli ücretler karşılığında üstelik bütün bir aşiret, bir boy olarak belirli bir yerin savunulmasını üstlenmekte de bir sakınca görmemişlerdir.

Yukarda da değindiğimiz gibi, Prof. Gordlevskiy de, bu büyük Türk akını karşısında şaşırان Bizans imparatorlarının, çareyi bu Türklerin önüne, daha önce İmparatorluk topraklarına gelip yerleşmiş Türk boylarını çıkarmakta bulduklarını yazmıştır. Balkanlara ve Tuna boylarına gelip yerleşmiş, hatta bazıları Hristiyan da olmuş, Kalaçlar, Kanglılar, Karluklar, Peçenekler, Gagavuzlar, vb. gibilerden bir kısmını toptan Doğu Anadolu'ya getirip yerleştirmiş-

ler, bir kısmından da asker devşirip, onları doğu sınırlarına göndermişlerdir. Bizans tarihçileri de, daha önce İmparatorluk topraklarına gelip yerleşmiş bazı göçebe Türk boylarını belli bir ücret karşılığında toptan kiralayarak sınırlara yerleştirdiklerini ve İmparatorluğu Türklere karşı gene Türklerle koruduklarını yazmaktadırlar.

Hatta, XV. yüzyılda Anadolu'ya gelmiş *Brocquière* adlı bir gezgin, atalarımızın yalnızca para için değil, kendilerine verilecek yağma ve otlak hakkı karşılığında da herhangi birinin hizmetinde savaşmakta bir sakınca görmediklerini belirterek, onlar için; "*Açıkta yaşarlar. Başlarında bir şef vardır. Ama yurtlarını (çadırlarını) yanlarında taşıdıklarından sık sık yer değiştirirler. Yer değiştirdikçe, arazisi üzerine konakladıkları senyöre bağlanmaya, hatta savaş varsa ona silahla yardım etmeye alışmışlardır. Fakat onun arazisinden ayrılıp düşmanın arazisine geçince, şimdi eski senyöre karşı bu yeni senyöre hizmet ederler. Bunun kötü bir şey olduğunu düşünmezler. Gelenekleri böyledir, onlar göçebedirler.*" diye yazmıştır. (Doğan Avcıoğlu, age, s.147)

AMA NİÇİN BATIYA GÖÇMÜŞLER?...

Ama, bu yüzbinlerce, hatta kimilerine göre milyonlarca insan, XI. yüzyılda, böyle durup dururken birden, çoluk çocuk, acaba niçin batıya doğru göçmeye başlamıştır?

Kuşkusuz, üretim ilişkileri henüz daha avcılık ve hayvancılık aşamasında bulunan ve savaşmayı çaresiz kendileri için bir yaşam biçimi haline getirmiş bu insanlar, böyle bir kıtadan bir kıtaya, elbette ne yeni su kaynakları ve otlaklar bulma umuduyla sürülerinin ardından yürüyüp gelmişlerdir, ne de kendilerine belki yeni "*paralı askerlik*" buluruz umuduna kapılıp göçmüşlerdir.

Öyleyse, acaba niçin gelmişlerdir? Acaba gerçekten, bir budunun kendi toplumsal iradesiyle aldığı bir karar sonucu gerçekleştirilmiş bir göç müdür mu? Yoksa, bir tehlikeden kaçış mı? Veya bir zorbanın zorunlu sürgünü mü?

Burada şunu da belirtmek isteriz ki, her ne kadar bilimsel olarak böyle bir ayırım yoksa da, *göçebe toplumlarla gezici toplumları* bir kerede düşünmek, galiba yanıltıcı olmaktadır. Çünkü, sürüleri

için yaz kış otlak peşinde, yani yaylak kışlak peşinde dolanıp dursalar da, unutulmamalıdır ki, göçebe toplumlar kesinlikle gezici veya gezgin toplumlar değildirler. Tıpkı, yurtlarından sürülmüş zoraki gezgin toplumların da gezici toplumlar olmadıkları gibi. Çünkü, gezici toplumlarda yurt ve yurtsama duygularının bulunmaması veya çok cılız olmasına karşılık, göçebe toplum bireylerinde bu duygular gariptenecek denli güçlüdürler. Belki kolayca yurt da değiştirmektedirler, ama aynı oranda da gene kolayca yeni yerleri yurt olarak benimseyebilmektedirler.

Bu nedenle, atalarımızın salt göçebeliklerinden dolayı, bir serüven peşinde koşarak, bir kıtadan bir başka kıtaya göçmüş olabilecekleri, olasılık olarak dahi söz konusu edilmemek gerektir. Gene, göçebeler, kendilerine sürekli yeni yurt yerleri arayan toplumlar da değildirler.

Üstelik, tarihte çok sayıda devlet kurup devlet batıran ulus sanki sadece bizmişiz gibi, çok sayıda devlet kurup batırmış olmakla da sık sık övünürüz ve ilginçtir, o yüzyıllarda da atalarımız Orta Asya'da gene devletin ve imparatorluğun birini kurup birini batırmaktadırlar. Bu devlet ve imparatorluklar da, doğal olarak, tıpkı daha önce kurulup batırılmış, ömürleri genellikle kurucularının veya çok çok oğullarının ömrü kadar olan ve ne birbirlerinin devamı, ne de zamandizinsel olarak ardı ardına ve aynı yerlerde kurulmuş, ötekiler gibi birer göçebe devleti veya imparatorluğudur. Ekonomileri tamamen yeni fetihlere ve yağmaya dayanmaktadır.

Dolayısıyla, atalarımızın salt yeni fetih ve yağma alanlarına sahip yeni devletler kurmak amacıyla taa oralara kadar gittiklerini savlayabilmek de bizce olanaksızdır.

İşte bu nedenlerle, böylesi büyük bir sosyal olayın bilimsel olarak tek bir gerekçeyle açıklanamayacağı da göz önünde tutulursa, atalarımızı bu büyük göçe zorlayan son derece önemli ve güçlü etkenlerin varlığı, doğrusu yadsınamaz bir hal almaktadır.

Nitekim tarihçiler de, bu büyük göçle ilgili değişik savlar öne sürmektedirler. Kimine göre, ana neden Orta Asya'daki büyük kuraklıktır. Kimine göre, yeni bir Moğol saldırısıdır. Kimine göre, İslamiyetin saldırılarından kaçmadır. Kimine göre ise, tam karşıtı, İs-

lamiyeti yaymak amacıyla başlatılan bir cihattır. Kimilerine göre de, Türklerin kendi içlerindeki bir kavganın sonucudur bu büyük göç.

Kuşkusuz, bütün bunların göç üzerinde, az ya da çok, mutlaka bir etkisi olmuştur. Ancak, XI. yüzyıl başlarında Orta Asya'da, tarihlerin sözünü ettiği kuraklık, böylesi bir büyük göçe neden olması şöyle dursun, Türklerin Orta Asya'da bir yeni imparatorluk kurmalarına yol açmıştır. Kuraklık yüzünden hayvanlarına otlak ve su bulabilmek için güneye, *Mavera'ün Nehr'e* inen Ouz boyları, Gazneliler ve Karahanlılarla savaşmak zorunda kalmışlar ve Tuğrul Bey bu savaşı kazanınca da Büyük Selçuklu Devleti kurulmuştur.

Gene, böylesine bir göçe neden olabilecek büyüklükteki bir Moğol baskısına ise, ancak XII. yüzyıl ortalarında rastlanmaktadır. Orta Asya'da kurulmuş büyük Moğol imparatorluklarından biri olan *Karahıtaylar*, ancak XII. yüzyılın ortalarına doğru batıya yönelebilmişler ve 1141'de Türkistan'ı da almışlardır. Bu olay ise, Selçuklu İmparatorluğu'nun parçalanıp yıkılmasını hızlandırmakta etkili olmuştur.

XI. yüzyılda, atalarımızın böyle apar topar yurtlarından edilip Anadolu'ya göçmeye zorlanmalarında en büyük rolü oynayan etken, doğrusu bizce de Müslümanlık olmuştur.

Bilindiği gibi, Türkler X. yüzyıla kadar Müslümanlığı kabul etmemişlerdir. Arap orduları, daha Emeviler döneminde, VIII. yüzyılda, İran topraklarındaki bütün halkları İslamlaştırarak *Mavera'ün-Nehr'e* kadar geldikleri halde, Türklerin sert direnmeleri karşısında çekilmek zorunda kalmışlardır. Böylece, kendileri Müslümanlığı kabul etmedikleri gibi, tam 2 yüzyıl boyunca Arap ve Acem ordularına karşı durarak da, İslamiyetin Orta Asya içlerince yayılmasını geciktirmişlerdir.

X. yüzyılda da, sadece Seyhun ve Ceyhun nehirleri arasındaki *Mavera'ün-Nehr'in* bereketli ovalarında tarımla uğraşan ve kentlerde oturan Türkler Müslümanlığı kabul etmişlerdir önce. Zaten kentlerde oturan Türklere, tüccar anlamına da *sart* denilmektedir. Yani, Müslümanlığı önce küçük bir azınlık, çiftçi ve tüccar Türkler kabul etmişlerdir.

Göçten önce Türkler ise, Müslüman olmamakta daha uzun yıllar direnmişlerdir. Prof. Faruk Sümer'in "Oğuzlar" adlı kitabındaki bir

dipnotuna göre, *İbn Fadlan* adlı bir Arap gezgini, 921 yılında tanıdığı *Yinal* adlı, göçebe Oğuz boylarından bir aşiret reisinin, Müslüman olduğu için reislikten atıldığını, onun da bu yüzden eski dinine, şamanizme dönmek zorunda kaldığını, yazmaktadır.

Kentli tüccar ve çiftçi Türkler, *sart*'lar, bu yüzden düşman bile kesilmişlerdir eski dinlerinde kalmış göçebe Türklere. Onları "*kâfir*" ilan etmişlerdir. Türk dilinin ilk sözlük ve dilbilgisini yazmış, Karahanlılar döneminin ünlü Türk bilgini *Kaşgarlı Mahmut* bile, yüzyıl sonra, XI. yüzyılda hâlâ bu göçebe Türklerden "*kâfirler*" diye söz etmektedir. *Divan-ı Lügat-it Türk*'te, onlar için, "*Yok olası kâfirler, göğede Tanrı derler. Büyük bir dağ, büyük bir ağaç gibi görünen her neşneye Tanrı derler. Bunların sapıklıklarından Tanrıya sığınınız.*" demektedir.

Ancak ne var ki, X. yüzyılda Müslümanlığı Türklerin çok küçük bir kısmı kabul etmiş ve Müslüman Türkler daha yüzyıllarca azınlıkta kalmış oldukları halde, ilginçtir. X. yüzyıldan sonraki bütün Türk devletleri de hep bir din devleti, bir Müslüman devlet olarak kurulmuşlardır.

İlk Müslüman Türk devleti *Karahanlılar*'dır ve X. yüzyılda, 940'ta, *Türkistan*'da, Müslümanlığı ilk kabul eden kentli Türkler, *Sart*'lar tarafından kurulmuştur.

Ama, elbette yalnızca *Sart*'lar tarafından kurulmamıştır. Çünkü, bilindiği gibi, o günkü Orta Asya koşullarında bir yeni devletin kurulabilmesi, geleneklere göre yeni yeni fetihleri ve yağmayı zorunlu kılmaktadır. Yeni yerlerin fethedilebilmesi ise, savaşçıların işidir. Yani, usta savaşçılardan kurulmuş ordular gerektirmektedir. İşte bu nedenle, ilk Müslüman Türk devleti olan *Karahanlılar* da, hâlâ Müslüman olmamış ve Müslümanların gözünde "*kâfir*" göçebe Türklerin desteği ile kurulabilmiştir. Devletin bütün askeri gücü, göçebe Türk boylarından oluşmaktadır.

Devletin kuruluş yıllarında, henüz daha fethedilip yağmalanabilecek komşular bulunduğu için olsa gerek, belki bu Müslüman Türk yöneticilerle, onların gözünde "*kâfir*" savaşçı göçebe Türkler arasında bir sorun çıkmamış olabilir. Ancak, devletin kuruluşu tamamlanıp da, göçebe Türklerin sürüleri *Sart*'ların ekili tarlalarını talan etmeye başlayınca, işte kıyamet kopmuştur.

Kısacası, atalarımıza n'olmuşsa, bizce bu Müslümanlık yüzünden olmuştur. Yani, kimi tarihçilerin savladığı gibi, XI. yüzyılda apar topar Anadolu'ya göçen atalarımız, buralara, Müslümanlığı kabul edip İslamiyeti yaymak için, bir cihat amacıyla gelmemişlerdir. Tam karşısı, Müslümanlığı kabul etmedikleri için, Müslüman olan Türkler tarafından, bizce, zorla yerlerinden yurtlarından edilip göçürölmüşlerdir.

GALİBA ATALARIMIZI DA ANADOLU'YA, ZORLA TÜRKLER GÖNDERMİŞ...

Bir kez daha yineleyelim ki, bu veriler, atalarımızı XI. yüzyılda böyle birden apar topar batıya göçmek zorunda bırakanların gene atalarımız olduğı konusunda, doğrusu bizde kuşku bırakmamaktadır. Ancak, yerleşik Müslüman Türklerle, şamanist göçebe Türkler arasındaki, bir süre sonra, sonu sürgünlere kadar varacak nerdeyse bir kanlı savaş halini almış sürtüşmeler, acaba gerçekten salt göçebelerin Müslümanlığı kabul etmeyip, "*kâfir*"likte direnmeleri yüzünden mi doğmuştur?

Oysa, aynı Müslüman çevrelerin (sartların), bu "*kâfir*" savaşçı göçebelere karşı takındıkları tavırların, ilk yıllarda (X. yüzyılda) hiç de öyle düşmanca olmadığı bilinmektedir. Hatta tam karşısı, bu zıt konumlarının korunması için bile, zaman zaman birbirlerine yardımcı olmuşlardır. Örneğın, ilk Müslüman Türk devleti sayılan *Karahanlılar*, kendilerine bir anlamda geleneksel bozkır devleti düzeni yerine, klasik İslam devleti düzenini model seçmiş oldukları halde, gene de, kuruluştta işbirliği yaptıkları Oğuz boylarının göçebeliklerinin korunması için özel çaba harcamışlardır. Kentlerde oturan yöneticiler, soydaşları bu savaşçı göçebe boylar, savaşçılıklarını, dolaısıyla göçebeliklerini yitirmesinler diye, onlar için kentlerin çevresine ayrı, özel, çadırılı yerleşim merkezleri kurdurtmuşlardır. Hatta, tarihlerin yazdığına göre, *Karahanlı sultanı Ali Tegin*'in kendisi de kentte, *Buhara*'da oturmaz, salt bu amaçla göçebe savaşçılar arasında, çadırdta yaşamış.

Ama ne var ki, bir süre sonra, savaş olmadığı zamanlarda, bu göçebe savaşçı boylar, yağmalarını devlet sınırları içinde sürdürme-

ye ve sürülerini de ekili topraklarda otlatmaya kalkışınca, tüccar ve çiftçilerle bu göçebeler arasında ciddi çıkar çatışmaları ve sürtüşmeler başlamıştır. Bu çatışma ve sürtüşmeler, giderek kanlı olaylar halini bile almıştır. Görüldüğü gibi, daha ilk Müslüman Türk devletinde, fetihler biter bitmez yerleşik Türklerle göçebe Türkler arasında çatışmalar baş göstermiştir. Devlete egemen yerleşik Müslüman çevrelerle, onların temsilcisi ve düzenin koruyucusu Sultanlar da, bir yandan yağmayı ve ekili alanlarda sürü otlatmayı yasaklarlarken, bu savaşçı boylarla baş edebilmek için de, derhal yeni bir ordu kurma hazırlıklarına girişmişlerdir. Ve, göçebe Türk boylarına karşı, kölelerden oluşan ücretli ilk özel ordu Karahanlılar döneminde kurulmuştur. Gene, daha önceleri, bu savaşçı Türk boylarının savaşçılıklarını sürdürebilmeleri için göçebeliklerini unutmamalarına çalışan Karahanlılar, XI. yüzyıla girilirken, bu kez de onlara göçebeliklerini unutturabilmek için uğraşmaya başlamıştır. İkinci Müslüman Türk devleti olan *Gazneliler* döneminde ise, bu göçebeleri, iyi ok atmalarını engelleyebilirsek belki savaşçılıktan caydırıp yerleşikliğe geçirebiliriz umuduyla, yakaladıkları erkeklerin başparmaklarını bile kesmişlerdir.

Bilindiği gibi, Selçuklu Devleti de, aynı yüzyıllarda, Orta Asya'da, Seyhun nehrinin Aral gölüne döküldüğü bölgelerde oturan ve kâh Karahanlılar, Gazneliler, Samanoğulları arasındaki savaşlara, kâh bu devletlerden herhangi birindeki taht kavgasına, verilecek ganimet karşılığında, ganimeti veren adına katılarak yaşamlarını sürdüren Oğuz boyları tarafından, bir anlamda bu yerleşiklerle-göçebeler arasındaki çıkar çatışması yüzünden, çaresiz kalınarak kurulmuştur.

XI. yüzyıl başlarındaki kuraklık yüzünden, Oğuz boyları, hayvanlarına yeni su kaynakları ve otlaklar bulabilmek için Selçuklu ailesinin öncülüğünde güneye, Buhara kentine doğru inmek zorunda kalınca, yerleşik Müslümanların çok sert tepkisiyle karşılaşmışlardır. Bir yandan *Gazneli Mahmut*, bir yandan *Karahanlı* hükümdarı *Kadir Han*, onları parçalayıp yok edebilmek için olmadık tuzaklar kurmuşlardır. Örneğin, *Gazneli Mahmut*, *Selçuklu* Beyi *Arslan Yabğu*'yu, tatlı dille çağırıp, sarayında konukken tutuklatmış, hapsedirmiş ve Oğuz boylarında 4 bin çadırılık bir kitleyi zorla *Horasan*'a yerleştirmiştir. *Karahanlılar* da geri kalan binlerce Selçukluyu kılıç-

tan geçirmiştir. *Tuğrul* ve *Çağrı* Beylerin yönetimindeki Oğuzlar ise, bu kıyımın çocuk, at ve binlerce ölü ve tutsak vererek ancak kurtulmuşlar ve çekilerek, Ceyhun nehrinin daha güneyine inmişlerdir. Ama burada da, Gazneli Mahmut'un oğlu *Sultan Mesut*, bir türlü rahat vermemiş onlara, 1038'de, üzerlerine, zamanın tankları sayılan fillerle donatılmış ordusunu göndermiştir. Ne var ki, *Tuğrul* Bey bu savaştan beklenilmedik bir utkuyla çıkınca, böylece Büyük Selçuklu Devleti'nin de temeli atılmış olur ve *Tuğrul* Bey adına ilk kez hutbe okunur. 1040'da Dandanakan savaşının kazanılmasından sonra da, artık Selçuklu Devleti'nin kurulduğu Halife'ye de bildirilir.

Ama, gerek Selçuklu Devleti'nin, gerekse *Tuğrul* Bey'in geleceği açısından asıl önemli olan olay ise, *Abbasi halifesi Kaimbiemrillah* tarafından, şiilerin Bağdat'a hakim oldukları bildirilerek kendisinden yardım istenmesi ve Bağdat'a çağrılmasıdır.

Tuğrul Bey, gerçekten de, 1055'te Bağdat'ta, Halife tarafından çok büyük törenlerle karşılanır. Bağdat, şiilerin elinden kurtarılmıştır. Halife, *Tuğrul* Bey adına hutbe okutur ve bütün yetkilerini ona devreder. Artık, Selçuklu Sultanları, bütün *Müslümanların Sultanı* olmuştur. 1059'da, şiilerin elinden Bağdat'ı ikinci kez kurtarmaya gittiğinde de, Halife, bu kez kendisine "*Doğunun ve Batının Hakanı*", "*Dinin direği*", "*İslamın kılıcı*" gibi ünvanlarla birlikte kızını da verir. *Tuğrul* Bey tam 66 yaşında olmasına karşın, kızını alarak Halife'nin damadı olmuştur.

Böylece de, Selçuklu Devleti, artık kentli tüccar ve çiftçilerin, sartların, yani yalnızca yerleşik Türklerin koruyucusu olmaktan çıkıp bütün Müslümanların koruyucusu konumuna girmiştir. Nitekim, bazı tarihlerde, *Tuğrul* Bey'in, Halifeye, Müslümanları göçebe Türklerin saldırılarından ve yağmasından koruyacağına dair söz verdiği belirtilmektedir.

Doğrusu, *Tuğrul* Bey'in 1057'de *Musul*'u fethinden sonra ortaya çıkan olaylar da, bir anlamda bu söz verişten, böylesi bir bağittan ileri gelmiş olsa gerektir. *Tuğrul* Bey, fethedilen *Musul*'ün yönetimini, her yıl belli bir vergi karşılığında yörenin ileri gelenlerinden birine bırakmıştır. Ama Selçuklu ordusundaki göçebe savaşçılar, bu anlaşmaya aldırmadan, kenti yağmalamak isterler. Bunu bir hak olarak görmektedirler. Lakin, *Tuğrul* Bey izin vermez. Karşı çıkar.

Çünkü Halife'ye verilmiş sözü vardır. Göçebe savaşçılar hemen ayaklanırlar, kazan kaldırırlar. Tuğrul Bey, bu başkaldırı karşısında çaresiz kalır ve göçebe savaşçılara ödün verir. Hiç olmazsa, cana dokunulmamalı, insanlara bir zarar verilmemelidir. Bu nedenle, bütün Musullular, çoluk çocuk çıktıktan sonra kenti yağmalamalarını diler onlardan. Ve gerçekten de, kent boşaltılır, belirli bir süre göçebe savaşçıların yağmasına terkedilir.

Görüldüğü gibi, göçebe Türk boyları Oğuzlar, daha Tuğrul Bey döneminde, kendi devletleriyle de, yani gene kendi boylarından olan Selçuklularla da karşı karşıya gelmişlerdir. İlk Müslüman Türk devletlerinde *"yerleşiklik/göçebelik"* çatışması şeklinde ortaya çıkan çelişki, böylece, Selçuklular'da gene aynı soydan iki grup arasındaki *"Müslümanlık/Kâfirlik"* sürtüşmesi görüntüsüne de bürünmüştür. Selçuklu Sultanları, artık Müslümanların Sultanı olarak, İslamiyeti yaymak uğruna cihat peşinde koşmak amacındadırlar. Ama gel gör ki, bu şamanist göçebe Türkler, biz de devletin kurucusuyuz diyerek, kendilerine ayak bağı olmaktadırlar.

Prof. Claude Cahen de, "Anadolu'da Türkler" adlı kitabında; *"Her ne kadar Tuğrul Bey gücünün en önemli dayanağının Türkmenler olduğunu biliyorsa da, bu onu çetin bir sorunla karşı karşıya bırakıyordu. Onlarla çatışmayı göze alamıyordu, ama Türkmenler kendisiyle aynı amaçları gütmüyorlardı. Eğer giderek artan sayıda Müslüman beyliklerince başbuğ olarak tanınmak istiyorsa, Türkmenlerin yağmacılığını kısıtlamak zorundaydı."* diyerek bu gerçeğin altını çizmektedir. (Age, s.41)

Ama ne var ki, gene Claude Cahen'in belirttiğine göre, Tuğrul Bey Türkçe'den başka da bir dil bilmemektedir. Belki biraz Farsça anlamaktadır, ama konuşamamaktadır. Yaşam biçiminde de eski Türk gelenekleri ağır basmaktadır. Bu nedenle, Türklerle ilgili konularda gerçekten çok zor durumda kalmaktadır. Ayrıca, bu göçebe savaşçıların yağmacılıklarının ve başıbozukluklarının önlenmesi konusunda yapılabilecekler de öyle çeşitli değildir.

Ya, ordu hızla, Selçuklu Sultanlarından çok kendi oymak beyle-rine bağlı ve tek geçim kaynakları yağma olan bu Türklerden temizlenecek ve yeni bir ordu kurulacaktır. Türkler de, tutsak edilerek zorla bir yerlere yerleştirilecektir... (Nitekim, Karahanlılar ve Gazneliler'de de akla gelen ilk çözüm bu olmuştur. Ayrıca, Tuğrul Bey

de zaten nicedir çaresiz kalmış, orduya öteki kavimlerden asker alınmasına da göz yummaya başlamıştır. Örneğin, Bağdat'ın kurtarılması sırasında bile Selçuklu ordusunda Türklerle birlikte Acemlerden, Araplardan, Kürtlerden, Gürcülerden, Ruslardan vb. de ücretli askerler vardır. Ancak, Tuğrul Bey'in, gerek Türklerin tamamını ordudan uzaklaştırabilmesi, gerekse uzaklaştırdıklarını tutsak edip, zorla bir yerlere yerleştirebilmesi olanaksızdır. Öyleyse soruna bir başka çözüm aranmalıdır.)

Ya da... Bu göçebe Türk boylarının, devletin koruma altına aldığı bölgenin dışına kendi istekleriyle çıkmaları sağlanmalıdır. Bu amaçla onlara yeni yağma alanları bulunmalı ve hedef olarak gösterilmeli, o uzak diyarlara göçmeleri için uğraşılmalıdır.

İşte bizce, Selçuklu yöneticileri de, ustalıklı bir biçimde bu yöntemi uygulamışlardır.

Kısacası, göçebe Türk boylarının XI. yüzyılda böyle birden akın akın Anadolu'ya göçmeleri de, bizce hiç kuşku yok ki, gene Türkler yüzündendir.

MALAZGİRT SAVAŞI, ACABA NİÇİN YAPILMIŞ?

Hemen Tuğrul Bey'den sonra Selçuklu Sultanı olan *Alparslan*'ın 1071'de *Malazgirt*'te Bizans İmparatoru *IV. Romanos Diogenes*'in ordusuna karşı verdiği *meydan savaşı*'nın amacı acaba gerçekten nedir?

Doğrusu, Selçuklu Sultanlarının, nerdeyse devletin Halifece tanıdığı andan itibaren, göçebe Türk boylarına karşı takınmaya başladıkları tavırlara bakılacak olursa, Malazgirt savaşıyla ilgili resmi tarihlerimizde yazılanlardan da kuşku duymamak olanaksızdır bizce. Çünkü, ne Malazgirt savaşı Selçukluların Bizans ordusuna karşı verdiği ilk savaştır, ne de Alparslan Bizans ordusunu yenmiş ilk komutandır.

Bilindiği gibi, daha 1040'lı yıllarda Halife, Oğuz boylarının Arap ülkelerindeki talanlarından dolayı Tuğrul Bey'e şikâyetlere başlamış ve bir önlem almasını istemiştir. Tuğrul Bey'in de, kendisine gene aynı şekilde Oğuz boylarının talanından şikâyetle bulunan *Diyarbakir Mervânî emiri Naşr ud-devle*'ye, "*Onlara mal verip kâfirle-*

re (Bizanslılara) karşı kendilerinden faydalanmalısın. Zira onların maksatları Ermeni beldeleridir." dediği bilinmektedir.

Gene, 1047'de, resmi tarihlerimizde yazıldığı biçimiyle *"Türkistan'dan Nişapûr'a gelen ve yurt arayan kesif bir Türkmen halkını Anadolu'ya sevkettikten sonra"*, Tuğrul Bey tarafından Bizans'a karşı bir askeri sefer düzenlemekle görevlendirilen, amcasının oğlu *İbrahim Yınal* da, bu Oğuz boylarına, *"Ülkem sizin de oturmanıza yetecek kadar geniş değildir. Bu nedenle doğrusu şudur ki, Rûm (Anadolu) gazasına gidiniz; Tanrı yolunda cihad yapınız ve ganimet alınız; ben de arkanızdan gelip size yardım edeceğim."* demiştir.

1048'de de, bu göçebe Türk boylarıyla birlikte Anadolu içlerine yürüyen *İbrahim Yınal* komutasındaki Selçuklu ordusu, Erzurum yakınlarındaki Hasankale önlerinde Rum ve Ermenilerden oluşan Bizans ordusuyla karşılaşmış ve perişan etmiştir. Sonra da, İslam kaynaklarına göre 100 bin tutsak ve 10 bin arabalık ganimetle hemen geri dönmüştür.

Selçuklu ordusunun, bu yengiden sonra Anadolu içlerinde ilerlemek yerine hemen geri dönmesi de gösteriyor ki, amaç, kesinlikle Bizans topraklarının fethi veya Anadolu'daki Hristiyanların Müslümanlaştırılması filan değildir. Amaç, Tuğrul Bey'in ve *İbrahim Yınal*'ın konuşmalarında da açık açık belirtildiği gibi, göçebe Türk boylarına yağma edebilecekleri yeni alanlar açıp, onlardan kurtulmaktır. Örneğin, *İbrahim Yınal*, sanki bir yabancı buduna seslenirmiş gibi, "Size ülkemde yer yok" diyebilmektedir.

Böylece, dolaylı bir biçimde de olsa, bu göçebe boyları, uzak ülkelere doğru kendiliklerinden bir zorunlu göçe yöneltmişlerdir.

Bizce, 1071 Malazgirt Savaşı'nda da, temelde aynı amacın yattığını doğrular nitelikte benzerlikler vardır. Örneğin, *Alparslan*'ın bu savaştan amacının kesinlikle Anadolu'nun fethi olmadığı, savaştan sonra yaptığı antlaşmadan bellidir. Çünkü, İmparator Romanos Diogenes'i de tutsak aldığı halde, Bizans'tan bir toprak isteminde bulunmamış, sadece *"100 bin dinar fıdye, yılda da 360 bin dinar vergi"* ve *"zaten İslamlara ait bulunan Antakya, Urfa, Membic, Ahlat ve Malazgirt'in Selçuklulara devredildiğinin kabulü"* ile yetinmiştir.

Ayrıca, bazı tarihçilere göre, Alparslan bu savaş için önceden bir hazırlık da yapmamış, bir anlamda İmparator Romanos Diogenes'in zorlaması sonucu girmiştir.

Doğrusu, bizce de bu sav gerçeğe daha yakın olsa gerektir. Çünkü, Romanos Diogenes, yıllardır hiçbir Bizans imparatoru sefere çıkmadığı halde, 1069 baharında birden, Makedonya ve Bulgaristan birliklerinin yanı sıra Frank, Got, Rus, Gürcü, Hazar, Peçenek, Kıpçak ve Oğuzlardan ücretli savaşçılarla da güçlendirilmiş ordunun başına geçip, Anadolu'yu Türklerden temizlemek için Antakya'ya doğru yürüyüşe geçmiştir. Önüne çıkanları kasıp kavuran bu güçlü ordu doğuya doğru ilerledikçe de, Anadolu içlerine dek gelmiş Türkler, çaresiz geri çekilmek zorunda kalmışlardır.

İşte, bizce Alparslan ve Selçuklu yöneticileri, Türklerin böyle hızla doğuya, geriye çekilmeye başlamalarından tedirginlik duymuş olsalar gerektir. Çünkü, nice zamandır nice uğraşlarla, zar zor, İslam ülkelerinin dışına anca çıkarabildikleri şu göçebe Türk boylarının yeniden ülkelerine girmelerine izin veremezlerdi. Böyle bir şey devletin geleceğini tehlikeye sokabilirdi. Öte yandan, Alparslan da Tuğrul Bey gibi, henüz daha Türk törelerine bağlıydı, gelenek ve göreneklerini sürdürüyordu. Dolayısıyla bu göçebe Türklerin toptan kılıçtan geçirilmelerine, geride kalan çoluk çocuğun da tutsak edilip zorla bir yerlere yerleştirilmelerine göz yumamazdı. (Kim bilir, bu nedenle mi, Alparslan'dan sonra *Melikşah*'la birlikte Selçuklu sarayında adlar bile artık Arapçalaştırılmıştır?) Doğrusu bizce, Alparslan da, mutlaka bu telaşla hemen 1070 yılında, büyük bir orduyla Anadolu'ya, Bizanslıların üzerine yürümüş olsa gerektir.

1071 Malazgirt Savaşı'nın, Anadolu'nun yazgısını değiştirmiş olduğu elbette kuşkusuzdur. Ancak, bu savaş, bazı tarihçilerimizin ısrarla vurguladıkları gibi, acaba gerçekten, Türklerin Anadolu'yu fetihmesini sağlayan bir fetih savaşı mıdır? Türklerle Anadolu'nun kapısını mı açmıştır, yoksa Türklerin Anadolu'dan kovulmasını engelleyerek, zaten nicedir açık olan kapının kapatılmasını mı önlemiştir?

Savaşla ve savaşın nasıl kazanıldığıyla ilgili yorumlar da, doğrusu çok çeşitli ve çelişkilidir.

Örneğin, Malazgirt Savaşı'nın, İmparator Romanos Diogenes'in kimine göre 200 bin, kimine göre de 600 bin kişilik dev ordu-

sunu karşı 50 veya çok çok 100 bin kişilik bir orduyla kazanılmasını, tarihçilerimizin çoğu Alparslan'ın askeri dehasına yormaktadırlar. Kuşkusuz, bu büyük başarıda, Alparslan'ın askeri dehasının da çok büyük rolü olsa gerektir.

Ancak, bu savaşta, Bizans ordusuna karşı savaşanların yalnızca Selçuklular ve Selçuklu ordusu olmadığı da, galiba su götürmese gerektir. Resmi tarihçilerimizin bile *"Anadolu'da gaza yapan başka Türkmenlerin de savaşa katıldıklarını tahmin etmek mümkündür."* biçiminde sakıngan bir dille belirtmek zorunda kaldıkları gibi, bizce de, daha önce Anadolu'ya gelip yerleşmiş Türk boylarının büyük çoğunluğunun var güçleriyle Selçukluların yanında savaşa katılmış oldukları kuşkusuzdur. Hatta, gene bizce, bu savaşta asıl savaşçılar da, daha önce Orta Anadolu'ya ve Güney Anadolu'ya gelip yerleşmiş, ama Romanos Diogenes'in 1069'daki saldırısı karşısında yenik düşüp geri çekilmek zorunda kalmış, onuru kırık Oğuz boyları olsa gerektir.

Nitekim Sovyet tarihçi Gordlevskiy de, Romanos Diogenes'in bu savaşı yitirmesini, Bizans kaynaklarına dayanarak, kendi ordusunda da ücretli savaşçı olarak bulunan göçebe Türklere bağlamaktadır. Bizans ordusunda ücretli asker olarak savaşan bu Türkler, karşılarındaki düşmanın da kendileriyle aynı dili konuştuğunu ve aynı boydan olduğunu anlayınca hemen savaşmayı bırakmış ve karşı safa geçmişlerdir.

Kısacası, 1071 Malazgirt Savaşı'nı, Türkler kadar, kölelerden ve başka budunlardan ücretli askerlerden de oluşan Selçuklu ordusundan çok, asıl, Anadolu'dan sürülüp çıkarılmamak için düşmanı yenmekten başka umarları bulunmayan göçebe Türk boylarının canlarını dişlerine takarak savaşıp kazanmış olmaları bizce akla daha yakındır.

TÜRKLER GELİYOOOOR!..İMDAAAT!..

Biz Türkler, bütün tarih boyunca ne çekmişsek, galiba hep bu göçebeliğimiz yüzünden çekmişiz. Başımıza ne gelmişse, üstümüzden bir türlü atamadığımız şu göçebeliğimiz yüzünden gelmiş.

Göçebeliğimiz yüzünden hayvancılıktan vazgeçememişiz, hayvan sürülerimiz yüzünden de her gittiğimiz yerde dalaşmışız. İtilip kakılıp, horlanmışız. Zaten göçebeliliğin o olağanüstü zor koşulları, hepimizin böyle sert karakterli, haşın ve iyi savaşçılar olmasını zorunlu kılmış. Bir de böyle itilip kakıldıkça, direnmişiz, daha da saldırgan olmuşuz.

Öyle ki, bu göçebeliğimiz yüzünden, gün gelmiş hısım akrabalarımız bile düşman kesilmiş bize. Yerimizden yurdumuzdan etmişler, zorla göçürmüşler uzak ellere. Anadolu'ya da göçebeliğimiz yüzünden gelmişiz. Sürülmüşüz.

Ve atalarımız, gerçekten kolay kolay inanılır gibi değil, o olağanüstü direnç güçleriyle, bugünkü olanaklarla bile bunca kısa sürede başarılması zor bir işi başarmışlar, topu topu 5 yıl gibi oldukça kısa bir sürede bütün Anadolu'yu bir uçtan bir uca katetmişlerdir. İmparator Romanos Diogenes'in de tutsak alındığı 1071 Malazgirt Savaşı'yla Bizans'ın bütün direnme gücü kırılınca, topu topu 5 yıl içinde, 1076'da sürüleriyle, çoluk çocuk Ege kıyılarına varmışlardır.

Bir yıl önce, 1075'te de, Tuğrul Bey'in ölümünden sonraki taht kavgasında babası Kutalmış Bey, Alparslan'a yenilip, ölünce Anadolu'ya kaçan (veya sürülen ve Bizans sınırında oturmaya zorunlu kılınan) Süleyman Şah, İznik'i almış ve Anadolu Selçuklu Devleti'ni kurduğunu ilan etmiştir.

1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra akın akın gelen göçebe Türk boylarının 1075'te de Bizans'a komşu bir devlet kurmalarıyla artık bütün Anadolu hızla Türkleşmeye başlamıştır. Türkçe, kısa sürede her yörede geçerli dil halini almıştır.

Anadolu'nun böyle hızla Türkleşmesi ise, kuşkusuz yalnızca Bizans'ı değil, artık Avrupa'yı da tedirgin etmeye başlamıştır. Batılıların, Türk'ü öcü yerine koyarak, çocuklarını "*Türk geliyor*" diye korkutmaları da, o yıllardan kalmış olumsuz bir propaganda mıdır, kim bilir?

Nitekim, Rum Ortodoks kilisesi ile Roma Katolik kilisesi daha 1054 yılında birbirlerinden tamamen kopmuşlar, hatta düşman kesilmişler ve Bizans'ın Katolik dünya ile hiçbir ilişkisi kalmamışken, bu olaylar karşısında Bizans İmparatoru VII. Mikhael Parapinakes,

1074 yılında Papa VII. Gregorius'a başvurarak, Türklere karşı kendisinden yardım istemekte sakınca görmemiştir.

Papa Gregorius da, 1075'te kutsal kent İznik'in de Türklerin eline geçmesi üzerine, bütün Avrupalı kiral ve imparatorlara haber olarak, Anadolu'nun Türklerin elinden kurtarılması için bütün Hristiyanları birleşmeye çağırmıştır. Ne var ki, ilk Haçlı ordusunun kurulabilmesi için 20 yıl gerekmiştir.

TÜRKLER YÜZÜNDEN, ANADOLU DA BİR CADİ KAZANINA DÖNMÜŞ...

XI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Anadolu'nun, sözcüğün tam anlamıyla gerçek bir cadı kazanına dönmüş olduğundan kuşku duyulmasa gerekir, bizce de.

Çünkü, Türklerin göçü bir türlü bitmemektedir. Hâlâ doğudan akın akın gelmektedirler. Tarihlerin yazdığına göre, 1080 yılında gene çok büyük bir göç dalgası olmuştur. Bazı tarihçilerimizce de vurgulandığı gibi, Anadolu'da artık bir Türk devletinin de var oluşu, mutlaka bu yeni göçlerin de özendiricisi olsa gerekir.

İlginçtir, doğudan Türklerin sonu gelmez göçü sürerken, XI. yüzyılın sonlarına doğru, bu kez de batıdan, Roma kilisesinin öncülüğünde Avrupalılar, Anadolu'yu Türklerden temizlemek amacıyla akın akın seferler düzenlemeye başlamışlardır.

1095'te, Papa II. Urbanus, Papa Gregorius'un 20 yıl önce başlatıp da başaramadığı bir işi gerçekleştirmiş ve "*Doğu Hristiyanlarını barbar Türklerin elinden kurtarmak*" amacıyla ilk Haçlı Seferi'ni ilan etmiştir ve 1096'da da Birinci Haçlı Seferi gerçekleştirilmiştir.

Türkler karşısında çaresiz kalmış Bizanslıların çağrısıyla başlayan bu Haçlı Seferleri, 1096'dan 1272'ye kadar nerdeyse 200 yıl sürmüş ve bu süre içinde tam 8 Haçlı Seferi düzenlenmiştir Anadolu'ya.

Tarihçilerce, Haçlı Seferleri'nin ana gerekçeleri olarak, her ne kadar Müslümanların eline düşmüş kutsal kent Kudüs'ün kurtarılması veya Batılı gezginlerin ballandıra ballandıra abartarak anlattıkları Doğu'nun bitmez tükenmez zenginliklerinin talan edilmesi gibi nedenler gösterilirse de, bizce, asıl neden mutlaka Türkler olsa ge-

rektir. Nitekim, ilk Haçlı Seferi fikrini de, Papa Gregorius, Türkler kutsal kent İznik'i aldıktan sonra ve Bizanslıların kendisinden yardım istemesi üzerine ortaya atmıştır. Zaten, savaşlar da, Hristiyanlarla Müslümanlar arasındaki din savaşlarıymış gibi görünmelerine karşın, genellikle Anadolu'da ve çoğun Türklerle Avrupalı kırıllar ve imparatorlar arasında geçmiştir.

Ne var ki, güya Doğulu Hristiyanları barbar Türklerin elinden kurtarmak için düzenlenmiş bu Haçlı orduları, nerdeyse tamamen Bizans Ortodoks kilisesi düşmanı Katolik kilisesine bağlı Latinlerden oluştuğundan, doğrusu beklenen pek de gerçekleşmemiştir. Geçtikleri yerlerde, Hristiyan olmayanlara takındıkları tavırdan farklı bir tavır takınmadıkları için, Ortodoksları da oldukça ezmişlerdir.

Örneğin, daha ilk seferinde, 1095'te, Pierre Lermi'tin yönetiminde doğuya yürüyen öncü ordu, Tuna kıyılarındaki bütün Yahudileri kılıçtan geçirmiş, Ortodokslar da canlarını kurtarıp, kendilerini Polonya'ya ve Rusya'ya dar atmışlardır. (Jacques Pirenne, Büyük Dünya Tarihi, Meydan Yayını, İstanbul, cilt I, s.306)

Gene, Bizans'ı, güya "barbar" Türklerin elinden kurtarmak için gelen bu Katolik Latin orduları, henüz daha değil İstanbul'un Türklerce yağma edilmesi, bir kuşatma filan bile söz konusu değilken, 20 Haziran 1203'te Yeşilköy'den karaya çıkarak kenti kuşatmış ve 9 ay 20 gün süren bu kuşatmadan sonra da 1024'te İstanbul'u ele geçirip, Bizans İmparatorluğuna son vererek yeni bir Latin imparatorluğu kurmuşlardır. Dördüncü Haçlı Seferi'ndeki bu kuşatma ve işgal sırasında Katolik Latinlerin, Ortodoks Bizanslılara yaptıkları kıyınları ve İstanbul'daki yağma ve barbarlıklarını da tarihler şöyle anlatmaktadır: "13 Nisan 1204 sabahı Haçlılar Bizans'ı ele geçirdiler. Günther'in idare ettiği Almanlar, evleri ateşe verdiler. Yangın iki gün iki gece sürdü." "Başkentin ele geçirilmesinden sonraki üç gün içinde Latinler tarafından yapılan zulümler ve yıkımlar, her türlü tasavvurun üstünde idi. Kiliseler, sanat abideleri ve evler de bu yıkımdan kurtulamadı. Ayasofya bile yağma edildi. Kütüphanelere saldıracak el yazması kitapları yok ettiler. Yaş ve cins gözetmeksizin kadınlara saldırdılar. Kent halkı geniş ölçüde kutâle uğradı." (İslam Ansiklopedisi, cilt-5/II, s.1167)

Kuşkusuz, bu Haçlı Seferleri, büyük kayıplar vermek pahasına da olsa, Türklere de büyük kayıplar verdirtmiş ve asıl önemlisi, Anadolu'nun Türkleştirilmesinin hızını, bayağı uzun bir süre için, frenlemiştir. Ama, öte yandan da bir takım yararları olmamış değildir, doğrusu. Örneğin, Prof .Claude Cahen'ın savına göre, Haçlı Seferleri, kara insanları olan bu göçbeleri Ege sahillerinden içerele doğru çekilmek zorunda bırakarak, denize bağlı yeni bir yaşam biçimi için değişmek yerine, geleneksel yaşam biçimlerine dönmelerine neden olup, yeniden güçlenmelerini sağlamıştır. Zaten otlak vb. gibi nedenlerle çoğu birbiriyle sürtüşmeli, hatta düşman, bağımsız, başına buyruk, dağınık göçbelerin bir araya gelip toparlanmalarına, kenetlenmelerine yol açmıştır.

Görüldüğü gibi, önce doğudan akın akın gelen, bitmez tükenmez Türk göçü... (Daha sonraki yıllarda da, bu kez Orta Asya'daki Moğol baskısı yüzünden yurdundan kaçıp Horasan'a inen Türk boy-larını, Selçuklular düzenli bir biçimde İran'ın kuzeyinden Anadolu'ya göndermeyi sürdürmüşlerdir. Bu Türk akını karşısında şaşırıp bozguna kapılan Hristiyan yerli halk daha batıya kaçınca, doğal olarak Türkler'in Anadolu'da ilerlemesi de daha kolay oluyordu.) Bu büyük Türk göçünün hemen ardından da, bu kez batıdan, ardı ardına gelen Haçlı Seferleri, Latinler... Gerçekten de, Anadolu, XI. yüzyıldan sonra birkaç yüzyıl boyunca tam bir cadı kazanıdır, hiç kuşku yok...

AMA, TÜRK TÜRK'E ANADOLU'DA DA DÜŞMAN KESİLMİŞ...

Ama... Gerçekten kolay kolay inanılacak gibi değildir... Çünkü, bir süre sonra, Türkler de, kendileri için kaynatılan bu cadı kazanının içinde birbirlerine düşman kesilir olmuşlardır. Kendilerinin binbir özveriyle kurmuş oldukları devlet, Anadolu Selçuklu Devleti, sözcüğün tam anlamıyla can düşmanı kesilmiştir bu göçebe Oğuzların...

Oysa, Anadolu'daki bu ilk Türk devletini de, kuruluşunu duyar duymaz harekete geçen Papalığın öncülüğündeki Haçlı ordularına karşı, gene bu göçbeler korumuşlardır.

Örneğin, Sultan Kılıçarslan'ın ansızın ölümünün ardından ortaya çıkan bunalıma son verip, Anadolu Selçuklu Devleti'nin yeniden toparlanmasını sağlayan 1147 Konya savaşında, Sultan Mesud, hiç kuşku yok ki, İmparator Manuel Komnenos yönetimindeki Bizans ordusunu, bu göçebe Oğuz boylarının kurdukları tuzaklarla, yaptıkları baskınlarla yenmiştir. Bu savaştan sonra, Batılı kaynakların Anadolu'yu "Türkia" diye adlandırmaları da ilginçtir. Yani, Batılılarca Anadolu'ya "Türkia" denilmesi de, bu göçebe Türk boyları yüzünden olmuştur.

Gene, aynı yılın sonunda, Alman İmparatoru III. Konrad ve Fransa Kralı VII. Louis'nin yönetiminde Anadolu'ya saldıran güçlü II. Haçlı ordusunu Eskişehir dolaylarında bozguna uğratarak, Selçuklu Devleti'ni koruyanlar da bu göçebelendir.

1048 Hasankale, 1071 Malazgirt, 1147 Konya savaşları gibi, Anadolu tarihinin Türkler açısından çok önemli dönüm noktalarından bir başkası da, hiç kuşku yok ki, II. Kılıçarslan'ın gene Bizans'ı yendiği 1176 Konya savaşıdır. Nitekim bu savaştan, Bizans kaynakları da "*İkinci Malazgirt Savaşı*" diye söz etmektedirler. Selçuklular, Anadolu'nun en güçlü devleti haline getiren bu savaşta da, Bizans İmparatoru Manuel Komnenos'un Türklere bir kez daha yenilmesinde, gene bu göçebe Oğuz boylarının önemli rollerinin bulunduğunu bütün tarihler belirtmektedirler.

Ancak ilginçtir, Anadolu Selçuklu Devleti bu savaşlarla güçlenip yayıldıkça, uyguladığı yönetim politikalarında da önemli değişiklikler olmaya başlamıştır.

Örneğin, kuruluş sıralarında ekonomisi fetih ve yağmaya dayalı bir göçebe devlet biçiminde iken, güçlenip yayıldıkça kendiliğinden bir feodal devlet haline dönmüş ve tarıma, ticarete, zenaata dayalı bir ekonomi politikası uygulamaya başlamıştır. XIII. yüzyılda Selçuklular, Bizans'la artık sıkı ticari ilişkileri olan iki dost devlettir. Savaşlar sırasında topraklarını terk edip daha batıya giden Hristiyanların yeniden köylerine dönmeleri sağlanmaktadır. Dönmeyenlerin yerlerine, akınlarda ve savaşlarda tutsak edilen Hristiyanlar yerleştirilmekte, onlara toprak verilmektedir. Özendirici önlemler alınmakta ve göçebe Oğuzların, artık Hristiyan köylerini yağmalamaları, ekili topraklarında sürülerini otlatmaları önlenmektedir. Kısacası, feodal Selçuklu Devleti ile devletin kurucularından olan bu göçe-

be Oğuz boylarının çıkarları da artık çatışmaya başlamıştır. Başlarına buyruk, böyle istedikleri yere saldırıp yağma etmeleri, devletin ekonomisine zarar vermektedir. Bu nedenle Selçuklular da, gidecek bu göçebe soydaşlarına yasaklar koyup, kendilerinden dışlama-ya çalışır olmuşlar ve düşman kesilmişlerdir.

Onlar da, tıpkı Orta Asya'daki ataları gibi, önce orduyu Türklerden temizlemenin yollarını aramaya başlamışlar ve ücretli askerlerden bir yeni ordu kurmuşlardır. Selçuklu ordusunda ücretli Latin askerlerinin bile bulunduğu bilinmektedir. Bir yandan orduyu Türklerden türlü yöntemlerle temizlerlerken, bu göçebe Türklerin büyük bir kısmını da zorla sınır dışına doğru itmeye çalışmışlardır. Bazılarını da, zorla sınır boylarına sürüp yerleştirmişlerdir. Galiba, böylece bir yandan devletin sınırları içindeki köylerin ve ekili alanların yıkımını ve yağmalanmasını önlemiş olurken, öte yandan da, hem bir yerlere yerleştirirsek belki göçebelikten de kurtulurlar diye umuda kapılmış, hem de başımızdan atamadığımız şu göçebelerin bari üstün savaşçılık niteliklerinden yararlanarak sınırlarımızı biraz daha güvence altına alalım diye düşünmüş olsalar gerektir.

Bu düşmanlık, bir süre sonra gerçekten inanılmaz boyutlara ulaşmıştır. Bu göçebe Oğuz boylarından "*Türkmenler*" diye söz edilmeye başlanılmış ve "*Türkmen*" sözcüğü bilinçli bir biçimde göçebe kavramının karşılığı olarak ve aşağılayıcı bir anlamda kullanılmıştır. Hatta giderek bu "*Türkmenlerin*" kullandığı dil olan "*Türkçe*"nin Selçuklu saraylarında konuşulması bile yasaklanmıştır. Yani, temelde kendilerinin de Türk olduğunu saklayabilmek için, kendilerine adillerini bile yasaklamışlardır. Devletin resmi dili olarak da, Farsça ve Arapça'yı seçmişlerdir. Kendilerinden de, hep "*Rumi*" veya "*İslamlar*" diye söz etmişlerdir.

Oysa, dilbilimcilerin açıklamalarına göre, Selçuklularca (hatta, daha sonra da Osmanlılarca, ta 1920'lere dek) bilinçli olarak ve kesinlikle kullanılmayan bu "*göçebe*" sözcüğü, etimolojik olarak, Türkçe "*köçmek*" fiili ile "*oba*" adının birleştirilmesiyle türetilmiş, Orta Asya kökenli ve çok eski bir sözcüktür. Yani, Selçuklularca da bilinmemesi, olanaksız olsa gerektir. Çünkü, bu sözcük eski vakanüvislerce de "*göçebe*" biçimiyle kullanılmamış ise de, aynı anlamda *Aşıkpaşazade Tarihi*'nde "*göçer el (il)*", *Onuç Bey'in Tarih-i Âl-i Os-*

man'ında ve *Neşri Tarihi*'nde de "göçer konar yörükler" biçiminde kullanıldığı bilinmektedir.

Selçukluların biraz da aşağılayıcı bir biçimde "göçebe" anlamına kullandıkları "Türkmen" sözcüğü ise, Arapça Türkçe karışımı bir tamlamadır. Dilbilimcilerin belirttiklerine göre, "men" eki, Arapça'da "o kimse", "kim ki" anlamlarına gelmektedir ve sözcük ilk kez XI. yüzyılda Müslümanlığı kabul eden Oğuz Türkleri için kullanılmıştır. Aynı anda, artık göçebelikten yerleşikliğe geçmiş kentli Türk anlamına da gelmektedir.

Selçuklulardaki bu "Türkmen" düşmanlığı giderek öyle bir hal almıştır ki, inanılır gibi değil, bir soykırım aşamasına bile varmıştır. Örneğin, tarihçilerin belirttiklerine göre, *Mevlana Celaleddin*'in oğlu *Velet Çelebi*, *Sultan Mesut*'a, bir Türkmen kırımını bile önermiştir. "*Alem yıkıcı bu Türkmenler öyle zarar vermişlerdir ki Şalum, sakin sen onlara acıma, halkın yaşamasını istiyorsan onların tümünü kurban et.*" demiştir. (Melih Cevdet Anday, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Temmuz 1982)

Hatta, başlangıçta Türkmen olmadıklarının anlaşılması açısından kendilerinden "İslamlar " diye söz edilmesini yeterli bulan Sultanlar, zamanla öyle noktalara varmışlardır ki, Müslümanlıkları bile fazla gelir olmuştur. Örneğin, Prof. Stanford Shaw'un yazdığına göre, "*Selçuklu hükümdarı II. İzzeddin'in annesi bir Rum prensinin kızıdır ve Sultanın gizlice vaftiz edildiği, sarayda da güçlü bir Rum etkisine izin verdiği söylentileri bulunmaktadır.*" (s.48)

Gene, Prof. Osman Turan'ın açıklamalarına göre de, "*Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin, evlendiği Gürcü prensesinin, Konya'ya beraberrinde papazlarla ve kutsal eşyalarla (ikonalarla) gelmesine ses etmemiş ve Prensese Sarayda da dinsel inançlarını yerine getirebilmesi amacıyla onun için özel bir ibadethane (chapelle) yaptırmıştır.*" (O. Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Ankara 1965, s.257)

Hatta, 1176 Konya Savaşı'nda tutsak düşen Bizans İmparatoru Manuel Komnenos törenle İstanbul'a gönderilirken, yolda üzerlerine gene Türkler (Türkmenler) saldırınca, onu korumakla görevlendirilmiş birliğin komutanı Selçuklu beyinin, bu duruma şaşırان İmparatora, "*Onlar Türkmenlerdir. Bizden değildir.*" dediği bile rivayet olunmaktadır.

CADI KAZANINA BİR DE, TÜRK'ÜN TÜRK'LE SAVAŞI EKLENMİŞ...

Selçukluların, giderek de şiddetlenen ve dayanılmaz boyutlara varan, göçebe Türk boylarına karşı uyguladıkları bu horlayıcı, dışlayıcı, aşağılayıcı baskı politikası, elbette bir süre sonra, doğal olarak kendiliğinden, karşıt tepkilerin de doğmasına neden olmuştur. XIII. yüzyılın başlarına gelindiğinde, göçebe Türkmenler, artık yer yer homurdanmaya, hatta ayaklanmaya bile başlamışlardır.

Tam o yıllarda, Orta Asya'da Cengiz Han'ın kurduğu Moğol İmparatorluğu da en parlak dönemini yaşamaktadır. Moğol orduları 1218'de Pekin'i aldıktan sonra batıya yönelmiş ve 1220'de Buha-ra'ya girmiştir. 1221'de de Harezmşahlar İmparatorluğuna son vermiştir. Dolayısıyla, Anadolu'ya doğudan yeni bir göç akını başlamıştır. Moğolların önünden can havli ile kaçan göçebe Oğuz boyları, gene dalga dalga gelmektedirler.

Doğal olarak, bu yeni göç dalgası, Selçuklu-Türkmen çelişkisini ve düşmanlığını daha da şiddetlendirmiştir.

Görüldüğü gibi, XIII. yüzyıl ortalarına doğru, Anadolu'daki kargaşa artık doruk noktasına ulaşmış olmalıdır. Çünkü, bir yandan Anadolu'yu nicedir hızla Türkleştiren göçebe Oğuz boylarıyla yerli Hristiyan budunların sürtüşmeleri ve kavgaları, Bizans'ı ve kutsal toprakları Müslümanların elinden kurtarma hülyası peşindeki Papalığın Haçlı ordularıyla Selçukluların ve öteki Türkmen beyliklerinin savaşı zaten hâlâ sürerken, şimdi de öte yandan hem Türk'ün (Selçuklu'nun) Türk'le (Türkmen'le) kavgası patlak vermiş, hem de gene onbinlerce kişilik yeni bir göçebe akınıyla karşı karşıya kalınmıştır. Moğolların önünden kaçan göçebe Türk boyları gene akın akın Anadolu'ya gelmektedir. Üstelik, 1240'larda, Moğol orduları artık Anadolu'nun kapısına gelip dayanmış, hatta Doğu Anadolu'da bazı yerleri ele bile geçirmiştir.

Ayrıca, bizce hemen belirtmek gerekir ki, bu yeni gelen boylarla daha öncekiler aynı yöreden ve kökten gelseler bile, gene de bayağı farklı kimlik ve kişiliklere sahip olsalar gerektir. Zaten, Anadolu'ya geliş nedenleri ve biçimleri de birbirlerine kesinlikle benzemektedir.

Örneğin, yukarda da değindiğimiz gibi, bizce büyük bir olasılıkla, XI. yüzyılda Türkistan'da yaşayan göçebe Oğuz boylarının, Müslümanlığı ısrarla kabul etmedikleri ve Müslüman ülkeleri yağmalamaktan da bir türlü vazgeçemedikleri için, gene Türklerce, ama Müslüman yönetici Türklerce, türlü düzenler kurulup, yağma için Hristiyan dünya hedef gösterilerek zorla Anadolu'ya gönderilmiş olmalarına karşın, XIII. yüzyıldaki bu yeni göçün temelinde böylesi bir zorlamanın varlığından bile söz edilemez olması gerektir. Çünkü, görüldüğü kadarıyla, bu yeni göçebeler, Moğol hışmından kaçarak, kendi istençleriyle Anadolu'ya gelmişlerdir. Bu geliş, ne yeni bir yağma alanı arama akınıdır, ne de sürü peşindeki bir göçebe gezisidir. Bizce, bu tam bir göçtür (*muhacerettir*). Soydaşlarının yanına yerleşmek amacıyla gelmişlerdir mutlaka. Sığınmışlardır.

Gene, bizce hiç kuşku yoktur ki, XI. yüzyılda gelenlerin büyük çoğunluğunun Müslümanlığı kabul etmemiş ve şamanist olmasına karşılık, XIII. yüzyılda gelenlerin belki de tamamı Müslümandır. Ama, galiba XI. yüzyılda gelenlerle, XIII. yüzyılda gelenlerin Müslümanlıkları arasında da büyük farklılıklar bulunsa gerektir.

Çünkü, X. yüzyılda Türkistan'da Müslümanlığı kabul etmiş Türklerin hepsinin, aynı zamanda "*Hanefi*" mezhebinden olmayı da kabul ettikleri bilinmektedir. Dolayısıyla, Hanefi mezhebinden olan Müslüman Selçuklu ordularının öncülüğünde ve gözetiminde Anadolu'ya gelen Şamanist göçebe Türkler de, yolda veya Anadolu'da, şayet Müslümanlığı kabul etmişlerse, kendiliğinden Hanefi mezhebini de kabul etmiş olsalar gerektir. Yani, XI. yüzyılda gelen Müslüman Türklerin tamamının, aynı zamanda da Hanefi mezhebinden olması, akla daha yatkın bir olasılıktır.

Oysa, XIII. yüzyılda Anadolu'ya gelen Türklerin çok değişik mezheplerden oldukları ve gene XIII. yüzyıldan itibaren de Anadolu'da çok sayıda tarikatın kurulduğu bilinmektedir. Kadirilik, Kübrevilik, Melamilik, Mevlevilik, Yesevilik, Bektaşilik, vb. gibi...

Bu tarikatların asıl ilginç yanları ise, İslamiyetin kurallarına sıkı sıkı sarılmak yerine, Şamanizmin kimi töre ve tören geleneklerini de İslamiyete uyarlamalarıdır.

Burada, altını biraz da çizerek işaret etmek istediğimiz nokta, X. yüzyıldan itibaren Avrupa'da ortaya çıkan, XI. yüzyıldan itibaren de İslam dünyasına sığınan *Masih* ve *Mehdilik* inancının Ana-

dolu'ya da XIII. yüzyılda bu tarikatlar aracılığıyla gelmiş olabileceği olasılığıdır.

ANADOLU'DAKİ İLK MEHDİ'LER: BABALAR VE ABDALLAR

XIII. yüzyıl sonlarından itibaren ortaya çıkmaya başlayan bu tarikatlar, gerçekten, bir anda Anadolu'nun görünümünü değiştirmiş ve tarikat şeyhleri, ezilen, horlanan bu göçebe Türkmenlerce birer kurtarıcı olarak karşılanmışlardır. Baba İshak, Barak Baba, Sarı Saltuk vb. gibi Türkmen babaları bu insanlar için bir anlamda yeni peygamberlerdir. Zaten, Baba İshak'ın halk arasındaki bir başka adı da, Baba Resul, yani Peygamber Baba'dır.

Yukarda da değindiğimiz gibi, İslami kurallara pek de aldırış etmeyen, gerçeğin kitaptan çok duygu ile kavranılabileceğini savunan, hatta İslamiyetin hoş görmeyip yasakladığı dansı ve müziği teke ayinlerinde bolca kullanan bu tarikatlar, doğal olarak, Şamanist inançlarından hâlâ tam sıyrılammış bu genç Müslüman Türkleri kolayca etkilemiştir. "*Baba*" veya "*Abdal*" diye nitelenen bu yeni kurtarıcı şeyhler de, giderek, yalnızca aşiretlerin öncüleri olmakla da kalmamış, savaşçıların da yöneticileri haline geçmişlerdir.

Oysa, *Kur'an-a* göre Hz. Muhammed son peygamberdir ve gökten başka bir kurtarıcı gönderilmeyecektir. Yani, *Mehdi*'lik, ne *Kur'an-da*, ne *Hadisler*de vardır.

Bizce, *Mehdi* inancı da, Müslüman dünyaya Hristiyanlardan geçmiş olsa gerektir. Çünkü, Hristiyanlıkta kurtarıcının, yani *Mesih*'in yeniden yeryüzüne ineceği inancı vardır. İncil'de de, "*İmdi uyanık olun; Çünkü Rabbinizin hangi gün geleceğini bilemezsiniz. (...) Bunun için siz de hazır olun. Zira İnsanoğlu ummadığınız bir saatte gelecektir.*" (Matta 24) denilmektedir. Hristiyanlık da zaten, ebedi hayat, cennet-cehennem, melekler dünyası, mahşer günü kıyametin kopacağı, ölülerin yeniden dirileceği gibi kavram ve inançlarla birlikte gökten bir Mesih'in de ineceği inancının eski Mısır düşüncesince ortaya atıldığı ve geliştirildiği bir ortamda doğmuştur. Ayrıca, bu bölgede, taa ilk çağlardan beri, doğa ile insan arasında tam bir adaletin kurulacağı, herkesin özgür olacağı, eski *Altın*

Çağ'a yeniden dönüş diye nitelenen *Mesih'in Krallığı'nın* (Tanrısal Krallığın) Altın Çağ'ın yıkılışından bin yıl sonra kurulacağı inancı da oldukça yaygındır. Bu nedenle, Roma İmparatorluğunun baskısı altında ezilen bu bölgedeki fakir insanların, Hristiyanlığı, bu inanca uygun olarak yeniden Altın Çağ'a dönüş diye, Mesih'in Krallığı'nın kuruluşu diye değerlendirip benimsemiş olması olasılığını da, doğrusu bizce gözden irak tutmamak gerektir.

Ama ne var ki, başlangıçta insanlara Altın Çağ'a yeniden dönüş umudunu veren ve asıl önemlisi Roma İmparatorluğu'na karşı bir gizli muhalefet görüntüsüne de sahip olan Hristiyanlığın, zamanla, beklenileni verememesi şöyle dursun, yozlaşarak bir de 324'te Roma İmparatorluğu'nun resmi dini haline gelmesi, ezilen ve horlanan fakir Hristiyan yığınlar için tam bir düş kırıklığı olmuştur. Dolayısıyla, *"İnsanoğlunun yeniden yeryüzüne döneceği"* inancı da, üstelik güçlenerek hızla yayılmaya başlamıştır. Ve Mesih'in yeryüzüne ineceği tarihle ilgili olarak da, türlü yorumlar ve kestirimler yapılmıştır. Mesih, kimilerine göre 10. yüzyıl sonunda yeryüzüne inecektir, kimilerine göre de 13 veya 14. yüzyılda...

Avrupa, gerçekten de X. yüzyıldan itibaren birkaç yüzyıl boyunca, yeryüzüne indiğini bildiren *Mesihciklerden* geçilmez olmuştur. (Haçlı Seferlerinin düzenlenmesinde de, bu *'İnsanoğlunun bin yıl sonra yeniden yeryüzüne ineceği'* inancının ve gerçekten de X. yüzyıl sonlarından itibaren Mesihciklerin böyle ardı ardına inmeye başlamasının etkin bir rolü olmuş mudur acaba?)

İlginçtir, Avrupa'da ilk *Mesihciklerin* görünmeye başlamasından topu topu 100 yıl sonra, İslam dünyasında da *Mehdilik* fikri ortaya atılmış ve 1087'de *Hasan Sabbah*, *Mehdi* olduğunu ilan etmiştir.

Hasan Sabbah'ın ve kurduğu tarikatın, Müslümanlarca, gerçekten akıl almaz denli ters ve sert bir tepkiyle karşılanması, bizce kolay kolay açıklanır gibi değildir. Örneğin, *Nizam-ül Mülk*, ünlü *Siya-setname*'sinde *Hasan Sabbah*'ın kurduğu tarikatı, aynı yüzyıllarda Avrupa'daki Râfizi tarikatlarıyla bir tutarak, *"Hiçbir Râfizi mezhebi Bâtıniler kadar uğursuz, kötü olamaz. Zira onların amacı İslamiyeti fesada vermektir."* diye yazmıştır.

Doğrusu, *Hasan Sabbah*'ın bu denli sert bir tepkiyle karşılaşmasının, Müslümanlıkta Hz. Muhammed'den sonra yeni bir peygamberin daha gelmeyeceği inancının bulunmasına karşın, kendisini ge-

ne de Mehdi ilan etmesi yüzünden doğmuş olabileceği olasılığı da, bize fazla inandırıcı gelmemektedir. Çünkü, bildiğimiz kadarıyla, Hasan Sabbah'tan sonra da, gerek sünni, gerek şii, nice kişiler kendilerini Mehdi ilan ettiği halde, hiçbirinin başına benzeri tepki gelmemiştir. Galiba, bu yadsıyıcı ve yok sayıcı tepkinin temelinde biraz da, Hasan Sabbah'ın kendisinin de İranlı bir şii oluşunun, hali-felik kavgası sırasında Abbasiler yerine Fatımileri destekleyişinin, sünni Selçuklulara karşı başkaldırıp ülkeden kaçışının ve Mısır'a sığınarak Memlûklarla anlaşıp şii mezhebine bağlı yeni bir tarikat kuruluşunun da büyük bir etkisi olsa gerektir.

Nitekim Hasan Sabbah'a en sert tepkiyi gösteren Nizam-ül Mülk'ün de bir sünni ve Selçuklu sultanları Alparslan ile Melik-şah'ın 29 yıl boyunca vezirleri olduğu, zaten Nizam-ül Mülk adının da kendisine Abbasi halifesi Kaimbiemrillah tarafından verildiği düşünülürse, bu tepkinin de bir şii sünni çatışmasından kaynaklandığı tahmin edilebilir.

Bizce, Hasan Sabbah ve Batınlık mezhebi, Müslüman dünya görüşüne, *Kur'an*-da ve *Hadis*lerde bulunmayan, Fıkıhta da hiç ele alınmamış yepyeni bir umut kaynağı eklemiştir; *Mehdilik*.

Mehdilik de, tıpkı Hıristiyanlıktaki *Mesihlik* gibi, kötü yola sapmış ve günah işlemiş yeryüzündeki insanları, yeniden doğru yola kavuşturmak ve günahlarından arındırmak üzere gökten gönderilmiş kurtarıcılardır.

Mehdiliğin ilk olarak Mısır'da ortaya çıkması da, o günün sosyo-ekonomik ve siyasal koşullarına göre doğal sayılmalıdır. Çünkü, Mısır, hem ta Romalılardan beri Avrupa-Asya bağlantısının önemli bir kavşak noktasıdır, hem de o yıllarda artık gerilemeye başlayan İslam İmparatorluğu, İspanya'da yenilmiş, Kuzey Afrika'dan Mısır'a doğru çekilmektedir. Ayrıca, aynı yıllarda Türklerin Anadolu'ya girmeleri ve bu yüzden Anadolu'nun tam bir cadi kazanına dönüşüp kervan yollarının tıkanması, doğu-batı bağlantısında Mısır'ın önemini kuşkusuz bir kat daha artırmıştır. Bunlara bir de, hilafet kavgasında Abbasilere karşı çıkan Fatımilerin Mısır'da bulunması ve muhalefet dini olan şii mezhebinin burada çok yaygın olması gibi koşullar eklenirse, X. yüzyılda Avrupa'da pıtrak gibi patlayıp hızla yayılan bu *Mesih* inancının, İslam dünyasında da niçin XI. yüzyılda ve ilkin Mısır'da ortaya çıktığı, sanırız kolayca anlaşılmaktadır.

Görüldüğü gibi, ilkin Mısır'da ortaya çıkıp, oradan İslam dünyasına yayılan Mehdilik inancı, Anadolu'ya da ancak XIII. yüzyılda, Moğol saldırısından kaçan göçebe Türk boyları aracılığıyla gelmiştir.

Aşiretlerinin önünde Türkistan'dan gelmiş bu Türkmen babalarının, Yesevi dervişlerinin, Horasan erenlerinin, Bektaşî abdallarının hepsi de, bizce hiç kuşku yok, birer Mehdi'dir. Hepsî de, aşiretlerinin ulusudur, aksakalıdır, yolgöstericisidir, koruyucusudur. Hâlâ Şaman rahipleri veya halk ozanları gibi giyinmektedirler. Eski Şamanist töre ve geleneklere bağlıdır. Azla yetinerek, bir lokma bir hırka, gösterişsiz yaşamaktadırlar. Daha da önemlisi, Selçuklu veya Abbasi ulemaları gibi Farsça veya Arapça değil, Oğuz boylarının diliyle, Türkçe konuşmaktadırlar. Üstelik, Müslümanlığı da, Şamanist bir yaklaşımla basitleştirerek yorumlayıp, Türkçe anlattıkları için, kolayca anlaşılmaktadırlar. Bu yüzden, daha önce gelmiş göçebe Türk boylarını da kolayca etkileri altına alabilmişlerdir.

Bu yüzyılda Anadolu'da ortaya çıkmış Mehdi'lerin en önemlilerinden biri (belki de en önemlisi), hiç kuşku yok ki, *Baba İshak*'tır.

Daha sonraki yıllarda "Babailer hareketi" diye süren, XIII. yüzyıldaki *Baba İshak* olayı, gerçekten Anadolu'nun Türk tarihinde önemli dönüm noktalarından biridir. Nicedir baskılardan, aşağılanmadan ve horlanmadan bıkmış göçebe Türk boylarını ardına takıp, 1237'de Sultan I. Alâaddin Keykubâd'ın genç yaşta ansızın ölüvermesinin de yarattığı kargaşadan yararlanıp, Selçukluların üzerine yürümüştür, Baba İshak. Başlangıçta, Doğu Anadolu'da birçok ili de ele geçiren bu başkaldırı, Selçukluları gerçekten çok zor durumlarda bırakmıştır. Ne var ki, tam Konya düşecekken, Selçuklular, bu göçebe Türkmenlere karşı Moğollarla bir anlaşma imzalayarak, Baba İshak saldırısını Gürcü ve Frank askerlerinin de yardımıyla, 1240'da zorla karşılayabilmişlerdir. Ama ilginçtir, 1240'ta Türkmenlere karşı Selçukluları destekleyen Moğollar, 1243'te de, bu kez Selçuklu ordusuna saldırıp, Köseadağ'da yenerek bütün Anadolu'yu ele geçirmişlerdir.

Artık, 1243'ten 1336 yılına dek, nerdeyse yüz yıl boyunca da, Anadolu'da korkunç bir Moğol fırtınası esmiştir. Moğollar Anadolu'yu bir baştan bir başa istila edip, yakıp yıkar, kasıp kavururlarken de doğal olarak Mehdi'lerin biri yitmeden biri inmiştir.

Görüldüğü gibi, Moğol istilasıyla Selçuklu egemenliği de kırılmış ve uzun yıllar, Anadolu'da, İlhanlı hakanlarının atadığı valilerin diktası altında da kalınmasına karşın, gerçekten tam bir yetke boşluğu ve kargaşası yaşanmıştır. Ve işte bu kaosta da, nerdeyse Anadolu'daki bütün Türk aşiretleri hemen bağımsızlıklarını ilan etmişler ve beyliklerini kurmuşlardır. Yani, bu döneme, Anadolu'nun bağımsız Türk Beylikleri dönemi de denilebilir.

Örneğin, *Karamanoğulları, Eşrefoğulları, Hamidoğulları, Menteşeoğulları, Germiyanogulları, Sahib Ataogulları, Ladik (yahut Denizli) Beyliği, Aydınoğulları, Saruhanogulları, Karasioğulları, Candaroğulları, Artukoğulları, İnaloğulları, Nisanoğulları, Pervaneogulları, İnançoğulları, Dulkadiroğulları, Ramazanoğulları, Ahlat Şahları, İzmir Beyliği, Efes Beyliği, Danişmendliler, Mengüciükler, Saltuklar, Akkoyunlu Devleti, Karakoyunlu Devleti, Kadı Burhaneddin Beyliği, Osmanogulları* ve daha nice beylikler, biraz önce veya biraz sonra, Anadolu'da hep bu dönemde kurulmuşlardır.

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NU DA GÖÇEBE TÜRKLER KURMUŞ AMA...

Görüldüğü gibi, *Osmanlı İmparatorluğu'nun* kurucusu *Osmanlı* (veya, *Osmanoğulları*) *Beyliği* de, işte bu dönemde, Batı Anadolu'da, Söğüt kasabasında, çok sayıdaki küçük Türk beyliklerinden biri olarak bağımsızlığını ilan etmiştir.

Gerçi, Osmanlı Beyliği'nin XIII. yüzyıl sonlarında, Söğüt kasabasında ve Osman Bey tarafından kurulmuş olduğu konusunda tarihçilerin herhangi bir kuşkusunu yoktur. Ama, hemen hepimizin sık sık '*Küçüçük bir aşiretten koca bir imparatorluk yarattık!*' diye de övünmemize karşın, bazı tarihçilerin, imparatorluğun küçük bir göçebe aşiret (Kayı aşireti) tarafından kurulmuş olduğu konusundaki düşünceleri ve öne sürdükleri tezler çok farklıdır.

Hemen belirtelim ki, bizce de, Osmanlı İmparatorluğu'nun gerek kuruluşu, gerekse kurucularının kökenleri konusunda, bugün de hâlâ, Türk veya yabancı, en yetkili bilim adamı hiç kuşku yok ki, Prof. Fuad Köprülü'dür.

Örneğin, Prof. Köprülü'nün, "*Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*" adlı kitabında belirttiğine göre, 1947 yılında Fahriye Arık'ın çevirisiyle Türkiye'de de yayımlanmış olan "*Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu*" adlı kitabında Prof. Paul Wittek, İmparatorluğu Oğuz boylarından göçebe Kayı aşiretinin kurmuş olabileceği tezine şiddetle karşı çıkmıştır. Çünkü, Osmanlı ailesinin Kayı aşiretinden geldiği savı ilk kez XV. yüzyılda, Sultan II. Murad tarafından ortaya atılmıştır ve bastırdığı sikkelere (paralara) de Kayıların damgalarını işletmiştir. Prof. Wittek'e göre nedeni de, "o sıralar, Cengiz Han'ın torunu olan Timur'un Osmanlıları küçümsemesi ve onların basit bir aileden geldiklerini öne sürmesidir. İşte, Timur'a öfkelenen Sultan II. Murad, kendilerinin de soylu bir aileden geldiklerini savlayabilmek için bunları uydurtmuştur. Sayın Profesör Köprülü de, bu *ıydırma soy kütüklerine*' inanıp, Osmanlıların gerçekten Kayı boyundan olduklarını savunmuştur." Oysa, bu beyliği de, Selçukluların Sarayda yetiştirip, sınır boylarına yerleştirdikleri askeri şefler, *Gaziler* kurmuştur. Osman Bey de (belki hatta ailesi de), bir aşiret beyi değil, Selçuklu saraylarında yetiştirilmiş, Türkmen kökenli bir *gazidir*, bir askeri şeftir. Olsa olsa, bir dönem için, görevli olarak Kayı aşiretinin başına gönderilmiştir.

Bir diğer Osmanlı tarihi uzmanı Prof. Mustafa Akdağ da, Prof. Wittek'in tezine katılmaktadır. Ertuğrul Gazi ve Osman Bey, ona göre de uç beyleridir ve şayet, "*Osmanoğulları, eğer Kayı kabilesine mensup iseler, bu çok eski devre ait olacaktır ve beyliğin kuruluşu sırasında bu aile Selçukî ümerâsından olup, kendileri için bir aşiret (veya yarı göçebelik) hayatı katiiyen bahis mevzuu değildir.*" demektedir. Kimi tarihçilerin böylesi bir yanılgıya düşmelerini de şöyle açıklamaktadır; "*Uç beyleri, şüphesiz bol hayvan beslemektedirler. Hatta, Osmanlılarda bu gelenek Fatih devrine kadar sürmüştür. Herhalde ilk vakayinamelere Osmanlıların aşiret hayatı yaşadıkları şeklinde bir rivayetin geçmesi bu sebepten ileri gelmiş olsa gerektir. Suvarilerin, atlarını belli zamanlarda otlağa çıkarmaları, Osmanlı padişahlarının yazın meşhur yaylalara istirahat ve av yapmaya gitmeleri de bu rivayetin doğmasına sebep olmuş bulunabilir.*" demektedir. Hatta, Prof. Wittek'ten bir adım daha da ileri giderek, Kayı adında bir aşiretin varlığı konusunda da akla kuşklar düşürmektedir. "*Osmanlıların reisi olabilecekleri bir 'Kayı' aşiretinin veya diğer bir kabilenin mevcudi-*

yeti tamamıyla hayal ürünüdür ve böyle bir varlığı kabul etmemiz için en ufak bir iz veya tarihî delil mevcut değildir." demektedir. (Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi/Cem Yayınevi/İstanbul 1974/ s. 143-144)

Osmanoğulları Beyliğini XI. yüzyılda Anadolu'ya gelen Oğuz boylarından Kayı aşiretinin kurmuş olduğu tezine karşı çıkanların birisi de, Prof. H.A. Gibbons'tır. Ancak, Profesör, her ne kadar Prof. Wittek ve Prof. Akdağ gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nu Kayı aşiretinin kurduğu tezine karşı çıkıyorsa da, İmparatorluğu gene de Orta Asya'dan gelmiş bir aşiretin kurmuş olduğu inançındadır. Ne ki, bu aşiret kesinlikle Kayı aşireti olmayıp, XIII. yüzyılda Moğol baskısından kaçıp Anadolu'ya sığınmış bir başka aşirettir. Çünkü Sayın Profesöre göre, Malazgird Savaşı'yla Anadolu'ya yerleşen Türkler Müslümandır, oysa Osman Bey'in aşireti XIII. yüzyıl başlarında Anadolu'ya gelmiştir ve buradaki Müslüman aşiretlerin etkisiyle Müslümanlığı kabul etmiştir.

Sayın Prof. Gibbons gibi, Osmanlı Beyliği'ni kuran aşiretin Oğuz boylarından Kayı aşireti olmayıp bir başka aşiret olduğu tezini, J. Marquardt ile birlikte Prof. Zeki Velidi Togan da savunmuşlardır. Bu görüşe göre de, *Kayı* aşireti aslında Moğol *Kay* aşiretidir. Osmanlılar da zaten Moğol kökenlidirler. Sayın Prof. Zeki Velidi Togan'a göre, XII. yüzyılda Karahıtaylar döneminde Horasan'a gelen *Kaylar*, daha sonra da Anadolu'ya geçmiş ve orada *Kayı* adını almış olsalar gerektir.

Osmanlı Beyliği'nin, Oğuz boyundan Kayı aşiretince kurulmuş olduğu tezine katılanların bir bölümü de, ilginçtir, bu aşiretin göçebe bir aşiret olduğu veya olabileceği görüşlerine şiddetle karşı çıkmaktadırlar. Örneğin, Prof. Fuad Köprülü, Osmanlı İmparatorluğu'nu Oğuz boylarından Kayı aşiretinin kurduğunu kabul ettiği halde, bu aşiretin göçebe olabileceği tezini, "*Osmanlı Devleti'ni sadece 400 çadırdan oluşan göçebe veya yarı göçebe küçük bir aşiretten çıkmış farzetmek ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşu gibi çok büyük bir tarihi hadiseyi bu yanlış ve ilkel görüşe dayanarak açıklamaya çalışmak pozitif düşünceye ve tarih anlayışına aykırıdır.*" diyerek şiddetle reddetmektedir. Ancak, değerli bilim adamı, Kayı aşiretinin yerleşik bir aşiret olduğunu doğrulayacak tarihi belgelerin de elimizde bulunmadığını açık yüreklilikle belirtmektedir. Yani, Sayın Köprü-

l 'ye göre, Osmanlılar kesinlikle Kayı a iretinden gelmektedirler, lakin Kayı a ireti, elimizdeki bilgilere göre, ne tam göçebe veya yarı göçebe bir aşiret, ne de tam bir yerleşik aşiret olsa gerektir. Gene, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşunda da Selçuklular döneminden kalma yerleşik unsurlar, önemli sayıda mutlaka olmalıdır.

Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunarsılı da, Osmanlıların Kayı a iretinden geldiği görüşündedir ve Wittek'e şiddetle karşı çıkmaktadır.

Ne var ki, *"400 adır lı (veya 444 atlı) bir a iretten koskoca bir imparatorluk yarattık!"* diye s k sık övünmekten büyük zevk alan bütün Türk aydınları gibi, Sayın Uzunarsılı ve Köprülü'nün de gönülleri, Osmanlının bir a iretten geldiğini de kabul ettikleri halde, gene de göçebe ve Türk sözcüklerini yan yana kullanmaya elvermemektedir.

Oysa... Kuşkusuz, Anadolu'nun içinde bulunduğu o günkü koşullar yüzünden, bugüne ula mı , Osmanlı Beyliği'nin kurulu uyla ilgili tarihi bilgi ve belgeler yok denecek kadar azdır. Bu nedenle kesin bir sonuca varabilmek elbette olanaksızdır. Ama bizce, gene de, Kayı a iretinin, Türkistan'dan gelmiş göçebe Türk a iretlerinden biri olduğundan kuşku duyulmasa gerektir.

Nitekim, Prof. Ömer Lütfi Barkan da, hem Osmanlı Beyliği'nin Gazilerce değil, Kayı a iretince kurulduğunu ve Osman Bey'in de Kayı soyundan olduğunu savunmaktadır; *"Osmanlı İmparatorluğu'nu kuran çekirdeğin ve ilk faaliyetlerde en büyük rolü oynayan unsurların, bazı Avrupalı  limlerin iddia ettiği gibi, Gazilerden müteşekkil bir zümre olmayıp, göçebe Türk unsurundan ibaret olması lazım gelmektedir. Aksi takdirde, Osman Bey'in silah arkadaşlarının ekseriyetle taşıdıkları mill  adlar yerine koyu Müslüman isimleri almaları lazım gelirdi."* demektedir. Hem de, yukarda kendisinin de açık açık *"göçebe Türk unsuru"* diye nitelediği Kayı a iretinin, gerçekten bir göçer (göçebe) aşiret olduğunu tanıtılmaya yardım edecek tarihi ipuçları vermektedir; *"Ne ri tarihinin de, Osman Bey'in a iretinden söz ederken, 'g    e r e v l e r' deyimini kullandığını"* belirtmekte ve göçebe aşiretlerin temel özelliklerinden olan hayvancılık yapmanın, Kayı a ireti için de en önemli ekonomik uğraş olduğunu tanıtlayıcı biçimde, *"Açık Pa azade'nin d  tiği kayıtlarda, aşiretin ünlü beylerinden Samsa avı 'un, oğullarına Osman Bey'den at ve koyun sürüleri aldığını beyan ettiğini"* kaynak göstererek açıklamaktadır. (Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İ k n ve Kolonizasyon Metodu Ola-

rak Sürgünler / İstanbul İktisat Fakültesi Mecmuası / 1 Ekim 1949 / s. 540)

İslam Ansiklopedisi'nde de, Osman Bey'in terekesi sayılırken, "*misafirlerine ikram için beslediği üç sürü koyun*" denilmektedir.

Yabancı tarihçilerden de bazıları, her ne kadar yeni belge ve kanıt göstermeseler de, yorumlarıyla, Osmanlıların göçebe Kayı aşiretinden geldikleri tezine katılmaktadırlar.

Örneğin, Prof. Stanford Shaw, "*Osmanlıların ataları 13. yüzyılda Anadolu'ya Moğollar'dan kaçarak girenler değil, Malazgird Savaşı'ndan sonra Anadolu'ya yayılan Türkmenlerdendir. Bu bilgiye göre, Osmanlıların ataları iki yüzyıl boyunca hizmetlerini en yüksek parayı vere ne satan köksüz göçebeler olmalıdırlar.*" demektedir. (Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye / E Yayınları / İstanbul 1982 / s.34)

Prof. Arnold Toynbee de, Osmanlı İmparatorluğu'nun, başlangıçta göçebe Türk aşiretlerince bir göçebe devleti olarak kurulduğu görüşündedir. (Türkiye-Bir Devletin Yeniden Doğuşu / Milliyet Yayınları / İstanbul 1971)

Türkiye ile 1912'lerden bu yana sürekli yakından ilgilenen bir başka Batılı, M. Philips Price ise, her ne kadar köy ve göçebe kavramlarını birarada kullanarak da olsa, oldukça kesin bir anlatımla, "*Türklerin Osmanlı kabilesi köylü veya sürü sahibi bağımsız göçebe topluluğudur.*" demektedir. (Türkiye Tarihi / Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları / 1969)

Sonuç olarak şunu bir kez daha yineleyelim ki, Osmanlı İmparatorluğu'nun kurucusu, bizce de, birçok bilim adamımızın savladığı gibi, kesinlikle *Oğuzların Günhan kolundan Kayı boyu* olsa gerektir.

FAKAT, OSMANLI DA BİR SÜRE SONRA TÜRK'E DÜŞMAN OLMUŞ...

Söğüt kasabasında kurulmuş bu küçük sınır boyu beyliği, Bizans topraklarına ardı ardına başarılı akınlar da düzenlemesine, hatta bu nedenle çevredeki bazı *gazilerin* öteki beyliklerden ayrılıp Osman Bey'in çevresinde toplanmaya başlamasına karşın, ta XIV. yüz-

yılın ilk çeyreğinin sonlarına dek kimsenin dikkatini çekmeyen, önemsiz bir beyliktir. Nitekim, Moğol Noyanı Çoban'ın, 1314'te, huzuruna gelip bağlılıklarını bildirsinler diye Sivas'a çağırıldığı Anadolu beyliklerinin arasında Osmanlıların adı bile geçmemektedir.

Ama daha Osman Bey'in oğlu Orhan Gazi döneminde, 1326'da Bursa, 1331'de İznik ve 1337'de de İzmit'in alınışıyla Beylik hızla büyümüş ve bir devlet halini almıştır. 1340'larda, artık Bizans'ın içişlerine de karışmaya başlamışlardır. Orhan Gazi, 5500 askerle Çanakkale Boğazı'ndan Trakya'ya geçerek, Kantakuzinos ile Paleologos arasındaki taht kavgasında, daha sonra kızı Theodora ile evlendiği Kantakuzinos'u (Kantakuzen'i) desteklemiş ve onun Bizans İmparatoru olmasını sağlamıştır.

Orhan Gazi'den sonra, Sultan I. Murad döneminde ise, üstelik Trakya, Makedonya, Bulgaristan ve Sırbistan fethedilmiş, Osmanlı Beyliği bir Avrupa devleti haline dönmüştür. Hatta imparatorluğun da temelleri atılmıştır. Artık, Bizans, Osmanlı ülkesinin içinde küçük bir ada gibidir.

Osmanlı tarihi uzmanlarınca belirtildiği gibi, *Osmanlı İmparatorluğu önce Anadolu'da değil, Rumeli'de bir Avrupa devleti olarak kurulmuş, sonra Anadolu'ya geçmiştir.* Bunca kısa sürede böylesine büyüyerek, bunca uzun süreli olmasındaki başarının sırrı da belki budur.

Osmanlı Beyliği'nin de daha ilk yarım yüzyıl içinde böylesine gelişmesi, Trakya'ya geçip ta orta Avrupa'ya kadar yayılabilmesi hiç kuşku yok ki, tıpkı öteki Müslüman Türk devletleri Karahanlıların, Gaznelilerin, Selçukluların ilk yıllarında olduğu gibi, Kayı aşiretine destek veren, onlarla birlikte savaşan Oğuz boyundan öteki göçebe Türk aşiretleri, Türkmen savaşçıları sayesinde olmuştur.

Prof. Stanford Shaw'ın da belirttiği gibi, Orhan Gazi döneminde de, henüz daha, *"ordu ve hükümet, istila edilen topraklarda üin ve ganimet peşinde Osmanlılara hizmet eden Anadolu'nun belli başlı Türkmen ailelerinin üyelerinden"* oluşmaktadır. (agy, s.36)

"Osmanlı lideri de, henüz bir aşiret reisinden daha fazla bir şey değildir. Kendilerini iyi otlaklara götürdüğü ve bol ganimet sağladığı sürece emrinde olan aile ve aşiretlerin bağlılığına sahiptir." (agy, s.46)

"Osmanlı ordusu, başlarda, aşiret reisleri ve dinî liderlerin komutasında, aileler ve kabileler olarak örgütlenmiş Türkmen atlılarından oluşmaktadır. Hepsi de atlıdır ve ok, yay, mızrakla silahlanmışlardır. Sınır bölgelerini korumakla, ya da Hristiyan topraklarını yağma ve fetihle görevlendirilenler, ganimetle ödüllendirilmektedirler." (agy, s.50)

Orhan Gazi döneminde de, artık, *"piyade askerleri de bulunmasına karşın, ordunun temelini (gene) Türkmen atlıları oluşturmaktadır."* (agy, s.39)

Ama ilginçtir, bu Türkmen atlılarından oluşmuş ordularla gerçekleştirilen bu başarılar, bu büyüme, belirli bir noktaya ulaşınca, tıpkı daha önceki Müslüman Türk devletlerinde de olduğu gibi, Türk'ün Türk'e düşman kesilmesi biçimindeki trajik çelişki Osmanlılarda da hemen ortaya çıkmıştır.

Çünkü, Osmanlı Devleti de Sultan Murad döneminde, artık bir göçebe aşiret beyliği olmaktan çıkmış, ekonomisi tarıma, ticarete ve zenaata dayalı bir feodal devlet haline dönüşmüştür. Üstelik, daha önceleri orduyu oluşturan bu Türkmen savaşçıların aşiretlerine otlak ve yağma alanı olarak gösterilen toprakların büyük bir bölümü fethedilmiş ve devletin sınırları içine alınmıştır. Dolayısıyla, bu aşiretlerin artık başlarına buyruk, istedikleri zaman oralara akınlar düzenlemeleri ve yağma etmeleri, Osmanlı Devleti'ne zarar vermektedir.

Ayrıca, göçebe Türkmen savaşçılarından oluşan bu ordu da, doğallıkla, bu feodal devletin gereksinimlerine artık yanıt veremez olmuştur. Örneğin, devletin sınırları çok genişlediğinden, sürekli yer değiştiren bu göçebe aşiret savaşçılarının her zaman istenildiği anda savaş alanına yetişişi sağlanamamaktadır.

Gene, Avrupa'daki kent devletlerinin uzun süreli kuşatılmaları halinde de, hem salt atlılardan (ve biraz da piyadelere) oluştuğu için, hem de Türkmen savaşçıların bir an önce yağmalamayı amaçlamalarından sabırsız davrandıkları için, ordu yetersiz kalmaktadır.

Asıl önemlisi de, bu Türkmen savaşçıları hâlâ kendi aşiret beylelerine veya dini liderlere (babalara, abdallara) bağlı oldukları için, hakanın buyruklarına pek kulak asmamakta, dolayısıyla da orduda bir komuta birliği sağlanamamakta ve disiplin kurulamamaktadır.

Bunca kısa sürede elde edilen bu büyük başarıların neden olduğu bir başka sorun da; Anadolu'daki komşu beyliklerde yaşayan göçebe Türk boylarının, bu fetihleri duydukça iştahları kabarak Osmanlı ülkesine, sürüleriyle ortalığı allak bullak ede ede göçmeleridir. Kimileri Osmanlının ardından batıya akınlar düzenleyerek büyük ganimetlere konacağı hülyası içindedir, kimileri de Osmanlı ordusuna büyük vaatlerle ücretli asker olabileceklerini düşlemektedirler.

Görüldüğü gibi, bu göçebe Türk aşiretleriyle devletin çıkarlarının çatışması yüzünden Sultan Murad'ın karşısına iki önemli sorun çıkmıştır; Birincisi, ordunun, hâlâ yağma peşinde koşan bu disiplinsiz askerlerden kurtulmasıdır. İkincisi ise, sürüleriyle ekili toprakları perişan eden ve disiplin tanımayan, devletin sınırları içindeki göçebe soydaşlardır.

Birincisi için, yürürlükteki düzen ve ilişkilere göre, orduyu bu Türkmen savaşçılarından arındırabilmek elbette kolay değildir. Bu nedenle, en iyisi yeni bir ordu kurmak olsa gerektir. Ayrıca, yakın bir gelecekte, Osmanlı Devleti hem bu göçebe Türk aşiretleriyle, hem de Anadolu'daki öteki Türk beylikleriyle mutlaka bir savaşa girmek zorunda kalacaktır. Dolayısıyla, kurulacak bu yeni ordunun Türk olmayan unsurlardan oluşturulmasında yararlar vardır. Yeğlenmelidir.

Devletin sınırları içindeki göçebe Türk boylarından kurtulma sorununa gelince; galiba şimdilik en kolay çözüm, onları fethedilen yeni yerlerdeki sınır boylarına yerleştirmektir. Oralarda, sınır ötelere yapacakları yağma akınları da, belki bir anlamda sınır güvenliğini güçlendirmiş olacaktır.

Gerçekten de, Sultan I. Murad, Balkanlarda fethedilen yeni yerlere, galiba daha çok da güvenlik amacıyla, Anadolu'daki göçebe Türk aşiretlerini zorla göndererek yerleştirmiştir. Örneğin, Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın belirttiğine göre, "*Sultan Murad, 1363'de Cenevizlilere altmış bin altın navlun vermek suretiyle mühim miktarda Türk göçmenini Anadolu'dan Trakya'ya naklettirmiştir.*" (Osmanlı Tarihi / cilt I / s.166) Gene, Prof. Uzunçarşılı'nın belirttiğine göre, fethedilen topraklardaki Hristiyanların bir bölümü de, planlı bir biçimde, aynı yöntemle, Anadolu'ya zorla getirilip yerleştirilmişlerdir.

Prof. Şerif Mardin ise, bu, *aşiretleri parçalayıp, başka yerlere zorunlu yerleştirme politikasını*, hem bir devlet modeli seçiminin zorunlu sonucu olarak, hem de Batılı kentlerin özerkleşmesine karşı alınmış, geleceğe yönelik bir güvenlik önlemi olarak yorumlamıştır. Örneğin, hem, "*Türk devletlerinin kurucuları, daha ilk zamanlarda, ya eski İslam devletlerinin örgütlenmelerini örnek almak, ya da göçebe yaşamını sürdürmek arasında bir seçme yapma zorunda bırakılmışlar ve her zaman merkezileştirmenin ve aşiretleri parçalamanın devletin güvenliği için şart olduğunu görmüşlerdir.*" demektedir. (Din ve İdeoloji / Ankara 1969 / s.102) Hem de, "*Araplardan ve Bizans İmparatorluğu'ndan oldukları gibi devralınmış*" "*miras şehirlerde*", "*onlara özerk yetki hakkını veren bağımsızlık yönündeki dürtülerin*" yeniden depreşmemesi için, "*tomurcuklanan aristokrasileriyle birlikte toplulukların parçalanma ve yeniden değişik yerlere yerleştirilmesinin*" özel bir politika olarak seçildiği görüşündedir. (agy, s.94)

Görüldüğü gibi, Sultan I. Murad, daha tahta çıkar çıkmaz, bir yandan devletin sınırları içindeki akrabaları göçebe Türk aşiretlerini yavaş yavaş Balkanlar'da fethedilen yeni yerlere taşıtıp, onları sınır boylarına zorla yerleştirmeyi temel politika seçerken, öte yandan da, yakın adamları Kazasker Çandarlı Kara Halil Paşa ile Kara Rüstem Paşa'yı ordu konusunda da yeni düzenlemeler için görevlendirmiştir. Çandarlı Kara Halil, daha önce Sultan Orhan döneminde de, ordunun yenileştirilmesi konusunda çalışmıştır, deneylidir.

TÜRKMEN SAVAŞÇILARINA KARŞI PENCİK ORDUSU: YENİÇERİLER

Osmanlı ordusu, yukarlarda da değinildiği gibi, Sultan I. Murad dönemine kadar, genel olarak, *Tımarlı Sipahiler* de denilen bağımsız Türkmen savaşçılarından oluşmaktadır.

Bu savaşçılara, Sultan Osman döneminde bir de, kendilerine gündelik ücret (ulufe) ödenen askerlerden oluşan bir koruma birliği eklenmiştir. Bu askerlerden, bazı kaynaklar *Nöker*, bazıları da *Azap* diye söz etmektedir.

Galiba, daha ilk fetihler sırasında bu Türkmen savaşçılarının, hem salt atlılardan oluşmasının sakıncaları, hem de bazı disiplinsizlikleri dikkati çekmiş olacak ki, hemen Sultan Orhan döneminde, Çandarlı Kara Halil görevlendirilerek, *Yayalar* (piyadeler) ve *Müsellem*ler (suvariler) denilen, ama gene tamamı Türk olan yeni birlikler oluşturulmuştur.

Ne ki, gerek bu *Nöker*lere (veya *Azap*lara), gerekse *Yaya* ve *Müsellem*lere karşın, Osmanlı ordusunun temel ağırlığı Türkmen savaşçılarından oluşmaktadır hâlâ. Üstelik, bu *Nöker*ler, *Yaya* ve *Müsellem*ler de, genellikle Türk'tür.

Oysa Sultan Murad ise, hem devletin sınırları habire genişlediği için daha çok askere gereksinim duymaktadır, hem de Türklerin ordu içindeki etkinliğinin hızla azaltılmasını istemektedir.

Bu kez, Çandarlı Kara Halil Paşa ile Kara Rüstem Paşa birlikte, bu çapraşık soruna gene hemen bir çözüm bulurlar; İslam ülkelerinde zaten nicedir uygulanmakta olan, hatta Osmanlı Beyliği'nin kuruluşu sırasında da uygulandığı söylenen *Pencik* usulünü yeniden canlandırmak ve bu yolla yeni bir ordu kurmak.

Farsça *penç-ü yek*'in bozuk bir söyleniş biçimi olan *Pencik*, Farsça'daki gibi beş bir, beşte bir anlamına gelmektedir. İslam geleneklerine göre, savaş ve akınlarda ele geçirilen tutsakların, tutsak pazarlarındaki satışlarında, devlet, tutsağın satış değerinin beşte birini *Pencik Vergisi* diye almaktadır. Satılmayan tutsaklar için de, devletin belirlediği bir değer üzerinden *Pencik Vergisi*'ni ödeme zorunluluğu vardır. Yani, savaş veya akınlarda ele geçirilen tutsaklara, ancak *Pencik Vergisi*'ni ödedikten sonra sahip olunabilmektedir.

Çandarlı Kara Halil Paşa ile Kara Rüstem Paşa'nın Sultan Murad'a önerdikleri de, bu usulün yeniden canlandırılmasıdır. Ancak bir farkla ki, tutsak sahiplerinden *Pencik Vergisi* akçe olarak değil, tutsak olarak alınmalıdır. Yani, savaşçılar ele geçirdikleri her beş tutsaktan birini, devlete vergi olarak vermelidirler.

Bu öneriyi derhal yasalaştırır Sultan Murad ve bütün komutanlara ferman çıkarır; artık her 5 tutsaktan biri devlete bırakılacaktır. Önce Rumeli kapısına *Pencikci Baş*ı atanır ve *Pencik Defteri* tutma zorunluluğu getirilir. *Pencikci Baş*ı, tutsaklar arasındaki, 10-17 yaşlarında, orta boylu, sağlıklı ve sağlam yapılı çocukları seçer seçer alır *Pencik Vergisi* diye. Ve nereli olduklarını, analarını, babalarını,

şekil şemailerini ve Hristiyan adlarını bir bir yazar *Pencikci Defteri*-ne. Sonra da *Acemi Ocağı*'na gönderir. Acemi Ocağı'nda yetişenler de *Yeniçeri Ocağı*'na geçerler. Böylece Osmanlı Devleti'nin hızla bir imparatorluk haline gelmesini sağlayan ve yüzyıllar boyu ayakta tutan ünlü *Yeniçeri Ordusu*'nun temelleri, tutsak Hristiyan çocuklarla atılmış olur.

Beşten az tutsağı olanlarla, tutsakları arasında vergi olacak nite-likte çocuk bulunmayanlardan da, her tutsağın değeri 125 akçeden hesabedilerek, hazineye, tutsak başına 25 akçeden *Pencik Resmi* alınır.

Bu vergi giderek öylesine kurumlaşmıştır ki, bütün tutsaklar için geçerli tek bir değer yerine, cinslerine ve niteliklerine göre gruplandırılarak değerleri ayrı ayrı saptanır olmuştur. Örneğin, erkekler, 3 yaşına kadar olan bebekler "*şirhar*", 3-8 yaş arası çocuklar "*beççe*" veya "*yavru*", 8-12 yaş arası büyük çocuklar "*gûlâmçe*", bülûğ ermiş ama sakalı çıkmamış delikanlılar "*gûlâm*", sakalı çıkmış delikanlılara da "*sakallı*" ve daha yaşlılara "*pîr*" diye adlar takılarak gruplara ayrılmışlardır. Kadın tutsaklar için düzenlenen listeler ise daha ayrıntılıdır. Örneğin, doğum yapmış genç kadın "*ümm-ül velle carıye*", çingene carıye "*marıye*", kız çocuğu "*duhter*", genç kız "*duhterek*", kocakarı "*acuze*", bunak "*fertute*", ayıplanacak bir eksiği olan "*mayıbe*", hasta "*bimare*", tek kollu "*yekdest*", tek gözlü "*yekçeşm*" ve benzeri adlar altında, nerdeyse her kadın için ayrı bir vergi değeri saptanmıştır.

İmparatorluk yükselme devrini tamamlayıp da, fetih savaşlarının ve akınların artık ardı kesilince, doğal olarak, bu asker toplama usulü ve pencik vergisi de kendiliğinden ortadan kalkmıştır. Hatta, Acemi Oğlanlar Ocağı'na bu pencik usulüyle yeni çocuklar gelmez olunca, *Yeniçeri* ordusuna yeni askerler yetiştirilebilmesi için, devlet, çaresiz kendi Hristiyan buyruğunun erkek çocuklarından bazılarını zorla almaya başlamıştır. Böylece *pencik* usulünden *Devşirme* usulüne geçilmiştir.

Sultan I. Murad döneminde, bir yandan tamamı eğitilip Müslümanlaştırılmış Hristiyan çocuklarından oluşacak yeni bir ordunun kurulması için yoğun bir biçimde çalışılırken, bir yandan da, Türklerin ordu içindeki etkinliklerinin azalması amacıyla sınır boylarında görevlendirilerek gönderilen ve oralara yerleştirilen *yayalardan*, *müsellem*lerden ve Türkmen savaşçılarından boşalan yerlerin de, fethe-

dilerek anlaşma imzalamaya zorlanan ve vergiye bağlanan Hristiyan devletlerin ordularıyla doldurulmaya çalışılmıştır. Balkanlarda kazanılan her savaştan sonra, Bizanslı, Sırp, Bulgar, Rumen vb. Hristiyan krallar, çarlar, prensler ve despotlar, yapılan anlaşmalarla, bundan böyle Osmanlı ordusunun buyruğuna belirli bir miktarda, tam donanımlı asker vermeye de zorunlu kılınmışlardır.

Bilindiği gibi, Sultan I. Murad, 1361'de tahta çıktığı halde, kimi Türk beyliklerinin doğu sınırlarını da sık sık rahatsız etmesine karşın, ancak çeyrek yüzyıl sonra ciddi bir biçimde ilk kez 1386 ve 1387'de Anadolu'ya seferler düzenlemiştir. Tarihçilerin hemen hepsi, Sultan I. Murad'ın bu erteleme kararını, önce Balkanların fethinin tamamlanıp, devletin arkasının güvence altına alınması düşüncesiyle açıklamaktadırlar. Kuşkusuz, böyle bir endişenin de bu kararın alınmasında önemli bir etkisi olsa gerektir. Ancak bizce, Anadolu'da Türk beylikleriyle yapılacak bir savaş konusunda, ordunun mevcut yapısı da, Sultan Murad'ı en az bu endişe kadar, mutlaka tedirgin etmiş olmalıdır. Bu nedenle de, beklemenin çeyrek yüzyıl gibi oldukça uzun sürmesi, biraz da ordunun Türkmen savaşçılarının egemenliğinden arındırılmasının zorluğu yüzünden olsa gerektir.

Nitekim, Karamanoğlu Bey'i (üstelik kızı Nefise Sultan veya Melek Hatun'la da evli olan Alaeddin Bey), 1386'da gene saldırınca, Sultan Murad'ın hışımla üzerine yürüdüğü, 1387'de Konya yakınlarında yakalayıp bozguna uğrattığı ve Konya'yı aldığı güçlü Osmanlı ordusu, tarihçilerin belirttiklerine göre, artık nerdeyse tamamen Bizans İmparatoru'nun, Sırp Despotu'nun, Köstence Sırp Beyi'nin, Saraç Tatarları'nın, vb. anlaşmalar gereği gönderdikleri Hristiyan askerlerden oluşmaktadır. Tarihler, Müslüman Konya'yı, Osmanlı ordusunun Hristiyan askerlerinin yağma ettiğini, hatta bu yağma sırasında yasaklara aykırı davranan bazı Sırp askerlerinin de idam edildiğini yazmaktadır.

Bizce, hiç kuşku yoktur ki, Sultan Murad, damadı Alaeddin Bey'in bu şımarık saldırılarını yanıtlamayı, ordunun bu aşamaya gelmesini beklediği için yıllarca ertelemiş olsa gerektir.

Ve böylece de, daha Sultan I. Murad döneminde, Osmanlılarla Anadolu'daki Türkmen aşiretlerinin hemen hemen tamamının arası iyice açılmıştır. Bir zamanlar Selçuklu Sultanları, Anadolu'daki bu Türkmen aşiretleri karşısında çaresiz kalıp, Moğollardan bile

yardım isterler, İlhanlı Sultanlarıyla işbirliği yaparlarken, şimdi de Türkmen aşiretleri Osmanlıya karşı Moğollarla bile işbirliği yapmaya başlamışlardır. Yıldırım Bayezid ile Timur arasındaki 1402 Ankara savaşında, nerdeyse bütün Türkmen aşiretleri Osmanlıya karşı Moğolların yanında yer almıştır. Ve bu düşmanlık, artık sürmüş gitmiştir. Öyle ki, Moğolların Orta Asya'ya dönmelerinden sonra, Türkmen aşiretleri, Osmanlıya karşı Haçlılarla bile işbirliği yapmakta bir sakınca görmemiştir.

Örneğin, XV. yüzyılda, 1443'te, bu kez Sultan II. Murad, *Papa IV. Öjen*'in kurduğu, *Jan Hunyad* yönetimindeki, Almanlar, Macarlar, Lehler, Ulahlar, Sırplar, Fransızlar ve Belçikalılardan oluşan Haçlı ordusuyla *Morava*'da savaşırken, Karamanoğlu Beyliği de Haçlılarla anlaşmış ve Osmanlı'ya arkadan saldırmıştır.

Belki biraz da bu yüzden Haçlılara yenik düşen Sultan İkinci Murad da, Hristiyanların koşullarını kabul edip Edirne antlaşmasını acele imzalamış ve o öfkeyle Anadolu'ya geçip Karamanoğullarının üzerine yürümüştür. Geçtiği yerlerde taş üstünde taş bırakmayan, çoğunluğu Hristiyan askerlerden oluşmuş Osmanlı ordusu, Anadolu'da binlerce Türk'ü kılıçtan geçirmiştir. Nitekim, *Aşıkpaşazade* de, bu Konya seferini anlatırken; "*Hünkâr, leşker-i âzim cem etti (çok sayıda asker topladı) ve hem Rumeli'nin ne kadar kâfir leşkeri varsa kendüye tabi, anı dahi bile siirdü. Konya'ya çıktı; yağma buyurdu. Vilayet-i Karamanı şöyle vurdular kim, köylerini ve şehirlerini elek elek ettiler, harab ettiler. Ve ol yıl nice oğlan ve kız doğdu meçhulinneseb.*" demektedir. O yıl nice çocuk doğdu babası belirsiz, demektedir.

"BİR TÜRK KELLESİ GETİRENE... BİR OSMANLI KAFTANI..."

Sultan I. Murad zamanında başlatılan Osmanlı-Türkmen çelişkisi giderek bir düşmanlık halini almış ve bu düşmanlık, 1402'deki Osmanlı Moğol savaşından sonra artık en üst düzeye ulaşmıştır.

Çünkü, Timur, 1402 Ankara Savaşı'nda, Yıldırım Bayezid'i oğulları Musa ve Mustafa Çelebi ile birlikte tutsak ederek Osmanlı'yı yendikten sonra ordusuna bütün ülkeyi yağmalatmış, ardından

Rumeli'yi, Adaları ve Bizans İmparatoru ile Memlûk Sultanı'nı ver-giye bağlayıp, sekiz ay sonra ülkesine dönerken de, Osmanlı İmpa-ratorluğu'na ustaca bir darbe daha vurmuş, Anadolu'daki bütün Os-manlı topraklarını parça parça bölüp Türkmen beyliklerine dağıta-rak bu düşmanlığı inadına körüklemiştir. Nitekim, Osmanlı İmpara-torluğu'nu yeniden varetmeye çalışan Çelebi I. Mehmet dönemin-de, Bizans'ın ve Hristiyan soyluların desteklediği Çelebi I. Meh-met'le, Türkmen aşiretlerine dayanan Musa Çelebi arasındaki taht kavgaları sırasında, Şeyh Bedrettin ayaklanmasında, Sultan II. Mu-rad döneminde, bu yüzden çok kan dökülmüştür.

Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Amasya, Tokat, Canik yörelerin-deki "*Yerli Türkmen ailelerinden mühim bir kısmı Ankara muharebe-sinden sonra Çelebi Mehmed tarafından ortadan kaldırılmıştır.*" diye yazmaktadır. (Osmanlı Tarihi, cilt-I, s.403)

Sultan II. Murad'ın 1426'da Amasya'ya Türkmenlere karşı gö-revli gönderdiği, (şehzadeliği sırasında da lalası), *Lala Yörgüç Pa-şa'nın*, armağanlarla birlikte padişahın ağzından yazılmış pohpohla-yıcı mektuplar gönderip aldatarak, güya yardıma çağırdığı Canikli Kızıl Kocaoğullarından kardeş dört Türkmen beyini ve *Aşıkpaşaza-de'nin*, "*Bunlar Türkmenler'in gayette yarar ve bahadır erleriydi.*" dedi-ği 400 arkadaşını nasıl tuzağa düşürüp, barbarcasına öldürttüğünü *Hoca Sadeddin Efendi* şöyle anlatmaktadır: "*Yörgüç Paşa'nın buyru-ğu üzerine, Osmanlı askerlerinden bir nice yiğit, gökten düşen bela mi-sali içki meclisini basmış, dördünü de bir anda yalın kılıçtan geçiriver-mişlerdi. Geride kalıp da kaçanlanyısa, bir bir yakalayıp zincire ve prangaya bağladılar. Hepsini bir mağaraya doldurup ağzını tıkadılar, içini kara dumana boğdular, kızgın ateşle helâk eyleyip ülkenin etekle-rini bu Türkmenlerin vücutlarının pisliğinden temizlediler. Ertesi sa-bah, Yörgüç Paşa, seçtiği yiğitlerle, bu uygunsuzların çoluk çocukları-nın yurdu olan Çorumlu ovasına baskın verdi. Oradaki Türkmenleri de kırıp geçirdi. Siirü ve davarlarına el koydu. Ganimet o kadar çoktu ki, bir koyun bir dirheme kadar düştü. Bunların çoluk çocukları da, dilencilige dönüp, bütün ülke içine dağıldılar.*" (Tac-üt tevarih, c.I s.332-335 / Aşıkpaşaoğlu Tarihi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1970, s.118-119)

Vakanüvislerin belirttiklerine göre, *Lala Yörgüç Paşa*, ele geçir-diği Türkmenleri, çoluk çocuk demeyip kılıçtan geçirtmekle de kal-

mamış, tıpkı Western filmlerinin Kahraman Şerifleri gibi, tellaller çıkarıp, Türkmen başı getirene ödülleri vereceğini duyurarak insan avına da çıkmış. *Hoca Sadeddin Efendi*, gene o olayları anlatırken; *"Yörgüç Paşa, bir Türkmen getirene, bir Türkmen kellesi getirene bir kaftan adanmış, bunu da tellallarla duyurmuştu. Bu yolla da Türkmenlerden pek çok kimseyi temizlemiş oldu. O tarihten sonra Türkmen eşkiyası, başsız ve güçsüz kaldı."* diye yazmaktadır.

TÜRKLER, BİRİNCİ MURAD'IN ÖLÜMÜYLE SARAYDAN DA KOVULMUŞLAR...

Ancak, hemen şunu da belirtelim ki, Amerikalı profesör Stanford Shaw'un, yukarda sözünü ettiğimiz kitabında öne sürdüğü varsayımlara göre, Osmanlılarla Türkmenler arasındaki bu kavga, genel olarak sanıldığı gibi sadece basit bir yerleşiklik göçebelik sürtüşmesinin kavgası da değildir. Çünkü bu tezlere göre, daha Sultan I. Murad döneminden beri, sadece Anadolu içlerindeki bazı göçebe Türkmen aşiretlerinin, fethedilen yeni yerlerdeki sınır boylarına zorla yerleştirilerek İmparatorluktan uzaklaştırılmaları ve ordunun Türkmen savaşçılarından egemenliğinden kurtarılmasıyla yetinilmemiş, Türklerin saraydan da bir an önce kovulmaları için gerekli her türlü girişim yapılmıştır.

Örneğin, Sultan I. Murad'ın aniden öldürülmesi üzerine, savaş alanında bir oldu bittiye getirilip Yıldırım Bayezid'in acele sultan ilan edilmesi de, gerçekte saray içindeki Hristiyan ve dönme unsurlarla, Türklerin bir iktidar kavgasıdır ve Türkler bu olayla saraydan tamamen kovulmuşlardır. Çünkü, *"I. Murad'ın yaşayan iki oğlundan büyüğü Yakup, Osmanlı sarayındaki iktidar kavgasında Türkmen beylerini temsil etme eğilimindedir. Bir Rum kadınından doğmuş olan Bayezid ise, Sultan Murad'ın öne çıkardığı yeni Hristiyan ve dönme unsurların adaydır. Türkmen beyleri Sultan Murad'ın öldüğünü daha haber almadan, Bayezid'in Hristiyan vasalları arasındaki destekleyicileri, kendisini hükümdar ilan etmişlerdir. Babasının öldüğünü haber vermeden çağrılan Yakup'un boğdurulmasıyla da, taraftarları bir oldu bittiye getirilmişlerdir. Türkmen beyleri, Osmanlı hanedanının son ya-*

şayan erkek evladı olarak Bayezid'in tahta çıkmasını kabul etmek zorunda kalmışlardır." (s.54-55)

Doğrusu, bizce burada asıl üzerinde durulması gereken konu, Sultan I. Murad'ın öldürülmesindeki karanlık noktalar ve Bayezid'in tahta çıkarılmasının biçiminden çok, daha yüzyıl önce bir Müslüman devlet olarak kurulmuş Osmanlı İmparatorluğu'nun gerçekten Hristiyan ve dönme unsurların yönetimine girip giremeyeceği hususu olsa gerektir.

O yıllarda Anadolu'da hâlâ Şamanist Türklerin var olabileceği, doğrusu bizce de kuşkuludur. Bu nedenle, Osmanlı İmparatorluğu'nu da Müslüman Türkler kurmuşlardır elbette. Hatta, kurucuları arasında kendilerini cihat yapmakla ve Müslümanlığı yaymakla görevli sayan din savaşçıları aşiretlerin bulunması bile olasıdır.

Ancak ne var ki, Müslümanlığı kabul etmelerinin üzerinden en az yüzyıl geçmiş olmasına karşın, kendilerini cihat peşinde koşan din savaşçıları sayanlar da dahil olmak üzere, Anadolu Türklerinin Müslümanlıkları da, doğrusu Arap, Acem vb. gibi öteki toplumların Müslümanlıklarıyla benzeşir gibi değildir. Örneğin, Prof. Osman Turan, Anadolu Türklerinin Müslümanlıkları için *"çok sathi"* deyimini kullanmaktadır. (Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti, Ankara 1965, s.259)

Prof. Fuad Köprülü, Anadolu Türklerinin Müslümanlık anlayışını, *"Bu Türk aşiretleri genellikle Müslüman olmakla beraber, her türlü bağnazlıktan uzak, dinin kendileri için çapraşık ve gerçekleştirilmesi zor hükümlerine uymaktan çok eski budunsal geleneklerinin dıştan Müslümanlık cilasıyla cilalanmış basit bir şekline uygun, eski Türk Şamanizminin dış görünüşü İslamlaşmış bir devamı"* diye tanımlamaktadır. (Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu, Ankara 1972, s.95)

Ziya Gökalp de, *"Türkler'in eski dinlerinde zühdi ibadetleri yoktur."* diyerek, Türkler'in zaten hiçbir zaman dine aşırı düşkün olmadıklarını vurgulamaktadır. (Türkçülüğün Esasları, Varlık Yayınları, İstanbul 1975, s. 37-38)

Dolayısıyla, Osmanlı İmparatorluğu'nu kuran Türklerin de, Müslüman ama bağnaz olmadığı, yani aşırı bir din düşkünlüklerinin bulunmadığı mutlak olsa gerektir.

Zaten, bunun aksini kanıtlar bir belge bulunmadığı gibi, Osmanlılar'ın fethettikleri yerlerdeki insanları zorla Müslümanlaştırmak gibi bir politikaları olduğuna dair belge de yoktur ortalıkta. Fuad Köprülü de, bu gerçeği doğrulamakta, "*Osmanlı Devleti'nin hiç bir zaman cebri bir islâmlaştırma siyaseti olmamıştır.*" demektedir. (s.143)

Prof. Stanford Shaw ise, bu gerçeği doğrularken, uygulanan bu politikanın bir nedeninin de ekonomik olabileceğine işaret etmekte ve "*Büyük bir gelir kaynağını kurutmamak için bile olsa, halkı kütle halinde din değiştirmelere zorlamak gibi bir çaba göze çarpmamaktadır.*" demektedir. (s.42) Prof. Shaw'a göre, Balkan Hristiyanları şayet din değiştirmişlerse, ya Osmanlı'nın nimetlerinden de yararlanmak için, ya da Hristiyan despotların baskı ve cezalarından kurtulmak için, kendi istekleriyle Müslümanlığı seçmişlerdir. Çünkü Osmanlılar yalnız Müslümanların değil, "*Müslüman yönetimini kabul edip, askerlik hizmeti yerine özel bir vergi olan cizye'yi de ödedikleri takdirde, Hristiyanların, Musevilerin ve diğerlerinin, hayatlarının, mallarının ve dinlerinin korunmasını*" zaten güvence altına almaktadırlar. (s.42)

Ülke ekonomisinin de, nerdeyse bütünüyle Hristiyan ve Musevilerin elinde olduğu zaten bilinmektedir. Tarımla, ticaretle, zenaatle hep onlar uğraşmaktadır.

Nice örneklerini taa Selçuklulardan beri gördüğümüz gibi, Hristiyanlarla evlilik de oldukça yaygındır. Acaba bağınaz Müslümanlar olmadıkları için midir, Türkler, Hristiyanlardan kız almakta hiçbir zaman sakınca görmemişlerdir: Hatta, eşlere zorla din değiştirtmeye kalkışmak da pek yaygın olmasa gerektir. Nitekim, yukarda da değinildiği gibi, bazı Selçuklu sultanları, Hristiyan eşlerine din değiştirtmeye kalkışmak şöyle dursun, onlar için saraylarında küçük kiliseler, şapeller bile yaptırmışlardır.

Kuşkusuz, bu konuda akla bir takım sorular da gelmiyor değil. Örneğin, Türklerle Hristiyanlar arasındaki bu evlilik ilişkisi, acaba Türklerle Museviler arasında veya Türklerle öteki din ve mezheplerden olanlar arasında da aynı biçimde gerçekleşmiş midir?

Gene, Hristiyanlardan kız almakta gösterdikleri bu büyük hoşgörüyü, Türkler acaba Hristiyanlara kız vermekte de göstermiş midirler?

Galiba, asıl önemlisi; bu tür evlilikler, acaba sadece soylular arasında mı olmuştur? Yani, halk arasında, özellikle köylerde, acaba Türk reayalarla Hristiyan reayalar da birbirlerinden kız alıp vermişler midir?

Bugün bu soruları yanıtlayabilmek, elbette olanaksızdır. Ancak, söz konusu tarihlerde İmparatorluğun egemen budununun kesinlikle bağnaz dinci olmayışı, bu çok dinli devlette, devlet dini dışındaki dinlere de aynı güvencelerin sağlanması ve ayrı dinlerden olanlar arasındaki evliliklere toplumca gösterilen hoşgörü, vb. gibi verilere bakılacak olursa, Osmanlı İmparatorluğu'nun, I. Murad döneminde artık en az Türklerin sayısında, oldukça büyük bir Hristiyan uyruğunun da bulunduğu ve devletin de henüz daha teokratik Müslüman bir devlet olmadığı gerçeğini de yadsıyabilmek, galiba olanaksız olsa gerektir. Bizce, bu nedenlerle de, üstelik ülkenin ekonomisini elinde tutan bu Hristiyan uyruğun, İmparatorluk içinde o yıllarda bir azınlık veya ikinci sınıf vatandaş işlemi görmesi, ya da sayılması, bir olasılık olarak dahi düşünülmemelidir.

Özetlersek; Stanford Shaw'un, "*Sultan Bayezid'in iktidara geliş biçimi, gelecekte olacakların da önemli bir habercisidir.*" yargısına katılmamak bizce de olanaksızdır. Gerçekten de, Sultan I. Murad döneminde Hristiyanların artık sarayda da önemli bir ağırlık kazandıkları ve Yıldırım Bayezid'in iktidara gelişiyle de Türklerin saraydan kovuldukları tezi, üzerinde ciddi olarak durulması gereken ciddiyettedir.

KOSOVA SAVAŞI DA BU AMAÇLA MI YAPILMIŞ ACABA?

Sultan Murad Hüdavendigâr'ın (Birinci Murad'ın) Kosova Savaşı'nda beklenilmedik bir anda ve biçimde öldürülüşünde ve Şehzade Bayezid'in sanki yangından mal kaçırılırmış gibi bir oldubittiyle alelacele savaş alanında tahta çıkarılışında, doğrusu bizce de, Stanford Shaw'a hak vardır, gerçekten polisiye bir yan olsa gerektir.

Bilindiği gibi, Osmanlılar, ötekiler gibi bir Anadolu beyliği olmaktan çok, daha ilk günden yönü Batıya dönük, zaten Doğu Roma İmparatorluğu toprakları üzerinde ve büyük oranda Bizans'ın

devlet yapısı örnek alınarak kurulmuş bir Avrupa devletidir. Nitekim başkentini de, Balkanlara geçer geçmez Bursa'dan Edirne'ye taşıyarak, hemen Avrupa'ya götürmüştür.

Bu nedenle, Kosova Meydan Savaşı, Osmanlılar için, Avrupa'da kalabilmek açısından çok önemli olaylardan biridir.

Savaş, 20 Haziran 1389'da, Üsküp'le Priştine arasındaki *Kosova* ovasında, Osmanlıları Balkanlardan atmak amacıyla toplanmış Hristiyan kuvvetleriyle, Sultan I. Murad'a bağlı birlikler arasında geçmiştir. Hristiyan kuvvetleri, *Sırp despotu Lazar*'ın yönetiminde, Sırpplardan, Macarlardan, Ulahlardan, Bosnalılardan, Arnavutlardan, Leh ve Çeklerden oluşmaktadır. Osmanlı ordusunun başkomutanı ise Sultan Murad'dır. Ordunun sağ kanadındaki, Rumeli Beylerbeyliğine bağlı birliklerle, Makedonya Sırp beyliklerinin, Kösten-ce Prensliğinin, Dobruca Tatarlarının daha önce imzalanmış antlaşmalar gereği gönderdiklere birliklere Şehzade Bayezid komuta etmektedir. Sol kanatta ise Şehzade Yakup Bey vardır ve Anadolu Beylerbeyliğine bağlı birliklerle, Hristiyanlara karşı Osmanlı ordusuna yardımcı kuvvet göndermiş Türk beylikleri, Germiyan, Hamit, Teke, Menteşe, Aydın, Candar, Saruhan, Kastamonu ve Karamanoğulları beyliklerine ait birliklere komuta etmektedir.

Kosova Savaşı, topu topu 8 saat sürmüştür. Savaşın sonunda düşman kuvvetleri bozguna uğratılmış, başkomutan Despot Lazar ile oğlu ve bin kadar koruyucusu beyleriyle birlikte tutsak edilmişlerdir.

Ancak, bu andan sonra ortaya çıkan olaylar, gerçekten, sanki bir polisiye filmin senaryosundan aktarılmış gibidir. Çünkü, bolca rastlantılara dayanmaktadırlar, ardı ardına korkunç bir hızla gerçekleşmektedirler ve hâlâ aydınlığa kavuşmamış bir dolu noktaları vardır, üstelik bu noktalar, kişide, olayların üzerine sanki önceden birilerince planlanmış bir düzen gölgesi düşüyormuş gibi kuşklar da uyandırmaktadır.

Örneğin, Sultan Murad, tam savaşın bittiği sıralarda, hiç bekle-nilmedik bir anda ansızın öldürölüvermiştir. Ama, nerede öldüröl-müştür, kim öldürmüştür, nasıl öldürmüştür, niçin öldürmüştür? Rivayet muhtelifdir. Söylentiler çok çeşitlidir.

Sultan Murad, daha son nefesini vermiş vermemişken de, Şehza-de Yıldırım Bayezid, acele bulunup babasının çadırına getirilmiş ve hemen orada, savaş alanında sultan ilan edilmiştir.

Oysa, tam o anlarda öteki şehzade Yakup Bey, birilerince bozguna uğrayan düşmanı kovalamakla görevlendirilmiştir ve düşmanın peşinde, uzaklardadır.

Şehzade Bayezid, o anda, acaba gerçekten bir rastlantı sonucu mu, Şehzade Yakup Bey'le birlikte düşmanı kovalamakla görevli değildir? Sonra, o savaş karmaşası içinde, gerçekten, bunca çabuk nasıl bulunmuştur? Acele çadıra çağrılıp, kardeşine bile haber verilmeden savaş alanında sultan ilan edilmesini de, gerçekten Sultan Murad mı buyurmuştur? Yoksa, çağırılanlar ve o an çadırda bulunanlar kimlerdir? Söylentiler o kadar çoktur ki...

Gene, feodal kahramanlık anlayışına ve savaş törelerine çok ters düşer bir biçimde, Yıldırım Bayezid'in, sultan ilan edilir edilmez, daha çadırda verdiği ilk buyruğun, tutsak Sırp Despotu Lazar ile oğlunun boyunlarının vurdurulmasıyla ilgili olması, gerçekten ilginç bir olaydır.

Ama kanlı olaylar bu kadarla da kalmaz. Sultan Bayezid, bu kez de, düşmanı kovalamakta olan kardeşi Şehzade Yakup'u, *babasının ağzından* haber göndererek, "Baban seni istiyor" diye çağırır ve daha çadıra girerken de, yay kirişiyle boğdurarak öldürtür.

Ve ilginçtir, hemen hemen bütün tarihçilerin sanki ağız birliği etmişcesine aynı biçimde aktardıkları tek olay da, bu cinayettir, Şehzade Yakup'un nasıl tuzağa düşürülüp öldürtüldüğüdür. Bütün tarihçiler, hatta bütün söylentiler, Sultan Yıldırım Bayezid'in, hünkâr ilan edildikten sonra, kardeşi Yakup'u, bir düzmeceyle, sanki babası çağırıyormuş gibi, babasının ağzından haber gönderip aldatarak çağırıp boğdurttuğunu belirtmektedirler.

SULTAN I. MURAD BİR CİNAYETE Mİ KURBAN GİTMİŞ YOKSA?

Sultan Murad Hüdavendigâr (I. Murad), bizlere resmi tarih kitaplarında okutulduğu kadarıyla, Kosova Savaşı'nda, savaş alanında öldürülmüştür. Sekiz saat süren savaş, kazanılmıştır ve Sultan Murad, savaş sonuçlarını görüp incelemek üzere, savaş alanında yaya dolaşmaktadır. Yerde yaralı yatan bir Sırp, aniden fırlar ve hançerleyerek öldürür onu.

Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı da bu görüştedir. "Sultan Murad harb sahasından ayrılıp otağına gelmeden. Bu zafer sevinci dolayısıyla şükranne olarak harb sahasını gezdiği sırada" hançerlenmiştir. (Osmanlı Tarihi C.I s.256)

Gene, Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın aynı kaynaktaki bir dipnotunda açıkladığına göre ise, en eski Osmanlı tarihlerinden biri olan *Düsturiâme-i Enveri*'de olay şöyle anlatılmaktadır: *Sultan Murad, savaş sonrası, İslam geleneklerine göre "galibiyet şükranesi" olarak, savaş alanında atıyla dolaşmaktadır. Gene bir Sırp atla yanına sokulur. "Senin dinine gireceğim" diyerek saygıyla atından iner ve elini öpecekmiş gibi davranarak, birden yanında gizlediği hançerini çeker, atın üstündeki Sultan'a saldırır. Hançerler ve attan düşürür onu.*

Neşri de, "*Tevarih-i Al-i Osman*" da hemen hemen aynı görüştedir. Despot Lazar'dan, "Ben gidip Türk'ün beyini öldüreyim" diye izin alan bir Sırp, savaştan sonra arkadaşlarıyla ölümler arasında atla dolaşan Sultan Murad'ın yanına sokulur ve üzengisini öper gibi yaparken, yanındaki hançeri çıkarır, saldırır.

Ancak, bu yaygın görüşe karşın, Sultan Murad'ın savaştan sonra değil de, savaş anında öldürüldüğünü savlayanlar da vardır.

Örneğin, *Onuç Bey*, Sultan Murad'ın daha savaş sürerken at üstünde şehit edildiğini yazmaktadır.

İslam Ansiklopedisi'nin (Sultan Murad I.) maddesinde belirtildiğine göre de, Lazar'ın izniyle Türk ordusunun ön saflarına geçen bir Sırp "arzedecek bir sözüm var" diyerek Sultan Murad'ın yanına sokulmayı başarır ve savaşın daha başında onu hançerleyerek şehit eder.

Gene, aynı kaynakta verilen bilgiye göre, Rum tarihçi *Dukas* da bu görüştedir. Güya Osmanlıların safına kaçan bir Sırp, padişaha gizli bir bilgi getirdiğini söyleyerek yanına girer ve onu öldürür.

Şükriullah'ın "*Behcet-üt Tevarih*"te yazdığına göre ise, Sultan Murad, yanında komutanları ve vezir züverasıyla birlikte bir tepeden savaşı izlerken, yanlarına gizlice sokulmuş yaralı bir Sırp tarafından aniden hançerlenmiştir.

İslam Ansiklopedisi'ndeki bir başka söylentiye göre de, Sultan Murad, savaş sonrası ölümler arasında dolaşırken değil de, kaçmakta

olan Sırp Kralı Lazar'ı kovalarken aniden önüne çıkan bir Sırp askeri tarafından mızrakla yaralanmıştır.

Görüldüğü gibi, birbirinden çok farklı bütün bu tarihi belge ve söylentiler, Sultan Murad'ın, şöyle veya böyle, at üstünde veya ya-ya, savaş anında veya savaştan sonra, *ama savaş alanında şehit edildiği* konusunda görüş birliği halindedirler.

Ama ilginçtir, oğlu *Yıldırım Bayezid*, Bursa kadısına gönderdiği fermanla olayı çok başka türlü anlatmakta, *babasının savaştan sonra otağına döndüğünü*, Milos Kobilović adlı Sırp askerinin de, "*Ben Müslüman oldum.*" diyerek otağı-ı hümayun çevresindeki adamlardan birini kandırarak padişahın huzuruna girmeyi başardığını ve yeminde gizlediği hançerle vurarak onu şehit ettiğini yazmaktadır.

Yani, oğlu Sultan Yıldırım Bayezid'e göre, Sultan Murad Huda-vendigâr, hepimize ısrarla ezberletilmeye çalışıldığı gibi savaş alanında dolanırken değil, çadırında gizlice öldürülmüştür.

Balkan tarihi uzmanı Konstantin Jireček de, 1876 yılında yayımlanan "*Bulgarların Tarihi*" adlı incelemesinde, Sultan Murad'ın çadırında hançerlendiği görüşündedir.

Gerçekten kolay kolay inanılacak gibi değildir. Çevresinde bir dolu uşağı, dadısı, seyisi, koruyucusu, veziri, vüzerası ile bir savaş yönetmekte olan koskoca bir Osmanlı padişahı, üstelik de herkesin çok duyarlı olması gereken bir zamanda, savaş alanında, gündüz gözüyle bir Sırp tarafından hançerlenerek öldürülsün... Ve bunu, devletin vakanüvisleri saptayamamış, tutanağa geçirememiş olsunlar... Sultan'ın ne zaman, nasıl ve nerede öldürüldüğü bile tam bilinemesin, çeşitli söylentiler çıksın... Niçin? Gerçekten, niçin? Gerçekten kolay kolay inanılır gibi değildir...

Üstelik, Sultan Murad'ı öldüren Sırp'ının kimliği konusunda da söylentiler çeşitlidir, bir görüş birliği yoktur.

Örneğin, Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*'nde, Sultan Murad'ı *Miloş Obilić* adında yaralı bir Sırp asilzadesi'nin öldürdüğünü yazmaktadır. (a.g.e. 256) Ama İslam Ansiklopedisi'ne yazdığı Sultan Murad I maddesinde ise, aynı kişi için "*Lazar'ın damadı Miloş Obilić*" demektedir. (Cilt 8, s.594)

Ünlü tarihçi *Gibbons* da, aynı kişinin, yani Sırp Kralı Lazar'ın damadı'nın adının Miloş Obilić değil Miloş Obravić olduğunu yazmaktadır.

Belirtildiğine göre, *Hammer* tarihinde bu isim *Miloş Kobiliç* olarak geçmektedir.

Sadeddin Hoça'nın *Tac-üt-tevarih*'inde ise, bu ad *Miloş Nikola*'dır.

Gene, belirtildiğine göre, bu Sırlının adı bazı kaynaklarda *Miloş Kabiloviç* ve *Miloş Kabile* olarak da yazılmıştır.

Aşıkpaşazade de tarihinde bu adamdan *Miloş Kobile* diye söz etmektedir.

Bu olayla ilgili en geçerli belge olması gereken, Yıldırım Bayezid'in hemen olaydan sonra Bursa kadısına gönderdiği ferman da, bu Sırlının adı bir okumaya göre *Miloş Kopilek*'tir.

Sultan Murad'ı öldüren Sırlının adı acaba gerçekten hangisidir? *Nikola* mıdır? Yoksa, *Obiliç* veya *Obraviç* midir? Ya da *Kobiliç*, *Kobiloviç*, *Kopilek*, *Kabile*, *Kabiloviç* vb. grubundan biri midir?

Görüldüğü gibi, Sultan Murad'ı, güya göz göre göre, savaş alanında hançerleyen bu yaralı Sırlının adı bile, artık her ne hikmetse, tam olarak saptanmamıştır. Hatta oğlu Yıldırım Bayezid'in Bursa kadısına gönderdiği ferman da, her nedense, bu olayın aydınlatılmasında kaynak olarak pek kullanılmamış ve babasının *Miloş Kopilek* adında biri tarafından *çadırında öldürüldüğü* savları bile sanki örtbas edilmeye, çürütülmeye çalışılmıştır.

Doğrusu burada ilgi çekici bir diğer nokta da, bütün kaynaklarda, Sultan'ı hançerleyen bu Miloş adlı Sırlının, derhal olay yerinde öldürüldüğünün belirtilmesidir. Yıldırım Bayezid, yazdığı ferman da "*derhal parça parça edildi*" demektedir. İslam Ansiklopedisi'nde "*Sultanın adamları tarafından orada parçalanmıştır*" diye yazılıdır. Aşıkpaşazade de, "*it gibi tepelendiler*" diye anlatır.

Sanki katilin konuşmasından korkulurmuş da, görevi biter bitmez derhal ortadan kaldırılmış gibi, tıpkı... Yoksa, kimliği doğru dürüst saptanıp, bu cinayeti niçin işlediği veya kendisine kimin işlettiği vb gibi akla gelebilecek bazı soruların yanıtlanmasına da yardımcı olacak şekilde ifadesi alınmaz mı hiç, cezalandırılmadan önce? Diyelim, Sultan Murad'ın çok yakınlarından veya çok sevenlerinden biri, kendinden geçti, katilin üzerine saldırıyor. Ona engel olabilecek hiç mi bir yetkili yok çevrede Allah aşkına?

Doğrusu, olay biraz daha kurcalandıkça, Sultan I. Murad'ın Kosova Savaşı sırasındaki ölümü, iyice karmaşıklılaşarak daha da kuşku-
lu ve polisiye bir hal almaktadır.

YILDIRIM BAYEZİD, BABASININ ÖLDÜRÜLECEĞİNİ BİLİYOR MUYDU?

Burada, Kosova Meydan Savaşı'nı ve Sultan Murad'ın öldürül-
mesi olayını, özetleyerek de olsa bir kez daha ele almak istiyoruz.

Bugün, hemen hemen bütün tarihçilerimiz, sanki sözbirliği et-
mişlercesine, Osmanlıların Avrupa'da kalması açısından Kosova
Meydan Savaşı'nın büyük önem taşıdığını vurgulamaktadırlar. Aca-
ba niçin? O savaştan şayet yenik çıkılsa, Osmanlılar Batılılarca yeni-
den Anadolu'ya mı sürüleceklerdir?

Oysa Sırp tarihçileri tam karşıtını söylemektedirler. Onların tez-
lerine göre, Kosova Meydan Savaşı ile Türklerin batıya doğru daha
fazla ilerlemeleri durdurulmuş, Avrupa'nın Türklerin eline geçmesi
önlenmiştir. Nitekim, Sırlar, Üsküp'te, 1989 yılında, Kosova Mey-
dan Savaşı'nı kazanmalarının 600. yıldönümünü büyük törenlerle
kutlamışlardır.

Öyleyse, bu savaşı acaba hangi taraf kazanmıştır?

Savaş, yukarda da yinelenildiği gibi, topu topu 8 saat kadar sür-
müştür. Gene aynı tarihçilerin belirttiklerine göre, başlangıçta, Şeh-
zade Yakup'un yönetimindeki, Türklerden oluşan sol cephe, düş-
man saldırıları karşısında bocalar, ama Şehzade Bayezid "Yıldırım"
gibi yetişerek durumu düzeltir. Savaş karşılıklı saldırı ve çatışmalar-
la sürerken, *Bosna Kralı Tvartko*, birden hızla geri çekilmeye baş-
lar. Tarihçilerimiz, bu durumu, "*savaş planının düzgün bir biçimde
uygulanması sonucu düşman kuvvetleri bozuldu*" diye değerlendirmekte-
dirlere. Doğal olarak da, Şehzade Yakup'a bağlı Türk birlikle-
ri geri çekilen düşmanı kovalama buyruğu alırlar ve kovalarlar. İşte
tam bu sıralarda da, Sultan Murad, bir (şu veya bu adındaki) Sırp
tarafından, (şöyle veya böyle) hançerlenerek öldürölür. Aşıkpaşaza-
de'nin yazdığına göre de, Sultan Murad'ın tam öldüğü sıralarda da,
Sırp Kralı Lazar bir rastlantıyla tutsak olarak çadıra getirilmiştir.

Lazar'ı kim tutsak almıştır? Tutsak kral yaralı Sultan'ın yanına niçin sokulmuştur, kim sokmuştur? Bu soruların yanıtları yoktur.

Sultan Murad, Bursa kadısına yazılan fermana belirtildiği gibi çadırda mı öldürülmüştür, yoksa tarihçilerimizin yazdığı gibi, hançerlendiği yerde hemen bir çadır mı kurulmuştur? Her neyse... Ama, daha hançerlenir hançerlenmez, Şehzade Bayezid, hemen haber salınıp o çadıra çağırılmıştır. Ve gene tarihçilerimizin ad vermeden, "*paşalarla, sair ordu erkânı*" dedikleri kimliği belirsiz bir grup tarafından da, bir sancak bulunup acele hükümdar ilan edilmiştir. Oysa, unutulmamalıdır ki, Anadolu Türkmen beyleri ve Türk soylu komutanlar, Bayezid Sultan ilan edilirken, Şehzade Yakup'la beraber hâlâ düşman kuvvetlerini kovalamaktadırlar. Dolayısıyla, Bayezid'i sultan ilan edenler, gerçekten de Hristiyan asıllı dönme paşalar ve yöneticiler olmalıdırlar. Gene çok büyük bir olasılıktır ki, Sırp Kralı Lazar da, Bayezid'in tahta çıkmasının belki de tanığı olmuştur. Hatta daha da ilginç, bu olayın tanığı olan Lazar'ın derhal boynunun vurulması buyruğunu da belki Yıldırım Bayezid vermiştir.

Lazar'ın boynunun vurulması buyruğunu gerçekten Sultan Bayezid mi vermiştir, doğrusu kuşkuluyum da, kardeşi Şehzade Yakup'un boynunun vurulması buyruğunu onun verdiği konusunda kimsenin kuşkusu yoktur. Yukarda da değinildiği gibi, kardeşini, bir tuzak kurup babasının ağzından haber göndererek, "*Seni baban istiyor*" diye çağırıp, babasının cesedinin bulunduğu çadırın girişinde boğdurtmuştur.

İlginçtir, Aşıkpaşazade, tarihinde bu olayı, "*Yakub Çelebi tarafı da düşmanı kurmuştu. Geldiler. 'Gel, baban seni ister' dediler. Gelince onu dahi babası gibi ettiler. Sırp kralını oğlu ile götürüp gerekeni yaptılar.*" diye anlatmaktadır. (Devlet Kitapları 1970, s.68)

Görüldüğü gibi, Aşıkpaşazade, Şehzade Yakup'un, Sultan Bayezid tarafından öldürtülmesi olayı için "*onu da babası gibi ettiler*" demektedir. Üstelik, Sırp Kralı Lazar da, galiba bu karar verilirken Sultan Bayezid'in yanındadır. Aşıkpaşazade, bu göndermeli anlatımla, Sultan Murad'ı da, Şehzade Yakup'u öldürtenlerin mi öldürtüklerini, anıştırmalı bir biçimde de olsa, söylemeye çalışmaktadır acaba?

Sultan Murad'ı, hiç beklemediği bir anda, biri üzerine atılarak hançerleyip öldürmektedir ve katil, konuşmasına fırsat verilmeden anında yok edilmiştir. Şehzade Yakup da, tıpkı babası gibi, beklemediği bir anda tuzağa düşürülerek öldürülmüştür.

Sultan Murad'ı öldüren kişi, bizce de hiç kuşku yoktur ki, Sırp Kralı Lazar'ın damadıdır. Sanki Lazar'ın da, büyük bir olasılıkla, bütün bu olan bitenden önceden haberi vardır. Yani olay, bir anlık bir öfkeyle işlenmiş basit bir cinayet olmasa gerektir. Lazar'ın bütün bu olaylara, allem edip kalem edip görgü tanığı olması da doğrusu dikkat çekicidir. Olayların tam düğümleneceği sıra birden tutsak düşmüş ve doğru çadıra getirilmiştir. Sultan Murad'ın ölümüne tanık olmuştur. Şehzade Bayezid'in bir oldubittiyle tahta çıkarılmasına tanık olmuştur. Şehzade Yakup'un boğdurtulması buyruğuna tanık olmuştur.

Ne var ki, bu noktadan sonra da, polisiye olayların mantığı hükümünü yürütmüştür. Gelecek açısından öteki tanıkların da bir an önce ortadan kaldırılması gereklidir. Nitekim öyle yapılır. Yıldırım Bayezid, zaten babasını ve kardeşini yitirmenin üzüntüsü içindedir. O öfkeyle, Kral Lazar'ın ve beraberindekilerin kellelerinin de vurulmasını buyurur.

Gördüğümüz kadarıyla, Kosova Savaşı'ndan sonra imzalanmış bir antlaşma filan da yoktur. Tarihçilerimiz, bu savaşın kazançları olarak sadece "*Kratova gümüş madenlerinin zaptı ile Üsküp şehrine Türk göçmenlerin iskani*" diye yazmaktadırlar. Gerçekten, bu savaşın kazananı kimdir, yitireni kimdir?

Hatta daha da ilginç, Yıldırım Bayezid'in, tahta geçer geçmez, Anadolu'daki Türk beyliklerinin kendisine karşı birleşmekte oldukları gerekçesiyle, hemen, öldürttüğü Lazar'ın karısıyla anlaşp, Sırp-larla dost ve bağlaşıklık olduğunu açıklamasıdır. Gene, Kral Lazar'ın oğlu *İstefan Lazaroviç* ile kardeşi *Vuk Brankoviç*'in egemenliklerini de tanımış ve yerlerinde kalmasını sağlamıştır. Sonra da, *Lazar'ın kızı Maria* ile (Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya göre *Marya* veya *Olivera*, Gibbons'a göre *Despina*, Prof. Mukrimin Halil Yınanç'a göre de *Maria Despina* ile) nikahlanarak, bu bağlaşıklığı daha da güçlendirmiştir.

Bu olaylar dizisi karşısında, bu rastlantılar karşısında kuşkuya düşmemek, gerçekten olanaksızdır. Şayet babası Sultan Murad bir

komploya kurban gitmişse, Yıldırım Bayezid'in de bundan mutlaka haberi olsa gerektir.

Prof. Stanford Shaw'un, bu olayları "*Hristiyan ve dönme unsurların Türk soylularıyla sarayda iktidar kavgası*" şeklinde yorumlarken dayandığı bir başka nokta da, gerek Sultan Murad'ın, gerekse Yıldırım Bayezid'in annelerinin Rum olmalarıdır.

Tarihlerimiz, I. Murad'ın annesinin *Nilüfer Hatun*, Yıldırım Bayezid'in annesinin de *Gülçiçek Hatun* olduğunu yazmaktadır.

Oysa, İslam Ansiklopedisi'nde belirtildiğine göre, Sultan Murad'ın annesi, aslen Yar-Hisar Rum tekfurunun kızıdır. Rum'dur. 1299'da, Bilecik Rum tekfurunun oğlu ile evlenmeye giderken, Osmanlılarca tutsak edilmiş ve Osman Gazi tarafından oğlu Orhan Bey'e eş olarak verilmiştir. Evlendikten sonra adı değiştirilmiş ve *Nilüfer Hatun* yapılmıştır. *Nilüfer Hatun*'dan Orhan Bey'in iki oğlu olmuştur. Biri Süleyman Paşa'dır, ötekisi *Sultan Murad*'tır. (İ.A. Cilt 9, s.399)

Yıldırım Bayezid'in annesinin kimliği hakkında ise, tarihlerimizde hemen hemen hiçbir bilgi yoktur. Sadece adının *Gülçiçek Hatun* olduğu belirtilmektedir.

Ancak, gene İslam Ansiklopedisi'nin ilgili maddesinde de, Stanford Shaw'un kuşkularını doğrular nitelikte bir not vardır. "I. Bayezid" maddesinin başında "*Bu hatunun, vakıf kayıtlarında biri hicri 791, diğeri hicri 802 tarihli iki vakfiyesi vardır. Bu vakfiyeler kendisinin aslen Rum olduğunu göstermektedir.*" denilmektedir.

Görüldüğü gibi, gerçekten de Sultan Murad'ın annesi Rum'dur. Yıldırım Bayezid'in ise hem büyükannesi (babaannesi), hem de annesi Rum'dur. Anneannesi (anne soyu) zaten Rum'dur.

Elbette, annelerinin Rum oluşu gerçeğini, kendilerinin de, Osmanlı sarayındaki bu iktidar kavgasında *Hristiyan ve dönme unsurların* yanında yer almalarını zorunlu kılar nitelikte yeterli kanıt saymak olanaksızdır. (Burada hemen şunu da belirtelim ki, *Hristiyan ve dönme unsurlar* deyimi Stanford Shaw'dan alınmıştır ve halen kullandığımız Saraylı Türklerle, Saraydan dışlanmış Türkler ayrımını belirleyebilmekte daha anlattıcı olduğu için yeğlenmiştir.)

Ancak ne var ki, bütün bu olaylar ve kanıtlar, belki Şehzade Yakup'un da Türklerin temsilcisi olduğu için öldürtüldüğü görüşünü

pek inandırıcı kılmasa da, Yıldırım Bayezid'in tahta geçmesiyle *Hristiyan ve dönme unsurların* saraya da tamamen egemen olup, Türkleri ordudan sonra artık saraydan da kovdukları tezlerini, bizce de gerçekten doğrular niteliktedir.

OSMANLI, "GÖÇEBE" SÖZCÜĞÜNE BİLE DÜŞMAN OLMUŞ...

Stanford Shaw'un belirttiği gibi, gerçekten de, "*Sultan Bayezid'in iktidara geliş biçimi, gelecekte olacakların da önemli bir habercisidir.*" Bayezid'i de bir oldubittiye getirip tahta çıkararak sessizce gerçekleştirilen bu saray darbesi, ta XX. yüzyıla dek, tam 500 yıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nda iktidarda kalacak öyle bir düzen kurmuştur ki, Türk sözcüğünü bu süre içinde nerdeyse ağıza bile aldırtmamıştır. İmparatorluğu Orta Asya'dan gelmiş göçebe Oğuz boylarının kurduğu gerçeğinin unutturulabilmesi için, tarih bile yadsınmıştır. Doğan Avcıoğlu'nun da işaret ettiği gibi, ta Tanzimat'a dek, Osmanlı tarihine bile sahip çıkılmamıştır. Okullarda *Osmanlı Tarihi* yerine, *İslam Tarihi* okutulmuştur. Ve ilginçtir, okutulan bu *İslam Tarihi*'nde de, Türklerden (Türkmenlerden, Oğuzlardan) kesinlikle söz edilmemektedir.

XV. yüzyılın ilk yarısında, Cengiz Han'ın torunu Timur'un, Osmanlıları "*ne idiği belirsiz göçebeler*" diye küçümsemesine çok öfkelenen II. Murad'ın buyruğuyla, Osmanlıların da soylu bir aileden geldiklerini kanıtlayabilmek için Kayı aşireti yeniden anımsanmışsa da, ölümünden sonra gene unutulmuştur.

Kuşkusuz, Türklerin XV. yüzyılın başından itibaren saraydan da kovuldukları konusunda elimizde yazılı bir belgenin varlığı, söz konusu dahi değildir. Gene, anımsanacağı üzere, Karamanoğlu Mehmet Bey'in 1277'de Konya'yı alır almaz, "*Bundan böyle hiç kimse divanda, dergâhta, bargâhta (sarayda) ve maydanda Türkçe'den başka dil kullanmasın*" diye öfkeli fermanlar yayımlamasına neden olan Selçukluların saraylarında Türkçe konuşulmasını resmen yasaklamaları gibi, Osmanlı saraylarında da Türkçe'yi yasaklayan bir ferman, bir yazılı belge yoktur.

Ancak, ilginçtir, Türkçe, XV. yüzyıldan itibaren Osmanlılarda da artık yavaş yavaş yazı dili olmaktan çıkmaya başlamış, yerine, ilk kez Tanzimat döneminde "*Lisan-ı Osmanî*" diye adlandırılan, bugün bizim Osmanlıca dediğimiz, Farsça ve Arapça ağırlıklı yeni bir dilin oluşturulmasına başlanılmıştır.

Agâh Sırrı Levend de, "Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri" adlı kitabında, "*Nesir dili XIV. yüzyılla XV. yüzyılın ilk yarısından çok yalındır, özentisizdir. XVI. ve XVII. yüzyıllarda edebi nesir dili Türkçe olmaktan büsbütün çıkar.*" (Türk Dil Kurumu Yayınları, 1972 s.22) diyerek bu gerçeğe işaret etmektedir.

Öyle ki, XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türkçe okullardan da kovulmuştur. Örneğin, 1453'te İstanbul'u aldıktan sonra Fatih'in kendi adına kurduktığı sekiz medresenin sekizinde de eğitimin tümü Arapça yapılmaktadır. Ne Türkçe diye bir ders vardır, ne de herhangi bir ders Türk dilinde yapılmaktadır. (Osman Nuri Ergin, Türkiye Maarif Tarihi, 1939, s.94)

Türkçe, sadece Enderun okulunda okutulmaktadır. Bu okullara da Acemi Oğlanlar Ocağından devşirmeler ve yabancılar alınmakta, Türkler kesinlikle sokulmamaktadır.

Osmanlıcanın ve Osmanlı ideolojisinin en etkin silahı olan Divan Şiiri de, bizce bu tarihlerden itibaren kurulmaya başlamıştır. Edebiyat tarihçilerimizce de belirtildiği gibi, Türkçe Divan Şiirinin ilk büyük ustası kuşkusuz Nesimi'dir. Ancak, 1404 yılında Halep'te derisi yüzülerek öldürülen Nesimi, Bağdat'ta doğmuştur. Sultan I. Murad döneminde Anadolu'ya geldiği de söylenilmektedir. Ama kendisinin Anadolulu ve Osmanlı olmadığı kesindir. Dolayısıyla Osmanlı Divan Şiiri ile de bir ilişkisi yoktur. Osmanlı Divan Şiiri de bizce bu dönemde, XV. yüzyılda başlamıştır ve ilk büyük ustası *Necatî*'dir. Bu şiir XVI. yüzyılda da Fuzulî, Bakî, Bağdatlı Ruhî, Nefî, Şeyhülislam Yahya gibi büyük ustalarını yetiştirmiştir.

Kısacası, sanki XV. yüzyıldan itibaren Osmanlıların bütün davranışlarını, atalarının göçebe oluşundan duydukları utanç ve nefret biçimlendirmiştir. Bu geçmişlerinden kurtulabilmek için, neredeyse Türklük ve göçebelik kavramlarıyla ilgili sözcükleri yaşamlarından bile çıkarmışlardır. Türk düşmanlığı öyle boyutlara varmıştır ki, göçebe Oğuzları sınır boylarına veya Anadolu içlerine sürüp zorla yerleştirmekle, onları sürekli baskı altında tutmakla da yetinmemişler,

yukarlarda aktardığımız Lala Yörgüç Paşa örneğindeki gibi, Celali isyanlarını bahane edip binlerce onbinlerce Türkmen kellesi kesip kuyulara doldurduğu için "Kuyucu" lakabını alan Murad Paşa örneğindeki gibi, zaman zaman Türk (Türkmen) soykırımına bile girişmişlerdir.

Osmanlılar da, Selçuklular gibi, ilk sıralar bu göçebe Türklere "Türkmen" demişlerdir. Bilindiği gibi, *Türkmen* sözcüğü ilk olarak XI. yüzyılda, Müslümanlığı kabul eden Oğuzları, şamanist göçebe Oğuzlardan ayırt edebilmek için "*Müslüman Türk*" anlamına kullanılmıştır. Ama, sözcük, özellikle Anadolu Selçukluları döneminde aşınımına uğrayarak anlamı değiştirmiş ve bir çeşit küfür gibi, onur kırıcı, küçültücü, aşağılayıcı anlamda *göçebe*, *göçebe Türk* karşılığı kullanılır olmuştur. Osmanlılar da, aynı biçimde, küçümseyici göçebe Türk anlamına bir süre bu sözcüğü kullanmışlarsa da, daha sonraları, bu göçebelerden "*Yörük*" veya "*Yürük*" diye söz etmeye başlamışlardır. "Yürümek" fiilinden türetildiği belli bu "*Yörük*" sözcüğünün tarihte ilk ne zaman kullanıldığına dair elimizde bir bilgi yoktur. Ancak, hemen hemen bütün tarihi belgelerde Oğuz boyları için sık sık "*Türkmen*" sözcüğü kullanılmış olduğu halde, "*Yörük*" sözcüğüne hiç rastlanılmamıştır. Dolayısıyla Osmanlılarca uydurulmuş olması büyük olasılıktır. Nitekim, sadece Anadolu'daki ve Rumeli'deki göçer aşiretlere "*Yörük*" veya "*Yürük*" denilmektedir.

Hani, "*Türkmen*" sözcüğünün içinde de "*Türk*" var diye mi acaba, Osmanlı bu kavrama karşılık yeni bir sözcük uydurma gereksinimi duymuştur, kim bilir?...

İlginçtir, görebildiğimiz kadarıyla bütün Osmanlı tarihi boyunca "*Türk*" ve "*Göçebe*" sözcükleri hiç kullanılmamıştır. Batılılar, Osmanlılardan ve imparatorluktan sürekli *Türkler* ve *Türk İmparatorluğu* diye sözettiği halde, Osmanlılar bu sözcükleri kullanmaktan özenle kaçınmışlardır.

Üstelik, Osmanlı mentalitesinde *göçebe* ve *Türk* kavramları özdeşleştiği için olsa gerek ki, Osmanlılar "*göçebe*" kavramını da pek kullanmamışlardır. Örneğin, ta I. Murad'tan bu yana sürekli, bir politika olarak uyguladıkları "*zorunlu göç*" kavramlarının Türkçe karşılıkları olan "*göç*" ve "*göçmen*" sözcüklerini her ne kadar hiç kullanmamışlarsa da, gene o kavramların karşılıkları olarak Arapça "*hicret*" kökünden "*muhaçeret*" ve "*muhaçir*" sözcüklerini türettikleri

halde, Osmanlıcada, "göçebe" kavramının karşılığı olarak, ne Arapça, ne de Farsça bir kökten türetilmiş Osmanlıca bir sözcük vardır. Bilim adamlarımız, bugün böyle bir Osmanlıca sözcük bulamadıkları için olacak ki, bu kavramı kullanmak zorunda kaldıkları zaman, çaresiz, İngilizce "*nomad*" sözcüğüne başvurumaktadırlar.

BU NEDENLE "DEDE KORKUT KİTABI" BİLE YASAKLANMIŞ SANKİ...

Bilindiği gibi, Türkçe düzyazı edebiyatının en önemli klasiklerinden birisi de "*Dede Korkut Öyküleri*"dir.

Öyküler, Oğuz boylarının X. ve XI. yüzyıllardaki göçebe yaşamlarından ve Batıya olan ilk akınlarından kesitler vermektedir. Yani, atalarımızın göçebe yaşamlarıyla ilgili ilk yazınsal metinler olmaları açısından da ayrı bir önem taşımaktadırlar.

Bu öykülerin, XI ve XII. yüzyıllardan itibaren göçebe Oğuz boylarınca sözlü edebiyat metinleri olarak Anadolu'ya getirildikleri de bilinmektedir. Nitekim Prof. Osman Turan, "Selçuklular Tarihi" adlı kitabında, *Dede Korkut Öyküleri*'nin de *Oğuzname* ve *Danışmend-name* ile birlikte göçebe aşiretler arasında büyük ilgi gördüğünü, meddahlarca sık sık yinlendiğini yazmaktadır.

Öykülerin, daha XV. yüzyılda, Anadolu'da, Akkoyunlular Devleti'nde ilk kez yazıya geçirildiği de bilinmektedir.

Ancak ilginçtir, Osmanlı tarihi boyunca, yazınsal açıdan olsun, *Dede Korkut Öyküleri*'nden hiç söz edilmemekte, Türkçe'deki düzyazı edebiyatının ilk örneklerinden olduğu bile söylenilmemektedir. Büyük bir olasılıktır ki, *Dede Korkut Öyküleri*, Osmanlıların atalarının da göçebe Oğuz boylarından olduklarını tanıtlayıcı nitelikleri yüzünden yüzyıllar boyunca sakıncalı bulunmuştur ve yazıya geçirilmemiştir, yayımlanmamıştır. *Dede Korkut Öyküleri*'nin Türk dilindeki ilk yayımı, ne acıdır ki, ta 1916 yılında ve Dresden'deki el yazması kopyasından alınarak Kilisli Rifat tarafından gerçekleştirilmiştir.

YAHYA KEMÂL DE GÖÇEBE SÖZCÜĞÜNE DÜŞMAN...

Göçebe kavramına konulan bu görünmez ambargo, ilginçtir, XX. yüzyılda, Cumhuriyet döneminde de galiba kendiliğinden sürmüştür. Daha düne kadar, göçebe sözcüğünün ağıza alınması bile bir anlamda ayıp sayılmıştır. *Göçebelik*, olsa olsa hâlâ Anadolu'nun bazı bölgelerinde yaşayan birkaç tahtacı aşiretine veya Kürt aşiretine özgü bölgesel, yerel bir sorun olarak değerlendirilmiştir ancak. Bu alanlarda yapılmış bilimsel araştırma bile yok denecek kadar azdır. Örneğin, Ali Rıza Yalman (Yalkın)'ın 1930'larda yaptığı, Toros dağlarında yaşayan göçer tahtacı aşiretleriyle ilgili basit araştırma bile bir olay olmuştur. Nitekim, Yalman'ın "*Cenupta Türkmen Oymakları*" adıyla ilk cildini kendi olanaklarıyla 1931 yılında yayımladığı 5 ciltlik bu araştırmasına Prof. Fuad Köprülü de bir önsöz yazarak, dolaylı bir biçimde de olsa bu gerçekleri vurgulamıştır. "*Anadolu'nun bazı bölgelerinde kısmen göçebe hayatı geçiren ve kısmen toprağa yerleşmekle birlikte, hâlâ, eski aşiret geleneklerini koruyan Türkmenler hakkında bilgimiz, yok denecek kadar azdır. Halbuki yalnız memleketimizin bugünkü halini öğrenmek için değil, Türk tarihine ait birçok meseleleri daha iyi anlayabilmek için de bunlar hakkında etnografik tetkiklere şiddetle ihtiyaç vardır.*" demıştır.

Kuşkusuz, Meşrutiyet sonrası ve Cumhuriyet'le birlikte, göçebelik ile Türk kavramlarını özdeşleştiren Osmanlı mentalitesi yıkılmış, Türk, Türkmen, Türkçe vb. üzerlerine konulan ambargolar derhal kaldırılmıştır. Ancak bu kez de, aydınlarımıza egemen olan katı ulusçuluk anlayışı, eski mentaliteleri yeniden depreştirir korkusuyla bu iki kavramın yan yana gelmesinden rahatsız olduğu için, *göçebelik* kavramı üzerindeki görünmez ambargo, sanki 1920'li yıllarda daha da bağnazlaştırılmıştır.

Örneğin, bu bağnazlıkla olacak ki, Türkçe'nin büyük ozanlarından *Yahya Kemal* bile, ta 1922'lerde, "*göçebelik*" sözcüğünün kullanılmasına şiddetle karşı çıkmıştır. 23 Mart 1922 tarihli "*Tevhîd-i Ef-kâr*" gazetesinde çıkan "*Türk Evi*" adlı bir yazısında, hem göçebe olduğumuzu öne süren aydınlarımıza, hem de Türkleri "*çadır halkı*" diye tanımladığı için "*üstâd-ı târîh*" dediği ve hayran olduğu *Albert Sorel*'e vermiş verişirmiştir ve o öfkeyle;

"*Avrupa'dan aldıkları yarım ilimle tefelsüf eden (filozof kesilen) müverrihlerimiz (tarihçilerimiz), muharirlerimiz, bizim an-asıl bir*

göçebe halkı olduğumuzu, bin kere yazdılar. İsbâta kalkıştılar. Yataklarımızı gece dolaptan çıkarıp yere serdiğimizi, sabahleyin tekrar kaldırıp dolaba koyduğumuzu göçebeliğimizin bakiyesinden bir misal gibi gösterdiler. Evlerimizde, mangalı, şilteleri hep nakli kolay eşya gibi telâkkî ettiler." "Nakli kolay eşya mutlaka göçebe hayatına mı delalet eder?" "Cedlerimizin evleri ve eşyası yaşayışlarının tarzından doğmuştur... Bağdaş kurmak şilteyi, minderi; sahandan elle yemek leğenle, ibriği, el silecek sırma havluları icâd etmişti." "Bizi, göçebe gösteren bilgilerin kafaları karışık, iddiâları yalandır." "Cedlerimiz göçebe değildir, fethettikleri memleketlere yerleştiler." gibisinden, gerçekten kolay kolay inanılamayacak şeyler yazmıştır. (Yahya Kemal, Mektuplar Makaleler, 1977 İstanbul, s.17)

Görüldüğü gibi, her nedense göçebelik gerçeğinden ve göçebe sözcüğünden dehşetli korkulmaktadır.

GÖÇEBE OLMAK, GERÇEKTEN AYIP MI?

Prof. Claude Cahen da, "Modern Türkler, atalarının göçebe olmalarından bir eziklik duyarlar ve atalarının yaşamındaki yerleşiklik öğelerini belirtmeye çalışırlar." demektedir. (Anadolu'da Türkler, 1979 İstanbul, s.50-51)

Doğan Avcıoğlu da "Türklerin Tarihi" adlı kapsamlı çalışmasında bu saptamaya katılmakta ve; "Gerçekten de pek çok tarihçimiz 'göçebe' deyimini bile kullanmaktan kaçınmıştır. Prof. Kafesoğlu, 'atlı kültür' gibi deyimlere bile karşı çıkmıştır. Göçebe yerine genellikle 'konargöçer'denilir ve Selçuklu, Osmanlı tarihleri anlatılırken, yalnız göçebe Türkmen'in değil, ulema, şeyh ve zenaatçının da Anadolu'ya geldiği ve ileri bir uygarlığı getirdiği özellikle vurgulanır. Kuşkusuz XI. yüzyıldan sonra Suriye, Mısır, İran, Türkistan vb. den pek çok islam kentlinin Anadolu kentlerine aktığı ve Selçuklu, Osmanlı devletlerinin kadrolarını oluşturduğu doğrudur. Fakat iş yalnız bunlara kalsa, Anadolu'daki bu devletlerin Farsça ya da Arapça dillere sahip bir islam devleti olacağı ve belki de kısa bir sürede çökeceği aynı ölçüde doğrudur. Anadolu, göçebe Türkmenin büyük sayıda akını, yerleşmesi ve yerli halklarla karışmasıyla Türkleşmiştir. Türk ulusunun kurucusu,

kuşkusuz göçebe Türkmendir. Bu Türkmen göçebe diye, bundan bir kompleks duymamak gerekir." demektedir. (Türklerin Tarihi, cilt I, İstanbul 1982, s.88)

Gerçekten, bu göçebelik kavramından ve göçebe sözcüğünden niçin acaba, hâlâ tedirgin olunmaktadır? Niçin kimimiz eziklik duymakta, kimimiz aşağılık kompleksine kapılıp utanmaktadır? Niçin bu gerçeği yüzyıllardır unutmaya ve unutturmaya çalışmış, hatta zaman zaman yadsımaya bile kalkışmışızdır? Göçebe olmak utanılacak bir durum mudur? İnsanın atalarının göçebe olması ayıp mıdır?

Oysa, *göçebelik* de bir toplumsal yaşam biçimidir. Toplumların ekonomik yaşamlarında bir aşamadır, bir üretim ilişkisi biçimidir. Dolayısıyla, Prof. Radloff'un deyimiyile, "*göçebeliliği, geniş bozkırlarda plansız bir dolaşma olarak düşünmemek*" gerektir. Gene, Doğan Avcioğlu'nun söylediği gibi de, "*Göçebelerin, göç etmenin zevki için göç ettikleri de sanılmamalıdır*" kuşkusuz. (Türklerin Tarihi, cilt I, s.321)

Ayrıca unutulmamalıdır ki, avcılık ve hayvancılık aşamasını başlangıçta bütün insanlar yaşamıştır. Yani, herkes, geçmişinde şu kadar veya bu kadar süre, göçbedir. Gene, bütün bu toplumların geçmişlerindeki göçebelik dönemlerinde de, mutlaka acımasız yağma savaşları vardır, ekonomileri talana ve haraca dayalıdır.

Göçebeler, gerçekten kültürsüz ve barbar topluluklar mıdır? Yani, göçebelik aynı zamanda toplumların barbarlık dönemleri midir? Yoksa, insanlar barbar oldukları için mi göçbedirler ve gocunmamız, geçmişimizi unutmaya çalışmamız da acaba bu yüzden midir? Bilinçaltı bir dürtü müdür?

Ama, gene şunu da biliyoruz ki, bugün bütün antropologların ortaklaşa bir biçimde belirttikleri gibi, kültür kavramının bugünkü anlamıyla kültürsüz bir toplum düşünmek, hatta bütün tarih boyunca kültürsüz bir insan ilişkisinin (veya insanın) olabileceğini düşünmek bile artık olanaksızdır. Her insanın veya her insan topluluğunun, tarihinin her anında, mutlaka bir kültürü ve dolayısıyla da bir uygarlığı vardır.

Nitekim, uygarlıkların da sürekli ve düzenli değişmekte olduğu kuramını ortaya atan tarihçi *Arnold Toynbee*, "Tarih İncelemesi" adlı kitabında, ısrarla, göçebelerin de bir "göçebe uygarlığı"na sahip oldukları görüşünü savunmaktadır. Ona göre, toplumların tarım uygarlığı, kent uygarlığı gibi, bir de göçebe uygarlığı dönemi vardır. Zaten, kimi sosyolog ve antropologlar da, göçebelerin kültür ve uygarlıklarından, zaman zaman "atlı kültür", "bozkır kültürü" veya "göçebe uygarlığı", "atlı uygarlık" vb. tamlamalarla adlandırarak söz etmişlerdir.

Aydınlarımızın bu göçebelik konusundaki bir uçtan bir uca habire savrulup duran tutarsız davranışlarını da anırtırmalı bir biçimde eleştiren *Prof. Toktamış Ateş* de, "Oğuzları 'nomad' (İng. göçebe) bir kavim olarak her türlü uygarlığın dışında düşünmek ne kadar hatalı bir tutum ise, Oğuzları çok uygar bir kavim olarak göstermeye çalışmak da ayrıca hatalı bir tutum olmaktadır." demektedir. (Osmanlı Toplumunun Siyasal Yapısı, Say Yayınları, İstanbul 1982, s.27)

Kuşkusuz, iki karşıt sosyolojik terim olan *uygarlık* ve *barbarlık* kavramları da, ilgili oldukları toplumların içinde bulundukları koşullara bağlı, görece değerlere sahiptirler. Yani, kim daha uygardır, kim daha az uygardır? Veya barbarlık nedir? Kim barbardır? Görecedir. Örneğin, *ilkel toplumlar* dediğimiz göçebe toplumların, içinde bulundukları ekonomik ilişkilerin zorunlu gereği olarak yaptıkları yağma akınları, acaba kime göre barbarlıktır? Oysa, gene bilinmektedir ki, ekili alanları ve köşkleri, konakları yağma edildiği zaman kentlilerce (toprak sahiplerince) barbarlık diye nitelenen göçebelilerin bu akınları, tarihte sık sık, o topraklardaki yerleşiklerce ezilen ve sömürülen kitlelerce "kurtarıcılar" olarak da alkışlanmışlardır.

Son olarak şunu da belirtmek isteriz ki, herhangi bir toplumun bir üst üretim ilişkisi aşamasına geçmeden sonsuza dek avcılık ve hayvancılıkla uğraşıp göçebe yaşamını sürdüreceği nasıl savlanamazsa, uygarlık iddiasındaki nice toplumların da, tarihte benzeri zor bulunur soykırımları gerçekleştirdiği barbarlıkları unutulmamalıdır.

KIZILDERİLİLERİN ATALARI DA MI MEĞER TÜRKMÜŞ NE?..

Hiç kuşku yoktur ki, insanlık tarihinin en büyük barbarlıklarından birisi de, Amerika'ya Avrupa'dan göç etmiş güya uygar beyazların, o korkunç Kızılderili soykırımıdır.

Amerikan filmlerinden ve edebiyatından bildiğimiz kadarıyla, bu *Kızılderililer* de avcılık ve hayvancılıkla uğraşan, içlerine kapalı, kendi halinde göçebe topluluklardır. Ne var ki, uygar beyazlar, tıpkı atalarımız için, öteki göçebe Asya toplulukları için yaptıkları gibi, bu insanları da, her türlü iletişim aracından yararlanan yoğun propagandalarla dünyaya, ilkel, yabanıl, acımasız, kan emici, kafa derisi biriktirmeye meraklı, kelle avcısı barbarlar olarak tanıtmışlardır.

Beyazların bu soykırımından sonra, ne acıdır ki, bugün Kuzey Amerika'daki Kızılderili sayısı yok denecek kadar azalmıştır.

Ama ilginçtir, aynı beyazlar şimdi de, soykırımla nerdeyse yok ettikleri Kızılderililerin atalarının da Orta Asya'dan gelmiş göçebe Türkler olduğunu savlamaktadırlar.

Örneğin, 1987 yılında Türkiye'de toplanan bir tarih kongreside, Kanadalı bir tarihçi, *Prof. Miss Ethel G. Steward*, bu tezi ortaya atan bir bildiri sunmuştur. (Milliyet gazetesi pazar eki, 3 Mayıs 1987) Verilen bilgiye göre, uzmanlık alanı Kızılderililer olan Sayın Profesör, Kuzey Amerika'nın kuzeybatısındaki *Dene* ve *Na-Dene* adlı Kızılderili kabileler arasında uzun yıllar yaşamış ve incelemelerde bulunmuştur.

Bu incelemelere göre, *Dene* ve *Na-dene*'liler ile Orta Asyalı kavimler, özellikle de Türkler arasında gerek fiziksel, gerek sosyolojik ve gerekse kültürel açıdan büyük benzerlikler vardır. *Kızılderililer de, tıpkı eski Türkler gibi avcılık ve hayvancılıkla uğraşmakta, göçebe bir yaşam sürmektedirler. Ata iyi binmektedirler. İyi avcıdırlar. Gene, bir yakınları öldüğü zaman, tıpkı Orta Asyalı Türkler gibi, bir yandan ağlayıp, bir yandan da tırmaklarıyla yüzlerini tımalayıp al kan içinde bırakılmaktadırlar. Yüz çizgilerinde de şaşırtıcı fiziksel benzerlikler vardır. Örneğin, her iki budunun bireylerinin de elmacık kemikleri çıkık, burun yapısı aynıdır. Kızılderililerin dillerinde de, insanı şaşırtacak kadar çok Türkçe (veya Türkçe benzeri) sözcük vardır. Kızılderililerin dilleri de, tıpkı Türkçe gibi öğrenilmesi zor ve sözcüklerin yüksek veya alçak sesle söylenilmesi bile onları anlam değişikliklerine uğratan yapıda bir dildir. Amerika'nın öteki bölgelerinde yaşayan, örneğin *Apaçiler*, *Navaholar*, vb kavimler de incelenirse, bu doğrultuda mutlaka başka kanıtlar da bulunacaktır.*

İşte, Prof. Miss Ethel Steward bu bulgularına dayanarak, Kızılderililerin atalarının da XIII. yüzyılda Orta Asya'daki Moğol baskısından kaçan Türk boylarından birisi olduğu varsayımını ortaya atmaktadır. Bu sava göre, Cengiz Han, XIII. yüzyılda Orta Asya'da, tarihin en büyük Moğol İmparatorluklarından birisini daha kurmuştur. Ekonomisi tamamen yağma savaşlarına ve akınlarına dayalı bu göçebe imparatorluğu da, özellikle Orta Asya'yı yıllarca kasıp kavurmuştur. Bu yüzyıllarda Moğol baskısından kaçan Türk boylarının büyük bir bölümünün batıya Anadolu'ya göçtüğü de bilinmektedir. Bu teze göre de, Moğol saldırılarından kaçan Türk boylarından bazıları da, doğuya, Mançurya'ya doğru göçmek zorunda kalmışlardır. Ne var ki, Kuzey Mançurya'daki Amur nehri vadilerinde bir süre saklanma olanağı da bulan bu Türk boyları, belki de Çin'i fethetmeye girişen Moğol saldırılarının yeniden bu yana yönelmesi üzerine, buralarda da daha fazla duramamışlar, çaresiz daha kuzeye, kuzeydoğuya, Doğu Sibirya'ya çekilmişlerdir. Artık, Doğu Sibirya platosunun iklim koşullarının sertliği yüzünden mi, yoksa bir türlü unutulamayan Moğol saldırılarının yılgınlığı yüzünden mi, oralarda da duramamışlar ve göçmeyi sürdürerek, çok büyük bir olasılıkla, ya Asya ile Amerika Kıtası'nın nerdeyse birleştiği nokta olan Bering Boğazı'ndan, veya Kamçatka Yarımadası'ndan, bir anlamda Alaska Yarımadası'nın atlama taşları şeklindeki uzantısı olan Aleut takımadaları aracılığıyla Amerika'ya geçmişlerdir. Prof. Steward'ın hesaplamalarına göre de, Kızılderililerin ataları olarak Amerika'ya ulaşabilen insan sayısı, topu topu 3 bin kişi dolaylarında olsa gerektir.

Kanadalı tarih profesörünün bolca söylen kokulu bu düşsel savı, tabii kongre sırasında bilim adamlarımız arasında da ayrı yorumlara ve ayrı görüşlerin ortaya atılmasına neden olmuştur. Örneğin, kimi sosyologumuz, Kızılderililerin atalarının Orta Asyalı olabileceği görüşüne katıldıklarını açıkladıkları halde, onların Türk soylu olmak yerine Moğol soylu olmaları gerektiğinin akla daha yakın gelebileceği tezini savunmuşlardır. Kimi tarihçilerimiz de, bu tezi "*güzel bir Kızılderili masalı olarak*" niteleyip karşı çıkmış ve öne sürülen kanıtlar için de "*biütün göçebe kavimlerin maddi kültürleri birbirlerine benzer*" demişlerdir.

Sayın Profesörün, Kızılderililerin atalarının da Orta Asyalı göçebe Türkler olduğu tezi, özellikle Türkiye'deki bir kongre için hazırlanmış fantastik veya yaranma kokulu bir bildiri dahi olsa, doğrusu bizler için, iki gerçeği açıklığa kavuşturması açısından çok önemli olmuştur. Birincisi; hiç olmazsa bu tez dolayısıyla düşüncesini açıklamak zorunda kalan kimi bilim adamlarımız, ayaküstü ve dolaylı bir biçimde de olsa, belki de bilimsel yaşamlarında ilk kez, boş bulunup, göçebeliğin de toplumsal bir yaşam biçimi olduğunu ve bizim de bir göçebe toplum olduğumuzu söyleyivermeleridir. İkincisi ise; soykırım gerçeğidir. Beyazların, bütün uygarlıklarını kullanarak, barbarcasına gerçekleştirdikleri bu soykırımla, artık nerdeyse bütün kanıtların yok edilmiş olması nedeniyle Kızılderililerin atalarının Orta Asyalı göçebe Türkler olup olmadığının bile tanıtlanması na olanak kalmamıştır.

Ne acı...

İKİNCİ BÖLÜM

"YENİDEN TÜRKLEŞME SERÜVENİMİZ..."

TÜRK OLMAK KOLAY MI?

1938 ile 1946 yılları arasındaki Bakanlığı sırasında Köy Enstitüleri'nin kuruluşu, dünya klasiklerinin ilk kez dilimize çevrilerek yayımlanması vb. gibi daha nice olumlu işleri gerçekleştiren ünlü Milli Eğitim Bakanı'mız *Hasan Ali Yücel*'le ilgili, sık sık yinelenen bir öyküdür.

Bilindiği gibi, İkinci Dünya Savaşı arifesinde Hitler faşizminin güçlenmesi ve iktidara geçmesi üzerine, demokrat veya Musevi kökenli çok sayıda Alman bilim adamı ülkesinden kaçmak zorunda kalmıştır. Bu bilim adamlarına kucağını açan ilk ülkelerden birisi de, genç Türkiye Cumhuriyeti'dir. Daha 1933'lerde, İsviçre Büyükelçisine, bu konuda her türlü yetkiyi vermiştir. Yani, 1940'lı yıllarda, savaş sırasında, Türkiye üniversitelerinde, İsviçre Büyükelçimiz Sn. Cemal Hüsnü Bey'le sözleşme imzalamış ve ülkemize gelmiş, çok sayıda Alman profesör, doçent, doktor vb bilim adamı çalışmaktadır. (Bu konu; ilerki bölümlerde, daha ayrıntılı olarak tekrar ele alınmaktadır.)

Bu bilim adamlarına da, galiba Türkiye'yi faşizmden kaçanlara daha çekici kılmak için, bütün taşınma giderlerinin devletçe üstlenilmesinin yanı sıra, aylık olarak, Türk meslektaşlarının ücretlerinin üç dört katı para ödenmiştir. *Prof. Ernst Hirsch*, anılarında "*Maaşlarımız net olarak, ailevi şartlara da bağlı olmak kaydıyla, aydı 550.- ile 750.- Türk Lirası arasında değişmekteydi.*" demektedir. *Prof. Fritz Neumark* da, gene aynı konuda, anılarında şunları yazmaktadır:

"Yerli profesörlerin maaşlarının, o zamanlar, biz yabancılara verilenin yarısından az olduğunu, hatta dörtte biri kadar tuttuğunu da göz önünde bulundurmak gerekir. Medeni hali ve çocuk sayısına göre hafif farklı olan aylık gelirlerimiz, net olarak, yani ödemekten kat'i olarak muaf tutulduğumuz vergiler göz önüne alınmaksızın, 500 ile 600 Türk Lirası arasındaydı. O zamanki döviz kuruına göre bu tutarın karşılığı 1000 RM (Rayh Mark) idi, fakat bir liranın satın alma gücü, resmi döviz kuruyla hesaplananın çok üzerinde yer almaktaydı." demektedir.

Ne var ki, İkinci Dünya Savaşı'nın daha başlarında Hitler ordularının bütün Avrupa'yı bir anda ateşe vermesi, faşist çevrelerin, savaşa girmemiş olmasına karşın Türkiye'de de seslerinin çıkmasına neden olmuştur. Hele hele, 10 Kasım 1938'de Atatürk'ün beklenilmedik ölümü, bu çevreleri daha da yüreklendirmiştir. Bu olumsuz gelişmeler de, doğal olarak, Nazi zulmünden kaçıp Türkiye'ye sığınmış, çoğu Yahudi kökenli veya solcu bu bilim adamlarını tedirgin etmeye başlamıştır. 1940'lı yıllarda ise, artık gemi iyice azıya alan bu gerici çevreler, bilim adamları için tek tek cadı kazanları kaynatmaya başlamışlar ve bazılarının sözleşmelerinin uzatılmasını bile engellemişlerdir. Bu durumda da, kimi Türkiye'yi terketmiş, kimisi de çaresiz Türk vatandaşlığına geçmenin yollarını aramaya girişmiştir.

Bu duruma düşenlerden birisi de Prof. Ernst Hirsch'dir. Anılarında o zor günleri şöyle anlatmaktadır; "*Hangi tarihte Alman devleti vatandaşlığını kaybettiğini, tesbit edemiyorum. Hatırladığım, 1938 ilkbaharında müddeti dolmuş olan Alman pasaportumu uzatmak için bir teşebbüste bulunmadığımdır. Çünkü, ya Alman Rayh'ının resmi organında yayınlanan gerekçe ile zaten vatandaşlıktan çıkarılmış bulunuyordum, bu bana bir rivayet olarak da iletilmişti, ya da alacağım yeni pasaporta, beni damgalamak amacıyla bir "J" (=Y) harfinin ve ilave olarak "İsrael" sözcüğünün konacağını bildiğim için başvurmuştum. 1938 sonbaharında sona eren 5 yıllık sözleşmemi uzatmak için başvurduğumda, Türk vatandaşlığına geçmek istediğimi de bildirmiştim. Beni seven Türk meslekdaşlarımın ve milletvekillerinin özel olarak kulağıma fısıldadıkları, İslâm dinini kabul etmem ve böylece Türklüğü benimsediğimi ispatlamam, yani derhal Türk vatandaşlığına kabul ile ödüllendirilecek bir önkoşulu yerine getirmem imalarını,*

Türkiye'ye bağlılığımı o güne kadarki faaliyetlerimle yeterince ispatlamış olduğumu ileri sürerek reddetmiştim." "Bildiğim tek şey, sözleşmeleri Türk Hükümeti tarafından uzatılmamış birkaç meslekdaşın 1943'ten sonra bile bir yolunu bulup Filistin'e, Kahire'ye, Tahran'a, hatta Amerika Birleşik Devletleri'ne gidebildikleriydi." demektedir. (Hâtıralarım, Sevinç Matbaası, Ankara 1985, s.353)

İlginçtir, 1938'de sözleşmesi 5 yıl daha uzatılan Prof. Hirsch'in Türk vatandaşlığına geçmek için yaptığı başvuruya, 1943 yılına dek yanıt bile verilmemiştir. 1943'te, yeniden 5 yıllık bir sözleşme için ücretine zam yapılmasını isteyince, bu kez kendisine Türk vatandaşlığına alındığı bildirilmiştir. Adı da, Türkçe yazım kurallarına uydu- rularak *Ernest Hirş* yapılmıştır, ama bunun da üzerinde fazla durmamıştır. Nitekim, 1980-81'lerde Almanya'da anılarını yazarken, "*Türk vatandaşlığını muhafaza etmiş olduğum için, bugün bile, yerel yetkili Türk konsoloslüğünde kayıtlıyım.*" diye bir de not düşmüştür kitabının sonuna.

Oysa, Prof. Hirsch'in, Türk vatandaşlığına geçtiği için, Türkiye'de başına neler gelmemiştir, neler...

Örneğin, tam 41 yaşındayken, üstelik savaşın en civcivli günlerinde, 1943'te, nüfus kâğıdının hemen ardından, gelip askerliğini yapması için Askerlik Şubesi'nden bir çağrı almıştır.

İstanbul Üniversitesi ile 1933 yılından beri süregelen sözleşmesi, artık Türk vatandaşı olduğu gerekçesiyle yenilenmemiş ve geçimini sağlayabilmek için avukat olmak zorunda bile kalmıştır. Avukat olabilmek için de, öğrencilerinden oluşan kurullar önünde bir takım sınavlara bile girmiştir.

Ama avukatlık da yapamamış, Ankara Hukuk Fakültesi'nin kuruluşu için bir çağrı alınca, hemen Ankara'ya göcmeye de razı olmuştur.

Ne ki, orada da kendisine ödeyebildikleri ek ücret, ancak Hukuk Felsefesi Kürsüsü'nü de yönetip, ders vermek koşuluyla, profesör maaşının, yani 80 liranın üçte ikisi olabilmıştır.

Zamanın başbakanı, aynı zamanda da Prof. Hirsch'in öğrencilerinden Şükrü Saracoğlu, vatandaşlığa kabulünden dolayı kendisine teşekkürle gelen profesörden durumu öğrenince çok şaşırmış, Maliye Bakanı Fuat Ağralı'yı çağırtmış hemen, Maliye Bakanı da doğru-

layınca söylenilenleri, öfkelenmiş, "Biz, Sayın Profesöre, Türk vatandaşlığını bu duruma düşsün diye mi verdik? Olmaz öyle şey!..." diye bağırması, sonra da, başbakanlığın örtülü ödeneğinden, Profesöre, eski aldığı ücretin aynen ödenmesini buyurmuştur.

Hasan Ali Yücel'e atfedilerek anlatılan fıkra da, Prof. Hirsch'in öyküsüne benzer bir öyküdür.

1940'lı yıllarda, Ankara'da, bir sabah Milli Eğitim Bakanı'nın evinin kapısı erken erken çalınmıştır. Gelen, Alman asıllı bu profesörlerden birisidir. Hasan Ali Bey'le görüşmek istemektedir. Son yıllarda iyice azgınlaşan gerici çevrelere karşı kendilerini içtenlikle savunanlardan birisinin de Hasan Ali Bey olduğunu bilmektedir ve güvenle sabaha sabah kapısına gelmiştir.

Hasan Ali Bey, hiç beklemediği için, Profesörü görünce şaşırır.

"Hayrola Hocam?" der şaşkın şaşkın. "Sabah sabah... Hayırdır inşallah?"

"Aman Sayın Bakanım..." der Profesör, öfkeli öfkeli. "Beni hoş görün, sizi sabah sabah rahatsız ettiğim için. Bu nasıl iştir, anlayamadım. Şimdiye kadar üniversiteden 600 lira maaş alıyordum. Şimdi Türk vatandaşı oldum diye, maaşımı bu ay dörtte birine düşürdüler. Bu nasıl iş? Türk vatandaşı oldum diye cezalandırılıyor muyum yoksa?"

Bir kakhaha atar Hasan Ali Bey.

"Yahu, der, sen kolay mı sanıyorsun Türk olmayı, Allah aşkına?"

TÜRLÜ TÜRLÜ TÜRK VAR...

Türklerin de türlü türlü oluşu, hiç kuşku yok ki, aralarından bazılarının artık göçebeliği bırakıp yerleşikliğe geçişiyle başlanmış ol-
sa gerektir. Bütün budunun avcılık ve hayvancılıkla geçindiği göçe-
belik dönemlerinde, üretim farklılığından doğan bir çelişki veya bir
çıkarcı çatışması söz konusu olmayacağı için, boylar veya bireyler ara-
sında bir ayrışımın, bir türlü türlü oluşun varlığından da elbette söz
edilemez.

Türkler, ilk ne zaman yerleşikliğe geçmişlerdir? Kuşkusuz, bugün kesin bir tarih saptayabilmek nerdeyse olanaksızdır. Ancak, eldeki bilgilere göre de, yerleşikliğe geçiş ile İslamiyeti kabul ediş arasında önemli bir ilişki vardır. Galiba, kimi Türk boyları yerleşikliğe geçmeye, *Mavera'ün Nehre* yerleşmeye başladıkları dönemlerde İslamiyeti de nihayet kabul etmişler, veya İslamiyeti kabul ettikleri yıllarda yerleşikliğe de geçmeye başlamışlardır.

Nitekim, Türklerin bir kısmının İslamiyeti nihayet kabul etmeye başladığı X. yüzyılda, artık Türkler arasında da *yerleşik Türk* ve *göçebe Türk* diye bir ayrışmanın başladığı ve yerleşiklerin göçbeleri, göçbelerin de yerleşikleri hor gördükleri, birbirlerine düşman kesildikleri bilinmektedir.

Kimi tarihçilere göre, göçbeler, hor gördükleri, küçümsedikleri yerleşikleri, aşağılayıcı bir anlamda "*oturak, yatuk, tenbel, sart*" vb. sözcüklerle adlandırmaktadırlar. Hatta, *sart* sözcüğünün, "*San it*" (veya *sarı köpek*) anlamına geldiği bile savlanmaktadır. Yerleşikler ise, göçebelere "*kâfir*" demektedirler. "*Onlara Çinlilerin veya Bizanslıların gözüyle bakmakta*" dırlar.

Bu düşmanlık giderek öyle boyutlara varmıştır ki, birbirleri için söylenceler bile uydurmuşlardır. Örneğin, yerleşikliği kötüleyebilmek için, Türk boylarının atası, Oğuzların kurucusu *Oğuz Han*'ın, "*Daim göç edeler, oturak olmayalar*" dediği bile bu tür söylencelerle öne sürülmüştür.

İslamiyet artık Türkler arasında da iyice yaygınlaşıp, yerleşiklerin dışında, göçebe Türklerden bazıları da Müslümanlığı kabul etmeye başlayınca, bu ayrım üçe çıkmıştır. Artık üç tür Türk vardır. Birinciler, yerleşik Müslüman Türklerdir, onlara *Sart* denilmektedir. İkinciler, Müslümanlığı kabul etmiş göçebe Türklerdir. Şamanist Türklerden ayırmak için de onlara, Müslüman Türk anlamına *Türkmen* denilmektedir. Üçüncüler ise, hâlâ Şamanist göçebe Türklerdir. *Oğuzlardır*.

Bilindiği gibi, XII. yüzyıldan sonra Anadolu'daki Türklerin nerdeyse tamamı Müslüman olunca, bu "*Türkmen*" sözcüğü de kendiliğinden anlam değiştirmiş ve özellikle Anadolu'da yerleşikliğe geçmiş Türklerce "*göçebe Türk*" anlamına kullanılmaya başlanılmıştır. Yerleşik Türkler kendilerine, "*Rumî*" veya "*İslamlar*" demektedir-

ler. Yani, Selçuklular döneminde Anadolu'da da Türkler, birbirlerine düşman kardeşler olarak *Rumî*'ler ve *Türkmen*'ler diye iki ayrı grupturlar.

Bernard Lewis'ın belirttiğine göre, Osmanlı İmparatorluğu'nda da ta XV. yüzyıla kadar bazı vakanüvisler Osmanlı ülkesinden "*Rum ülkesi*", sultanlardan da "*Rum Sultanı*" diye söz etmişlerdir. (İstanbul ve Osmanlı Uygarlığı, Varlık Yayınları, 1975, s.57)

XV.yüzyıldan sonra, Osmanlı ülkesinde *Türkmen* sözcüğü de pek kullanılmaz olmuştur. Kendilerine de artık *Osmanlı* demekteler. Göçebe Türklerin yeni adı ise, *Yürük* veya *Yörük*'tür. Kabalığın, ıkkelliğin, cahilliğin karşılığı olarak da bu kez doğrudan *Türk*, veya Türkler anlamına gelen *Etrak* sözcükleri kullanılmaktadır. *Osmanlı*, birisini aşağılamak, horlamak, onurunu kırmak istedi mi, ona *Türk* demektedir. "*Etrak-i bi idrak*" demektedir.

Taner Timur da, "*Geleneksel Osmanlı kaynaklarında Türkler iki şekilde ele alınmışlardır.*" demektedir. *Taner Timur*'a göre, "*çeşitli karışımrlarla etnik saflığını da yitirmiş olan*" yönetici kadro, *Osmanlı*, kendisini daha çok dinsel terimlerle tanımlamayı yeğlediği için, "*Tüklere, X. yüzyılda yaşamış ünlü Arap tarihçisi Mesudi de, kutsal tarih içinde Yafes'e (Nuh Peygamber'in üçüncü oğluna) bağlanan şecerede yer vermesinden dolayı*" atalarının bu bağlamda Türk kökenli olduğunu açıklamalarına karşın, *Türk* sözcüğünü küçültücü bir anlamda kullanmışlardır. "*Gerçekten, XVI. yüzyıldan itibaren Osmanlı vakayinameleri Türkleri aşağılayıcı sıfatlarla doludur. 'Kaba Türk', 'Cahil Türk', 'idraksız Türk' vb. nitelemeler Osmanlı kroniklerinde bol bol rastlanan ifadelerdir.*" (Osmanlı Kimliği, Hil Yayın, 1986, s.79-80)

Gene *Taner Timur*'un, aynı kaynaktaki açıklamalarına göre, 1740 yılında İstanbul'da doğmuş Ermeni asıllı tarihçi *Ignatius D'ohsson* da, Avrupalılarca uzun yıllar Osmanlı tarihi ve sosyo-politik yapısı konusunda tek kaynak sayılmış birkaç ciltlik kitabı "*Osmanlı İmparatorluğu'nun Genel Tablosu*" adlı kitabında, "*İmparatorluğun bütün halkı 'Osmanlı' ismiyle çağılır ve bunlar Avrupalıların kendilerine neden Türk dediğini de bir türlü anlayamazlardı. Bu kelimeyi en ağır bir hakaret saydıkları için, İmparatorluktaki yabancılar da kimseye Türk diye hitap edemezlerdi.*" diye yazmıştır.

FETİHTEN SONRA DA... "İSTANBULLULAR" OLMUŞ...

Tarihçilerimiz, Sultan II. Mehmed'in 1453'te İstanbul'u fethetmesini, tarihin bir dönüm noktası olarak, ortaçağdan yeniçağa geçişin başlangıcı olarak değerlendirirler. Bu olayla Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu'nun sona erdirilmiş olması, daha sonra yüzyıllar boyu dünyanın en güçlü devleti olacak olan Osmanlıların İstanbul'un fethiyle gerçekten bir imparatorluk haline dönüşmüş bulunması, 1453'ün tarihin dönüm noktası olarak kabulünü haklı kılacak denli yeterli nedenler midir?

Bu sorunun şöyle veya böyle yanıtlanması doğrusu ne derece önemlidir, bilemeyeceğiz. Ama, hemen şunu da belirtmek isteriz ki, İstanbul'un fethi, biz Türklerin geleceği açısından her anlamda son derece önemli bir dönüm noktası olmuştur ve bu gerçek, bizce tartışılmayacak kadar kesindir.

Sultan II. Mehmed'in, kendisini İstanbul'u fethetmek zorunda bıraktığını öne sürdüğü, Bizans'ın artık Osmanlı ülkesi içinde bir düşman ada gibi kalmasının bir takım sakıncalı durumlar yarattığı, Bizanslıların kendi güvenlikleri için Anadolu'daki beylikleri Osmanlıların aleyhine kışkırttığı, İstanbul Boğazı'nın hâlâ Bizanslıların kontrolünde olmasının Osmanlıların Anadolu'dan Trakya'ya, Trakya'dan Anadolu'ya asker geçirmesini olağanüstü zorlaştırdığı, vb gibi gerekçeleri, haklı da bulunabilir, haksız da bulunabilir... Ama, salt bir özel addan türemiş *Osmanlı* adının, daha sonraki yüzyılda varsıl anlamlı bir *Osmanlılık* kavramı haline dönüşmesinin ancak İstanbul (Bizans) kalıtıyla gerçekleştirilebileceğinden kuşku duyabilmek bile bizce olanaksızdır.

İstanbul'un fethedildiği yıllardaki nüfusu hakkında, durumu hakkında, bugün ne yazık ki fazla bir bilgi yoktur. İslam Ansiklopedisi'nin ilgili maddesinde de, "*İstanbul'un nüfusuna dair kat'i bilgimiz yoktur. Fethi müteakip şehirde emlak tahriri (yazımı) ile birlikte nüfus sayımı yapan Dursun Bey, eserinde neticesini kaydetmemektedir.*" denilmektedir. (İ.A. Cilt 5-11, s.1207)

1758-1833 yılları arasında yaşamış, Ermeni asıllı İstanbullu tarihçi P.Ğ.İnciciyan ise, "*Son Paleologos imparatorları* (1261-1453 yılları arasında Bizans tahtına sahip olan son İmparatorluk ailesi) za-

manında İstanbul'un şehir içi nüfusu bazı müelliflere nazaran 800.000 kadardı." diye yazmaktadır. (XVIII. Asırda İstanbul, İstanbul Fetih Derneği Yayını, 1956, s.13)

İnciciyan'ın kitabını Türkçeleştiren Hrand D. Andreasyan da, metin içinde düştüğü dipnotunda, "A. Andreades, XII. asrın sonlarında, İstanbul'un nüfusunun 800.000 - 1.000.000 olduğunu söylerse de, buna dair kat'i bir delil yoktur. Son Paleologos (veya Palaiologos)'lar devrinde, İstanbul'un yarı harabe olduğu hususunda Arap, Rum ve Avrupalı seyyahlar müttefiktirler. Bu devirde, İstanbul, Türk toprakları ile çevrili olup, şehre buğday ve diğer yiyecek maddeleri kâfi miktarda ithal edilemediği gibi, halkın büyük bir kısmı Selanik'e ve diğer Bizans şehirlerine hicret etmiş bulunuyordu. İstanbul'un boşalmış olduğunun diğer bir delili de, Bizans ordusunun büyük bir kısmının başka milletlere mensub ücretli askerlerden ibaret olması keyfiyetidir." diye açıklamalarda bulunmaktadır. (a.g.e., s.122)

Bu açıklamalardan da çıkarılabileceği gibi, kentin nüfusu 1453' lere gelindiğinde, bir veya birkaç yüz bin kişiye kadar düşmüş olsa gerektir. 53 gün süren kuşatma sırasında da, daha ilk günden itibaren, kentin bütün çıkış kapılarının sıkı sıkı kapatıldığı, önlerindeki hendekler üzerine kurulu köprülerinin Bizanslılarca uçurulduğu ve kapı boşluklarının içerden de duvar örülerek doldurulduğu bilinmektedir. Yani, dış dünyayla bütün ilişkiler koptuğu için, artık yiyecek de gelmemektedir. Dolayısıyla, bir yandan kenti sürekli bombalayan, Fatih'in o güne dek yeryüzünde bir benzeri daha görülmemiş uzun namlulu dev toplarının verdiği zarar ve yitikler, öte yandan açlık ve salgın hastalık vb. gibi nedenler yüzünden doğan ölümler de düşünülecek olursa, bu sayının savaş sırasında daha da aşağılara düştüğü kestirilmenebilmektedir.

Ayrıca, kentin düştüğü son günkü savaş sırasında da her iki taraf büyük kayıplar vermiştir. Bilindiği gibi, tam 53 gün süren bu kuşatmada Osmanlı ordusu 18 Nisan, 6 Mayıs ve 12 Mayıs günlerinde de kenti alabilmek için yoğun top ateşleriyle açtıkları gediklerden üç kez saldırıya geçmiş, ancak surları aşmayı başaramamıştır.

Bizanslıların Sarayburnu girişini zincirle kapatmaları karşısında, nerdeyse bir tansık yaratarak, donanmasını karadan yürütüp Halic'e indirmiş ve kenti gene dört bir yandan kuşatmış olmasına karşın, tam 51 gündür hâlâ başarıya ulaşamamış olmasına dehşetli öf-

kelenen Sultan II. Mehmed, 27 Mayıs günü bütün vezir ve paşalarını bir toplantıya çağırmıştır. Toplantının sonunda da uzun bir söylev vererek, kentin derhal alınması halinde bütün askerlere, kimi tarihçilere göre *süresiz*, kimi tarihçilere göre de *sadece üç gün* yağma hakkı tanıdığını açıklamış ve "*Şimdi herkes kendi alayına, kendi çadırına gide ve emirleri altındakilere bu tenbihlerimi tez ulaştır!..*" diye buyurmuştur.

Bu buyruk üzerine, ertesi gün, hazırlıklarla sessiz geçirilmiş ve 29 Mayıs 1453 günü, sabah tan yeri ağarırken yoğun bir topçu ateşiyle dört bir yandan saldırıya geçilerek, birkaç saat içinde kente girilmiştir.

Stanford Shaw, "*Osmanlılar kente girince ağır ağır ve dikkatle ilerleyerek sokakları tek tek temizlediler.*" diye anlatmaktadır bu olayı. (a.g.e., s.92)

Aşıkpaşazade ise, "*Elli gün, gece gündüz cenk olundu. Elli birinci gün hüinkâr yağma buyurdu. Hücum ettiler. Elli birinci gün salı günü idi. Hisar fetholundu. İyi yağmalar ve doyumluklar oldu. Altın, gümüş, mücevherler ve türlü kumaşlar gelip pazara döküldü. Satmaya başladılar. Halkını esir ettiler. Tekfürünü öldürdüler. Güzel kızlarını gaziler bağlarına bastılar.*" diye anlatmıştır. (a.g.e., s.156)

Bernard Lewis da, "*Fatih Sultan Mehmed, fethettiği Konstantinopolis kentine girdiğinde, yıkıntıdan az farklı bir yerdi burası. Savaş ve düşman eline geçme gibi çetin bir sınavdan sonra, gerileme ve yıkılma oluşumu büsbütün huzlanmış bulunuyordu. Bizans sitesinde kalmış olan elli bin kişiden, son çatışmadan sağ çıkabilenler, zafer kazananların tutsağı olarak Edime yolunu, Türk başkentinin köle pazarının yolunu tuttular. Konstantinopolis ıssız ve çaresiz kaldı.*" demektedir. (a.g.e., s.117-118)

Osmanlı askerlerinin kente girdikten sonra da, sivil halktan çok sayıda kişiyi tutsak ettiğini, İsmail Hakkı Uzunçarşılı da doğrulamaktadır. "*Surların işgal edilip askerin şehre girmesinden sonra halk, kadın, çocuk, büyük kiliseye doğru kaçışıyor ve kaçamayanlar esir ediliyorlardı. Askerler, Ayasofya'ya kadar gittiler, kiliseye dolmuş halk arasından istedikleri kadar esir aldılar.*" diye yazmaktadır. (Osmanlı Tarihi, cilt I, s.490)

Tarihçilerimizin büyük bir bölümü ise, Aşıkpaşazade'nin çocukca bir içtenlikle kaleme aldığı fetihten sonraki bu olayları, genellikle

le savaş sonrasının doğal karışıklığı olarak yorumlamaktadırlar. Fatih'in, bu tür taşkınlıkları üçüncü günün sonunda kesinlikle durdurduğunu ve üç gün süreyle büyük şenlikler düzenletip, askerlere toylar kurdurduğunu yazmaktadırlar. *"Şenlik ve ziyafetlerden sonra da ordu ve donanma yerlerine iade ile askerin şehirde dolaşması kat'i surette yasak edildi."* demektedirler. (İ.A. cilt 5-II, s.1199)

Görüldüğü gibi, gerek 53 gün süren kuşatma sırasında, gerekse son günkü yoğun saldırıda ve kente girildikten sonra üç gün boyunca yapılan yağma sırasında İstanbul'un, Bernard Lewis'in belirttiği gibi, büyük yıkımlara uğraması, zarar görmesi, tahrip edilmesi ve nüfusunun da çok azalmış olması, kuşkusuz doğal olsa gerektir.

Nitekim, *Stanford Shaw*, *"Sultan Mehmed fetih'ten sonra yağmayı mümkün olduğu kadar önlemesine rağmen pek çok kimse korkudan kenti terketmişti. Kentin onarımı başladığında nüfusu ancak on bin kadardı."* demektedir.

Burada şunu da belirtmek isteriz ki, Bizans'ın fethinden sonra Osmanlı yeniçerilerinin kenti üç gün boyunca korkunç derecede yağma ettiği tezine, bazı yabancı tarihçiler de karşı çıkmaktadırlar. Örneğin, *M. Philips Price*, *"Şehrin zaptından sonraki Türk askerlerinin talan hikâyeleri de fazlasıyla büyütülmüştür. 1205'teki 4. Haçlı Seferi askerleri İstanbul'un zenginliklerine daha büyük darbe indirmiştir. Bu sebepten talan edilecek bir şey de kalmamıştır İstanbul'da."* demektedir. (Türkiye Tarihi, Türkiye İş Bankası Yayını, s.51)

Stanford Shaw da bu görüşü belirli bir oranda desteklemektedir bizce. *"Kent'in nüfusu ve ekonomik zenginliği fetih'ten çok önce azalmış, İstanbul 60-70 bin kişilik yoksul ve boş bir kent olarak kalmıştı."* diye yazmaktadır. (a.g.e., s.94)

Özetlersek, Osmanlıların, bu fetihle, hiç kuşku yok ki çok büyük bir kültür kalıtına (mirasına) sahip, ama nerdeyse tamamı yıkılmış, harap ve boş denilecek kadar ıssız, az nüfuslu bir kent teslim aldığı kesindir. Zaten Fatih Sultan Mehmed de, hemen daha fethin üçüncü dördüncü günü bir ferman yayımlamış ve Aşıkpaşazade'nin anlatımıyla, *"Bütün ülkesine kullar salıp, 'İsteyen gelsin. İstanbul'da evler, bağlar ve bahçeleri gelip mülk olarak tutsun'"* demiştir.

Kısacası, XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, İstanbul'u, bizce kesinlikle *Konstantinopol* saymamak, onunla özdeşleştirmemek gerektir. Çünkü Osmanlılar boş ve harap teslim aldıkları bu kent-

ten yeni bir *İstanbul* ve *İstanbulluluk* yaratmışlardır. İstanbul, Osmanlılarca yaratılmış yeni bir kent, yeni bir kavram, yeni bir uygarlıktır.

Bu yüzden, XVI. yüzyıldan itibaren de, Osmanlı ülkesindeki Türklerin adı artık *Rumiler* (veya *İstamlar*) ile *Yörükler* (veya *Türkmenler*) değil, *İstanbullular* ve *taşralılar*'dır. Yerleşiklere "*İstanbul-lu*", Anadolu'daki Türklere de "*taşralı*" denilmektedir.

YENİ BİR TÜRK TİPİ: "İSTANBULLU"

Acaba nasıl bir şeydir şu *İstanbulluluk*? Nasıl yaratılmıştır?

Hemen şunu belirtelim ki, bütün tarihçilerin söz birliği etmişcesine yazdıkları gibi, Fatih, fethin daha ilk günlerinden itibaren kentin yeniden imarı ve canlanması için gerekli girişimlerde bulunur, buyruklar verirken, kesinlikle sadece Türklerden veya Müslümanlardan oluşacak bir İstanbul düşünmemiştir.

Bir yandan, İstanbul'un alınması sırasında yararlıkları görülmüş kumandanlarına, yöneticilerine, bilim adamlarına, din adamlarına devlete kalmış Bizans köşklerini, saraylarını, evlerini, bağ ve bahçelerini verirken, öte yandan da, kuşatma sırasında kenti terk edip kaçmış veya bir yere saklanmış Rumların (Bizanslıların) yeniden evlerine dönmeleri için, kendilerini bağışladığını ve mülkiyet haklarını tanıdığını bildirir fermanlar yayımlamıştır. Gene, bir yandan, payına düşmüş Hristiyan tutsakları Haliç kıyılarına yerleştirir ve özgürlüklerini kazanmalarını sağlamaya çalışırken, yani kentin imarında öncelikle onların çalıştırılmalarını ve kendilerine hem geçinmelerini, hem de özgürlükleri için gerekli fidyeyi sağlayacak bir miktar olan günde 6 akçe ücret ödenmesini buyururken, öte yandan, nicedir boş duran Ortodoks patriğinin derhal seçilmesini buyurmuş ve seçilen kişiyi de hemen yemeğe çağırıp, kendisine patriklik asasını ve tacını vermiştir.

Prof. Georg Schreiber de bu gerçeğin altını çizmekte ve "*II. Mehmed yalnızca Türklere dayanmadı; yönetimi, el sanatlarını ve ticareti ayakta tutmak için Hristiyanlara ve Yahudilere de gereksinmesi vardı. Bunlardan kaç tane kentte kalmıştı, kaçanlardan kaç geri dönmüştü, kaç bu işleri gönüllü olarak yaptı, bütün bunları yaklaşık olarak dahi*

saptayamıyoruz. Daha 1453 yılında 5000 Hristiyan ve Türk aile Karadeniz kıyısı kasabalarından ve Edirne'den İstanbul'a göç ettirilmiş bulunuyordu. Daha sonraki yıllarda Peloponnes'ten, Midilli, Eğriboz, Taşoz ve Semadirek adalarından başka Rumlar da bunlara katıldı. Gelenlerin çoğu varlıklı kimselerdi." "Yalnız Rumlar da değil, diğer Hristiyanlar da zorla veya kendi istekleriyle kente geldiler. Daha 1454'te 4000 kadar tutsak Sırp gelmiş bulunuyordu. Bunları Amavutlar, Bulgarlar, Boşnaklar, Ermeniler, Yahudiler izledi. Bütün bu insanlar Türklerle birlikte bir halklar karışımı oluşturdular." demektedir. (Türklerden Kalan, Milliyet Yayınları, İstanbul 1982, s.78-79)

Ermeni tarihçi P.Ğ.İnciciyan da, "Fatih Sultan Mehmed İstanbul'u zapt ettikten sonra, muhtemel bir Rum isyanını önlemek maksadı ile, Bursa'dan ve bazı müelliflere göre diğer yerlerden getirttiği Ermenileri şehrin altı çeşitli noktasına yerleştirmiştir." "İstanbul'un fethine muasır Ermeni müellifi Ankaralı Abraham, Fatih'in emriyle getirilen Ermenilerden Ankara'dan gelenleri zikr ederek: 'Yalnız müslümanları değil, aynı zamanda Hristiyanları dahi` şehre celb etti ve ekim ayının 28'inde Ankara'dan Asduadzadur Satılmış, Paşa Simon, Baboğlu Ayvad ve Hacı Eşim adlı Ermeniler İstanbul'a getirildiler' der." diye yazmıştır. (a.g.e., s.14-15)

İnciciyan'ın kitabını yayıma hazırlayan Hrand D. Andreasyan'a göre de, bu, Ermenilerin İstanbul'a ilk ayak basışları olsa gerektir. Yani ona göre, Ermeniler İstanbul'a ilk kez Fatih'in sayesinde, fethiden sonra gelmişlerdir. Çünkü; "Bizans devrinde, İstanbul'da Ermeni cemaat teşekkülü bulunduğu ve başında bir piskopos olduğuna dair kat'i bir delil yoktur." (a.g.e., s.124)

Görüldüğü gibi, Fatih, İstanbul'un demografik yapısının yalnızca Türklerden veya Müslümanlardan oluşmasına kesinlikle izin vermemiş, gerektiğinde Hristiyanların getirilmesi konusunda zor bile kullanmıştır. Anadolu'daki Ermenilerin de İstanbul'a ilk kez gelmelerini sağlamıştır.

Nitekim, Prof. Bernard Lewis da, "Kente yerleşecek halk, sadece Türkler ve Müslümanlarla sınırlandırılmış değildi. Rumların ve öteki Hristiyanların da kente yerleşmelerine izin veriliyordu, hatta kimi zaman destekleniyordu." "Fetihten sonra pek az Rum kalmışken, çoğu geri dönmüş ve İmparatorluğun her yanından başkaları da gelip onlara katılmış ve kendi başpatriklerinin başkanlığında, giderek zenginle-

şen bir topluluk oluşturmışlardı. Bizans kentinde zaten yaşamakta olan Yahudilerin de sayısı özellikle XV. yüzyıl sonlarında çok artmış, İspanya'dan, Portekiz'den ve öteki Avrupa ülkelerinden, engizisyon-dan kaçan pek çok Yahudi, gelip buraya yerleşmişti." diye yazmaktadır.

Osmanlıların, İstanbul konusunda takındıkları bu geniş hoşgörölü tavrı da, tarihçiler değişik şekillerde yorumlamaktadırlar.

Kimi tarihçilere göre, özellikle Hristiyanlara ve Rumlara (Romalılara) karşı takınılan bu olağanüstü hoşgörölü tavır, Fatih'in kendisinden, kişiliğinden kaynaklanmaktadır. Çünkü, Fatih, kendisini yalnız Bizans'ın değil, bütün Roma İmparatorluğu'nun kalıtçısı (varisi) saymaktadır. Örneğin, Doğan Avcıoğlu, bu konuda şunları yazmaktadır: *"Fatih, -daha şehzadeligi sırasında- Roma tarihini ve rönesans prensliklerini iyi incelemiştir. İstanbul'daki İtalyanlarla dosttur. Florensalıların Pera'daki evlerinde düzenledikleri toplantı ve eğlencelere katılır. Grekçe ve Latince -bilir- kitaplar toplar. Hristiyanlığı da iyi incelemiştir. Oğlu Sultan -Sofu- Bayezid'e göre dindar değildir, ama, Papa, çevresindeki İtalyanlardan gelen haberlere dayanarak Fatih'e Hristiyan olması için mektup bile yazmıştır, Yani Ayasofya'yı cami yapan Fatih, aslında Batıcıdır. Batılılaşmaya, o zamanki deyişle, 'frenkleşmeye' yönelmiştir. Amacı da, İstanbul'dan sonra İtalya ve Roma'yı da alarak, büyük Roma İmparatorluğu'nu yeniden kurmaktır."* (Türklerin Tarihi, cilt I, s.189)

Bir başka görüşe göre de, Fatih, Türklere güvenememektedir. Gerek Anadolu'daki Türk beyliklerinden tedirgin olduğu için, gerekse Osmanlı ülkesi içindeki göçebe Türk boylarının yeniden söz sahibi olmasından çekindiği için, İstanbul'un da tamamen Türklerden oluşmasına özellikle izin vermemiştir. Hatta, sanki tam tersine, Türklere karşı Hristiyanların, özellikle de Rumların güvenini kazanabilmek için ayrı bir çaba harcamıştır. Örneğin, M. Philips Price'a göre, bu amaçla; *"Fatih Sultan Mehmet, yeni hükümet merkezine yerleşir yerleşmez, Bizans İmparatorluğu idaresinde mümkün olduğu kadar az değişiklik yapmıştır. Yunanca isimler -bile- değiştirilmemiş ve İmparatorluk kurumları şu veya bu şekilde tadil edilerek devam ettirmiştir. (...) Osmanlılar, Yunanlılar kadar Batılı olduklarını göstermek istemişlerdir. Hristiyan topluluklarının dini hakları, kilise emlakı, miras kanunları ve aile görenekleri tamamen garanti altına alınmıştır."*

Yunanlılara özel imtiyazlar verilmiştir. Patrik'e, cemaatından özel vergi toplama hakkı bile tanınmıştır." Çünkü, "Trakya ve Balkan Hristiyanlarının imtisası çok kolay olmuşsa da, kendilerinin de aynı orijinden geldikleri ve tarihlerinin ilk günlerinde işbirliği yaptıkları diğer Türk topluluklarıyla kaynaşma daha zor tahakkuk etmiştir. Bu Türklerin de bünye ve harp gücü Osmanlılardan aşağı değildir. Osmanlılara avantaj sağlayan husus, sahip oldukları büyük idari ehliyet ve yapı ile Yunan ve Balkan Hristiyanlarıyla doğrudan temasa geçerek şimdi iktisap etmeye başladıkları yüksek kültürdür." (a.g.e., s.50-51)

Gerçekten de Fatih, bütün iktidarı süresince, gerek İstanbul'un oluşturulacak yeni demografik yapısı konusunda, gerekse İstanbul'a yerleştirilecek Türkler konusunda çok titizlenmiştir. Bu amaçla İstanbul'dan sanki hiç ayrılmamış, sık sık gelmiş, ardı ardına fermanlar yayımlamış, uygulamaları günü gününe izlemiş, salt bu iş için 1454'te kalkıp Bursa'ya gitmiş, hatta valileri değiştirmiştir. Bakmış olacak gibi değil, 1457'de, İmparatorluğun merkezini tutmuş Edirne'den İstanbul'a taşımıştır. İstanbul'a yerleştirilecek Türkler konusunda da, valilerine ve paşalarına, "zengin ve iş ehli olanlar arasından seçilecekleri" aileleriyle birlikte göndermelerini buyurmuştur.

Bazı tarihçilerimiz de, İstanbul'un nüfusunun nerdeyse yarısının Hristiyan ve Musevilerden oluşmasını, dolaylı bir biçimde de olsa, Fatih'in bunca üstelemesine, ödünler vermesine, hatta giderek zor kullanmasına karşın, Türklerin İstanbul'a gelmekte pek de istekli olmamalarına, savaştıkları bağlamaktadırlar. Nitekim, onlara göre, bu yüzden İstanbul'un nüfusu, ta XV. yüzyılın sonuna dek bile hâlâ yüzbine ulaştırılamamıştır.

OSMANLILAR İSTANBUL'U FETHETMİŞLER AMA İŞGAL ETMEMİŞLER...

Gerçekten de, XV. yüzyıl sonu veya XVI. yüzyıl başlarındaki İstanbul'un nüfusuyla ilgili, bugün elimizde sağlıklı bir bilgi yoktur. Topkapı Sarayı arşivlerinde bulunan bu konudaki tek kaynak, "İstanbul kadısı Mevlâna Muhiddin ve İstanbul zaîmi Mahmud tarafından 882 senesi zilhiccesi başlarında tanzim edilmiş" yani 1477 yılında, fetihten 34 yıl sonra düzenlenmiş bir muhasebe defteridir.

Bu defterde belirtildiğine göre, *"İstanbul ve Galata'daki 9.753 Türk ve 31 Müslüman Çingene evine karşılık, 3.743 Rum, 818 Ermeni, 1.647 Yahudi ve hepsi Galata bölgesinde olan 332 de frenk evi vardır."* Bu bilgilere göre İstanbul'da, 1477 yılındaki toplam ev sayısı 16.324'dür. Her evde 4 veya 5 kişinin yaşadığı varsayılrsa, toplam nüfusun 70 bin dolaylarında olması gerekmektedir.

Oysa, Prof. Doğan Kuban, 1969 yılında Büyük İstanbul Nazım Plan Bürosu için hazırladığı *"İstanbul'un Tarihi Yapısı"* adlı raporda, bazı Batılı gezginlerin, anılarında, İstanbul'dan, daha XV. yüzyıl sonlarında büyük kent diye söz etmelerine bakarak, kentin XVI. yüzyıl başlarındaki nüfusunun 200 bine yaklaşmış olması gerektiğini savunmaktadır. Ama, gene aynı raporda, bu kez de Prof. Ömer Lütfi Barkan'ın 1520-1535 yılları arasındaki konut sayısı ile ilgili bir varsayımından hareket edilerek, İstanbul'un nüfusunun, daha XVI. yüzyılın birinci çeyreğinde 500 bine ulaşmış olabileceği öne sürülmektedir. Doğrusu, o günlerin koşullarında, bir kentin böyle 20-30 yıl gibi bir süre içinde birden birkaç kat büyüyebileceğini düşünmek bile bizce olanaksızdır.

İstanbul'un nüfusuyla ilgili eldeki tek belge ise 1829 yılına aittir. 1828-1829 yıllarındaki Osmanlı-Rus Savaşı dolayısıyla, Tarih-i Lütüfî'de yazıldığına göre; *"Karadeniz ve Akdeniz boğazlarının ablukaya alınması yüzünden, zahire gemileri de gelemediği için, İstanbul'da yiyecek darlığı artmıştır. Anadolu'dan beklenen zahire gelinceye kadar, ekmeğin adam başına belli miktarda dağıtılması için, mevcut nüfusun yazılmasına karar verilmiş ve sonuçta, o sırada İstanbul, Galata ve Üsküdar'da 359.089 kişi bulunduğunu anlaşılmıştır."*

Bu yazıma göre, İstanbul'un nüfusu, XIX. yüzyılın nerdeyse ortalarında, hâlâ 360 bin kişi dolaylarındadır. Eldeki tek ciddi bilgi budur. Ama ne var ki, kimi araştırmacılar, bu yazımda sadece erkeklerin deftere geçirildiğini savlamaktadırlar. Örneğin, Pars Tuğlacı, bu sayım için; *"1831 yılı nüfus sayımı Rumeli ve Anadolu'da yapılmış ve yalnız erkek nüfusu sayılmıştır"* demektedir. Ona göre, *"1848 yılında İstanbul'un şehir nüfusu 644 bin kişidir. 1855 yılında İstanbul ve Bilâd-ı Selâse'de (3 kentte) yapılan nüfus sayımı sonunda istatistik defterleri hazırlandı, bu tarihte şehrin nüfusu 873.565 kişi idi. XX. yüzyılın başında ise şehrin nüfusu 1 milyon 445 bin, 1919 yılında da 1 milyon 173 kişidir."*

Fakat, *Pars Tuğlacı*'nın verdiği sayıların da ne denli gerçekçi olduğu, doğrusu bizce kuşkuludur. Örneğin, *Tuğlacı*, İstanbul'un nüfusunun XX. yüzyılın başında, 1,5 milyon olduğunu ısrarla savlar-ken, *Prof. Doğan Kuban* da, yukarda sözünü ettiğimiz raporunda, İstanbul'un nüfusunun hiçbir zaman, XIX. yüzyılın sonunda bile 900 bini asla aşmadığını öne sürmektedir. Gene, *Pars Tuğlacı*'nın verdiği sayıların birbirleriyle oranlanmaları halinde ortaya çıkan büyük farklılıklar ve dalgalanmalar da, oldukça dikkat çekicidir. Örneğin, 1848 yılında 644 bin olan kent nüfusunun, ortada hiçbir olağanüstülük yokken ve üstelik oldukça dingin geçmiş 7 yıl gibi çok kısa bir süre içinde birden % 34'lük bir artış göstererek 1855 yılında 873 bine fırlaması, doğrusu inanılır gibi değildir. Dünya ölçülerine göre çok yüksek olan bugünkü nüfus artış hızımızın, yıllık % 2,7 olduğunu düşünürsek, 1850'li yılların koşullarında, yıllık % 5'lik bir artış hızını açıklayabilmek gerçekten olanaksızdır. Diyelim, İstanbul'un 1855'teki nüfusunun 873 bin olduğunu varsaysak bile, bu nüfusun 1900 başlarında, yani İmparatorluk tarihinin en karanlık dönemi olduğu kuşkusuz XIX. yüzyılın ikinci yarısında, gene % 65 gibi bir artış gösterip birden 1,5 milyona çıktığını savlamak da bizce pek gerçekçi olmaşa gerektir. Sonra, diyelim ardı ardına yaşanan savaşıardan, yüzyıl başlarında 1,5 milyon olan nüfus, 1919'a gelindiğinde, 272 bin kişi azalıp 1 milyon 173 bine düşmüş olabilir. Ama, tarihi boyunca yapılmış ilk ciddi nüfus sayımı olan 1927 sayımında İstanbul'un kent nüfusunun 690.857 olduğu düşünülürse, gerçekten 1919'dan 1927'ye kadar geçen şu 7-8 yıl içinde, acaba hangi olay, kentin nüfusunun böyle nerdeyse yarı yarıya, 482 bin kişi birden azalmasına yol açmıştır? Kuşkusuz, İstanbul'un işgalinden sonra ve Kurtuluş Savaşı yıllarında çok sayıda kişi Anadolu'ya geçmiştir. Ancak şunu da unutmamak gerektir ki, hem 1923'te Cumhuriyet'in ilanından sonra, hem de asıl Lozan Antlaşması gereği 1924'ten sonra Batı Trakyalı Türklerle Anadolu'lu Rumların takası yüzünden, o yıllarda Yunanistan'tan Türkiye'ye tam 384 bin kişinin göç ettiği de bilinmektedir. Üstelik, İstanbullu Rumların bu antlaşma kapsamı dışında tutulması nedeniyle, İstanbul nüfusunun azaldığını öne sürmek şöyle dursun, Anadolu'dan gizlice kaçıp, akrabalarının yanına sığınan Rumlarla nüfusun artmış olması bile olasıdır. İşte bu yüzden, İstanbul'un 1919'daki nüfusunun 1 milyon 173 bin olduğunu savlayabilmek, kesinlikle kanıtlanır gibi değildir.

Özetlersek, İstanbul'un 1453'ten bu yanaki nüfus hareketleriyle ilgili, 1927 yılındaki sayımın dışında, elimizde hemen hemen hiçbir ciddi bilgi yoktur. Acaba, kimi tarihçilerin savladıkları gibi, İstanbul'un nüfusunda, yüzyıldan yüzyıla, böylesine birkaç yüzbinlik artışlar veya düşüşler şeklinde büyük dalgalanmalar gerçekten olmuş mudur?

İstanbul'un bu süre içinde birçok kez büyük yangınlara uğradığı, salgın hastalıklar yaşadığı, şiddetli depremler geçirdiği bilinmektedir. Ancak, salt bu olaylar, kentin nüfusunun belirli oranlarda azalmasına yol açsalar da, artmasına neden olamayacaklarına göre, acaba böylesine büyük dalgalanmaların gerçek nedenleri olarak gösterilebilirler mi?

Ya da, İstanbul'un yeniden canlandırılması için daha ilk günden Fatih'in bunca titizlenmesi ve çaba harcamasına karşın, acaba daha sonraki Osmanlı padişahları, bu sorunları fazla önemsemediklerinden İstanbul üzerine gereğince titizlenmemişler ve işi olurluna bırakmışlar da, başıbozuk göçler, savaş tutsaklarının plansız yerleştirilmeleri, düzensiz yığılmalar vb. gibi nedenler yüzünden mi böylesine büyük dalgalanmalar olabilmıştır?

Kuşkusuz, bu tür olaylar yüzünden İstanbul'un nüfusu, daha XVI. yüzyılın başlarından itibaren, beklenilenin üstünde, sorun yaratacak denli artmaya başlamıştır. Ama, bu başıbozuk büyümeye karşı Osmanlı yönetimi de aynı titizliği göstermiş ve derhal sert önlemler almaya başlamıştır. Örneğin, İslam Ansiklopedisi'nde, XVI. yüzyılda alınan bu önlemlerle ilgili olarak; *"Kanunî devrinde (1520-1566) şehrin büyümesi ve nüfusunun artması önemli bir sorun haline gelmiştir. Bu sebeple, İstanbul'un iskân, iâşe ve inzibat işleri için tedbirler alınmıştır. İstanbul'a Rumeli ve Anadolu'dan gelip yerleşmelerin yasaklanması, belli bir süreden evvel gelmiş olanların geri gönderilmesi, dilenci ve hırsızlar ile mücadele, meyhanelerin zaman zaman kapatılması, iş için şehre gelenlerin kefâlete bağlanması bu tedbirler arasındadır."* denilmektedir. (İ.A. cilt 5-II, s.1214/1)

Naima Tarihi'nde de, IV. Murad'ın, Onyedinci yüzyılda, 1635'te, İstanbul Kaymakamı Bayram Paşa'ya gönderdiği bir fermanda, İstanbul'a gelip yerleşme süresini 40 yıl öncesine kadar götürdüğü ve *"Kırk yıldan beri yerini yurdunu bırakıp, İstanbul'a gelerek yerleşmiş bulunan kimselerin derhal toplanıp memleketlerine gönde-*

riilmeleri" diyerek, o yüzyılın başından bu yana gelip yerleşenlerin İstanbul'dan çıkarılmasını buyurduğu belirtilmektedir. (a.g.e., s.1214/8)

Gene, Ermeni tarihçi *İnciciyan*'ın kitabında, *Hrand Andreas-yan*'ın 1915'te Kudüs'te Ermenice yayımlanmış, *Kemah'lı Vardapet Grigor Vakayinamesi*'ne dayanarak verdiği bilgilere göre de, IV. Murad döneminde, *Celali İsyanları* sırasında Anadolu'dan kaçıp İstanbul'a sığınmış binlerce Ermeni, *Sadrızam Kuyucu Murad Paşa* tarafından zorla geri Anadolu'ya gönderilmiştir.

Prof. Doğan Kuban da, 1703-1730 yılları arasında tahta çıkan Sultan III. Ahmet'in, İstanbul'a olan bu akını önlemek için birçok ferman yayınladığını yazmaktadır. (*İstanbul'un Tarihi Yapısı* adlı rapor)

İstanbul'da sık sık yapılan konut ve dükkan yazımları, nüfus yazımı, lonca üyesi yazımı, erkek yazımı vb. gibi sayım ve yazımlar da, her ne kadar ekmek vb. dağıtımı için yapılmış gibi gerekçelere sahip olsalar bile, tarihçilerimizin çoğunun yorumuna göre, genellikle, İstanbul'a izinsiz girmiş kişilerin saptanması amacıyla yapılmışlardır.

Örneğin, yukarda da aktardığımız, İstanbul'da, 1829 yılında ekmeğin adam başına belli bir miktarda eşit olarak dağıtılabilmesi gerekçesiyle yapıldığı söylenen nüfus yazımıyla ilgili olarak gene aynı kaynakta, *Tarih-i Lütfi*'de, "*Bu arada bekâr takımından olup, İstanbul'a gelişi 10 yılı aşmamış bulunanların 4 bin kadarı yurtlarına gönderilerek, İstanbul'un yükü hafifletilmeye çalışıldı.*" denilerek, asıl amaç da bizce açık açık belirtilmektedir.

Görüldüğü gibi, Osmanlıların her zaman İstanbul'un üzerine titredikleri, duyarlı davrandıkları konusunda, doğrusu kuşku duy-mak bile olanaksız olsa gerektir.

Üstelik, Osmanlıların bu duyarlılıkları, salt İstanbul'un demografik yapısının sayısal yanıyla da sınırlı değildir. Örneğin, nüfus artışı konusunda gösterdikleri dikkati, kentin nüfusunun o çok dinli ve çok budunlu mozayiki konusunda da her zaman göstermişlerdir. Ta Fatih döneminde kurulan bu dengeyi bütün tarihleri boyunca koru-maya çalışmışlardır.

Örneğin, XVI. yüzyılda, *Prof. Ömer Lütfi Barkan* tarafından, 1520-1535 yıllarına ait muhasebe defterlerine göre % 47-53 olarak hesaplanan; gene *Prof. Doğan Kuban*'ın yazdığına göre, aynı yüzyılda, *Sinan Paşa*'nın doktoru *Christobal de Villalon*'un anılarında 43-57 olarak belirtilen İstanbul'daki bu Hristiyan-Müslüman nüfus oranı, fetihten sonra İstanbul Kadısı *Mevlana Muhiddin* tarafından yaptırılan 1477'deki konut yazımında da, toplam 17.324 konutun 7.540'ı Hristiyanların, 9.784'ü de Müslümanların şeklindeki dağılımının oranı % 43-57'dir. Görüldüğü gibi, XV. yüzyılda kurulan bu oran, XVI. yüzyılda da aynen korunmuştur.

Yani, Osmanlılar, hem İstanbul'un gereğinden fazla büyümesine, hem de salt Türklerin veya Müslümanların oturduğu bir kent haline dönüşmesine kesinlikle izin vermemişlerdir. Kısacası, Türkler 1453 yılında İstanbul'u fethetmiştir ama, Osmanlılar yüzünden işgal edememiştir. Ve Osmanlılarca yüzyıllar boyu sabırla uygulanan bu özel politikalarla da, *Fatih*'in titizlikle seçip İstanbul'a yerleştirdiği bu insanlardan yeni bir Türk tipi yaratılmıştır: İstanbullu.

Ama, İstanbullu kimdir? Acaba nasıl bir kimliktir? Örneğin, Türk müdür? Yoksa, ulusal bir niteliği olmayan, kozmopolit, yeni bir oluşum mudur? Bir kavram mıdır?

Hemen şunu belirtmek isteriz ki, bizce, ne İstanbul salt bir kentin adıdır, ne de İstanbulluluk belirli bir kentle ilişkililik anlamına bir kavramdır.

İstanbul ve İstanbulluluk kavramları, bizce, Osmanlı uygarlığının ve kültürünün ürünleridir. Dolayısıyla, *İstanbul*'u Osmanlı uygarlığının ve kültürünün bir diğer özel adı, *İstanbulluluk*'u da bu kültür ve uygarlıkla ilişkililik anlamına bir kavram olarak düşünmek ve ele almak gerektir.

OSMANLI KÜLTÜRÜNÜN ÖZEL ADI: İSTANBUL

Osmanlı İstanbul, kent olarak da ne Bizans'tır (Konstantinopol'dür), ne de Orta Asya'dan sürüklenip getirilmiş bir Buhara veya benzeri özleminin yansısidir. Her alanda, sözcüğün tam anlamıyla bir yeni oluşum, bir bireşim (sentez) dir.

Ama, burada hemen şunu da belirtmek gerekir ki, bu bireşim, kuşkusuz gene de Türk'tür.

Çünkü, Osmanlı, her ne kadar kendisine Türk denilmesinden hoşlanmamış, hatta Türk, Türkmen, Türkçe gibi sözcüklerin kullanılmasına bile gizli yasaklar koymuş, kendisine bilinçli olarak yeni tarihler uydurmaktan gocunmamış, resmi yazışmalarında, edebiyatında inatla Farsçayı, Arapçayı, olmadı onların karışımından yeni uyduruk bir dil kullanmayı yeğlemiş olmasına karşın, gene de bütün tarihi boyunca evinde Türk yaşam geleneklerini sürdürmüştür. Evinde Türkçe konuşmuştur. Bu nedenle, bu yeni bireşimin temeli de, ister istemez kendiliğinden Türk' ağırlıklı olmuştur. Tabii, bütün öteki etnik ve dinsel grupların da kültür ve uygarlıklarını özümseyerek, kendinin kılarak...

Örneğin, İstanbul'daki Ortodoks kilise müziğinden, bugün adına *alaturka* veya *Türk Sanat Musikisi* dediğimiz yeni bir müzik üretmesini bilmıştır. Bu müzik için, Ziya Gökalp de, *"Memleketimizde yaşayan iki musiki vardır. Birisi halk arasında kendi kendine doğmuş olan Türk musikisidir, diğeri Farabi tarafından Bizans'tan tercüme ve ictibas olunmuş Osmanlı musikisidir."* *"Farabi, bu musiki tekniğini Bizans'tan alarak Arapçaya aktarmıştır."* *"Bu musiki, müslüman milletlerden başka Ortodoks milletlerin, Ermenilerin, Yahudilerin de mabedlerinde terennüm edilmektedir."* demektedir. (Türkçülüğün Esasları, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972, s.33,58,59)

Ziya Gökalp'in savladığı gibi, bu müziğin Bizans kökenli tekniğini, Osmanlıların da Farabi çevirisinden öğrendiklerini ve Doğu'dan getirdiklerini varsaysak bile, bu teknik, ne Doğu'dan getirilmiş bu müzikteki tek şeydir, ne de İstanbul'daki öteki etnik ve dinsel gruplardan alınmış tek şeydir...

Örneğin, mimarlık... Yeryüzündeki camilerin en yetkin örnekleri oldukları kuşkusuz İstanbul camilerini yaratan Osmanlı mimarisinin de, gerek salt Arap veya Doğu mimarisinin bir devamı, gerekse salt Bizans mimarisinin yinelenmesi olmadığı, mimarlık tarihçilerince de doğrulanmaktadır. Mimarlık tarihi uzmanı *Prof. Aptullah Kuran*, bu yeni Osmanlı mimarisinin nasıl bir bireşim (sentez) olduğunu da, bütün mimarlık tarihçilerince bu mimari dönemin habercisi sayılan Beyazıd Camisi için yaptığı değerlendirmede açık açık belirtmektedir. *"Osmanlı Türkleri yarım kubbeyi Beyazıd Cami'inden önce çeşitli camilerde kullanmışlarsa da Beyazıd Cami'nin iki yarım kubbeyle genişletilen merkezî kubbe formasyonu muhtemelen Aya*

Sofya'dan mülhemdir (esinlenilmiştir). İstanbul'un fethedilmesiyle Aya Sofya'yı içinden gören Osmanlı mimarının Aya Sofya'ya aşık olmadığı ve Aya Sofya'dan çok şey öğrenmediği düşünülemez." demektir. (İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Cami, ODTÜ yayını, Ankara 1964, s.109)

Gene, XX. yüzyıl mimarlığına yön vermiş ünlü Amerikalı büyük mimar *Frank Lloyd Wright'a* "Yeryüzüne iki mimar gelmiştir; birisi Osmanlı Sinan, ötekisi ben." dedirtecek denli büyük bir mimar olan, görkemli Osmanlı mimarlığının başyapıtlarından, İstanbul'daki Süleymaniye ve Edirne'deki Selimiye Camileri'nin yaratıcısı *Mimar Sinan*'ın da, her ne kadar, bir başka mimarlık tarihi uzmanı olan *Prof. Doğan Kuban*, "Sinan'ın Dünya Mimarisindeki Yeri" adlı incelemesinde karşı çıkıyor, yadıyor ise de, sürekli Ayasofya ile yarıştığını, Selimiye Camisi'ni bitirdikten sonra, "kubbesini, Ayasofya'nın kubbesinden şu kadar arşın daha büyük ve şu kadar arşın daha yüksek yaptım" dediğini aktaran söylenceler hâlâ anlatılmaktadır.

Kısacası, sivil mimarisiyle olsun, dini mimarisiyle olsun, kervansaray, kışla, su kemeri, köprü vb. bayındırlık yapılarıyla olsun, görkemli Osmanlı mimarisi de, görüldüğü gibi, Doğu mimarisiyle Bizans (İstanbul) mimarisinin bir yeni bireşimidir.

Gene, Osmanlı, İstanbul'da, kendi gelenek ve göreneklerinin öteki etnik grupların gelenek ve görenekleriyle bireşiminden kendisine yeni bir yaşam biçimi yaratmıştır, İstanbulluğun ayrı bir "adabı-muâşeret"i vardır, ayrı bir görgüsü vardır. "İstanbul efendisi", "İstanbul çelebisi", "Beyefendi, hamfendi" gibi deyimler, hep bu yeni yaşam biçiminin ürünleridir. İstanbullu kendisine özgü yeni bir Türkçe yaratmıştır. Örneğin, "teşekkür" ve "lütfen" sözcükleri, bu kavramların Türkçe karşılıkları olmadığı için, İstanbullularca, ya Arapça'dan olduğu gibi alınıp kendinin kılınmıştır, ya da Arapça köklerden yeni sözcükler uydurulmuştur. "Teşekkür" sözcüğü, Arapça "şükran" kökünden İstanbullularca uydurulmuştur, örneğin.

Divan şiiri, hiç kuşku yok ki, Osmanlı İstanbul kültürünün yazınıdır.

Osmanlının, yepyeni ayrı bir İstanbul mutfağı da vardır. Anadolu'nun çiğköfteli, etli ekmekli, lahmacunlu, pastırmalı, kavurmalı şı-pınışı mutfakına karşı, Osmanlı, Türk'ün etli, sütlü, yoğurtlu, ek-

mekli mutfağıyla Rum, Ermeni, Yahudi ve Beyoğlu'ndaki Frenk mutfaklarının bireşiminden, uskumru dolmalı, balık köfteli, karides piyazlı, Çerkez tavuklu, papaz yahnili, favalı, mayonezli, enginarlı, kerevizli, bol zeytinyağlı, hünkâr beğendili, keşkülü, zerdeli, dilber dudaklı, hanım göbekli, kadın budu köfteli, şekerpareli, bülbül yuvalı, güllaçlı, vezir parmaklı ve daha niceli, gerçekten çok zengin yeni bir mutfak yaratmıştır.

Belki Bizans'tan esinlenilmiştir, ama küçücük tabaklarda çeşit çeşit tadımlık yemekleri, kırk çeşit salatası, deniz ürünü mezesiyle, çeşimbülbüllü karafakilerde getirilen rakısıyla, İstanbul'dan başka bir yerde görülebilmesi olanaksız o canım güzellikteki *çilingir sofrası* düzeni de, hiç kuşku duymamak gerektir ki, tam anlamıyla Osmanlı İstanbul mutfak kültürünün bir ürünüdür.

Osmanlı İstanbullunun giyim kuşamı da her zaman kendine özgü olmuştur. Başlığı, sarığı, kavuğu, fesi, kürkü, kaftanı, hırkası, setresi pantolonu, hatta yaka cebindeki mendili bile hep kendine özgüdür İstanbullunun. Öyle ki, bir dönemde giydiği ceketin adı da "*İstanbulin*" olmuştur moda dünyasında.

Batılı tarihçilerin de belirttikleri gibi, Avrupalıların da Türklerden görüp, ta XVIII. yüzyıldan sonra taklit ettikleri Osmanlının o ünlü askeri mızıka bölüğü *Mehter takımı* ve *Mehter müziği* de, elbette hiç kuşku yok ki, İstanbulludur. Anadolulunun, şayet bir sefere gidiş sırasında Osmanlı ordusu törenle geçmemişse memleketinden veya bir mevsim konaklamamışsa, kesinlikle mehter takımından da, mehter müziğinden de yüzyıllar boyu haberi bile olmamıştır. Tıpkı divan edebiyatından haberi olmadığı gibi... Tıpkı divan müziğinden haberi olmadığı gibi...

Ama öte yandan, *Prof. Georg Schreiber*'in anlatımıyla "*çingiraklı değnekler, çoban kavalları, zumalar ve dümbeleklerden oluşan*" bu mehter takımı ve "*Türk müziği temposuyla çalınan*" bu mehter marşı, "*Viyana'da, Paris'te, Krakov'da, her gittiği yerde çok güçlü etkiler uyandırmıştır.*" "*Avrupa orduları kuşkusuz işaret verici enstrümanları ve savaşa girilirken bunları çalmayı biliyorlardı Ama çeşitli enstrümanların bir araya gelmesinden oluşan bir mızıka takımı kullanmış değillerdi. Türklerin mehter takımını model alarak bunu kendi ordu-*

sunda ilk uygulayan Polonya Kralı Jan Sobieski'dir. 1741'de de, Avusturyalı Baron Albay Trenck, birliğini Türk müziğinin temposuyla yürütmeye başladı. Sonra öteki Avusturya birlikleri bu müziği uygulamaya başladılar. Bunları Prusyalılar ve Ruslar izledi. Sonunda bütün Avrupa benimsedi." (Türklerden Kalan, Milliyet Yayınları, İstanbul 1982, s.309)

Prof. Georg Schreiber'in belirttiği gibi, Batılılar kahveyi de İstanbul'dan öğrenmişlerdir. Yani, ünlü *Türk kahvesi* pişirme usulü de, kahvehane geleneği de, görüldüğü gibi Osmanlı İstanbul kültürünün bir ürünüdür. Prof. Schreiber de, "*Habeşistan'da kafa denilen kahvenin Afrika'dan Avrupa'ya geçişindeki ilk durak yerinin İstanbul olduğu bilinmektedir. 16. yüzyılın ortalarına doğru Kanuni Sultan Süleyman zamanında bu kentte yaygınlık kazanmıştır.*" Yani, daha binbeşyüzlü yıllarda İstanbul'da çok sayıda kahvehane vardır. "*Venediklilerin kahveyi İstanbul'dan İtalya'ya götürmeleri, tam 90 yıl gecikmeye olmuştur. Paris'te, XIV. Louis'nin sarayı, kahvenin tadını Sultan IV. Mehmed'in bir elçisinden öğrenmiştir. Viyana'da, ilk kahvehaneyi de, 1683'te gizli görevle Türk askerlerinin arasına sızan Koltschitzky'nin, orada görüp beğendiği ve dönüşte gizlice getirdiği birkaç çuval kahveyle, 'Mavi Şişe' adıyla kurduğu söylenir.*" demektedir. (a.g.e., s.310)

Özetlersek, Osmanlı, fethettikten sonra Rum, Ermeni, Yahudi vb. öteki etnik gruplarla birlikte, özenle seçip getirerek İstanbul'a yerleştirdiği (belki hâlâ) göçebe soydaşlarının (Türk boylarının) üzerine, bizce hiç kuşku yoktur ki bilinçli olarak ve özellikle, geleneksel Türk kültürünün öteki yerleşik kültürlerle alışımından yeni bir yerleşik Türk kültürü elde edebilmek amacıyla yüzyıllar boyu gözü gibi titremiştir. O boylardan herhangi birisini, ne yeni fethedilen bir sınır boyuna yerleştirmiştir, ne de yeniden Anadolu'ya sürmüştür. Onlardan birkaç kuşaktır yerleşik yeni insanlar elde edebilmek için özel çaba harcamıştır.

Örneğin, Hüseyin Cahit Yalçın'ın anılarından öğrendiğimiz kadarıyla, İstanbullulara, öteki eyaletlere gidip döndüklerinde kente girebilmeleri için özel belgeler bile vermişlerdir. Bir çeşit iç pasaport diyebileceğimiz bu usul öteki eyaletlerde oturanlar için de uygulan-

miş midir, bilmiyoruz ama, anılardan, İstanbul'a giriş çıkışlarda bu belgelerin çok sıkı kontrol edildiği anlaşılmaktadır.

Bütün bu önlemlere karşın, gene de İstanbul'a kaçak girmiş olanların, yukarda da değinildiği gibi, nasıl, sayım yazım vb. gibi sık sık yapılan denetimlerle saptanıp kent dışına çıkarıldıkları da bilinmektedir.

Gene, Osmanlı İmparatorluğu'nda, *kıyı gümrüğü* ve *sınır gümrüğü* diye adlandırılan dış gümrük uygulamalarından başka, bir de *ka-ra gümrüğü* denilen bir iç gümrük vardır. Ama bu iç gümrük, acaba bütün eyaletler için mi geçerlidir? Yani, güneydeki, diyelim Halep eyaletiyle Cebel-i Bereket eyaleti arasında da böyle bir gümrük uygulaması söz konusu mudur, yoksa bu uygulama da sadece İstanbul ile taşrası arasında mıdır? Bir mali denetimin dışında, İstanbul için bu uygulamadan da bir kontrol amacı güdülmekte midir?

İstanbulullara gösterilen bu özen, bu ayrıcalık, bu koruma gide-rek öyle boyutlara varmıştır ki, bütün uyuğa askerlik zorunluluğu getirildiği halde, XIX. yüzyılın ikinci yarısında İstanbullular için bu yükümlülük de kaldırılmıştır. İstanbullular askere de alınmamışlardır. Bilindiği gibi, Osmanlı İmparatorluğu, daha I. Murad döneminde Avrupa'nın ilk ücretli ve sürekli ordusunu kurmuştur. *Yeniçeri* ordusu, devletin ücretli askerleri olan *kapıkullarından* oluşmaktadır. Savaş sırasında da, antlaşmalar gereği gelen Hristiyan birliklerinden başka, sınırlara yerleştirilmiş Türk boylarının oluşturduğu *uç kuvvetleri* ile tımar sahiplerinin göndermekle yükümlü oldukları *sipahi birlikleri* orduya katılmaktadır. Yani, Anadolu'da ve sınır boylarında yaşayanlar için, aşiret beyleri veya tımar sahiplerince zorla askere alınmak gibi bir uygulama mutlaka olmuştur. Ama bizce, İstanbullular için, ta 1826'da Sultan II. Mahmud Yeniçeri Ocağı'nı kapatıncaya dek, böyle bir zorunluluktan söz etmek bile olanaksız olsa gerektir.

Yeniçeri Ocağı 1826 yılında mehter takımına ve marşına varıncaya dek kapatılıp ortadan kaldırıldıktan sonra da, yerine "*Asakir-i Mansure-i Muhammediye*" adıyla yeni bir ordu kurulmuştur. Kuşkusuz, bu yeni ordunun kurulması kolay olmamıştır. Uzun zaman almıştır. Zorunlu askerlik kavramı da, işte bu süreçte, Tanzimat'ta, 3 Kasım 1839 günü okunan *Gülhane Hatt-ı Humayunu*'nda ilk kez di-

le getirilmiştir. Ayrıca, bu fermanla, "Vatanı korumak için asker vermek halkın boynunun borcu ise de, şimdiye kadar memleketin kiminden çok, kiminden az asker istemek, hem düzensizliğe, hem de tarımın ve ticaretin gelişmesine engel olmaktadır." denilerek de, İstanbullular konusundaki kuşkuvarımıza bir anlamda, dolaylı da olsa, hak verilmiştir. 1847 yılında çıkarılan bir tüzükle de, Osmanlı ülkesinde 20 yaşına basmış bütün erkekler için 12 yıl askerlik zorunluluğu getirilmiştir. (Necati Tacan, *Tanzimat ve Ordu* adlı yazı, *Tanzimat-I, İstanbul Maarif Matbaası* 1940, s.132)

Göröldüğü gibi ,İstanbullular 1847 yılından sonra askerliğe alınmaya başlanmış olsalar gerektir. Ama bu yanlışlık da, topu topu ancak 16 yıl sürmüştür. *Sultan Abdöfaziz*, 1863'te, "Mısır gezisinden dönüşünde, İstanbulluların kendisini pek parlak törenlerle karşılamaları ve 2 gün süren törenler düzenlemeleri üzerine, bu sevgi gösterisine karşılık olarak da kendisi İstanbullulardan askerlik yükümlülüğünü kaldırmıştır." (İ.A. cilt 5-II, s.1214/36)

İşte bu özen ve titizlenmelerle de, bizce gerçekten, Osmanlılar, yaratılan bu yeni yerleşik Türk tipi, İstanbullular aracılığıyla, kendilerine temeli gene Türk olan ve adına İstanbul kültürü de diyebileceğimiz yeni bir Osmanlı kültürü oluşturmayı başarmışlardır.

TÜRK OLDUĞUMUZU DA, YENİDEN TA 1900'LERDE ANIMSAMIŞIZ...

İlginçtir, Osmanlılar da, tıpkı Bizanslılar gibi, kendilerini kendi istençleriyle İstanbul'a hapsedmişlerdir. Coğrafya olarak da İstanbul'la sınırlayıp, İstanbul'la yetinmişlerdir. Osmanlı için varsa da, yoksa da İstanbul'dur. Yaratılan bu yeni insanın ve yeni kültürün, İstanbul dışına da taşmaması, yayılmaması için, sanki özel önlemler alınmıştır.

Öyle ki, yüzyıllar boyu Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde kalmış ve nice onarımlar görmüş, bakılmış, geliştirilmiş, örneğin Mekke, Medine bir yana, Bağdat, Kudüs, Şam, hatta Halep, kesinlikle hep Arap olmuştur. *Falih Rıfka Atay*, Birinci Dünya Savaşı yıllarında gittiği Arabistan için, Kudüs için, "Floransa ne kadar bizden değilde, Kudüs de o kadar bizden değildi." demektedir. "Haleb'in

esas familyalarının asılları Türklerdi. Osmanlı İmparatorluğu'nda itibar azınlığın imtiyazı olduğu için (...) Türkleşmiş hiç bir Arap görmediktən başka, Araplaşmamış Türk'e de az rastgeliyordum." diye yazmaktadır. (Zeytindağı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1986, s.36-37) Yani, Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli kentleri olan Halep, Bağdat, Kudüs Arap'tır; Sofya Bulgar'dır; Atina, Selanik Yunan'dır; hatta İzmir Rum'dur. Galiba biraz da, Osmanlılaştıracağız derken acaba Türkleşmesine mi yol açarız diye korkulduğu için olsa gerek, yol köprü çeşme cami vb gibi yatırımlar yapıldığı halde, oraların birazcık da Osmanlılaştırılması için kesinlikle çalışılmamıştır.

Anadolu ise, sürekli bir iç bölge olarak değerlendirilmiştir. Osmanlı, Anadolu'yu hem kendisinden, hem de kendisine düşman bir içbölge olarak değerlendirdiği için de, gerçekten çok ustalıkla bir biçimde, onları İstanbul'un karşı durulamaz üstünlüğüne ve Anadolu'nun da sadece İstanbul'un bir taşrası olabileceğine inandırmasını bilmiştir. İlginçtir, bir yandan bu taşra ilişkisi ustalıkla kuvvetlendirilirken, öte yandan İstanbul'la Anadolu'nun bütünleşmesine de kesinlikle izin verilmemiştir. Yani her zaman İstanbul ayırdır, taşrası ayırdır. Ve Anadolu halkına inandırılarak benimsetilen bu "*taşra*" ve "*taşralılık*" kavramlarıyla da, "*Türk, Türkmen, Türkçe* gibi sözcükler toplumsal mentaliteden de ustalıkla çıkarılmış ve kullanılmaz kılınmıştır.

Prof. Enver Ziya Karal'ın özlü bir biçimde belirttiği gibi, XIX. yüzyılın ortalarında bile, hâlâ; "*Devletin ismi, Devlet-i Aliye'dir. Hükkümetin adı, Hükkümet-i Saltanat-ı Seniye'dir; İmparatorluk topraklarına, Memalik-i Mahrusa-i Şahane denmektedir; tebaa da, tebaa-i şahane'dir. 'Osmanlı' kelimesi de henüz bir siyasi terim değildir.*" (Osmanlı Tarihi, cilt VII, s.291)

Bütün Avrupalıların ısrarla Türk İmparatorluğu, Türk hükümeti, Türkiye ve bu ülkeyi yönetenlere de Türk demelerine karşın, Osmanlı sınırları içinde Türk sözcüğü hâlâ kesinlikle kullanılmamaktadır.

İlginçtir, 1789 Fransız devrimi de, daha XIX. yüzyılın başlarında Osmanlı topraklarına ulaştığı, hatta imparatorluk sınırları içindeki öteki etnik toplulukların bağımsızlık savaşlarını başlatmalarına

ve bağımsızlıklarına kavuşmalarına da neden olduğu halde, Osmanlı aydınını pek etkilememiştir. Çoğu Fransız devriminin ürünü olan, özgürlük, eşitlik, bağımsızlık, adalet, vatan, ulus vb. gibi kavramların dilimize girmesi ve aydınımızın da bu devrimden etkilenebilmesi için nerdeyse yüzyıl gerekmiştir.

Bu konuda Osmanlı aydınını en fazla etkileyen olay, 1821-1827 yılları arasındaki Yunanistan bağımsızlık savaşı olmuştur. Doğrusu, Yunanistan'ın bağımsızlığa kavuşmasının Osmanlı İmparatorluğu'nda da bir takım olumlu gelişmelere neden olduğu yadsınamaz.

Örneğin, Osmanlı İmparatorluğu'nda, ta XIX. yüzyılın ortalarına dek *"Türk ve Müslüman halkın Batı dillerini öğrenmesi yasaktır."* (Prof. Enver Ziya Karal, Bilim Kültür ve Öğretim Dili olarak Türkçe, Türk Tarih Kurumu Yayını, 1978, s.43) ve bu yasak, o tarihe kadar devletin bütün dış ilişkilerini Ermeni ve Rumlarla yürüten Osmanlı yönetimince, Yunanistan bağımsızlık savaşı başlar başlamaz derhal kaldırılmıştır. II. Mahmud döneminde ilk kez yurtdışına öğrenci gönderilmiş ve yabancı dil öğrenen bu kişilerle de, devletin dış ilişkilerini yürütmek üzere *"Tercüme Odası"* adı altında yeni bir kurum oluşturulmuştur.

Gerek 1789 Fransız devriminin, gerekse Yunanistan'ın bağımsızlık savaşının olumlu yönde etkilediği bir başka olay da, bizce dil konusundaki gelişmelerle ilgilidir. Bu toplumsal olayların zorlamasıyla da dile yeni yeni kavramlar girmiş ve bu kavramlar için yeni yeni terimler, sözcükler bulunmaya veya uydurulmaya başlanılmıştır. Ve böylece de, dil sorunu kendiliğinden Osmanlı aydınınının da gündeminin birinci maddesi haline gelmiştir.

Örneğin, yüzyılın başında Sultan III. Selim, *"fermanların daha anlaşılır bir dille yazılması"* istemiş, vakanüvislerine de *"yazdıkları tarihlerde daha açık ibareler kullanmalarını"* buyurmuştur.

Yazı dilinden başka konuşma dilinin de sadeleştirilmesi, halkın konuştuğu dille konuşulması gibi girişimler II. Mahmud döneminde, Tanzimat'ta daha da yoğunlaşmıştır. Ancak, Türkçe ve Türk sözcükleri pek de kullanılmamış olsa gerektir. Çünkü, bu sözcüklerin Osmanlı aydınlarınca ilk kullanılışına, XIX. yüzyılın ikinci yarısında, 1870'lere doğru, Sultan Abdülaziz döneminde rastlanabilmektedir. Prof. Enver Ziya Karal'ın da belirttiği gibi, o tarihe ge-

linceye dek, sadece İslam tarihi ve Osmanlı devletiyle sınırlı olan tarih çalışmaları, ilk kez Abdülaziz döneminde *"Türk dilinin sadeleştirilmesi ve geliştirilmesi için yapılan çalışmalara paralel olarak genel Türk tarihi ile de ilgilenmeye başlamıştır."* (İ.A. cilt VII, s.293)

Gene, Prof. Karal'ın aynı kaynakta belirttiğine göre, bu konudaki ilk çalışmaları da, Paris'te bulunduğu sıralarda *Ali Suavi* yapmıştır. 1869 yılında Paris'te yayımladığı *"Ulum"* gazetesinde ilk kez *Türk kavminden* söz etmiş, Türk tarihi ve Türklük üzerine yazılar yazmıştır. Aynı yıl içinde, asıl adı *Konstanty Borzecki* olan Polonya kökenli *Mustafa Cemaleddin Paşa* da, "Eski ve Yeni Türkler" adıyla bir kitap yazarak Sultan Abdülaziz'e ithaf etmiştir. Ne var ki, *Yusuf Akçura'nın da 1928'de yazdığı bir incelemede, "Osmanlı ülkesinde Türklük konusunda yazılmış ve yayımlanmış ilk kitap"* olarak değerlendirdiği bu kitap, Fransızca'dır. Belki de bu yüzden, Batılılar Osmanlıya zaten Türk dediğinden, kitabın kapağında da Türk sözcüğünün bulunması pek de yadırganmamış olsa gerektir.

Her ne kadar, *Mustafa Reşit Paşa* ve arkadaşları da, daha Tanzimat fermanının hazırlanması sırasında, ırk ve mezhep gözetilmeksizin devletin bütün uyruğunun konuşabileceği ortak bir dil arayışına girişmişler ve halkın büyük çoğunluğunun konuştuğu Türkçe'yi resmi dil olarak kabul etmişlerse de, Türkçe adını kullanamamışlardır. *"Türkçe"* sözcüğünün Osmanlılarca bir resmi belgede ilk kullanılışı ise, 1876 yılında olmuştur. Birinci Meşrutiyet'te, Sultan II. Abdülhamit'in yürürlüğe koyduğu 1876 Kanunu Esasi'nin (Anayasanın) 18. maddesinde, ilk kez, *"Osmanlı Devleti'nin resmi dilinin Türkçe olduğu ve devlet hizmetinde çalışacak kişilerin bu dili bilmek zorunda oldukları"* hükmü getirilmiştir.

1880 yılında da *Şemsettin Sami*, 'Hafta' dergisinin 12. sayısında yayımlanan *"Lisan-ı Türki-Osmanî"* adlı yazısında, o güne dek genellikle *"Lisan"* veya *"Lisan-ı Osmanî"* diye adlandırılmış dilimiz için, *"Söylediğimiz lisan ne lisandır ve nereden çıkmıştır? Osmanlı lisanı tabirini pek de doğru görmüyoruz. Asıl bu lisanla mütekellim olan (bu dili konuşan) kavmin ismi 'Türk' ve söyledikleri lisanın ismi dahi 'lisan-ı Türki'dir."* diye yazmıştır. (Agâh Sırrı Levend, Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri, Türk Dil Kurumu Yayını, 1972, s.130)

Görüldüğü gibi, Türklükle ilgili ilk çalışmalar, 1860'lardan sonra Sultan Abdülaziz döneminde, önce dil ve tarih konusundaki araştırmalarla başlamıştır. Ne var ki, Prof. Enver Ziya Karal'ın da belirttiği gibi, bütün bu çalışmalar, kişisel girişimlerdir. Genç Osmanlıların kişisel girişimlerinin ürünleridir. Bu genç girişimcilerin, Türkçülük konusunda öyle ortak görüşleri, programları filan yoktur. Yani, Türkçülük, XIX. yüzyılda Osmanlı aydınları arasında kesinlikle bir ideoloji haline gelmemiştir. Çünkü, bu gençlerin de nerdeyse tamamı, *"İmparatorluğun devamı için, Türk unsuruna dayalı bir Osmanlılığı samimi olarak taraftardır. Taraftar olmayanlar da, taraftar görünmek zorunluluğunu duymuşlardır."* (a.g.e., s.297)

Ayrıca, Prof. Enver Ziya Karal, her ne kadar, *"Türkçülük, II. Abdülhamit devrinde bir fikir hareketi olarak gelişmiştir."* (Osmanlı Tarihi, c.VIII, s.550) diyor ise de, Yusuf Akçura'nın açıklamasına göre, baskıcı Abdülhamit döneminde, dil ve tarih konularıyla sınırlı Türkçülük çalışmalarının gelişmesine yardımcı olmak şöyle dursun, *dil üzerine tartışmalar bile yasaklanmıştır.* Yusuf Akçura, *"Bir taraftan Ahmet Midhat Efendi'nin yalısındaki dostça sohbetlerle, diğer taraftan Ahmet Cevdet Bey'in, 'İkdam'ında çıkan makalelerle şekillene-meye başlayan lisan ve tarihte Türkçülük cerayını, derhal Abdülhamid idaresinin dikkatini çekmiş, sade Türkçe, yani Arapçası ve Acemcesi az bir üslûb ile yazılan makalelerin yayını yasak edilmiştir; aynı zamanda Türk tarihinin incelenmesine medâr (neden) olmak üzere basılmakta olan kitapların da yayını menolunmuştur."* diye yazmaktadır. (Türk Yılı, 1928, Yeni Türk Devletinin Öncüleri, Kültür Bakanlığı 1981, s.97)

Yusuf Akçura'nın gene bu yazısından öğrendiğimize göre, Veled Çelebi (Veled İzbudak) da, Abdülhamit ile ilgili olarak, *"Lisan bahisleri yasaktır'diye bir padişah emri çıktı; Türkçüler susturuldu. Ve artık Meşrutiyet'e (1908'e) kadar 'Lisan bahisleri' gazetelerde görülmez oldu."* diye yazmıştır.

Türk ulusçuluğunun bir siyasal akım haline gelmesi ise, ancak XX. yüzyılın başlarında gerçekleşebilmiştir. Yusuf Akçura'nın, Rusya'nın Zoya köyünde yazdığı ve Abdülhamit'in baskısından kaçıp Mısır'a sığınanların Kahire'de çıkardıkları *"Türk"* adlı gazetede 1904 yılında yayımlanan *"Üç Tarz-ı Siyaset"* adlı yazısı, bu konudaki ilk ciddi belgedir. Akçura; bu uzun yazısında, ilk kez, Osmanlı İm-

paratorluğu'nun artık ne Osmanlıcılıkla, ne de İslamcılıkla kurtulabileceğini, tek çarenin Türk ulusçuluğu olduğunu açık açık savunmaktadır.

AMA TÜRKÇÜLÜK DÜŞÜNCESİ DE GENE ORTA ASYA'DAN GELMİŞ...

İlginçtir, XI. ve XII. yüzyıllarda Anadolu'ya Orta Asya'dan göçmüş gelmiş bu insanlara, kendi soylarından bazı grupların yüzyıllar boyu uğraşarak zorla unutturdukları budunsal kimliklerini ve soylarını yeniden anımsatan kişiler ve düşünce akımları da, gene Orta Asya'dan gelmiştir.

Örneğin, kendisinin de, 1928'de *Türk Yılı*'nda "Siyasi Türkçüler" başlığı altında yazdığı özyaşam öyküsünde ayrıntılı olarak belirttiği gibi, "Üç Tarz-ı Siyaset" adlı yazısından dolayı Batılı çevrelerce de "*Türkçülük akımının kurucusu, başkanı, yayıcısı*" sayılan Yusuf Akçura, 1876 yılında, Volga kıyısında Kazan yakınındaki Simbirsk (şimdiki adı; Ulyanovsk) kentinde doğmuştur. Yani Orta Asyalı'dır. Ailesi oldukça varlıklıdır. Babasının çeşitli kent ve kasabalarda çuha fabrikaları vardır. Gene kendi anlatımıyla; "*Bütün aristokrat aileler gibi, Akçuraoğulları da baba ve dedelerini, dört yüz yıl evveline kadar, bilmem kaç göbek*" sayabilirler. Annesi de, Kırım'dan gelip Kazan'a yerleşmiş, sanayi ve ticaretle uğraşan varlıklı bir büyük ailenin kızıdır. Amcası İbrahim Akçura, Türk dili ve edebiyatı konusunda geniş bilgi sahibi, Kazan'ın ünlü aydınlarından. Eniştesi Gaspralı İsmail de, Kırım'da "Tercüman" gazetesini çıkarmış, ünlü bir Türkçü'dür.

Ama ne yazık ki, kendisi daha 2 yaşındayken babası ansızın ölmüştür. Fabrikaların başına geçen annesi ise, işi başaramamış ve aile sıkıntıya düşmüştür. Yusuf Akçura daha 7 yaşındayken de, 1883 yılında İstanbul'a göçmüşlerdir. İlkokulu bitirdikten sonra da, 1893 yılında Askeri ortaokula girmiştir. Lakin, üç yıl sonra 1896'da, okulu yarıda bırakıp annesiyle Kazan'a dönmek zorunda kalmıştır. Ama, Kazan'da kaldığı süre içinde de özel dersler alarak Fransızca öğrenmiş ve Rusçasını ilerletmiştir. Yukarda sözünü ettiğimiz özyaşam öyküsünde, her ne kadar "tatil aylarında" diyorsa

da, galiba bu zorunlu geziyi şöyle anlatmaktadır; "Akçuraoğlu Yusuf, tatil aylarını, akrabalarının oturduğu Kazan, Simbir şehir ve köylerinde geçirerek, Kuzey Türklüğünün hayat ve düşüncelerini yakından takibe imkan buluyordu ve yol üzerinde bulunan Kırım'ın Bahçe-saray'ına uğrayarak eniştesi İsmail Gaspralı'yı ziyaretle ondan feyz alıyordu. Amcalarından Simbir'de oturan Akçuraoğlu İbrahim Bey, çeşitli Batı lisanlarıyla eski ve yeni Türkçe lisanlarına vakıf, Uygurca'yı okuyup yazabilen araştırmacı bir zattı. Yusuf, İbrahim Bey'i ve zengin kütüphanesini ziyaret ederek, amcasının Türk alemine ve Türkolojiye ait sohbetlerinden istifade de kusur etmiyordu. Bizzat Şahabeddin Hazret (Şahabeddin Mercânî) ve Kayyumî'n Nâsır'ı (Kazan Türkçülüğünün kurucuları) de ziyaret eylemişti." demektedir.

Gene kendi anlatımıyla, "daha on oniki yaşında iken Orta Asya Türklüğünün bir köşesi, Başkırdistan bozkırlarını görüp, orada biraz çadır hayatı yaşamış, kımız içmiştir".

Yusuf Akçura, Rusya'dan döner dönmez de, bıraktığı sınıftan başlayarak Askeri ortaokulu başarıyla tamamlayıp, Harp Okulu'na girmiştir. Harp Okulu'nda öğrenciyken de, 1897'de, "Malûmat" adlı bir gazetede, gene kendi deyiimiyle "Türklüğün iki kolunu -Anadolu'daki Türkçülerle Orta Asya'daki Türkçüleri- birbirine tanıtmak" amacıyla, Şahabeddin el-Mercânî üzerine yazdığı ilk yazısı yayımlanmıştır. Bu yazı, bir yandan da, "Kuzey Türklüğünün kültür düzeyini ve fikri hareketlerini, Güneydeki kardeşlerine anlatmak" amacını gütmektedir.

Harp Okulu'nun ikinci sınıfındayken de, Jön Türkler hareketiyle ilgilenmek ve özgürlükçü düşünceleri yaymakla suçlanarak, 83 arkadaşı ile birlikte yargılanmış ve 45 günlük kale hapsi cezasına çarptırılmıştır. Her ne kadar cezasını çektikten sonra, sınıfının çalışkan öğrencilerinden olduğu için bağışlanmış ve yeniden okula alınmışsa da, birkaç ay sonra yeniden tutuklanmış, Divan-ı Harb'e verilmiştir. Sonra da, ordudan atılarak, ömür boyu kale hapisliği cezasıyla Fizan'a sürülmüştür. Ancak, Trablusgarp valiliğinin 84 kişiyi Fizan'a gönderecek parası olmadığından, cezalarını Trablusgarp kalesinde çekmelerine karar verilmiştir. Bir yıl kadar orada tutuklu kalan Yusuf Akçura, 1899'da bir yolunu bulup Fransa'ya kaçmış ve Paris'te Siyasal Bilgiler Okulu'na girmiştir. "Ciddi milliyetperverlerdi" dediği hocalardan ulusçuluk dersleri aldığı okulu da, 1902 yılın-

da başarıyla bitirmiştir. Ne var ki, cezası dolayısıyla Türkiye'ye dönememiş ve Rusya'ya, amcasının yanına gitmiştir. Ünlü "*Üç Tarz-ı Siyaset*" adlı yazısını da, 1904 yılında, amcasının yanında, Zoya köyünde yazmıştır.

Ama, 1905 yılında, Çar'ın, Rus-Japon savaşındaki yenilgiden sonra meclisin açılmasını kabul edip, Meşrutiyet'i ilan etmesi üzerine gelen görelî özgürlük ortamında Yusuf Akçura da, siyasal çalışmalarını Osmanlı İmparatorluğu yerine, Rusya'daki Türkler üzerine çevirmiştir. Kazan'daki ilk günlük gazete "*Kazan Muhbiri*"nin çıkmasını sağlamış ve yazı kurulu başkanlığını üstlenmiştir. Bu gazeteden başka, "*Vakit*" ve Kırım'da yayımlanan "*Tercüman*" gazetelerinde Rusya'daki Türkler ve Türkçülük konularında yazılar yazmıştır. Gaspıralı İsmail Bey, Azeri Topçubaşı Ali Merdan Bey, Abdürreşid Kadı İbrahimof gibi arkadaşlarıyla beraber "*Rusya Müslümanları Birliği*" adı altında bir parti kurmuş, merkez yönetim kurulu üyeliği ve genel sekreterliği görevlerinde bulunmuştur. Bu parti aracılığıyla birçok Türk'ün Birinci Duma'ya (Meclise) milletvekili olarak girmesini sağlamıştır.

Ne ki, bu görelî özgürlük dönemi de çok sürmemiştir. 3 Haziran 1907'de Çar, İkinci Duma'yı kapatıp, Rus olmayanların, özellikle de Müslümanların verilmiş haklarını ya geri almış, ya da iyice kısıtlamıştır. Yayın haklarını da ortadan kaldırmıştır.

Bu olay üzerine Yusuf Akçura da, Kazan'da, "*Üzücü 3 Haziran Olayı*" başlıklı küçük bir broşür yayımlayıp, Çar'ın bu monarşik kararlarını eleştirdiği için, bir ihbar üzerine hakkında kovuşturma açılmış ve tutuklanmasına karar verilmiştir. Ama ilginçtir, tam o sıralarda da doktorlar, kendisine, sağlığı için daha ılıman iklimli bir yerde yaşamasını salık verdiklerinden, eniştesinin, Gaspıralı İsmail Bey'in yanında, Kırım'da bulunmaktadır. Ve gene mutlu bir rastlantıyla da, güvenlik güçleri kendisini bulamadan, İstanbul'dan İkinci Meşrutiyet'in haberi gelmiştir. İşte bu haber üzerine, gene apar topar İstanbul'a kaçan Yusuf Akçura, çalışmalarının yönünü bir kez daha değiştirmiştir. Artık Rusya'daki Türklerin sorunları yerine, Türkiye'deki Türklerin Türkçülüğü sorunlarıyla ilgilenmektedir.

Yusuf Akçura, gerçekten olağanüstü yetenekte bir örgütçü ve çalışkan biri olsa gerektir. Çünkü, 1908 yılının Ekim ayında ayak bastığı İstanbul'da, bir iki ay gibi oldukça kısa bir süre içinde ülke-

nin ünlü Türkçüleriyle ilişkiye geçerek, aynı yılın sonunda "*Türk Demeği*" adlı bir örgütün kurulmasını gerçekleştirip, Türk ulusçuluğu düşüncesinin *Türkçülük* adıyla, Türkiye’de ilk kez örgütlü bir siyasal hareket halinde başlamasını sağlamıştır. Ama bu dernekle de yetinmemiş, 1911 yılında gene "*Türk Yurdu*" adında yeni bir derneğin kurulmasına öncülük etmiş ve derneğin aynı adla çıkardığı derginin yazışleri sorumluluğunu da üstlenmiştir. 1912 yılında da, bu kez üniversite öğrencileriyle birlikte, "*Türk Ocağı*" adlı bir örgüt daha kurmuştur.

1928’de Türk Yılı’nda yayımlanan, kendi kaleminden çıkmış öz-yaşam öyküsünde her ne kadar, Yusuf Akçura’nın bu düşüncelerini, daha İstanbul’daki *Harp Okulu öğrenciliği sırasında* okuduğu "*Necib Asım Beylerin, Veled Çelebi Efendilerin, Bursalı Tâhir Beylerin Türkçülüğe ait risale ve makalelerinden*" edindiği savlanıyorsa da, doğrusu bu görüşe katılabilmek bizce zordur. Çünkü, Yusuf Akçura’nın, hem Harp Okulu öğrenciliği ancak topu topu bir yıl kadardır, 1897’de Harp Okulu’na girmiş 1898’de Fizan’a sürülmüştür, hem Fizan’a da, bildiğimiz kadarıyla Necib Asım veya Veled Çelebi’yi okuduğu için değil, Jön Türklerle ilgilendiği için sürülmüştür. Hem de, asıl, daha Harp Okulu’na girdiği yıl "*Türkliğin iki kolunu birbirine tanıtmak amacıyla*" Kazan’daki Türkçülük akımının öncülerinden *Şahabeddin el-Mercanî*’nin yaşam öyküsünü yazıp bir gazete-
de yayımlattığını kendisi aynı kaynakta belirtmektedir.

Görüldüğü gibi, atalarımıza, yüzyıllar önce Orta Asya’dan gelmiş Türkler olduklarını da, gene Orta Asya’dan gelen Türkler anımsatmışlardır. Yani, Osmanlı aydınlarının da XIX. yüzyılın ortalarından itibaren, dil ve tarih alanlarında, çekingene de olsa birtakım köken araştırmalarını başlatmış olmalarına karşın, gerek Türkçülük akımı, gerekse bu düşünsel akımın bir siyasal olay haline getirilmesi fikri, bizce hiç kuşku yoktur ki, ülkemize Orta Asya’dan gelmiştir.

Ancak, Doğan Avcıoğlu’nun da ayrıntılı bir biçimde işaret ettiği gibi, Orta Asya’daki Türkçülük düşüncesiyle, Anadolu’daki Türkçülük düşüncesi birbirlerinden oldukça farklıdırlar. Örneğin, Kazan Türkçüleri Rusya’dan ayrılıp, bağımsız bir devlet kurmayı kesinlikle düşünmemektedirler. Doğan Avcıoğlu, "*Rusya pantürkistlerinin İstanbul’da savundukları görüşler, Rusya’da savundukları görüşten*

180 derece farklıdır. Rusya'da her türlü federalist düşünceye karşı çıkan ve merkeziyetçi Rusya devleti çerçevesinde toprak temeline dayanmayan bir kültür özerkliğini savunan Kazan aydınlarının" ,1906'da yaptıkları bir kongrede nerdeyse oybirliğiyle karar vererek kurdukları partinin bir Rus partisine, federal devlet anlayışına şiddetle karşı çıkan ve merkeziyetçi devlet görüşünü savunan Rus Demokrat Kadet Partisi'ne katılmasında veya aralarından bazılarının Çarlık yanlısı geriçi Rus partileriyle işbirliği yapmasında hiçbir sakınca görmediklerini yazmaktadır. (Türklerin Tarihi, cilt I, s.65-66)

Oysa, gene Doğan Avcıoğlu'nun deyimiyle "*Kazan aydınları*", İstanbul'da, dünyadaki bütün Türkleri içine alacak bağımsız bir büyük *Turan Devleti* kurma düşünüşü, "*Turancılık*" fikrini savunmuşlar ve yaygınlaştırmaya çalışmışlardır. Nitekim, Türkiye'deki Türkçülerin çoğu sonradan *Turancı* olmuştur.

Ama ilginçtir, ulusal bağımsızlık savaşı kazanılıp da Cumhuriyet kurulunca, Turancılık fikrini savunan bu Kazan aydınlarından bazıları Turancılık fikrinden de gene kolayca hemen çarkedivermişlerdir. Örneğin, *Doğan Avcıoğlu*, Yusuf Akçura'nın da hemen görüş değiştirdiğini ve "*Atatürk döneminde, 'Turancılık, Osmanlı emperyalizmidir; Türkçülük, halkçılık demektir' dediğini*" yazmaktadır.

TÜRKÇÜLÜK, TÜRKLER VE TÜRKİYE...

Yukarda da değindiğimiz gibi, sanki bir marifet yapmışcasına, tarihte çok sayıda devlet kurmuş ve devlet batırmış olmakla övünmekten ve bunu sık sık yinelemekten, nedense, ulusça çok hoşlanıyoruz. Ama ilginçtir, *Göktürk*'lerden bu yana ta XX. yüzyıla, Türkiye Cumhuriyeti'ne gelinceye dek de, kurduğumuz bunca devletin hiçbirinin adında "*Türk*" sözcüğünü kullanmamışızdır. Hiçbirinin resmi dili de, kurulduğu andan itibaren *Türkçe* değildir. Cumhuriyet'in adında "*Türk*" sözcüğünün bulunması da, kuşkusuz, salt Mustafa Kemal istediği için olmadığı gibi, bir rastlantı sonucu da değildir. Tıpkı Kurtuluş Savaşı'ndaki başarının da bir rastlantı sonucu olmadığı gibi...

Doğrusu, Kurtuluş Savaşı'nı da, Hollywood sineması mantığının eğretilme ve benzetmeleriyle, sanki bir Errol Flynn veya bir Super-

man filmi anlatırmış gibi, "Karadeniz'i köhne bir tekneyle geçip, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a ayak basarak Anadolu'nun üstüne bir güneş gibi doğan" Mustafa Kemal'in tek başına başlattığı ve başardığı bir olay şeklinde değerlendirmeye kalkışmak, hemen belirtelim ki, bizce, öncelikle Mustafa Kemal'in kendisine saygısızlıktır. Çünkü, ne Mustafa Kemal, serüven peşinde koşan bir Superman veya Rambo'dur; ne de Kurtuluş Savaşı, bir Superman veya Rambo'nun başardığı bir akıllamaz serüvendir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Osmanlı İmparatorluğu'nun Sevr antlaşmasıyla acele paylaşılmasının ve Anadolu'nun ansızın üç bir yandan emperyalist güçlerce işgal edilmesinin yarattığı kitlesel öfke ve tepkinin, Kurtuluş Savaşı'nın bir halk hareketi olarak başlamasında ve başarılmasında, kuşkusuz, çok büyük rolü olmuştur.

Ancak, bir imparatorluktan parlamenter yönetime geçiş, mutlakiyetten cumhuriyete geçiş gibi, hele hele, bütün tarihi boyunca ilk kez hem adında "Türk" sözcüğü bulunan, hem de cumhuriyetle yönetilen bir devlet kurmak gibi, ulusların yaşamında önemli dönüm noktaları sayılan böylesine büyük bir toplumsal olguyu, salt bir kitlesel öfke ve tepkiye bağlayarak açıklayabilmek de, doğrusu olanaksız olsa gerektir.

Unutmayalım ki, 1919-1923 yılları arasındaki Kurtuluş Savaşı, kesinlikle, İzmir'in Yunanlılarca işgal edilmesinin hemen ardından Ege'de kurulan ilk gerilla örgütü "*Kuvayı Milliye*"nin adından da anlaşılabileceği gibi, tamamen ulusal bir harekettir. Bu nedenle, Kurtuluş Savaşı da, bizce, XIX. yüzyılın ortalarından itibaren önce dil ve tarih araştırmaları şeklinde başlayan ulusal bilinç arayışı süreci içinde ele alınarak değerlendirilmelidir. Hiç kuşku yoktur ki, neredeyse yüz yıllık bir toplumsal birikimin ürünüdür.

Ama ilginçtir, Kurtuluş Savaşı'nın çok açık olan bu ulusal niteliğine karşın, *Prof. Tayyib Gökbilgin*'in "*Milli Mücadele Başlarken*" adlı (Türkiye İş Bankası, Atatürk ve Devrim Serisi, No.5, Ankara 1959) iki ciltlik özgün çalışmasında da belirtildiği gibi, bütün savaş süresince "Türk" sözcüğü neredeyse gene hiç kullanılmamıştır. Bildirilerde, genelgelerde, kongre kararlarında *vatan* ve *millet* kavramları, *Milli gaye*, *Vahdet-i Milli*, *Milli Birlik*, *Kuvayı Milliye*, *Müdafaa-i Hukuk-u Milliye* vb. bütün tamlamalarda *milli* sıfatı ardı ardına, bol-

ca ve sürekli kullanıldığı halde, "Türk" adı nerdeyse hiç geçmemektedir. Öyle ki, vatanın adından söz etmek zorunda kaldıkları zaman, çekine çekine gene "Osmanlı ülkesi", "Osmanlı vilayeti" filan demektedirler.

Oysa, *Prof. Mehmet Kaplan*'ın, Ziya Gökalp'in "Türkçülüğün Esasları" adlı kitabının Milli Eğitim Bakanlığı Kültür Yayınları dizisinde çıkan yeni basımına yazdığı önsözde belirttiğine göre, *"İttihat ve Terakki Partisi'nin merkez yönetim kurulu üyesi olan Ziya Gökalp'in en heyecanlı okurlarından birisi de, Mustafa Kemal'dir."* (Milli Eğitim Basınevi, İstanbul 1972, s.IV)

Gene, Türkçülük düşüncesini ilk kez siyasal bir olay haline getiren Yusuf Akçura'nın 1928'de Türk Yılı'nda çıkan yazılarını *"Yeni Türk Devletinin Öncüleri"* adı altında kitaplaştırarak basıma hazırlayan Nejat Sefercioğlu'nun kitaba yazdığı "Sözbaşı" adlı önsözde belirttiğine göre, Yusuf Akçura da, önce *"Türk Ocağı kanalıyla gizli bir teşkilat kurarak Anadolu'da başlayan Milli Mücadele hareketine yardımcı olmuş"*, sonra da *"Ankara'ya kaçmıştır. Orada Maarif Vekaleti Te'lif ve Tercüme Heyeti üyeliği ve başkanlığında bulunmuş, İkinci İnönü Savaşı'ndan Sakarya Savaşı'nın sonuna kadar da yedek kurmay yüzbaşı rütbesiyle Kâzım Karabekir'in karargâhında hizmet görmüştür."* (Kültür Bakanlığı, Ankara 1981, s.XIII)

Ünlü Türkçülerden *Hamdullah Suphi*, İmparatorluğun son Meclis-i Mebusanı'nda Antalya ve Saruhan milletvekili iken, İngilizlerin Meclisi kapatmaları üzerine Anadolu'ya kaçmış, Ankara'da toplanan ilk Büyük Millet Meclisi'ne Antalya milletvekili olarak katılıp, kurulan ilk hükümette de Milli Eğitim Bakanı olmuştur.

Gene Yusuf Akçura'nın söz konusu kitabındaki açıklamasına göre, *"Türk devletinin kuruluşunda Gazi'den sonra en mühim işleri gören İsmet Paşa, 17 Temmuz 1333 (1917) de Üçüncü Kolordu kumandanı İsmet İnal Bey adresiyle ve 2320 numara ile Türk Ocağına dahil olmuş bir Ocaklı arkadaşır."* (a.g.e., s.210)

Görüldüğü gibi, gerek Kurtuluş Savaşı'nın öncülerinin, 1910'lardan sonra ülkede bir siyasal akım halini de alan bu Türkçülük'ten haberleri vardır, hatta bazıları onlarla organik ilişkiler bile kurmuşlardır, gerekse bu Türkçülük akımının önderleri ve sözcüleri zaten daha ilk günden Kurtuluş Savaşı'na destek vermişler, hatta katılmışlardır.

Nitekim, Yusuf Akçura'nın verdiği bilgilere göre, 1921 yılında şube sayısı 250'yi bulan, 30 kûsur bin üyeli, yıllık bütçesi 1 milyon 300 bin lirayı aşan bir örgüt halindeki (a.g.e., s.207) ünlü *Türk Ocağı* da, Mete Tuncay'ın "*Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kuruluşu*" adlı kitabındaki açıklamasına göre, daha Cumhuriyetin ilanından 5-6 ay sonra, 23 Nisan 1924'te, hemen kuruluşunu Cumhuriyet yasalarına göre yenileyerek çalışmalarını sürdürmüştür. Hatta, 1927'de bir adım daha ileri gidilmiş, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın o yılki kongresinde tüzüğe bir madde eklenerek *Türk Ocakları* partinin bir yan kuruluşu haline de getirilmiştir. (Cem Yâ-yinevi, İstanbul 1989, s.295-296)

Ama bütün bu ilişkilere, hatta işbirliğine karşın, Kurtuluş Savaşı öncüleri, gene de daha ilk günden, ta Cumhuriyet'in kuruluşuna dek, *Türk* sözcüğünü kullanmaktan özenle kaçınmışlardır. Öyle ki, *Türk* sözcüğünün kullanılması ne demek, kimsede böyle bir sanının uyanmasına bile fırsat vermek istemezlermiş gibi, sanki tam karşıtını yapmışlardır. Örneğin, daha Sivas Kongresi'nde kurulan ilk örgütün, *Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*'nin tüzüğünü besmeleyle yazmaya başlamışlar ve örgütün, *Osmanlı yurtseverliğini savunan İslamcı bir örgüt* olduğunu ısrarla vurgulamak gereksinimini duymuşlardır.

Acaba niçin?

Türkçülük akımının, İttihat ve Terakki Partisi'yle bütünleştiği, özellikle 1911'den sonra o partinin ideolojisi haline geldiği bilinmektedir. Örneğin, Prof. Tark Zafer Tunaya da, "*Abdülhamit rejimi ideolojisinin yerine, 'Türk milletindenim, İslam ümmetindenim, Garp medeniyetindenim'* şeklinde sloganlaştırılan yeni bir ideolojik bileşimi koymak isteyen Türkçüler Osmanlı insanlarına bir '*Yeni Hayat*' vad ediyorlardı." "*Bu cereyanın gücü iktidar partisinin ideolojisi ile bütünleşmesinden ileri gelmiştir. İttihat ve Terakki'nin en yüksek yönetim organı Merkez-i Umumi'nin üyesi ve Fırka'nın resmi ideoloğu olan Ziya Gökalp Bey'in etkisi cereyanın gücünü artırmış olmuştur.*" diye yazmaktadır. (Türkiye'de Siyasal Partiler, cilt I, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1984, s.10-11)

Bilindiği gibi, İttihat ve Terakki Fırkası, iktidarı sırasında Osmanlı İmparatorluğu'nu bir oldubittiyle Birinci Dünya Savaşı'na sokmuş ve yenilerek, altı yüzyıllık imparatorluğun sona ermesine

neden olmuştur. Kurtuluş Savaşı'nın öncüleri de, acaba, o partiyle fazla bütünleşmiş olduğu için mi Türkçülük akımından ve Türk sözcüğünden uzak durmaya gayret etmişlerdir?

Ama, Türkçülük akımının İttihat ve Terakki ile bütünleşmesi ve onun ideolojisi haline gelmesi olayı, üstelik Birinci Dünya Savaşı koşullarında ve 7-8 yıl gibi oldukça kısa bir süre içinde, henü de Kurtuluş Savaşı girişimlerini bile köstekleyecek denli etkin bir biçimde, bütün Anadolu'da duyulmuş olabilir mi, gerçekten? Yani, Türkçülük düşüncesi ve akımı, 1919'larda artık Anadolu'da da bilinmekte midir?

Prof. Tanık Zafer Tunaya'nın yazdığına göre, Türkçülük akımı, örneğin Türk Ocağı, gerçekten de umulanın üstünde bir gelişme göstermiştir. "Büyük bir kitle, özlemle beklediğine kavuşmuşcasına Ocağın çevresinde birleşmiş ve kenetlenmiştir. O zamana kadar Osmanlı toplumunun alışık olmadığı bir gruplaşma olmuştur. İstanbul dışındaki şube kuruluşları ardı ardına sökün etmektedir. Ocak hızla gelişmiş ve örgütlenmiştir." (A.g.e., s.436) Ama, gene Prof. Tunaya'nın, Ocağın şube ve üye sayılarıyla ilgili, Hamdullah Suphi ve 1951 yılındaki Türk Ocağı Sekreteri Altan Savaş'a dayanarak verdiği rakamlar ise, hem Yusuf Akçura'nın yukarda aktardığımız rakamlarının biraz fazlaca abartılı olabileceği, hem de savlanan gelişmenin öyle bütün ülkeyi kapsayacak genişlikte yaygınlaştığı konularında doğrusu kuşku uyandıracak niteliktedir. Çünkü, bu açıklamalara göre, *"Mütareke dönemine değin"* ancak, *"İstanbul ve dışında Türk Ocağı'nın 28 şubesi açılmıştır. İstanbul Merkez Ocağı'nın üye sayısı da 2743'e yükselmiştir."* (A.g.e. s.435)

Doğrusu bizce de, Türkçülük akımının ve Türk Ocağı örgütlenmesinin, üstelik o yılların koşullarında, Anadolu'da da hızla yaygınlaşabilmesi, olanaksız olsa gerektir.

Nitekim, kendilerinin de açıkladıkları gibi, 1912 yılında kurdukları *"Milli Meşrutiyet Fırkası"*, daha birinci yılını bile tamamlamadan ilgisizlikten kapanmıştır. 1919 yılında kurdukları *"Milli Türk Fırkası"* ise, Yusuf Akçura, her ne kadar, *1919'da son Osmanlı Meclis-i Mebusan seçimlerine katılarak, biri Antalya-Sarıhan ilinden Hamdullah Suphi Bey, diğeri de Kütahya'dan Ahmed Ferid Bey olmak üzere iki milletvekili çıkardıklarını* savlıyorsa da (1928 Yılı Yazıları, s.208), Prof. Tarık Zafer Tunaya, *"Türkiye'de Siyasal Partiler"*

adlı çalışmasının II. cildinde, "*Fırka, 1919 seçiminden kısa bir süre önce kurulmuştur. Ancak, bir kısım gazeteler ve çevreler, 'Osmanlı ülkesinde milliyet esası ve ismi ile fırka kurmanın Cemiyetler Kanunu'nun 4. maddesine aykırı olduğu' gerekçesiyle fırkanın yasal olarak kurulmuş sayılamayacağını ve ölü doğduğunu öne sürmüşlerdir. Bununla beraber, Fırka, seçimlere bağımsız bir listeyle girmiş ve bir milletvekilliği kazanmıştır. Yalnız, Dr. Abdülhak Adnan (Adıvar) seçilmiştir. Fırka, İstanbul merkezi dışında da hiçbir şube açmamıştır.*" diye yazmaktadır. (A.g.e., s.532)

Görüldüğü gibi, Türk Ocağı da, daha çok İstanbul'da bir örgütlenme ortamı bulabilmiş, Anadolu'ya yayılamamıştır. Nitekim Prof. Tunaya da, bu gerçeği işaret ederek, "*Türk Ocağı, Mütareke dönemi İstanbul'unda da canlı ve eylemci olmuştur.*" demektedir.

Burada işaret etmek istediğimiz bir diğer nokta da, ilginçtir, bu akımın Türkiye'li öncülerinin ve militanlarının da nerdeyse tamamının zaten İstanbul Osmanlısı oluşlarıdır. Her ne kadar kimi Edirne'de, kimi Bursa'da, hatta kimi Diyarbakır'da doğmuş olsalar bile, hepsi de İstanbul'da yetişmişlerdir. İstanbullu aydınlarıdır. Aralarında Osmanlı yönetici sınıfından olanlar bile vardır. Örneğin, Türk Ocağı'nın değişmez başkanı Hamdullah Suphi, Samipaşazade Sezai'nin yeğenidir, yani Sami Paşa'nın soyundandır. Veled Çelebi'nin, Mevlana'nın 18. göbekten torunu olduğu söylenmektedir. Kısacası, Necip Asım Bey, Tahir Bey, Ahmet Ferit Tek, Dr. Rıza Tevfik, Mehmet Emin Yurdakul, Dr. Adnan Adıvar, Halide Edip, ve diğerleri, hepsi öğrenimini İstanbul'da görmüştür. Ziya Gökalp de, daha 19 yaşındayken İstanbul'a gelmiştir yüksek öğrenim için. Ve gene hepsi de, Türkçülük akımına katılmadan ve yardımcı olmaya başlamadan önce Osmanlıcıdır. Nitekim Ziya Gökalp de, 1909'da Selanik'te Türkçülerle tanışmadan önce Osmanlıcı ve İslamcıdır.

Yani, yüzyıllarca uğraşarak, Türklere Türk olduklarını zorla unutturan ve bu uğurda "Türk" sözcüğüyle türevlerini bile nerdeyse dilden çıkartan Osmanlılar, ilginçtir, XIX. yüzyılda, Fransız Devriminin daha ilk sarsıntısında bütün bu yaptıklarını birden unutuverip, XX. yüzyılın başlarında, görüldüğü kadarıyla bu kez de kendileri (torunları), kurtuluş için Türkçülüğe, can havliyle sarılmışlardır.

Türk sözcüğünün ve türevlerinin, üstelik siyasallaştırılarak yeniden kullanılırlığa kavuşturulması ve günlük dile girdirilmesi, hiç kuşku yoktur ki, bu Osmanlı (İstanbul) Türkçülerin başarısıdır. Ama hemen belirtmeliyiz, bu Türkçülük akımı, taşrada da aynı hızla yayılıp etkinliğe kavuşarak, Anadolu halkının ulus bilincini uyandırmakta, doğrusu aynı başarıyı gösterememiştir. Galiba buna biraz Orta Asya kökenli oluş ve bu Orta Asyalı öncülerin, bir süre Turan Devleti kurma düşü peşinde de koşmuş olsalar bile, Türkiye'deki Türkçü siyasal savaşıma, Rusya'daki siyasal yapılanmalarını ve savaşımalarını model almaları engel olmuştur. Ama bizce asıl, başarısızlık Türkçülerin bu Osmanlı niteliğinden kaynaklanmış olsa gerektir. Çünkü, görüldüğü kadarıyla, bu yeni akımdan, salt Osmanlı aydınları için, imparatorluğu kurtaracak yeni bir siyasal yapılanmanın ideolojisi olarak yararlanılmaya çalışılmış, zaten Anadolu halkının ulus bilincinin uyandırılması filan kesinlikle amaçlanmamıştır, bizce.

ATATÜRK'ÜN TÜRKÇÜLÜĞÜ...

Mustafa Kemal'in de, bu Türkçülük akımına, Kurtuluş Savaşı'na gelinceye dek, ta baştan beri sıcak baktığı bilindiği halde, Kuvayı Milliyecilerin birden, Kurtuluş Savaşı süresince "Türk" sözcüğünü ağıza bile almaktan çekinmeleri de, galiba, bu akımın İttihat ve Terakki ile fazla bütünleşmiş görüntüsünün kendi hareketlerine zarar verme olasılığından korkmaktan çok, Osmanlılaştırılmış bu akımın Anadolu'da da bir başarı sağlayamayacağına inanılmasından olsa gerektir.

Taner Timur da, bu konudaki özgün ve ilginç birkaç çalışmadan biri olan "*Osmanlı Kimliği*" adlı kitabında, her ne kadar Türkçülüğün Doğu'dan değil, Batı'dan geldiğini savunuyor ise de, Osmanlı aydınları ve Türkçülük akımının Osmanlılarda aldığı yeni şekil konusunda hemen hemen aynı şeyleri söylemektedir. "*Osmanlı aydınları devletten bağımsız değildiler ve hepsinin de ortak amacı 'devleti kurtarmak' idi.*" "*Osmanlı'nın son döneminde aldığı biçimiyle Türkçülük, Türk tarihine de yanlış bir yaklaşım getirmiştir. Türklerin tarihte ulaştıkları en uygar seviye, beğenelim beğenmeyelim, XV.-XVIII. yüz-*

yılları arası Osmanlı devleti olduğu halde, gözler eski Türk tarihine çevrilmiş ve saf bir Türk uygarlığı aranmaya başlanmıştır." "Osmanlı aydınları, Osmanlı toplumunu, Batı'nın resmi felsefesi olmuş, demok-rasi ve özgürlük açısından eleştireceklerine, (Batılı) ırkçıları muhatap almışlar ve tarihte Türklerin, her türlü etkinin dışında, birçok uygarlık-lar kurduklarını kanıtlamaya çalışmışlardır." diye yazmaktadır. (Os-manlı Kimliği, Hil Yayın, İstanbul 1986, s.116-117-119)

Gerçekten de, 1918'lere gelindiğinde, bu Osmanlı Türkçülerin bazıları Türkçülük akımını Osmanlıcılığa ve İslamcılığa çekmeye ça-lışırken, bazıları da panturanist ırkçı düşler peşinde koşmaktadır-lar. Nitekim bu nedenle, Ziya Gökalp de, bu farklı siyasal görüş ve düşünceleri Türkçülük adı altında yeniden biraraya getirmek ama-cıyla yeni bir bireşim (sentez) yapmak gereksinimini duymuş ve 1918-yılında "*Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*" adlı kitabını yayımlamıştır.

Hiç kuşku yok ki, Mustafa Kemal de, Ziya Gökalp'in ideologlu-ğunda gelişen Türkçülük akımının bu yeni kimliğini çok iyi bilse ge-rektir. Ama bütün bunlara karşın, gene de bütün Türkçülerin Kur-tuluş Savaşı hareketine katılmaları ve Ankara'ya gelmeleri için da-ha ilk günden itibaren yardımcı olmuştur. Hatta, onların önemli gö-revlere getirilmesini bile sağlamıştır. Diyelim, Türk Ocağı Başkanı Hamdullah Suphi, yukarda da belirttiğimiz gibi, daha ilk Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nde Milli Eğitim Bakanlığı'na, ünlü Türk-çülerden Ahmet Ferit Tek, Maliye ve İçişleri Bakanlıklarına getiril-mişlerdir. Öyle ki, Kurtuluş Savaşı'na katılmamış, uzak durmuş Türkçülere de, daha sonraki yıllarda çok hoşgörülü davranmıştır. Örneğin, İttihat ve Terakki Partisi yöneticisi olduğu için İngilizlerce 1919'da Malta'ya sürülen Ziya Gökalp, Ankara Hükümeti'nin de çabalarıyla 1921'de sürgünden döndükten sonra Ankara'da kalmak yerine Diyarbakır'a çekilmiş olmasına karşın, kendisine gene de küskün davranılmamış ve savaş kazanılır kazanılmaz, 1923'te, Mus-tafa Kemal'in buyruğuyla, önce Milli Eğitim Bakanlığı Telif ve Ter-cüme Encümeni başkanlığına, sonra da Büyük Millet Meclisi'nin daha ikinci dönem seçimlerinde Diyarbakır milletvekilliğine getiril-miştir. Gene aynı seçimde, Cumhuriyet Halk Partisi, Yusuf Akçu-ra'yı, Ahmet Ağaoğlu'nu, Mehmet Emin Yurdakul'u, Hamdullah

Suphi'yi, Ahmet Ağaoğlu'nu, Mehmet Emin Yurdakul'u, Hamdullah Suphi'yi, Ahmet Ferit Tek'i, daha nicelerini, İstanbul'dan, Şarkikaraağaç'tan, Kars'tan ve çeşitli yerlerden listesine alarak milletvekili yapmıştır.

Mustafa Kemal'in amacı, yüzyıllardır horlanmış, dışlanmış, zorla ezilip sindirilmiş Anadolu Türk halkını bir an önce ulus bilincine ve kişiliğine kavuşturmadır. Bunun için de, Türkçülük düşüncesi-nin, öncelikle Osmanlılık gibi, İslamcı Türkçülük gibi, Turancılık gibi çağdışı niteliklerinden arındırılması gerektiğini düşünmektedir.

Doğrusu, göreve çağırdığı Türkçüler de, daha Ankara'ya ayakbasar basmaz Mustafa Kemal'in niyetini sezmiş olacaklar ki, çalışmalar derhal başlamıştır. Örneğin, Ziya Gökalp, daha 1923'te, bundan böyle bütün çalışmalara yön verecek olan ünlü yapıtı "*Türkçülüğün Esasları*"nı yayımlamıştır. Ve bu kitabıyla, 1918'deki, *Türkçülük, İslamcılık, Garpcılık* diye özetlenen Osmanlıcı bireşimine, şimdi de gene bir yeni seçenek bireşim (sentez) daha önermiştir. Bu yeni bireşimde ise, ilginçtir, Mustafa Kemal'in Batıcılık anlayışı, hatta biraz da abartılı bir biçimde ön plana çıkarılırken, Osmanlının İslamcılığı bütünüyle göz ardı edilmiştir. Sanki buna gerekçe olarak da, Ziya Gökalp, ilk bireşimde üç ana ilkeden biri olarak kabul ettiği din için, "*Türklerin eski dinlerinde de zühdi ibadetleri yoktu*", yani, Türkler zaten dine aşırı düşkün değillerdi diye yazmıştır. Kısacası, bu yeni Türkçülük anlayışında, dine, İslamiyete hemen hemen hiç yer yoktur. Yeni Türkçü tanımı da, gerçekten çok ilginçtir; "*Türkçüler, Batı medeniyetine tam ve kat'i surette girmek isteyenlerdir.*" (A.g.e., s.42) Çünkü, "*hiçbir medeniyet, hiçbir dine bağlanamaz. Bir Hristiyan medeniyeti olmadığı gibi, bir İslam medeniyeti de yoktur.*" (A.g.e., s.52) Türkçü olabilmek için, gene aynı tanımda, "*tamamiye Türk ve Müslüman kalmanın*" da şart koşulduğu bu yeni Türkçülük anlayışının programında açıklanan "*Dini Türkçülük*" ise sadece dil ile ilgilidir. "*Din kitaplarının ve hutbelerle vaazların Türkçe olması*" ile sınırlıdır. (A.g.e., s.159)

Gene, yukarda da belirttiğimiz gibi, Doğan Avcıoğlu, Yusuf Akçura'nın da, "*Turancılık, Osmanlı emperyalizmidir; Türkçülük halkçılık demektir.*" diyerek bu yeni Türkçülük anlayışını Turancılıktan ayırmaya çalıştığını yazmıştır. Ziya Gökalp de, "*Türkçülüğün Esasla-*

n"nda, bu yeni Türkçülük anlayışının Turancılık bir ilişkisinin bulunmadığını açıklamak gereğini duymuş ve Türkçülüğü "*Türkiyecilik, Türkmencilik ve Turancılık*" gibi bölümlere bile ayırmıştır.

Görüldüğü gibi, Mustafa Kemal, gerçekten de Türkçülük anlayışındaki Osmanlıcılık, İslamcılık ve Turancılık gibi çağdışı niteliklerin temizlenmesini, gene Türkçülüğün öncülerinin ve ideologlarının yardımıyla tez sürede başarmıştır. Üstelik, gene aynı kişiler, "*Türkçülük akımının kesinlikle bir siyasi parti olmadığı*"nı (A.g.e., s.166) ısrarla yineleyerek, Mustafa Kemal'e, hiçbir zaman bir "*muhalafet partisi*" haline dönüşmeyecekleri, kendisine tam "*biat*" edecekleri konusunda güvence de vermişlerdir.

İşte bu güvencelerden sonra olmalıdır ki, 23 Nisan 1924'te *Türk Ocağı*'nın Ankara'da yeniden kurulmasına izin verilmiştir.

Mustafa Kemal'in amacı, yukarda da işaret edildiği gibi, "*Türk*" sözcüğünün, Selçuklu ve Osmanlıların kasıtlı bir biçimde kullandıkları aşağılayıcı, küçük düşürücü anlamının sonradan uydurulduğunu bütün yığınlara öğreterek, Anadolu'daki Türklerin de bir an önce ulus bilincine yeniden kavuşup, Türklük'ten utanmamalarını sağlamaktır. Bunun için, Doğan Avcıoğlu'nun açıklamasına göre, daha 1923 yılında, Cumhuriyet kurulur kurulmaz, bir yazı göndererek İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Profesörler Kurulu'nu da, ulusal bağımsızlığımızın bilim alanında, yani tarih ve dil alanında tamamlanması görevini vermiştir. (A.g.e. 19) Gene, verdiği bütün söylevlerde söze, "*Büyük Türk Milleti*" diye başlamaya özel bir dikkat göstermiştir. *Afet İnan* da, İstanbul Üniversitesi'nde okutulan tarih notlarını, bizzat gözden geçirdiğini, üzerinde işaretler yaptığı, notlar aldığını, düzelttiğini yazmaktadır.

Ne var ki, Mustafa Kemal'in, bu konularla uğraşacak fazla zamanı yoktur. Bir yandan Cumhuriyet'in kuruluşu, Hilafetin kaldırılması, yasaların düzeltilmesi gibi, ulaşımda, tarımda, sanayide yeni yeni proje ve önemli altyapı yatırımlarının gerçekleştirilmesi gibi işlerle, öte yandan Cumhuriyetin ilanının hemen ardından arka arkaya patlak veren gerici ayaklanmalarla uğraşmaktan, doğrusu bu konudaki çalışmaları, örneğin *Türk Ocağı*'nın çalışmalarını bile gereğince izleyebildiği kuşkuludur.

Oysa, galiba gerçekten de, Türk Ocağı Başkanı Hamdullah Sup-

hi'nin, Ziya Gökalp'in 1924'te ansızın ölümü üzerine Türkçü hareketin de bir anlamda önderi haline geldiği bu dönemde, Turancılar yeniden kıpırdanmaya başlamışlardır. Öyle ki, son genel sekreteri *Hasan Rıza Soyak*'ın anlattığına göre, Türk Ocağı yöneticileri, Mustafa Kemal'in bizzat gönderdiği, Kurtuluş Savaşı'ndan silah arkadaşları üç subayın üyelik başvurusuna, aradan günler geçmesine karşın bir yanıt bile vermemişlerdir. Bu duruma çok öfkelenen Mustafa Kemal'in buyruğuyla, gecikmenin nedeni sorulduğunda da, çekinmeden, bu 3 subay hakkında, *ırk bakımından soy araştırması* yaptırdıklarını söylemişlerdir. (Mete Tunçay, age, s.298)

Taner Timur da, bu gelişmelerle ulusçuluğun yeniden Türkçülük adı altında ırkçılığa dönüştüğünü vurgulayarak, *"Atatürk'ün, derin bir sezgi ile, çağdaş Türk'ü uygarlık terimleri ile tanımlama ve yaratma eğilimi de kısa zamanda Türkçü boyutlar kazandı ve en eski uygarlıkların Türklere maleden tezler ortaya atıldı."* diye yazmaktadır. (Osmanlı Kimliği, s.167)

Bu nedenlerle olsa gerek ki, Mustafa Kemal de, bir yandan 6 Temmuz 1927'de, tarih çalışmalarını Türk Ocağı'nın elinden almak için, Milli Eğitim Bakanlığı aracılığıyla İstanbul Üniversitesi'nde *"Türk Tarihi Encümeni"* adıyla yeni bir kurul oluşturturken, öte yandan da, 15-20 Ekim 1927 günlerinde toplanan Cumhuriyet Halk Partisi'nin İkinci Kurultayı'nda parti tüzüğüne bir yeni madde ekleterek, Türk Ocakları'nı bütünüyle Parti'ye bağlatmıştır. Yönetimin ve denetimin Parti'ye geçmesinden sonra da, Ocağın bütün yurt düzeyinde örgütlenmesi sağlanmış, genel merkez için Ankara'da yeni bir bina bile yaptırılmıştır. 1930 yılında da, gene Mustafa Kemal'in buyruğuyla, merkezdeki çeşitli uzmanlık kurullarına, *"İlim ve Sanat Heyeti"* ve *"Türk Tarihini Tetkik Encümeni"* adlarında iki yeni kurul daha eklenmiştir. İstanbul Üniversitesi'ndeki *"Türk Tarihi Encümeni"*'nin yürüttüğü tarih araştırmaları ve yazımı görevi de bu yeni kurula verilmiştir.

Ne var ki, Türk Ocağı'nın içindeki bu ırkçı, Turancı faşist çevrelere karşı bir takım önlemler alınırken, Mustafa Kemal'in, yukarda işaret ettiğimiz amaçlarla, hâlâ konuşmalarına *"Büyük Türk Milleti!.."* diye başlaması, hele hele CHP'nin aynı kurultayında (1927'de), tam 36,5 saat süren o tarihi Söylev'ini *"Ey Türk gençli-*

ğil.. Muhtaç olduğun kudret damarlarındaki asil kanda mevcuttur!.." diye bitirmesi de, doğrusu bu faşist çevreleri, çalışmalarında, gizli gizli de olsa, yürekledirmiyor değildir. Örneğin, gene Türk Ocağı yöneticilerinden ve Aydın Milletvekili Dr. Reşit Galip'in 1926'da, "Türk Ocakları ile faşist örgütler arasında bir benzerlik var mıdır?" sorusunu, "Zannetmem. Faşizm irticadır. Ocaklılık ise bir gelişme ve devrimdir." diye kesin bir dille yanıtlamasına karşın, gene Mustafa Kemal'in izniyle 1927'den sonra da Türk Ocağı başkanlığına seçilebilmiş Hamdullah Suphi, 1930'larda, açık açık Mussolini'yi, İtalya'daki faşist hareketi övmekten bile çekinmemiştir. O, "Faşizm nam altında tanınan bir milliyetperverlik hareketidir." "Biz bu tarikatla mensup olduğumuz ictimai ve siyasi fikrin bazı noktalarda müşterek olduğunu tesbit edebiliriz." "Biz, Faşist milliyetperverliğin dünkü galeyanında hem mazimizi hem de istikbalimizi görürüz..." diye yazmıştır. (Türk Yurdu, Sayı 29-223)

Mustafa Kemal de, üstelik İtalya'da Mussolini faşizminin, Almanya'da Hitler nazizminin hızla güçlenmesinin de yarattığı tedirginlikle, bu olumsuz gelişmeler üzerine, çareyi, Türk Ocakları'nın derhal kapatılmasında görmüştür. Hemen, 10 Nisan 1931 günü bir olağanüstü kurultay düzenlenmiş ve Ocağın kendi kendisini kapatmasına karar verilmiştir. Aynı yılın başlarında yapılan genel seçimlerde aday gösterilmeyerek zaten milletvekilliğine son verilmiş bulunan Hamdullah Suphi de, Ocağın kapatılmasının hemen ardından bir Bakanlar Kurulu kararıyla Bükreş'e gönderilmiştir.

TARİH KAVGASI..

Şevket Süreyya Aydemir, "Gazi Mustafa Kemal, 1928'den başlayarak ölüm yatağına kadar gece gündüz kendini meşgul edecek iki konuyla ilgilendi; 1) Türk dili ve alfabesi, 2) Türk tarihi." demektedir. (Tek Adam, Cilt III, Remzi Kitabevi, İstanbul 1965, s.319)

Gerçekten de, Mustafa Kemal'in, Anadolu Türklerinin bir ulus-bilincine kavuşarak kendilerine güvenmeleri ve Türklükleriyle övünbilmeleri için, öncelikle kendilerinin çok eski tarihe sahip bir ulusun çocukları olduklarının anlatılmasının, yani derhal ayrıntılı bir

Türk tarihi yazılmasının zorunluluğuna, ta baştan beri inandığından elbette kuşku duyulmasa gerektir. Cumhuriyet'in ilanının hemen ardından, Türk Ocaklarının, üstelik Ankara'da yeniden açılmasını ve çalışmalarına bir an önce başlamasını da, bizce, mutlaka bu amaçla istemiştir. Ama, 1927'lerde, aradan bunca zaman geçmesine karşın, Türk Ocağı'nın hâlâ bu konuda ciddi bir girişimde bulunmadığını görünce, bu kez Milli Eğitim Bakanlığı aracılığıyla İstanbul Üniversitesi'nde "Türk Tarihi Encümeni" adlı bir kurul oluşturmuştur. Encümen üyeliklerine de, Fuad Köprülü, Yusuf Akçura, Necip Asım, Ali Canip, Halil Ethem, Yusuf Behçet, Ahmet Refik, Niyazi Ramazan ve İbnül Emin Mahmut Kemal atanmıştır. Görüldüğü gibi, *Encümen* üyelerinin çoğu, Türk Ocağı üyesi ünlü Türkçülerdir.

Mustafa Kemal'in tarihe olan düşkünlüğü konusunda, Mete Tuncay da, söz konusu kitabında, *Şemsettin Günaltay*'dan ilginç bir alıntı yapmaktadır. *Şemsettin Günaltay*'ın, Atatürk'ün ölümünden sonra *Belleten*'de çıkan bir yazısında belirttiğine göre; "*Büyük Zaf'er'den sonra, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, kendisine fahri profesörlük ünvanı vermeyi kararlaştırdığında, gene kendisi, bunun tarih dalında olmasını istemiştir.*" (A.g.e. 301)

Ama, gördüğümüz kadarıyla, *Türk Tarihi Encümeni* de, galiba Mustafa Kemal'in amaçladığı düzeyde bir çalışmayı başlatamamıştır. Gerçi, üniversite çevrelerinde yoğun bir tarih tartışması, o yıllarda da varmış gibidir. Ne ki, tartışmalar, bilimsel düzeyde bir tarih tartışması olmaktan çok, Üniversitedeki, Panturanist düşler peşinde koşan ırkçılarla, Türkçülüğü Anadolu'yla sınırlamak isteyen ulusçular arasındaki bir ağız kavgası niteliğindedir. Gerçekten de, güya bilim adamlarınca öne sürülen, bu tarih tezlerinin hiçbir bilimsel değeri yoktur. Örneğin, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyelerinden Yusuf Ziya Bey, tarih hocası da olmadığı halde, 1927 yılında yayımladığı "*Türk Hukuk Tarihi Formaları*"nda, hiçbir tarihi kanıt göstermeden, bütün eski uygarlıkların Türkler tarafından kurulduğu, eski Yunan uygarlığının Türk uygarlığından doğduğu, Hammurabi'nin Türk olduğu, hatta eski Yunanlıların da Türk soyundan geldiği gibi akıl almaz tezler öne sürmektedir. Tarih profesörü Fuad Köprülü ise, alaylı bir dille, "*Yusuf Ziya Bey, Üniversite dışında istediği, dilediği gibi konuşabilir. İsterse, Adem babamızın bi-*

le Türk olduğunu, Mısır Firavunlarının kanunda Türk küreyveleri (ak-yuvarları) bulunduğunu, Sfenkslerin bir Türk mimarı tarafından yapıldığını söyleyebilir. Fakat, Üniversitenin bilimsel kişiliğini temsil edemez." diye yazmaktadır. (Aktaran, Mete Tunçay, Age. s.300)

Kuşkusuz, Mustafa Kemal'in, 1928'lerden sonra tarih konusuy-la daha fazla ilgilenmesi ve zaman ayırmasında, hatta Türk Tarihi Tezleri'nin ortaya atılmasında, Afet İnan'ın da büyük rolü olsa gerektir. Çünkü, bilindiği gibi, Mustafa Kemal, 1925 yılında tanıdığı, Bursa Kız Öğretmen Okulu'nu yeni bitirmiş, genç öğretmen Afet İnan'ı, hemen o yıl, özellikle tarih öğrenimi görsün diye İsviçre'ye göndermiştir ve Afet İnan, 1927 sonunda, Cenevre Üniversitesi Sosyal ve İktisadi Bilimler Fakültesi Tarih Bölümü'nü bitirip doktora yapmış, yurda dönmüştür. Nitekim, birçok tarihçi de, 1930'da, Türk Ocakları'nda Türk tarihini de bilimsel olarak inceleyecek bir kurul oluşturulması fikrini Mustafa Kemal'e Afet İnan'ın verdiği görüşündedir.

Gerçekten de, Afet İnan, 1930 yılındaki Türk Ocakları Kurultayı'nda, bu amaçla söz alarak, *"Türk ulusunun tarihi hakkında bilgi eksiktir. Bize, bu hususta öğretilmiş şeyler hem eksik, hem de yanlış-tır. Yazık ki, bu yanlış yol, bugüne kadar önümüzdeki kuşağı yetiştiren bilgi ocaklarında da izlenmiştir. Türk ulusunu, Türk çocuklarını yeni bir tarih yolunda yürüterek geleceğin parlak ufuklarına erdirmek önemlidir. Türk'ün kökenini, uygarlığını, ululuğunu tanıtan tarihtir. İnsanlığın en yüksek ve ilk uygar kavmi, vatani Altaylar ve Orta Asya olan Türklerdir. Türk, uygarlıktır!... Türk, tarihtir..."* diye bir konuşma yapmış ve *"Türk Tarihini Tetkik Encümeni"*nin kurulmasını sağlamıştır. (Aktaran, Doğan Avcıoğlu. Age. s.21)

Kurul üyeliklerine de, Afet İnan'la birlikte, Tevfik Bıyıkoglu, Dr. Reşit Galip, Yusuf Akçura, Sadri Maksudi Arsal, Reşit Saffet Atabinen, Vasıf Çınar, Halil Ethem Eldem, Zeki Kadirî Ugan, Hamit Zübeyr Koşay, Ragıp Hulusi Özden, Samih Rifat, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Mükrimin Halil Yınanç ve Yusuf Ziya Özer seçilmişlerdir. Görüldüğü gibi, gerek Afet İnan'ın konuşmasından, gerekse seçilen kişilerin kimliklerinden anlaşılacağı üzere, Kurul'da Turancı görüşler ağırlıktadır. Nitekim, tarih profesörü olmadığı halde, Turancı görüşlerin savunucusu Yusuf Ziya Özer Kurul'a alınırken, ör-

neğin Yusuf Ziya'nın görüşlerini şiddetle eleştirmiş tarih profesörü Fuad Köprülü Kurul dışında bırakılmıştır.

Hemen çalışmalara başlayan Kurul, gerçekten de kısa bir süre içinde, "*derleme, çeviri, telif*" yeni bir tarih yazmıştır. Yakın çevresinin anılarında belirtildiğine göre, Mustafa Kemal, Kurul'un çalışmalarıyla çok yakından ilgilenmektedir. Hatta katılmakta, yön vermektedir.

Kurul'un hazırladığı, "*Türk Tarihinin Ana Hatları*" adlı, 605 sayfalık bu yeni tarih tezi, özel olarak 100 adet bastırılmış ve ilgililere dağıtılmıştır. Bu çalışmayla ilgili olarak, Hikmet Bayur; "*Kitabın amacı, her çağda kurulmuş olan uygarlıklarda ve devletlerde Türk etkisini ve Türklerin payını belirtmektir.*" diye yazmıştır. (Doğan Avcıoğlu, Age. s.22) Alman Doğubilimcisi Dr. Kurt Köhler de, "*Gazi, kendi önderliği altında Türklere yeni bir dünya görüşü aşlamak için bir Türk tarihi yazdırdı. Bugün ön planda eski tarih bulunmaktadır. Tarih her olayı Türklerin gurununu okşayacak şekilde yorumlanmaya başlandı. Ancak, bu cihazlar bir Türkomani'ye yol açacak kadar hududu aştı.*" demektedir. (Mete Tunçay, Age. s.302-303)

Galiba, Mustafa Kemal de, bu çalışmayla ilgili eleştirilerden etkilenmiş olsa gerek ki, kitabı yeniden bastırtmamış ve bir anlamda görüş değiştirerek, özetletmiş ve yeniden yazdırtmıştır. Kamuoyunun düşüncesini de öğrenebilmek amacıyla, 87 sayfalık bu yeni çalışmayı, "*Türk Tarihinin Ana Hatları-Giriş Bölümü*" başlığıyla, 1931 yılının Ocak ayında, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını olarak 30 bin adet bastırtmış ve 15 kuruş fiyatla satışa çıkarttırmıştır.

Bu çalışmanın hemen ardından da, gene "Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti"ne liseler için, aynı doğrultuda, yeni tarih ders kitapları hazırlatmıştır. İlginçtir, Mustafa Kemal'le, Kurul üyesi Turancılar arasındaki bazı çelişkilerin ilk işaretleri de, bu ders kitaplarında gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Turancılar, *ulus* kavramını, ırkçı bir yaklaşımla tanımlamaktadırlar. Onlar için aslolan ırksal kökendir, ırk birliğidir. Oysa, Mustafa Kemal, *ulusu*; dil, kültür ve *ülkü* birliği olarak kabul etmektedir. Onun için, aslolan da uygarlıktır. İşte, bu çelişki yüzündendir ki, Mustafa Kemal, bu ders kitaplarına, "*Irklar arasında bugün görülen farkların tarih açısından önemi pek azdır. Kafatası biçimi ırkların sınıflandırılmasında kullanılırsa da, toplum-*

sal hiçbir anlamı yoktur." diye, bizce özellikle yazdırtmıştır.

Ama ne var ki, Turancılar, bu kez de, hiçbir arkeolojik araştırmaya ve kanıta dayanmadan yeryüzündeki bütün uygarlıkların Türkler tarafından yaratıldığını yazmışlardır. Bu tarih kitaplarına göre, yeryüzündeki en eski uygarlık, Türklerin Orta Asya'daki uygarlığıdır. Hayvanları ilk kez Türkler, İ.Ö. sekiz bininci yıllarda evcilleştirmişlerdir. Beşbininci yıllarda da maden işçiliğini geliştirmişlerdir. Yazıyı ilk Türkler bulmuştur. Orta Asya'daki büyük bir kuraklık yüzünden de, Türkler dört bir yana dağılmak zorunda kalmışlar ve bu uygarlıkları oralara götürmüşlerdir. Anadolu uygarlığı da, bu nedenle Türk'tür. Yunan ve Roma uygarlıklarını da Anadolu'daki Türkler kurmuşlardır. Vb. vb...

İlginçtir, Mustafa Kemal, bu yeni tarih tezlerini, bu kez, gene az sayıda bastırıp yakın çevresine dağıtarak, onların görüşlerini almak yerine, bütün orta ve yüksek öğrenimdeki tarih öğretmenlerine gönderterek, onlardan yazılı görüş istetmiştir. 1932 yılı Temmuz'unda da, sanki bu yeni tarih tezlerini öğretmenlere anlatmak için bir kurs düzenlenmiş gibi hepsini Ankara'ya çağırarak, Halkevi'nde bir toplantı yaptırmıştır. Sonradan "*Birinci Türk Tarih Kongresi*" diye adlandırılan bu toplantıda, Türk'ün tarihinin sanıldığı gibi yalnızca Osmanlı tarihinden ibaret olmadığı, Türklerin tarihinin çok eskilere kadar gittiği hususu temel ilke olarak kabul edilmiştir.

Kuşkusuz Mustafa Kemal de bu görüşlerden yanadır. Mete Tunçay'ın da belirttiği gibi, "*Türk Tarih Tezlerinin gerçek mimarı*" kendisidir. Ancak, Türkiye'deki ulusçuluk, Türkçülük eylemlerinin de kesinlikle Misaft-ı Milli sınırları içinde kalmasını istemektedir. Bu nedenle, görüldüğü kadarıyla Turancılardan sürekli tedirgindir. Nitekim, daha 1927 yılında, Türk Ocağı'nın tüzüğü'nün 2. maddesini değiştirerek, Ocağın etkinliklerinin Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırları dışına taşırılmasını kesinlikle yasaklamıştır.

Doğrusu, 1930'lu yıllarda da, bu tedirginliği haklı çıkaracak bir takım gelişmeler olmamış değildir. Hitler ve Mussolini faşizmi yüzünden, İkinci Dünya Savaşı arifesinde, Avrupa'da ortam hızla gerginleştikçe, Turancılar da bu arada, komşu ülkelerdeki ve Orta Asya'daki "*tutsak Türkler*"den söz ederek savaş kışkırtıcılığı yapmaya başlamışlardır. Uygarlığın ancak savaşlar sayesinde geliştiğini savla-

maktadırlar. Böylece bir yandan da, Mustafa Kemal'in 20 Nisan 1931'de, seçim dolayısıyla yayınladığı bildiride *"Yurtta Sulh, Cihanda Sulh için çalışıyoruz!"* demesini dolaylı bir biçimde eleştirmektedirler. Her fırsatta, Türk ulusunun savaşçı bir ulus olduğunu ve atalarına yakışır bir gençliğin de ancak savaş içinde yetişebileceğini öne sürmektedirler.

Oysa Mustafa Kemal, savaş kırtıcısı bu görüşlere şiddetle karşıdır. *"Savaş zorunlu ve yaşamsal olmalıdır. Ulus yaşamı tehlikeye düşmedikçe, savaş bir cinayettir."* demektedir.

Bu olumsuz gelişmeler yüzünden, Birinci Türk Tarih Kongresi'nde kabul edilen Türk Tarih Tezleri'nin kimi noktalarından da tedirginlik duymaya, kuşkuLANmaya başlamış olsa gerektir. Üstelik, aradan geçen bunca süre içindeki bilgi birikimiyle de, Tezlerin, bilimsel bir yöntemden yoksun, dağınık ve düzensiz bir çalışmanın ürünü olduğunun da bilincine varmıştır. Çünkü, Afet İnan ve Hasan Çambel, 1936'larda, Mustafa Kemal'in, kendilerine, bu konudaki görüşlerini açıklayarak, daha bilimsel nitelikli bir yeni tarih kongresi toplamanın gereğinden söz ettiğini belirtmektedirler. Nitekim, 20-25 Eylül 1937 tarihinde, çok sayıda yabancı bilim adamının da katıldığı *"İkinci Türk Tarih Kongresi"* toplanmıştır. Gerçekten de, daha bilimsel nitelikli bu toplantıda, Mustafa Kemal'in bu kez tam anlamıyla mimarı olduğu yeni *"Türk Tarih Tezleri"*nin, ilke bakımından bilimsel nitelikte olduğu, uzun tartışmalardan sonra kabul edilmiştir.

CUMHURİYET'İN "ARKEOLOGLAR" DÖNEMİ...

Mustafa Kemal'in ulusçuluk ve Türkçülük anlayışı, ta baştan beri sürekli tartışıl原因lmıştır. Cumhuriyet'in yapılandırılmasında Turancılarla sıkı ilişkiler kurması ve nice sürtüşmelere karşın, ölünceye dek Hamdullah Suphi'nin dışında bu Turancılardan hemen hemen hiçbirini kesin bir biçimde çevresinden uzaklaştırmaması; Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkıntısı üzerine yeni bir Cumhuriyet kurmak ve yüzlerce yıldır horlanan bir ulusu yeniden kişiliğine, kişilik onuruna kavuşturmak gibi olağanüstü zorluktaki bir işi başarmanın

haklı gerekçeleriyle zaman zaman ırkçılığa varan aşırı konuşmalar yapması da bu tartışmaları habire körüklemiştir.

Turancılara göre, Mustafa Kemal'le aralarında, O'nun Batı uygarlığına olan aşırı hayranlığının dışında bir görüş ayrılığı yoktur. Çünkü O, zaten *Ziya Gökalp'in en heyecanlı okurlarından biridir*, Türkçülüğü ondan öğrenmiştir, onun öğrencisidir. Cumhuriyeti de Ziya Gökalp'in düşüncelerinden esinlenerek kurmuş ve yapılandırmıştır.

Oysa, örneğin Şevket Süreyya Aydemir, tam karşıtını savunmaktadır. Gökalp'in öğrencisi olmak şöyle dursun; *"Gazi Mustafa Kemal'in Gökalp'a karşı; ihtimal ki Gökalp'in İttihatçılık bağlantısı ve Enver Paşa hayranlığı ile Turancılık çabaları dolayısıyla fazla bir meyli görülmemiştir. Özel konuşmaları sırasında Gökalp hakkındaki görüşlerinin de hayranlık ifade etmediği anlaşılmaktadır. Zaten arada mizaç (yaradılış, tabiat) farkı çoktur. Gerçi bu haller Gazi'nin Ziya Gökalp'e karşı koruyucu ilgilerine engel olmamıştır. Ama Gazi'nin Ziya Gökalp'ten fikir ve ilham aldığını ortaya koyabilmek için şimdilik yeterli deliller yoktur."* diye yazmaktadır. (Tek Adam, cilt III, İstanbul 1965, s.178)

Doğrusu bizce de, Ziya Gökalp'in Mustafa Kemal'i etkilemesinden çok, yukarda "Atatürk'ün Türkçülüğü" bölümünde de işaret etmeye çalıştığımız gibi, Mustafa Kemal'in Batıcılığı Ziya Gökalp'i, üstelik biraz da aşırı bir biçimde etkilemiş olsa gerektir.

Tarih tartışmaları sırasında da, Mustafa Kemal ile Turancılar arasındaki bu görüş ayrılıkları iyice belirginleşmiş ve gün yüzüne çıkmıştır. Şevket Süreyya Aydemir de, bu ayrılığı vurgulayarak, *"Gazi'nin tarihçiliğinde ırkçılık değil, kökçülük vardır. İnsanlığın kaynaklarına Orta Asya'da ve hiçbir ırk taassubu ve siyasi kaygı gözetilmeden inildi."* demektedir. (Age. s.436)

Mustafa Kemal ile Turancılar arasındaki en önemli ayrılık da, bu nedenle ve anayurt konusunda çıkmıştır. Turancılar, ırkçı bir yaklaşımla Türklerin anayurdunun hâlâ Orta Asya olduğu görüşündedirler. Onlara göre, bugün de orada soydaşlarımız, "tutsak Türkler" yaşamaktadır. Dolayısıyla, Türk Tarihi'nin onların sorunlarına da ağırlık vermesi zorunludur.

Mustafa Kemal'e göre ise, atalarımız bir zamanlar Orta Asya'da yaşamış ve oradan Anadolu'ya göçmüş olabilirler, ama Türklerin bugünkü anayurdu Anadolu'dur. Misak-ı Milli sınırları içinde kalan topraklardır. Orta Asya, sadece atalarımızın geçmişte yaşadıkları yurttur. Tarihimiz de, ancak bu açıdan Orta Asya ile ilgilenebilir. Artık asıl tarihimiz, bu toprakların tarihidir. Bu topraklardaki bütün uygarlıkların sahibi ve mirasçısı biziz.

Görüldüğü gibi, Mustafa Kemal, ırkla değil, uygarlıkla ilgilidir. Ve 1930'lu yılların ortalarından itibaren de, çalışmalar artık Anadolu tarihi ve uygarlıkları üzerine yoğunlaştırılmıştır.

Mustafa Kemal de, 1 Kasım 1936'da, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yeni dönem açılış konuşmasında, "*Tarih Kurumunun Alacahöyükte yaptığı kazılar sonunda, ortaya çıkardığı 5500 yıllık maddi Türk tarih belgeleri, dünya kültür tarihini yeni baştan inceletecek ve derinleştirecek niteliktedir.*" diyerek, Türk tarihi olarak Anadolu tarihinin benimsendiğini bir kez daha ve çok çarpıcı bir biçimde açıklamıştır. Anadolu topraklarından çıkacak her maddi uygarlık ürünü, artık Türk tarihinin maddi belgeleridir.

Gerçekten de, Cumhuriyet'in 1930'lu yıllarına, "Arkeologlar ve Arkeolojik Kazılar Dönemi" denilse yeridir.

Bilindiği gibi, Anadolu'daki ilk arkeolojik kazılar, 1870'lerde Alman arkeologlar tarafından başlatılmıştır. Daha çok eski eser yağıması niteliğindeki bu kazılar bilimsel yöntemlerden uzaktır. Daha sonra bilimsel yöntemlerle yapılanlar da, ilköğ Yunan ve Roma uygarlıklarını incelemeyi amaçladığından, genellikle Çanakkale Boğazı çevresinde ve Ege kıyılarındadır. 1930'lu yıllardaki kazılar ise, eski Anadolu uygarlıklarının araştırılması amaçlandığından, genellikle Orta Anadolu'dadır.

10 Nisan 1931 tarihinde Türk Ocakları kendi kendini kapatınca, "*Türk Tarihini Tetkik Encümeni*" üyeleri de, 15 Nisan 1931 günü, gerekli bütün yasal işlemleri tamamlayarak İçişleri Bakanlığı'na başvurmuşlar ve *Encümen*'i, bağımsız bir dernek haline dönüştürmüşlerdir. Kısa bir süre sonra da, dernek, "*Türk Tarih Kurumu*" adını almıştır. İşte, bütün bu kazıların yürütücüsü ve sorumlusu da, Türk Tarih Kurumu'dur.

Kurum, yayınları arasında, bu kazı raporları için özel bir dizi bile yapmıştır. Örneğin, Alacahöyük kazılarıyla ilgili Remzi Oğuz

Arık'ın hazırladığı rapor, 1937 yılında bu dizinin ilk kitabı olarak yayımlanmıştır.

Bu kazılar, başlangıçta, kuşkusuz hep yabancı arkeologlarca yürütülmüştür. Kültepe'deki Hrozny, Alishar'daki V.D.Osten, Boğazköy'deki Kurt Bittel, vb. gibi... O yıllarda, bu kazıları gerçekleştirebilecek Türk arkeologlar bulunmasa gerektir. Çünkü, her ne kadar Osman Hamdi Bey XIX. yüzyılın sonlarında arkeoloji ve müzecilik kavramlarını ülkeye getirmiş ise de, hem toplumun arkeoloji biliminden henüz daha haberi bile yoktur, o yıllarda böyle bir meslek söz konusu bile değildir, hem de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ndeki Arkeoloji Bölümü anca 1933-34 yıllarında kurulmuştur, yani ülkede bu bilimi öğretecek bir kurum yoktur.

Ayrıca, ülkedeki tek üniversite olan İstanbul Darülfünunu da, tutucu yapısıyla, genç Cumhuriyete ayak uyduramamaktadır. Bu nedenle aynı yıllarda Mustafa Kemal'in yönergeleriyle bir üniversite reformu da yapılmış, Osmanlı Darülfünunu baştan aşağıya yeniden örgütlenilerek İstanbul Üniversitesi haline dönüştürülmüştür. Daha doğrusu, yeni bir üniversite kurulmuştur.

Mustafa Kemal'in, üniversite reformunu 1933'lerde başlatmasında, kuşkusuz, Hitler'in Nasyonal Sosyalist Partisi'nin Almanya'da o yıl iktidara gelmiş olmasının da, önemli bir rolü bulunsa gerektir.

Hemen belirtelim ki, Alman bilim adamlarının Türk okullarında görev almaları, ilk bu reformla başlamış değildir. Almanlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'na katılmasının hemen ardından, İstanbul'da bir de "Eğitim ve Kültür Enstitüsü" kurmuşlardır. Bu Enstitü aracılığıyla da, 1915'te, 19 Alman profesörün İstanbul Darülfünununda ders vermesini sağlamışlardır. Cumhuriyet döneminde de, 1930'da Ankara Yüksek Ziraat Okulu'nu Alman uzmanlar kurmuşlar, 1933'te Yüksek Ziraat Enstitüsü adını alan bu okulda 20'ye yakın Alman profesör görev almıştır.

Tabii, bütün bu ilişkiler devletlerarası anlaşmalarla kurulmuştur ve bu profesörler Türkiye'ye Alman hükümetleri tarafından gönderilmişlerdir.

Oysa, 1933'teki durum, çok farklıdır. Çünkü, 1933'teki üniversite reformunu gerçekleştirenler, çok sayıdaki Alman ve Avusturyalı sığınık (mülteci) bilim adamlarıdır.

Bilindiği gibi, Nasyonal Sosyalistler, 1933'te Almanya'da hükümeti devraldıktan sonra, ilk işlerden biri olarak, politik yönden beğenmedikleri üniversite öğretim üyelerinin kimini emekliye sevk etmişler, kimini işten uzaklaştırmışlar, kimini uyardırmışlar, kimini de derhal tutuklamışlardır. Bu nedenle, soyunda (veya ailesinde) Musevilik bulunanlarla solcu öğretim üyeleri, kendilerini bir an önce bir yabancı ülkeye atabilmek için uğraşmaya başlamışlardır. Zor durumdaki bu öğretim üyelerine yardım etmek, sığınabilecekleri yeni bir ülke ve bir iş bulabilmek için, Zürih'te özel bir büro bile kurulmuştur. İlginç bir rastlantıyla, daha 1932 yılında, İstanbul Üniversitesi'nin yeniden düzenlenmesi konusunda bir rapor hazırlaması için Cenevre Üniversitesi profesörlerinden İsviçreli Albert Malche'ye başvurulmuş olması da bu zor durumdaki öğretim üyeleriyle ilişkinin kolay kurulmasını sağlamıştır.

Sığınık profesörlerce hazırlanan reform programına göre de, yeni İstanbul Üniversitesi 4 fakülte ve onlara bağlı enstitülerden oluşacaktır. Gerçekten de, 1943'e kadar on yıl içinde, Tıp ve Fen Fakültelerinde 14'er, Edebiyat Fakültesi'nde 12 ve Hukuk Fakültesi'nde de 5 adet olmak üzere tam 45 enstitü kurulmuştur.

Ama, reform programlarında Edebiyat Fakültesi'ne bağlı olarak bir Arkeoloji Enstitüsü'nün kurulması da plana alınmış olduğu halde, o yıllarda Türkiye'ye gelen Alman ve Avusturyalı sığınık bilim adamları arasında hiç arkeoloji profesörü yoktur.

Oysa, anlaşıldığı kadarıyla, reform programı da, büyük ölçüde bu sığınık profesörlerin bilimsel kimlikleri göz önünde tutularak hazırlanmıştır. Çünkü, sığınık profesörlerin çoğunluğunun tıp ve fen fakültelerinden gelmeleri yüzünden olsa gerek ki, reform programına göre bu 2 fakülteye bağlı olarak kurulması planlanan enstitülerin neredeyse tamamı hemen gerçekleştirilmiş ve 1933-34 ders yılında eğitime başlamaları sağlanmıştır. Ama öte yandan, Edebiyat ve Hukuk Fakülteleri'ne bağlı olarak kurulması planlanan enstitülerin tamamı hemen açılammıştır. Çünkü, bazılarının kuruluşu için, o dalın uzmanı bir sığınık profesörün Türkiye'ye gelmesi beklenilmiştir galiba. Örneğin, 1933'te İngiltere'ye sığınan pedagoji profesörü *Wilhelm Peters*, ta 1936 yılında Türkiye'ye gelmiş ve Edebiyat Fakültesi'ne bağlı Pedagoji ve Psikoloji Enstitüsü de 1937 yılında kurulmuştur Prof. Peters tarafından.

Fakat ilginçtir, Arkeoloji Enstitüsü'nün kuruluşu için, bu dalın uzmanı bir sığınık profesörün Türkiye'ye gelmesi beklenilmemiştir. Çünkü, arkeolojiyle ilgili sığınık ilk profesör olan *Clemens Bosch*, ancak 1935 yılında Türkiye'ye geldiği halde, Arkeoloji Enstitüsü de, Tıp ve Fen Fakültelerine bağlı birçok enstitü gibi, daha 1933-34 ders yılında eğitime başlamıştır.

Arkeoloji Enstitüsü'nün de, bir sığınık profesör beklenilmeden, ötekilerle birlikte 1933'te hemen eğitime başlamasını özellikle Mustafa Kemal istemiş olsa gerektir. Çünkü, öne sürdüğü tarih tezlerini kanıtlayabilmek için Orta Anadolu'da da arkeolojik kazıları zaten başlatmıştır. Salt bu iş için Türkiye'ye çağrılmış Alman arkeolog ve tarihçi *Prof. Kurt Bittel*, 1931'den beri Boğazköy'de (Hattuşaş'da) kazı yapmaktadır. 1933 başlarında, bir başka Alman arkeolog *Prof. Helmuth Theodor Bossert* de Türkiye'ye çağırılmıştır. *Prof. Bittel* ile birlikte Boğazköy kazısını yürütmektedir. İşte, bu iki profesör derhal İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi kadrosuna atanarak, Enstitünün kurulması sağlanmıştır. *Prof. Bittel*, savaşın sonlarına doğru Türkiye'den ayrılmışsa da, 1951'de yeniden dönmüş ve 1958'e kadar Enstitü'nün yönetimini üstlenmiştir. Arkeolog ve Hititolog *Prof. Helmuth Th. Bossert* de, daha sonra Eski Diller ve Yakındoğu Arkeolojisi Bölümü'nü kurmuş ve 1961'de İstanbul'da ölünceye dek bu bölümün başkanlığı görevini sürdürmüştür. 1947 yılında Türk uyruğuna da geçen *Prof. Bossert*, Hitit hiyerogliflerini dünyada ilk çözen kişidir.

Yukarda da değinildiği gibi, Türkiye'ye gelen, arkeolojiyle ilgili ilk sığınık bilim adamı *Prof. Clemens Bosch*'tur. Eşi Yahudi olduğu için üniversiteden çıkarılan Bosch, 1935 yılında Türkiye'ye gelmiş ve İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde uzman olarak çalışmaya başlamıştır. 1938'den sonra da Edebiyat Fakültesi'nde Klasik Filoloji profesörü olarak Tarih Bölümünde Helenizm, Arkeoloji Bölümünde de eski Yunan ve Roma üzerine dersler veren Bosch, 1939 yılında Müslümanlığı kabul ederek Türk vatandaşlığına da geçmiş, Emin adını almıştır. 1955'te İstanbul'da ölünceye dek, Üniversitedeki görevini sürdürmüştür.

1935 yılında, ilginçtir, hem *Prof. Clemens Bosch*'un ardından Türkiye'ye gelmek isteyen Doğubilimcisi ve tarihçi sayısında birden artış olmuş, hem de Mustafa Kemal'in buyruğuyla, Ankara'da da

bu konularla ilgili bir okul, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (D.T.C.F.), bu yeni sığınık profesörlerce kurulmuştur. Bu fakülte-
de, gene bizce hiç kuşku yok ki, Mustafa Kemal'in buyruğuyla, *Hiti-
toloji, Sümeroloji, Asuroloji*, vb. gibi eski Anadolu uygarlıklarıyla il-
gili yeni yeni bölümler de oluşturulmuştur.

Gene, eşi Yahudi olduğu için ülkesinden ayrılmak zorunda kal-
mış *Prof. Georg Rohde*, 1935 yılında Türkiye'ye gelerek, DTCF'de
Klasik Filoloji kürsüsünü kurmuştur.

1935 yılında ırksal nedenlerle Almanya'daki görevine son veri-
len *Asurolog Prof. Benno Landsberger*, aynı yıl aralık ayında Anka-
ra'ya gelmiş, DTCF'de görev alarak, Asuroloji ve Sümeroloji Ensti-
tülerini kurmuştur.

Daha önceleri, 1933-34 yılları yaz aylarında, Boğazköy kazıları-
na da katılan *Prof. Hans Güstav Güterbock*, 1935 yılında ülkesinden
ayrılmak zorunda kalınca Türkiye'ye gelmiş, DTCF'de görev alarak
Hititoloji Enstitüsü'nü kurmuş ve yönetmiştir.

Politik nedenlerle 1933'te Frankfurt Üniversitesi'ndeki görevine
son verilen *Prof. Walter Ruben*, 1935'te Türkiye'ye gelerek,
DTCF'de İndoloji (Hint Filolojisi) bölümünü kurmuştur.

Gene politik nedenlerle ülkesinden ayrılan *Dr. Karl Menges* de,
1935'ten, 1939'da New York Columbia Üniversitesi'ne çağrılınca
kadar DTCF'de Slavca dersleri vermiş ve doğubilimci olarak çalış-
mıştır.

Fakültenin Arkeoloji Bölümü'nü ise, tıpkı İstanbul Üniversitesi
Arkeoloji Enstitüsü'nde olduğu gibi, sığınık bir profesör bulunama-
dığı için, sığınık (mülteci) olmayan bir profesör, *Hans-Henning von
der Osten* kurmuştur. Daha önceleri Türkiye'de birçok kazı yapmış
Prof. Osten'i, Mustafa Kemal de çalışmalarından dolayı yakından
tanımaktadır.

İşte, kuruluşları hızla tamamlanan bu fakülte ve enstitülerle, bu
enstitülerin kurucuları değerli Alman profesörlerin özverili çalışma-
larıyla, gerçekten de kısa bir süre içinde, nice değerli Sümerolog,
Hititolog, Asurolog ve arkeologlar yetiştirilmiştir.

Çoğu yurtdışında doktora da yapmış, Arif Müfid Mansel, Rem-
zi Oğuz Arık, Hamit Zübeyr Koşay, Şevket Aziz Kansu, Tahsin Öz-
güç, Nimet Özgüç, Afif Erzen, Jale İnan, Ekrem Akurgal, Halet

Çambel, Muhibbe Darga, ve daha niceleri gibi, hepsi de o dönemde yetişmiş bu değerli arkeologlarımız yüzünden, Cumhuriyetin 30'lu yıllarına *Arkeologlar* veya *Arkeoloji Dönemi* demek, galiba hiç de abartma olmasa gerektir.

VE ANADOLU'DA KURULAN YENİ İSTANBUL; ANKARA

Mustafa Kemal, yüzyıllardır horlanmış Anadolu'daki Türklerin kırık onurlarının onarılması için bir yandan tarih araştırmalarına ve arkeolojik kazılara hız verirken, bir yandan da Osmanlıcaya karşı Türkçe'yi yüceltmeye yönelik dil çalışmalarını başlatmıştır.

Okuma yazmayı kolaylaştırmak için, daha 1928 yılının başlarında bir "*Dil Encümeni*" kurdurtmuş ve aynı yıl içinde, Osmanlı'nın Arap abecesi yerine, Türkçe'nin yapısına daha uygun olan Latin abecesinin alınmasını sağlamıştır.

1930 yılında da, "*Türk Milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır.*" buyruğunu vermiştir.

Türklerin anadili, artık, Anadolu Türk halkının konuştuğu dildir. Osmanlı aydınlarının konuştukları Türkçe'nin sadeleştirilmesi için, halk dilindeki ve edebiyatındaki Türkçe sözcüklerin derlenmesi ve benzeri gibi çalışmaların yapılması amacıyla, gene Mustafa Kemal'in buyruğuyla, 1932 yılında, *Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti* ile birlikte bir de "*Türk Dili Tetkik Cemiyeti*" kurulmuştur. Aynı yıl Eylül ayında da, Türk dilinin dünkü, bugünkü ve yarınki durumlarını görüşmek, yeni öneriler üretmek amacıyla Dolmabahçe Sarayı'nda, yabancı bilim adamlarının da katıldığı Birinci Türk Dil Kurultayı Mustafa Kemal'in başkanlığında toplanmıştır.

Gerçekten de, Türkçe konuşup yazıyor olmak, yukarlarda da değinildiği gibi, ta Cumhuriyet dönemine dek, ıskallığın, kabahğin ve bilgisizliğin (cahilliğin) işareti sayılmıştır. Türkçe de, Türklük kadar aşağılanmış, horlanmıştır. Hüseyin Cahit Yalçın bile, üstelik bu yılın başında, Türkçe yazıyor olmasını kendisi için küçültücü bir nitelik diye değerlendirmekte ve "*cahil olduğu için*" Türkçe yazdığını söylemekten çekinmemektedir. 1901 yılında Edebiyat-ı Cedide Kütüphanesi yayını olarak çıkan romanı "*Hayal İçinde*"yi, İsmail Hakkı Sevük'ün, 1925'te yayımlanan bir incelemesinde, dilinin yalın

ve Türkçe oluşundan dolayı övmesiyle ilgili olarak; *"İsmail Habib, benden söz açarken dilin bu yalınlığını benim için bir üstünlük olarak belirtiyor. Oysa, bilse! Raufun (Mehmet Rauf'un), benim bu yalınlığımız, doğrusunu isterseniz, bilgisizliğimizden ileri geliyordu. Cenab'ın (Cenab Şahabettin'in) Arapçasını, Fikret'in (Tevfik Fikret'in) kelime hazinesini bize veriniz, bak neler yazardık. En bilgisizi Rauf ile bendim. Bundan ötürü Türkçe yazıyorduk."* demektedir. (Edebiyat Anıları, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 1975, s.126-127)

Yahya Kemal de, bir konuşmasında, *"Asıl Türkçe'yi 900 yıldan beri yaza yaza değil, konuşa konuşa yaratmışız."* demiştir.

Mustafa Kemal'in amacı da, haksız yere bu duruma düşürülmüş Türkçe'nin, aslında çok eski ve köklü bir dil olduğunu ulusuna anlatmaktır. Bu konudaki çalışmalar da, tarih çalışmalarıyla hemen hemen aynı zamanda ve tarih tezlerinin doğrultusunda zaten başlamıştır. Birinci Kurultay'da okunan bildiriler de, Türk dilinin bir Hint-Avrupa dili olduğunu savlamakta, Türkçe'yi Âri ve Sâmi dilleriyle, Sümer diliyle filan karşılaştırmaktadır. İkinci Kurultay'da da aynı doğrultuda süren bu çalışmaların ana özelliği ise, daha çok Türkçe'yle Hint-Avrupa dillerindeki benzer sözcüklerden hareket edilerek bazı yargılara varmak ve bu diller arasında bir akrabalık bulunduğunu tanıtlamaya çalışmaktır.

Ama, Avusturyalı filolog Dr. Herman F. Kvergic, 1935 yılında Mustafa Kemal'e gönderdiği 40 sayfalık Fransızca bir kitapçıkla yeni bir teori, *"Güneş-Dil Teorisi"*ni ortaya atınca, bütün çalışmalar birden yön değiştirmiştir. Çünkü, bu yeni teoriye göre, Türkçe'nin öteki dillerle akraba olup olmadığı şöyle dursun, Türk dilinin, *"taş ve maden devrinde, kültür sözcüklerini göç yolu ile yeryüzündeki bütün dillere yayan eski ve büyük kültür dili"* olduğu savunılmaktadır.

24-31 Ağustos 1936 günleri arasında toplanan, 13 yabancı dil bilgininin de katıldığı, III. Türk Dil Kurultayı'ndaki tartışmaların konusu da Güneş-Dil teorisi olmuştur. *"Kurultay'dan sonra da, Güneş-Dil teorisinin çizdiği yolda dilin kaynağı ve Türk dilinin tarihten önceki durumu üzerinde çalışmalar sürdürülmüştür."* (Agâh Sırrı Levend, Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri, Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara 1972, s.441)

İlginçtir, Mustafa Kemal, bir yandan bu kimlik ve moral çalışmalarını özenle sürdürürken, öte yandan da, gene aynı tarihlerde,

bu tarih tezlerine uygun bir biçimde, Türklerin bu yeni anayurduna yeni bir başkent yapımına da girişmiştir. Amaç, bakımsız, büyükçe bir köy olan Ankara'nın yerine, çağdaş, modern, yeşil bir kent yaratmaktır. Bu amaçla, 1928 yılında Ankara'nın kent planının hazırlanması için uluslararası bir yarışma açılmıştır. Yarışmayı, ünlü Alman kentplanlamacısı *Prof. Dr. Hermann Jansen* kazanmış ve 1938 yılına kadar da planın uygulanmasını gözetmiştir.

Bu olayı *Falih Rıfki Atay* şöyle anlatmaktadır: "*Milletlerarası bir müsabaka açılması fikri nihayet muvaffak olabildi. Gelen planları hakem heyeti ile bizzat Mustafa Kemal de tetkik etti. Müsabakayı Profesör Yansen kazanmıştı.*" "*Profesör Yansen Atatürk'le ilk buluştuğu zaman (...) tercüman aracılığıyla bir sual sordu:*

– *Bir şehir planını tatbik edebilecek kadar kuvvetli bir idareniz var mıdır?*

Atatürk kızdı.

– *Belki sizin hakkınız var, dedi dik kafalı Prusyalı. Biz Almanya'da bile türlü güçlüklerle uğraşıyoruz da, onun için sormuştum.*

Sonra da planın ilkelerini açıklamaya başladı.

– *Yepyeni bir şehir kuracaksınız. Size şehircilik sanatının son sözlerini getiriyorum. Dünyaya bir örnek vereceksiniz. Biliyorsunuz, Avrupa şehirleri motörden önce yapılmıştır. Paris'teki Champs Elysées caddesindeki ağaçlar benzin zehirine dayanamadığı için sökülmüş ve yerlerine daha tahammüllüleri dikilmiştir. (...) Otomobiller için yollunuz olacağı gibi, yayalar için de yeşil yollarınız olacaktır.*" (Çankaya, Dünya Yayınları No: 5, İstanbul 1953, s.380-383)

Gerçekten de, Jansen'in planıyla kısa sürede çağdaş, yeşil, yeni bir kent kurulmuştur Orta Anadolu'da. Falih Rıfki Atay, gene aynı kitapta, İngiliz büyükelçilerinden *Sir George Clarek*'in, kendisine, "*Ankara'da, bilir misiniz neye şaştım? Birçok binalar yapmışsınız, yollar açmışsınız. Para ile, çimentoyla, taşla ve demirle hepsi olur. Fakat, Çankaya'daki eski evimin yerinden bakınca o yeşillığe hayran oldum. Nasıl yaptınız bu mucizeyi?*" dediğini yazmaktadır. (Age. s.538-539)

Kuşkusuz, o dönemde Türkiye'ye gelen mimar veya kentplancı sı ne yalnız Jansen'dir, ne de sadece Ankara'nın imarına çalışılmıştır.

İstanbul'un planlanması konusunda da 1932 yılında *Lambert, Agache* ve *Elgözt* adlı uzmanlar Türkiye'ye çağrılmışlardır. Daha sonra, 1935 yılında da Fransız mimar ve kentplancısı *Prof. Henri Prost* Türkiye'ye gelmiş ve 1936 yılında İstanbul'un suriçi nazım planını yapmıştır.

Gene, otuzlu yılların başlarında, Alman mimar *Hans Poelzig* de Güzel Sanatlar Akademisi Mimarlık Bölümü'ne öğretim üyesi olarak gelmiştir. 1936'da ölünceye dek bu görevini sürdürmüştür.

1933'lerden sonra ise, Almanya ve Avusturya'da, Yahudi asıllı oluşları veya siyasal görüşlerinden dolayı görevlerine son verilen mimar ve kentplancıları da artık Türkiye'ye sığınmaya başlamıştır.

Örneğin, ünlü kentbilimci *Prof. Ernst Reuter*, Magdeburg Belediye Başkanı iken, 1933 yılında Nazilerce tutuklanıp gönderildiği toplama kampından, 1935 yılında Hollanda üzerinden İngiltere'ye kaçmayı başarmış ve aynı yıl Türkiye'ye gelerek, Ankara'da, Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde görev almış, bu fakültede Şehircilik Enstitüsü'nü kurmuştur. 1946 yılında ülkesine dönen *Prof. Reuter*, Berlin Belediye Başkanlığı'na seçilmiş ve bu görevini 1953'te ölünceye dek sürdürmüştür.

Çağdaş mimarlığın kurucularından, aynı zamanda *Ludwig Mies van der Rohe*, *Erich Mendelsohn*, *Paul Mebel*, *Martin Wagner* vb. birlikte Prusya Sanat Akademisi'nin üyesi de olan ünlü mimar *Prof. Bruno Taut*, 1932'de Naziler tarafından Berlin-Charlottenburg Üniversitesi'nden atılıp, profesörlüğünün elinden alınması üzerine, bir de tutuklanacağını öğrenince ülkesinden kaçmış, bir süre Moskova'da, bir süre de Japonya'da çalıştıktan sonra, 1936'da Türkiye'ye gelmiştir. O yıl ölen Alman *Prof. Hans Poelzig*'in yerine Güzel Sanatlar Akademisi Mimarlık Bölümü'ne atanan *Prof. Taut*, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nin de kurucularındandır. Ankara DTC Fakültesi'ni de *Taut* yapmıştır.

Prof. Taut, Türkiye'ye gelirken, asistanı *Mimar Franz Hillinger*'i de beraberinde sığınık olarak getirmiştir. Güzel Sanatlar Akademisi Mimarlık Bölümü'nde öğretim görevlisi olarak çalışan *Hillinger*, mimar olarak da Ankara'da birçok binanın projelerini çizmiştir.

Ünlü Avusturyalı mimar *Prof. Clemens Holzmeister*, 1938 yılında Nazilerce Viyana Güzel Sanatlar Akademisi'ndeki görevine son ve-

rilince hemen o yıl; Hamburg Senatosu'nun kentçilik uzmanı ve İnşaat Senatörü iken 1933 yılında Naziler tarafından görevden alınan ünlü kentbilimci *Ord. Prof. Gustav Oelsner* de 1940 yılında sığınık (mülteci) olarak Türkiye'ye gelip yerleşmişlerdir. *Prof. Oelsner*, İstanbul Teknik Üniversitesi'nde görev almış ve Mimarlık Fakültesi'nde Şehircilik Bölümü'nü kurmuştur.

1938'de, İTÜ Mimarlık Fakültesi'nde de öğretim üyesi olarak çalışmaya başlayan *Prof. Holzmeister*, sığınık olmadan önce de Ankara'ya birçok kez gelip gitmiştir. Türkiye'ye ilk olarak 1927 yılında çağrılan Holzmeister, 1928-1950 yılları arasında, özellikle de Ankara'da, çok sayıda binanın projesini çizmiş ve gerçekleştirmiştir. Bugün hâlâ Ankara'nın yapısal kimliğini belirleyecek nitelikteki yapılar olan, örneğin Milli Savunma Bakanlığı, Genel Kurmay Başkanlığı, Orduevi, Harp Okulu, Cumhurbaşkanlığı Köşkü, İçişleri Bakanlığı, Yargıtay ve Türkiye Büyük Millet Meclisi gibi daha nice önemli yapının mimarı *Prof. Holzmeister*'dir. Ankara'daki Avusturya Büyükelçiliği binasını da, henüz daha ülkesinden kaçmak zorunda bırakılmamışken, 1935-36 yıllarında yapmıştır.

Daha sonraki yıllarda da, Martin Wagner, Prof. Forhölzer, Prof. E. Egli, mimar Jost, Baurut Robert Oerley, Prof. Elsaesser ve son olarak da Prof. Paul Bonatz gibi daha birçok mimar Türkiye'ye gelmiş ve gerek öğretim üyesi olarak, gerekse mimar olarak çalışmışlar, binalar yapmışlardır.

Gerçekten de, bu çabalarla kısa sürede yepyeni bir başkent yaratılmıştır. Ne var ki, yaratılan bu yeni başkentten mimarisi, gerek klasik Osmanlı mimarisinden, gerekse XX. yüzyılın başlarında Mimar Vedat Bey, Mimar Kemalettin Bey, Mimar Arif Hikmet Bey gibi bir avuç genç Türk mimarınca kurulan Neo-Klasik Türk mimarisinden çok farklıdır. Nitekim, Prof. Metin Sözen ve Mete Tapan, "*50 Yılın Türk Mimarisi*" adlı yapıtlarında "*Yabancı mimarların Türkiye'ye gelmelerinin (getirilmelerinin olsa gerek) başlıca nedeni, Ankara'ya batılı bir başkent görüntüsü kazandırmaktı.*" diye yazmaktadırlar. (Türkiye İş Bankası Yayını, İstanbul 1973, s.168) "*1927'den sonra mimarimizde davranış yönünden önemli bir değişikliğin gerçekleştiği açıktır. Bu davranışın 1927'den önceki mimari tutumlardan en önemli ayrılığı, biçimlendirmede 'uluslararası bir öznenliğin' yer almasıdır.*" "*1927-1933 yıllarında uygulanmasına geçilen Cumhurbaşkanlı-*

ğı Köşkü, Orduevi, Bakanlıklar gibi temsili nitelikteki yapıların plastik görünümleri, mimar Kemalettin ve Vedat Beylerin biçim kabullerinden uzaktır." demektedirler.

Görüldüğü gibi, Türklerin Anadolu'da, gerek oransal, gerek sayısal açıdan İstanbul'dan daha kalabalık olmalarına karşın, Türkçülük düşüncesi, önce Orta Asya'dan Anadolu'ya değil de, İstanbul'a gelmiştir. Orada da, ilkin Osmanlı Türk aydınları arasında etkin olmuş, Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasından sonra da Mustafa Kemal'in izniyle, gene aynı aydınlarca Anadolu'ya taşınmaya çalışılmıştır. Hatta, bu düşüncenin Anadolu'ya taşınması ve Ankara'da hızla örgütlenmesi de, Osmanlı İmparatorluğu'na seçenек bir yeni devletin ve toplumun ancak Türk ulusculuğuna dayanılarak kurulabileceğine inanması yüzünden Mustafa Kemal'ce de uzun süre desteklenmiştir. Yukarda da özetlenmeye çalışıldığı gibi, Anadolu Türk halkının kırılan onurunun onarılması ve onlarda yeniden bir ulus bilincinin uyandırılabilmesi için, ta 1938'lere, Atatürk'ün ölümüne dek, içerden veya dışardan gelen bütün öneriler değerlendirilmiş, çeşitli sürtüşmelere, tartışmalara ve çelişmelere karşın, bu uğurda hiçbir özveriden kaçınılmamış, devletin bütün olanakları gene de seferber edilmiştir.

Ama, bütün bu çabalara karşın, bilinçlendirme çalışmaları, acaba gerçekten, Anadolu Türk halkına ulaşmış mıdır?

Doğrusu, bu soruya olumlu yanıt verebilmek, bizce olanaksızdır.

Hani, özellikle 40'lı yıllarda, Atatürk'ün tarih tezleri ve Güneş-Dil teorisiyle sinsin alay ederek, sınava kaldırdığı öğrencisine, "*Anlat bakalım Macar kardeşlerimizi*" veya "*Bulgar kardeşlerimizi*" diyen tarih öğretmenleri ile, söze olur olmaz "*Finli kardeşlerimiz*" veya "*Pomak kardeşlerimiz... Avar kardeşlerimiz...*" diye başlayan solcu aydınlarımızın sayısını fazla da önemsemesek bile... Diyelim, alelacele değiştirilen öğretim izlenceleriyle, sık sık değiştirilip yeniden yazdırılan tarih ders kitaplarıyla, çocuklara ilkokuldan itibaren sabah akşam içirilen "*Türkiim... Doğruyum...*" gibisinden andlarla, zorla ezberletilen manzumelerle, zorla oynatılan musamerelele, çok çok birkaç yüzbin dolaylarında olması gereken orta öğrenimi bitirmiş insana belki bu bilinç verilmiştir... Ama, "*Orda bir*

köy var uzakta, gitsek de gitmesek de, o köy bizim köyümüzdür" diye manzumeler döktürdüğümüz Anadolu'nun kuş uçmaz kervan geçmez ıssız köşelerinde yüzyıllardır sığınmış kalmış yığınlarla, bilinçlendirme, ulusal bilinç filan şöyle dursun, şuncacık bir iletişim kurulabilmiş midir acaba?

Ama hemen şunu da belirtmeliyiz ki, bir iletişim ilişkisinin bile kurulamamasının nedenlerinin, Cumhuriyetçilerin eksiklikleri veya yanlışlıklarından olduğunu varsaysak dahi, Anadolu'daki Türk kökenli yığınların, kırılan ulusal onurlarının onarılması ve ulusal bilinçlerinin yeniden uyandırılması için İstanbul'dan aydınların gelmesini beklediklerini söylemek de, galiba olanaksızdır.

Özetlersek; Türk ulusçuluğu düşüncesini Anadolu'ya getirenlerle, yeniden ulusal bilince kavuşturmayı düşündükleri yığınların birbirlerini tanıdıkları bile, doğrusu bizce kuşkuludur. Çünkü, İstanbul'un işgali üzerine Ankara'ya apar topar göç etmiş bu aydınlarımızın, Anadolu Türklerini, ya evlerinin önünde zerbavat satarken, odun kırarken, ya da cepheye "Mehmetçik" takma adıyla savaşırken emir-komuta zinciri içinde görmekten öte tanıdığını söyleyebilmek bile, gerçekten çok zor olsa gerektir. Bu aydınlardan bir kısmı da, zaten Orta Asya'dan İstanbul'a henüz daha yeni gelmişlerdir.

Bütün yaşamı kışlalarda ve cephelerde geçmiş Mustafa Kemal'in de, sadece düşmanla dövüşürken, genlerindeki savaşçılık yetileriyle tanıdığı bu insanlar için, konuyu alabildiğine ülküleştirerek, *"Bir Türk dünyaya bedeldir", "Ne mutlu Türk'tim diyene", "Muhataç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur"* gibisinden fazla abartılı şeyler söylemesi, bizce, onlara moral kazandırmaya çalışmanın hoşgörüsünden çok, bu yüzden olsa gerektir.

Çünkü, unutulmamalıdır ki, İstanbul dışında, taşrada yaşayan bütün halk, Osmanlı padişahının *reaya*'sıdır. (Reaya sözcüğü, her ne kadar, İmparatorluğun zaman zaman salt Hristiyan uyruğu için kullanılmış ise de, sözlük anlamı, bir hükümdarın bütün tebaası demektir. Osmanlı İmparatorluğu'nda da, bütün tarihi boyunca, İstanbullular ve taşradaki görevlileri için bu sözcük kesinlikle kullanılmıştır.) Köylerde dinsel ve budunsal bir ayırım gözetilmeksizin birarada yaşayan, genellikle Has, Tımar, Zeamet gibi dirlik sahiplerinin buyruğunda tarım işçiliği yapan bu reayalar için de, İstanbul'dan gelen herkes Osmanlı'dır ve devletin temsilcisidir. Bu nedenle,

İstanbul'dan gelen bu aydınlara karşı kuşkulu ve çekingen davranmaları da, bizce çok doğaldır. Ayrıca, bu insanların, soylarından dolayı, Türklüklerinden dolayı horlandıklarının, dışlandıklarının, buralara sürüldüklerinin bilincinde olduklarını savlayabilmek de, doğrusu ne denli gerçekçidir, saptamak zordur.

Öte yandan, Türkçü olsun, Turancı olsun, Cumhuriyetçi olsun, Anadolucu olsun, İstanbul'dan gelmiş bu aydınların tamamı da gerçekten Osmanlıdır. Orada okumuşlar, eğitim görmüşlerdir. Osmanlı kültürüyle yetişmişlerdir. Dolayısıyla dünya görüşleri de temelde Osmanlıdır. Yani, onlar için de, tıpkı öteki Osmanlılar gibi, ancak iki dünya vardır; Birisi İstanbul'dur, ötekisi taşradır. *Yakup Kadri*'nin ünlü romanı *Yaban*, bu gerçeği bizce bütün çıplaklığıyla gözler önüne sermektedir.

İstanbul ile taşra (Anadolu), gerçekten birbirlerinin karşısı iki ayrı dünyadır. İlginçtir, Osmanlılar tarihlerinin hiçbir döneminde bu ikiliğin giderilmesi için de bir çaba harcamamışlardır. Anadolu'ya gönderilen görevli şehzadeler, kadılar, valiler, paşalar, kaymakamlar, sürgün edilen sadrazamlar, vezirler, kethüdalar da, beraberlerinde sadece kendileri için taşımışlardır kendi İstanbullarını taşraya... Yani, Anadolu'nun (taşranın) kimi noktalarına küçücük hisarcıklar içinde küçücük İstanbulcuklar kurmuştur Osmanlı, o kadar... Bu görevli veya sürgün Osmanlılar da, taşradaki bu sığınaklarında, zart zurt ederek, birkaç eşraf ve mütegalibenin dışında gene kendi kendileriyle olmuşlardır.

Bu iki dünyanın insanların Müslümanlık anlayışları bile farklıdır. İstanbullu Osmanlı, sanki Ortodoks Hristiyanların dolaylı etkisiyle, daha ortodoks Müslümandır. Yani daha bağnaz dindardır. Anadolulunun din anlayışı ise daha hoşgörülüdür, dinsel törenlerinde Şamanist öğeler hâlâ ağır basmaktadır. İstanbullular genellikle Sünni ve Hanefi'dir. Anadolu'da ise, Bektaşilik ve Alevilik oldukça yaygındır. Sünni eğitim yapan *medreseleri* devlet kurar, *tekkeleri* (*dergâhları*) ise, Bektaşî ve Alevilerin kendileri... İstanbul'la taşrası arasında, bu yüzden din savaşları da hiç eksik olmamıştır. Sünni Osmanlı, sık sık askeri seferler düzenleyerek Anadolu'ya, nice Alevi soykırımına girişmiştir tarihi boyunca...

Kısacası, aydınlarımızın Anadolu'ya ve Anadolu'daki Türklere bakışlarında Cumhuriyet'ten sonra da öyle önemli bir değişiklik ol-

mamıştır. Bizce, topu topu, sadece gözlem yeri değişmiştir. Yani, söz konusu bu değişiklik de salt coğrafyayla ilgili kalmıştır. Oysa, bu yeni devletin ve toplumun simgesi olarak, güya yeni bir merkez, yeni bir gözlem yeri de inşa edilmiştir. Hatta, salt bu yeni oluşumun Osmanlıdan farklılığını vurgulamak için olsa gerek, yeni gözlem yerinin fiziksel açıdan da İstanbul'a kesinlikle benzememesi için özel çaba harcanmıştır. Öyle ki, ilk uygulamalarını İstanbul'da yaptılar diye, bir grup genç mimarımızın tam o yıllarda başlattıkları Neo-Klasik Türk mimarisi akımına da yüz verilmemiş, Ankara, tepeden tırnağa Avrupa'dan çağrılan mimarlara yaptırılmıştır. Gerçekten de, o yılların Ankara'sı, mimari açıdan İstanbul'dan tamamen farklı, Batılı bir küçük kent görüntüsündedir. Ama ne var ki, bütün bu çabalara karşın, değişiklik, gerçekten de sadece coğrafyayla ilgili bir değişikliktir.

Çünkü, insanların bakış açılarında en küçük bir değişiklik söz konusu değildir. Ne bireysel, ne de toplumsal mentalite değişmiştir. Geçerli mantık aynıdır. Değer yargıları aynıdır. Ölçütler aynıdır. Dolayısıyla, Ankara'da, İstanbul'a seçenек yeni bir merkez oluşturulamamış, bizce, İstanbul Anadolu'ya taşınmıştır. Orta Anadolu'da, küçük bir İstanbul kurulmuştur. Yaratılmak istenilen atmosfer aynı atmosferdir. İnsan ilişkileri, toplumsal yaşam, kentsel değer yargıları, belki ölçüleri farklıdır ama temelde aynıdır. Ankara'da yaratılan Yenışehir, bir anlamda İstanbul'un Pera'sıdır tıpkı. Ya da, yaratılmak istenilen Yenışehir, odur. Nitekim, Yahya Kemal'e göre de, *"Ankara'nın en güzel yanı, İstanbul'a dönülmesidir."* Sözü'nün kısası, her şeyiyle Orta Anadolu'ya taşınmaya çalışılmış bir İstanbul'dur Ankara.

Zaten, Ankara'nın kurucuları, Cumhuriyet'in kuruluşunda da büyük ölçüde Osmanlı İmparatorluğu'nu örnek almışlardır. Çünkü, Türkiye Cumhuriyeti de, Osmanlı İmparatorluğu kadar merkezîyetçi bir devlet olarak kurulmuştur.

Ve Cumhuriyet'in kurucuları da, tıpkı Osmanlılar gibi *"göçebe"* sözcüğüne dehşetli düşmandırlar. Osmanlılardan tek farkları, *Türk* sözcüğünü benimsemeleri ise de, bu kez *Türk* sözcüğü ile *göçebe* sözcüğünün yanyana gelmesine zinhar izin vermemektedirler.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

"GÖÇEBELİKTEN YERLEŞİKLİĞE GEÇİŞ..."

GALİBA SON GÖÇ...

Toplumsal olguların (gerçeklerin), birtakım yasaklarla, polisiye önlemlerle değiştirilebildiği veya ortadan kaldırıldığı tarihte görül-müş müdür hiç? Asla...

Örneğin, Osmanlılar, atalarının göçebe Türkler olduğu gerçeğini unutturabilmek için, "*göçebe*" sözcüğünün kullanılmasını bile yüz-yıllar boyu (sanki) yasaklamışlardır. Göçebe boyları zorla yerleşikliğe geçirmeğe çalışmışlar, boyun eğmeyenleri de, sınır boylarına, Anadolu'nun ıssız köşelerine sürmüşler, zorla yerleştirmişler, sonra da sopayı hiç eksik etmemişlerdir sırtlarından. XIX. yüzyılın sonlarına doğru, 1866'da bile, Çukurova'daki göçer aşiretleri ovaya yerleştirmek için, Derviş Paşa'nın komutasında, *Fırka-i Islahiye* adıyla, 2 suvari alayı, 5 dağ topu birliği ve 15 taburdan oluşan tam donanımlı bir özel ordu kurulup gönderilmiştir Kozanoğlu Beyinin üstüne.

Doğrusu, Cumhuriyet döneminde de bu tutumun değiştiğini söyleyebilmek oldukça zordur. Yani, Cumhuriyet'in kurucuları da, bizce, daha ilk günden itibaren, bu konuda hemen hemen aynı politikaları uygulamışlardır. Tıpkı Osmanlılar gibi, örneğin hem; sanki böyle bir gerçek yokmuş gibi davranmayı yeğlemişlerdir. Nicedir zorla sindirdikleri göçebe Türk soylu reayaların da, zaten göçebe olmadıklarını türlü yollarla tanıtlamaya çalışmışlar ve buna kendilerini de inandırmak için uğraşmışlardır. Hem de; gene aynı yöntemlerle, dağda bayırda kalmış hâlâ konar göçer aşiretleri bir an önce yerleşikliğe geçirmek için zora başvurmaktan bile çekinmemişlerdir.

Kısacası, Cumhuriyet'in kurucularının da, bu sözcüğü belki hiç ağızlarına almamışlardır, açık açık söylemekten bile çekinmişlerdir, ama hiç kuşku yok ki, en çok rahatsız oldukları sorun da bu olsa gerektir. Örneğin, sanayi yatırımlarını, o yıllarda haritada bile yerini zor gösterebilecekleri, Alpullu, Nazilli, Turhal, Karabük, Ereğli, Kırıkkale vb. gibi köy ve kasabalara, gerekli altyapıya sahip olup olmadığına da bakılmaksızın yapmaya karar vermelerinin temelinde de, bu göçebelikle ilgili politikaların önemli bir rolünün bulunduğu, doğrusu bizce kuşkusuzdur. Çünkü, başka türlü, bu yatırımların yapılabilirliklerinden, kârlılıklarından, hatta bir ussallarının varlığından söz edebilmek bile olanaksız olur. Amaç, olsa olsa, sindirilmiş bu insanların genlerindeki göçebelik kalıtlılarının depreşmemesi için, ürünlerini değerlendirmek gerekçesiyle dahi köyden çıkıp kent gitmelerine fırsat vermemektir, mutlaka.

Üstelik, Osmanlıların bir yerlere zorla yerleştirdiği (iskân ettiği) ve sindirdiği bu yığınlara karşı, göçebeliklerinin yeniden ayaklanmaması için böylesine incelikli politikalar uygulanırken Cumhuriyet döneminde, öte yandan da, hâlâ konar göçerliklerini sürdüren aşiretler için özel önlemler alınmış, yasalar çıkarılmıştır. Oysa, Osmanlıların, XVII. yüzyıldan sonra daha planlı bir biçimde sürdürdüğü bu zorunlu göçler ve yerleştirmeler için, herhangi bir dönemde çıkarılmış ne bir yasası vardır, ne de bir tüzük veya yönetmeliği... Hep, fermanlarla yürütülmüştür bu uygulamalar. Ama, Cumhuriyet döneminde, daha onuncu yılda, bir yandan dil ve tarih çalışmalarının ve arkeolojik kazıların başlatıldığı günlerde, 1934'te, öte yandan da 2510 sayılı "*İskân Yasası*" çıkarılmıştır.

Yasa, zaten gerekçesinde belirtildiği ve maddelerinden de açıkça anlaşılacağı gibi, "*Anadolu'nun kimi yörelerinde hâlâ var olan ortaçağ kalıntısı göçebe aşiretleri*" zorla da olsa artık yerleşikliğe geçirmek amacıyla çıkarılmıştır. Örneğin, Yasa'nın 10. maddesinde açık açık, "*Kanun, aşiretlere hükmi şahsiyet (tüzelkişilik) tanımaz. Aşiret reisliği, beyliği, ağalığı kaldırılmıştır.*" denilmektedir. Ve kuşkusuz, Anadolu'da hâlâ var olan bu konar göçer aşiretlerin tamamı Türk değildir, Kürt aşiretleri de vardır. Bu Kürt aşiretlerinin zorla bir yerlere yerleştirilmesi de, elbette yasanın ana amaçlarından birisidir. Ancak, Anadolu'da hâlâ konar göçer Türk aşiretlerinin de yaşadığını ve Türk egemenlerinin (burjuvazisinin), atalarının da göçebe

olduğunu akıllara düşüreceği korkusuyla, göçebe sözcüğünün kullanılmasına bile izin vermediğini görmezden gelip, bu yasanın sadece Kürt aşiretlerinin özümlemesi (asimilasyonu) amacıyla çıkarıldığını savlamak ise, bizce, doğrusu biraz fazla abartma olsa gerektir.

Görüldüğü gibi, Osmanlı İmparatorluğunun yüzyıllar boyu sürdürdüğü, göçebe Türk boylarıyla ilgili, zora ve polisiye önlemlere dayalı bu politika, gerçekte hiçbir olumlu sonuç vermemiştir. Çok çok, sorunun üstünü küllemiş, bir süre ertelemiştir. Hatta, bu toplumsal gerçeğin yasaklarla değiştirilmesi veya yok edilmesi şöyle dursun, sorun giderek daha da karmaşık bir hal almıştır. Belki, aşiretlerin konar göçerlikleri engellenmiştir ama, göçebelikleri, göçebe ilişkileri ve gelenekleri kesinlikle yok edilememiştir.

Türkçülük ve ulusçuluk düşüncelerini alabildiğine ülküselleştirerek Anadolu'ya bilinç taşımaya kalkışan aydınlarımızın da, Türklük duygularını kolayca ayaklandırabileceklerini sandıkları bu insanları henüz daha şöyle böyle tanımışken, onların hâlâ göçebelik karakterlerini yitirmediklerini ve geleneklerini sürdürdüklerini görünce dehşetli şaşırdıkları da, doğrusu gerçek olsa gerektir. Çünkü, köylünün tarlasındaki ürününe el koyarak, jandarmaların desteğindeki mütezimler aracılığıyla yüzde onunu devlet adına alan Osmanlı'dan kalma *aşar* usulünü, henüz daha 1925 yılında yeni kaldırmışlarken, topu topu 4 yıl sonra, 1929'da bu kez köylülere, ilginçtir, halkın deymiyle *yol vergisi* vb. gibi daha ağır yükümlülükler getirmişlerdir.

1929 yılında çıkarılan bu "*Yol Mükellefiyeti*" yasası, güya fakir ve savaşlarda yıkılmış olan ülkeyi yeniden imar etmeyi amaçlamaktadır. Onarım ve bayındırlık hizmetleri için de bütün yurttaşlara eşit yükümlülükler getirilmektedir. 18-60 yaş arasındaki bütün erkekler, yol yapımında ya bedenlen çalışacaklardır, ya da belirli bir bedel ödeyecektir. İşte bu nedenle halk "*yol vergisi*" demiştir bu yasanın adına. Ancak, gene aynı yasa, askerleri, subayları, memurları ve ayrıcalıklı şirketlerde çalışanları bu yükümlülükten bağışık tutmuştur. Zaten o dönemde ülkede sanayi tesisi ve sanayi işçisi yok denecek kadar az olduğu için, böylece nerdeyse kentlilerin tamamı bu yükümlülükten bağışık tutulmuş olmaktadır. Öte yandan, istenilen bedel de, ağaların ve tüccarların kolayca ödeyebilecekleri bir miktardır. Ticaretin de nerdeyse tamamı, Yahudilerin, Ermenilerin ve Rumların elindedir.

Yani, görünen o ki, bu yasa, sanki salt köyler ve köylüler için çıkarılmıştır. Çünkü, bu yasadan kısa bir süre sonra, hemen 1930 yılında, kentlerin yollarının, alanlarının, parklarının, bahçelerinin, rıhtımlarının, iskelelerinin, köprülerinin, kısacası imarının nasıl ve kimler tarafından yapılıp korunacağını, yönetileceğini belirleyen 1580 sayılı *Belediyeler Yasası* da çıkarılmıştır. Dolayısıyla, bu "*Yol Vergisi*" yasasının görünmeyen (açıklanmayan) asıl amacı, hem köydeki karakol vb. gibi devlet binalarını köylülerin kendine zorla ücretsiz yaptırmak, hem de köylüler üzerinde yeni bir terör estirerek onları biraz daha yıldırma olsa gerektir. Ayrıca, köyler de böylece biraz daha çekici olacak ve belki köylülüğü de özendirecektir.

Ama, kırsal kesimlerdeki bu insanların zorla bastırılmış göçebe-lik kalıtlarının giderilmesi ve yok edilmesi konusunda, Cumhuriyet dönemindeki bu yoğun çabaların da önemli bir yarar sağladığı, doğrusu kuşkuludur. Çünkü, Doğan Avcıoğlu'nun yazdığına göre, XX. yüzyılın ikinci yarısında, daha yeni yaptırılmış, "*Yapısalcı-işlevci yönetimle yürütülen bir araştırmaya göre, günümüzdeki Anadolu Türkmeni, hâlâ, XI. yüzyıl Türkmenlerinin kültür özelliklerinin yüzde 39'unu korumaktadır.*" (Türklerin Tarihi, cilt I, s.86) Yani, Orta Asya'dan 9 yüzyıl önce sürüklenip getirilmiş göçebe karakterimizin beşte ikisi bugün de hâlâ yaşamaktadır. Gerçekten bu oran, çok yüksektir. İnandırıcı gibi değildir.

Ne ki, bu rakamın kesinlikle abartılmamış bir gerçek olduğu da, bizce, 1950'lerden sonra yaşanan toplumsal olaylarla bir anlamda doğrulanmıştır.

Cumhuriyet'in kurucusu Cumhuriyet Halk Partisi'nin 27 yıllık tek parti iktidarının yıkılıp yerine Demokrat Parti'nin geçtiği 14 Mayıs 1950 seçimlerinden sonra yaşanan o büyük içgöç de, gerçekten kolay kolay inanılır gibi değildir. Sanki, bütün toplum birden ayaklanmış ve köyden kente, kentten büyük kentlere doğru korkunç bir göç başlamıştır. Örneğin, 1950'lerde henüz daha milyonu bile bulmayan İstanbul'un nüfusu, 1960'larda birden birbuçuk milyonu, 1970'lerde de ikibuçuk milyonu aşmıştır. Bugün, 1990'larda ise, on milyon dolaylarındadır. Gene, 1950'lerde toplam nüfusun anca yüzde 25'i kentlerde, geri kalan yüzde 75'i kırsal kesimlerde yaşarken, bu oran bugün tersine dönmüştür. Nüfusun yarıdan çoğu, bugün kentlerde yaşamaktadır.

İlginçtir, bu büyük göç, bir süre sonra Anadolu'yla da sınırlı kalmamıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın yaralarını sarmaya çalışan Almanların, savaşta yitirdikleri işgücü açığını kapatmak için 1965'lerde Türkiye'den de konuk işçi istemeleri ve onları bando mızıkalarla karşılamaları, sanki bu büyük göçe yeni bir yön gösterici olmuştur. Ve birden yurtdışına bir akın başlamıştır. Önceleri konuk işgücü gönderilmesi görünümündeki bu olay, giderek kısa bir süre sonra tam bir göç halini almıştır.

Gerçekten de, 15-20 yıl gibi, toplumların yaşamında sözü bile edilemeyecek denli kısa bir süre içinde, önce Avusturya'dan Fransa'ya, Almanya'dan İskandinavya'nın kuzey ucuna kadar bütün Avrupa'ya, sonra da Kuzey Afrika'ya, Arabistan'a, Avustralya'ya, Amerika'ya, Kanada'ya, yani dünyanın dört bir köşesine onbinlerce insan, kâh yasal yollardan, kâh kaçak, çoluk çocuk sessizce göçüvermişlerdir.

Ama ne yazık ki, tıpkı XI ve XII. yüzyıllardaki gibi, XX. yüzyıldaki bu büyük göçün de toplam kaç 'kişi olduğunu söyleyebilecek bir yetkili bulabilmek, hemen hemen olanaksızdır. Örneğin, Almanya'da bile, bugün kimine göre 1,5 milyon Türk vardır, kimine göre de Türklerin sayısı 2 milyonu çok aşkındır. Fakat, kesin olarak bilinmemesine karşın, gene de, şu 15-20 yıl içinde yurtdışına göçen insan sayısı, mutlaka 5-6 milyon dolaylarında olsa gerektir.

Kuşkusuz, bu büyük işgöç ile, önce işgücü göçü olarak başlayan 5-6 milyonluk bu dış göçün temelinde de birtakım ekonomik nedenler mutlaka vardır. Ama, böylesine kısa bir sürede ve böylesine gürültüsüz patırtısız, sessizce, Anadolu'dan binlerce kilometre ötele-re, hatta okyanus aşırı anakaralara dek uzanan böylesine büyük bir göçün gerçekleştirilebilmiş olması da, acaba salt ekonomik nedenlerle açıklanabilir mi? Galiba olanaksız. Çünkü, göç olayı, salt belirli sayıdaki insanın, belirli uzaklığa, belirli bir sürede taşınması olayı değildir kuşkusuz. Belirli matematik formülleriyle kolayca çözülebilecek bir sorun değildir.

Dünyadaki bütün taşıma şirketleri ve tır filolarının biraraya gelince, bilgisayarlarla belki ancak gerçekleştirebilecekleri böylesi büyük bir olayın başarılması, bizce hiç kuşku yoktur ki, bu toplumun genlerinde hâlâ diri duran göçebelik kalıtları sayesinde olmuştur. Yüzyıllar boyu silah zoruyla baskı altında tutulmuş bu genler,

1950'deki seçimlerle gelen görece özgürlük ve demokrasi ortamında, özgürlüğü, "göç özgürlüğü" diye yorumlayarak birden depresmiştir. Nice sonra, ilk kez özgürcesine, kendi istenciyle bir göç kararı verebilmektedir. Kuşkusuz, bu süre içinde çeşitli değişimlere uğramış ekonomik konumları ve sorunları da, bu depreşen göç dürtülerini alabildiğine kamçılamıştır.

Öte yandan, göçebe bir toplum olduğumuz ve hâlâ göçebelik karakterimizi yitirmediğimiz de, bu olaylarla bir kez daha tanıtlanmıştır.

Ancak, hemen şunu da belirtmeliyiz ki, son zamanlarda ortaya çıkan bazı olgu ve görüngüler, bizde, bu göçün de, toplumumuzun artık son göçü olduğu kanısını uyandıрмаğa başlamıştır. Gördüğümüz kadarıyla, toplumumuz, ilk kez, hiçbir baskı olmadan kendi istenciyle yerleşikliğe geçmeye karar vermiş gibidir. Kendiliğinden, yavaş yavaş yerleşmekte, yerleşikliğe geçmektedir.

Galiba bu son göçtür.

GÖÇEBELİK ZOR ZANAAT... MEZARI BİLE YOK GÖÇEBENİN...

Görüldüğü gibi, bir toplumun karakterini, yüzyıllar boyunca da baskı altında tutulsa, silah zoruyla değiştirebilmek olanaksızdır. Çünkü, bir toplumu, bir üretim biçimi ve ilişkisinden, bir başka üretim biçimi ve ilişkisine silah zoruyla geçirebilmek olanaksızdır.

Ancak, gene bir toplumun, salt sürekli baskı altında tutulduğu için, böyle 5-6 yüzyıl boyunca hiçbir değişime uğramadan aynı karakteri koruyabileceğini söyleyebilmek de, kuşkusuz, olanaksız olsa gerektir.

Anadolu'ya yerleştirilip sindirilmiş bu insanların da, bunca baskı ve zorlamalara karşın, doğrusu, üretim biçimi ve ilişkilerinde büyük bir değişim olmamıştır. Anadolu'da egemen üretim biçimi hâlâ hayvancılıktır. Ancak, bu insanların karakterlerinde, birbirleriyle ilişkilerinde, kimlik ve kişiliklerinde hiçbir değişimin olmadığını söyleyebilmek de olanaksızdır. Orta Asya'dan sürükleyip getirdikleri göçebe kültür ve uygarlıkları, elbette gelip yerleştikleri bu yerlerdeki kültür ve uygarlıklarla karşılıklı etkileşim içine girmişler ve birta-

kım değişimlere uğramışlardır. Ama ilginçtir, hâlâ ulusal karakterimizin ana belirleyicileri olarak niteleyebileceğimiz birçok ilişki ve davranışımızın da, göçebeliliğimizin, bunca etkileşimlere karşın, yüz yıllardır hemen hemen hiç değişmeden bugünlere ulaşmış temel öğeleri olduğu kuşkusuzdur.

Örneğin, gezmekten, hele hele yurtdışı gezilere çıkmaktan (seyahat etmekten) hoşlanan bir toplum olduğumuzu söyleyebilmek gerçekten çok zor olsa gerektir ve bu, bizce hiç kuşku yok ki, göçebeliliğimizle ilgili ana kalıtlardan birisidir.

Öyle ki... Bir başka toplumda daha benzeri var mıdır acaba?... Gezi, bizde bir cezalandırma biçimi olarak dahi kullanılmıştır. Örneğin, Bektaşî ve Mevlevî tekkelerinde, suç işleyen veya tekkedeki davranışlarından henüz daha olgunlaşmadığı ve pişmediğı anlaşılan *canlara*, *seyyah izni* (seyyah cezası) verilmektedir. Bu cezaya çarptırılan mürit hemen geziye çıkmak zorundadır ve gezi süresince de hiçbir tekkeye uğrayamamaktadır. Yunus Emre'nin de, şeyhi tarafından böyle bir cezaya çarptırıldığı rivayet olunmaktadır.

Tek "*seyyah*"ımız *Evliya Çelebi* 'de, kendi anlatımıyla, istemeden, bir yanlışlık sonucu gezgin olmuştur. Yazdığına göre, bir gece düşünde Hazreti Muhammed'i görmüş ve ondan Tanrı katında yardımını kendisinden esirgememesini dilemek için "*Şefaât* ya Resul Allah" diyecekken, heyecandan şaşırıp "*Seyahat* ya Resul Allah" dediğı için, Tanrı da onu gezgin yapmıştır.

Nitekim, toplumumuzla ilgili, galiba bu çaptaki tek bilimsel araştırma olan, PİAR'ın 1985-1989 yılları arasında yaptırdığı 48421 anketin sonuçlarını içeren özgün çalışma, "*Profil/Türkiye 1989/Değerler, Tutumlar, Davranışlar*" başlıklı raporda da belirtildiğı gibi, bugün de pasaport sahibi olanlarımızın sayısı, toplam nüfusumuza göre, gerçekten devede kulak gibidir. 15 yaşın üstündeki nüfusun ancak %8'i pasaport sahibidir ve onların da sadece %6'sı, yani ancak 20'sinde biri yurtdışına çıkmıştır. Bunların çoğı da, tek başlarına yurtdışına gitmek yerine, mutlaka topluca (birkaç komşu veya arkadaş, özel arabalarıyla, kuru fasulye ve bulgurları da yanlarında, ard arda, konvoy halinde) gezmeyi yeğlemiştir.

Fakat ilginçtir, toplum olarak, geziye çıkmayı pek de sevmememize karşın, sık sık taşınmaktan yüksünenimiz de doğrusu pek olmamıştır. Çünkü gerçekten çok kolay taşınırız. Sık sık ev değiştiri-

riz. Sık sık mahalle değiştiririz. Kent değiştiririz. Çoğumuzun adresini bilememesi, aklında tutamaması da, galiba bu yüzdendir. Bütün resmi işlemlerde bizlerden hâlâ birkaç fotoğrafla, mahalle muhtarından onaylı *nüfus sureti* ve *ikâmetgâh ilmi haberi* istenmesi de, belki gerçekten bu yüzden gereklidir, kim bilir?

Gene hemen belirtelim ki, göçebe karakterimizin körelmeden yüzyıllar boyu sürüp geldiğinin önemli kanıtlarından bir diğeri de, bizce, konutlarımızın kendileridir, konut teknolojimizdir. Örneğın, yukarda da değinildiğı gibi, Osmanlı yönetimi İstanbul'a yerleştirdiğı Türk boylarını gözü gibi koruyup, yerleşikliğe geçirmeğe çalıştığı halde, ilginçtir, ta XIX. yüzyılın ortalarına kadar ne kendisine doğru dürüst bir saray yapmıştır, ne de konut yapımında taş kullanmıştır, kâgir ev yapmıştır. Taş, dini yapılarda, askeri yapılarda, su yolu, köprü, kervansaray vb. gibi bayındırlık yapılarında son derece ustalıklı bir biçimde kullanılarak İstanbul'da çağın mimari başyapıtları yaratıldığı halde, gene aynı İstanbul'daki konutların nerdeyse tamamı ağaçtandır, tahtadır. (Ahşaptır).

Anadolu'da ise, Selçuklu ve Osmanlılardan kalmış birkaç cami, kervansaray ve askeri yapının dışında Türklerin yaptığı taş bina hemen hemen hiç yok gibidir. Var olanların da adı taş bina'ya çıkmıştır. Hâlâ, Taşmektep, Taşkonak, Taşhan, vb. gibi adlarla anılmaktadırlar. Konutlar, genellikle bağdadidir. Çamur sıvalıdır, kerpiçtendir, ağaçtır, huğdur, sedirdir. Görüldüğü gibi, konut yapımında, ömürleri taşa oranla çok daha kısa olan malzemeleri kullanmışlardır genellikle. Acaba niçin? Kuşkusuz, bu malzemelerin işçilikleri de, ötekilere oranla hem daha kolaydır, hem de daha az emek gerektirdiğı için ucuzdur. Ancak, taşı işleyerek bunca büyük mimari anıtlar yaratmış bu insanların, kendileri için yaptıkları evlerde taş kullanmamış olmalarını, taş işçiliğinin zorluğu ve pahalılığıyla açıklamaya kalkışmak, doğrusu, işi biraz fazla hafife almaktır bizce. Çünkü, ev için binaların yapı ömrünün fazla da önemsenmemesinde, hiç kimsenin birkaç kuşak boyunca hep aynı yerde oturabileceğini kesinlikle düşünememiş olmasında aramak, galiba daha gerçekçi bir yaklaşımdır. Yani, bu insanlar, işçiliğinin zorluğu veya pahalılığından filan değil, evi nasıl olsa belirli bir süre sonra terkedip gideceklerine içtenlikle inandıkları için, özellikle taş filan gibi uzun ömürlü malzemelerle yapmayı düşünmemiş olsalar gerektir.

Kısacası, konut yapımında daha düne dek uyguladığımız teknolojiler bile, bizce, göçebeliliğimizi bir türlü unutamadığımızın kanıtlarından birisidir.

Toplum olarak altın ve gümüşe bunca düşkün olmamız, kadınlarımızı ve kızlarımızı gün yirmidört saat altın ve gümüşten takılarla donatmamız da, bizce hiç kuşku yoktur ki, göçebeliliğimizin görüngülerinden birisidir. Yoksa, milyonlarca lira değerindeki bunca altın ve gümüş bileziği, küpeyi, kemeri, halhalı, hırızmayı, beşibiryerdeyi kadınlarımızın gündüzleri dağda bayırda çalışırken de sürekli üzerlerinde taşımalarını başka türlü açıklayabilmemiz, gerçekten olanaksızdır.

Göçebeliliğin bugün de davranışlarımızı ne denli etkilediğinin ve biçimlendirdiğinin önemli kanıtlarından birisi de, galiba *sandık* ve sandık kavramının hâlâ yaşamımız içinde taşıdığı önem ve anlam zenginliği olsa gerektir. Çünkü unutmayalım ki, daha düne kadar evlerimizde yük sandıklarından, erzak sandıklarından, çamaşır sandıklarından, kokulu ardıc ağacından yapılmış üstü süslü, işlemeli, sedef kakmalı, beli çemberli çeyiz sandıklarından başka bir mobilyanın bulunmaması bir yana, sandık sözcüğü bizler için sigorta, banka, vevne anlamlarına da gelmektedir. Örneğin, mal sandıkları vardır. Para, genellikle sandık emini'lerinden alınır. Banka, Emniyet Sandığı'dır. Sigorta, Emekli Sandığı'dır.

Göçebeliliğimizle ilgili bir diğer ilginç kanıt da, bizce gömütlüklerimizdir. Gerçekten de, Anadolu'nun köy ve kasabalarının o hüzünlü, boynu bükük, zavallı gömütlükleri (mezarlıkları), sözcüğün tam anlamıyla, "*Göçebenin mezar olmaz*" özdeyişini sanki özellikle doğrular niteliktedir. Hepsi de, telaşla kazılıvermiş bir çukura alelacele gömülmüş gibidirler. Kimsenin, gömütle, gömütlükle, başucu taşıyla, gömme töreniyle filan uğraşacak zamanı kesinlikle yoktur, bellidir. Gene alelacele çevreden bulunuverip başucuna dikilmiş o düzgünce taşlar da, daha ilk karda fırtınada yatıvermişlerdir bir yana... Burada gömülü olan kimdir, necidir? Öylesine önemsizdir ki...

Oysa, yerleşiklerin gömütlükleri öyle midir ya?... Selçuklu ve Osmanlı gömütlükleri bile bu Anadolu gömütlüklerinden çok farklıdır. Kimi ölümler için lahitler yapılmıştır, kimi ölümler için türbeler... Kimi ölümler için de anıtlar dikilmiştir. Gömütlerin başuçlarındaki taşların biçimleri bile birbirine benzemez. Mermerden oyulmuş bu

taşlardan hemen anlaşılır orada yatanın kimliği. Kadın mıdır, erkek midir, çocuk mudur, kimdir, necidir? Hangi tarikattandır? Seyfiye sınıfından olanın taşına bir başka tür başlık işlenir, ilmiye sınıfından olanın taşına bir başka tür... Her biri yontu değerindeki bu mermer taşların tepelerine oyulmuş sarıkların, külahların, başlıkların, takkelerin, hepsinin bir ayrı anlamı, bir ayrı söylemi vardır yani. Çoğunun alnına da, mevtanın kimliğiyle, rütbesiyle, derecesiyle ilgili yazıtlar oyulmuştur nakış nakış işlenerek. Anadolu'nun o yoksul kasaba ve kentlerinde bile, bu Osmanlı gömütlükleri servili avlularıyla, camileriyle, çeşmeleriyle, taşlarıyla, türbeleriyle, yatırılarıyla hemen farkedilirler. Yemyeşildirler, bakımlıdır.

GÖÇEBENİN KİMLİĞİ DE Mİ OLMAZMIŞ NE?

Gerçekten, göçebenin yalnız mezarı değil, bir ulusal kimliği de mi yokmuş ne?

Çünkü, şu son yarım yüzyıldır yaşadığımız bu büyük toplumsal depremin bir budunsal yanının da bulunduğundan, bir ulusal kimliğin varlığından söz edebilmek, galiba gerçekten olanaksız olsa gerektir.

Kuşkusuz, Anadolu'nun ıssız köşelerine zorla yerleştirilmiş Oğuz soyundan bu göçebe boyların, şehzadeler arasındaki taht kavgaları biraz uzayıp da, yönetimlerin zayıfladığı *fetret dönemlerinde* hemen bu yetke boşluklarından yararlanıp ayaklandıkları, Osmanlı tarihindeki nice örnekten zaten çok iyi bilinmektedir.

1950 yılındaki bu büyük toplumsal depremin de, hiç beklenilmedik bir anda, 27 yıllık CHP tek parti diktasının, bir seçim oyunuyla ansızın paldır küldür yıkılıvermesinin yarattığı yetke boşluğuna bakılarak, tıpkı *fetret dönemi* beylik ayaklanmaları gibi bir ayaklanma olduğunu öne sürmek elbette olanaklıdır.

27 Mayıs 1950'de seçimi kazanan, politik veya ekonomik herhangi bir bilimsel ilke üzerine kurulduğu bile kuşkulu, daha çok taşralı aydın, tüccar ve toprak ağalarına dayanan, CHP kırgınlarının öfke partisi DP (Demokrat Parti) iktidarının da, bu yetke boşluğunu kapatmaya çalışmak şöyle dursun, oy uğruna bu ayaklanmayı kışkırtmış olması da büyük bir olasılıktır.

Ama ne var ki, 1950'lerde birden patlayıp, yıllarca süren yaşadığımız bu büyük toplumsal depremi de, yetke boşluklarını fırsat bilip, talan özgürlüğünü elde etmek için bağımsızlık peşinde koşan aşiret beyliklerinin ayaklanmalarıyla, doğrusu bu ya, herhangi bir benzerliklerinin bile söz konusu olmaması gerektir.

Yani, bu toplumsal olgu, bizce, ilk kez çok partili seçimle gerçekleşen, ülkedeki beklenilmedik bir iktidar değişikliğinin yarattığı yetke boşluğundan doğmuş basit bir ayaklanma, geçici eğreti bir olay olarak düşünülmemelidir kesinlikle. Çünkü bu olayın, tıpkı XI. yüzyıldan itibaren Orta Asya'dan Anadolu'ya yüzyıllarca dalga dalga akan o büyük göçler gibi bir büyük toplumsal olay olduğundan, bir büyük göç olayı olduğundan kuşku duyabilmek kesinlikle olanaksızdır.

Kuşkusuz, aralarında birçok ekonomik ve sosyal ilkesel benzerlikler bulunmasına karşın, bu yeni göç, elbette XI. yüzyıldaki göçler gibi gerçekleşmemiştir. Çünkü, ne yeni toprakların fethi söz konusudur bu yeni göçte, ne de varılacak yerlerdeki yerleşiklerle savaşmak söz konusudur. Dolayısıyla, 1950'lerden itibaren kırsal kesimlerden kentlere doğru yıllar boyu dalga dalga gelen bu insanların, ellerinde yay ve okları, yağız atlarının üzerinde dörtnala gelen, saldırmaya hazır öncü savaşçı birlikleri yoktur önlerinde. Artlarında binlerce küçükbaş veya büyükbaş hayvan sürüsü, çoluk çocuk kapalı arabalara tıkmış, aşiretler halinde de göçmemişlerdir. Geçtikleri yerleri de, eskisi gibi talan edip, yakıp yıkmamışlardır.

Fakat çok ilginçtir, kentlerin kuşatılması ve ele geçirilmesi yöntemleri bakımından, bu iki göç arasında, şaka bir yana, gerçekten çok büyük benzerlikler de vardır. Örneğin, bu yeni göçte de, tıpkı eski göçlerdeki gibi, alınacak kente hemen doğrudan saldırılmamış, kentler önce sessizce ağır ağır, sabırla kuşatılmıştır. Yalnız aralarındaki tek fark şu ki, kentlerin çevrelerine, artık savaş söz konusu olmadığı için, eski çadırılı ordugâhların yerine, bu kez gecekondular kurulmuştur. Kentler gecekondularla kuşatılmıştır önce. Ve yıllar süren bu kuşatmalar, giderek de daha yoğunlaşarak, kentleri soluksuz bırakmış ve hepsinin kolayca ele geçirilmesini sağlamıştır. Bu yöntemle İstanbul bile öylesine kolay düşmüş, el değiştirmiştir ki...

Demokrat Parti iktidarı da, kentlerin gecekondularla kuşatılmasına engel olmak şöyle dursun, tam karşıtı, hazine arsalarının bu gö-

çebelerce yağmalanmasına göz yumarak ve sık sık gecekondu af yasaları, tapu dağıtma yasaları çıkarıp, çarıklı politikacı kurnazlığıyla oy karşılığında bu yağmaları yasallaştırarak onlara destek bile olmuştur. Ancak, bu göçle ilgili, yüzyıllardır baskı altında tutulmuş bu insanların artık patlama aşamasına gelmiş toplumsal dinamikleriyle ilgili bir hükümet politikalarının varlığı da, kuşkusuz söz konusu bile değildir. Hatta bu toplumsal birikimin bilincine vardıkları dahi söylenilemez. Yani, DP hükümetlerinin, bu toplumsal dinamiği planlı biçimde belirli kanallara aktarması filan şöyle dursun, göç DP hükümetlerini tıpkı bir sonbahar yaprağı gibi önüne katıp, sürükleyip götürmüştür.

Ama öte yandan da, ilginçtir, böylesine büyük bir toplumsal olayın ansızın patlamasına neden olacak denli, örneğin XI. ve XIII. yüzyıllardakiler gibi, önemli, somut bir etken de yoktur ortalıkta. Diyelim, ne gene büyük bir kuraklık vb. gibi bir doğa olayı olmuştur, ne soylar arasında birinin diğerini göçe zorlayacağı boyutta bir kavga vardır, ne de ülke, önünden palas pandıras kaçmayı zorunlu kılacak bir yeni Moğol saldırısıyla karşı karşıyadır.

Gerçekten, görünürlerde böyle bir dış etken (bir görüngü) bulunmadığına göre, acaba hangi soyut, iç toplumsal etmenler bu olayın böyle birden patlamasına neden olmuşlardır?

Kuşkusuz, burada ilk akla gelen, budunsal onurlarının yüzyıllar boyu nasıl horlandığı, aşağılandığı, kırıldığı, hatta adının söylenmesine bile izin verilmediği iyi bilindiği için, budunsal etmen (Türklük bilinci) olmaktadır.

Acaba, gerçekten Mustafa Kemal'in öncülüğünde 1920'lerden itibaren İstanbul'dan Anadolu'ya taşınan Türklük bilinci ve Türkçülük ideolojisi, yığınlar üzerindeki gerekli birikimleri anca sağlayabilmiş ve 1950'lerde, Menderes'in uyguladığı sağlıklı Türkçü politikalar sayesinde mi, bir uluslaşma hareketi olarak birden patlamıştır?

Nitekim, 1955'lerde, kimi solcu aydınlarımız bile, DP çevreleriyle birlikte, bu göç ve kentlerin göçebelerce işgali olayını, '*Kentlerimizin Türkleşmesi*' diye nitelendirip, yorumlamışlardır. Hatta, Hükümet bu amaçla, "*Kıbrıs Türktür, Türk Kalacaktır!*" kampanyalarıyla birlikte, özellikle de İstanbul'da, "*Vatandaş Türkçe Konuş!*" kampanyaları düzenlemiştir. Tramvayların, otobüslerin camları, mağazaların vitrinleri bu kampanyaların afişleriyle donatılmıştır. Kışkırtıl-

miş Anadolu kökenli üniversite öğrencileri, çarşıda pazarda anadilini konuşan Rumların, Ermenilerin, Yahudilerin üzerinde gerçekten terör estirmişlerdir. Doğrudur.

Gene, Adnan Menderes'in de, tıpkı 1980'lerde Turgut Özal'ın yaptığı gibi, daha 1946'larda 4 ayrı görüşü DP içinde biraraya getirmeye çalıştığı bilinmektedir. O yıllarda, *Türkçülük* dışındaki, sağcılık, solculuk ve dincilik gibi siyasal sıfatların kullanılması yasak veya sakıncalı olduğu için, belki bu 4 ayrı grup bugünkü gibi açık açık adlandırılmamıştır. Ama, ne kadar Atatürk düşmanı ve Atatürk kırığını varsa ülkede, DP'de toplanmıştır. Dincisi, ırkçısı, taşra tüccarı ve toprak ağası, küçük kent ve kasaba aydını bir aradadır.

Fakat, gene aynı Adnan Menderes, daha iktidarının ilk gününden itibaren bu dört görüşten birine, dincilere, özel bir önem verdiğini de açık açık belli etmiştir. Örneğin, daha göreve başlar başlamaz, hemen tekke ve zaviyeleri kapatan 1925 tarihli yasada değişiklikler yapıp, 19 türbenin halka açılmasını sağlamıştır; eğitim yasasını değiştirerek, dini eğitim yapacak okulların kurulmasına yeniden olanak vermiş ve daha ilk yılda tam 7 ilde birden İmam-Hatip Lisesi açmıştır; Kuran kurslarının cami avlularında pıtrak gibi çoğaltmasına, tarikatların yeniden faaliyete geçmesine, yeni yeni tarikatların kurulmasına (Said-i Nursi, Nureculuk tarikatını 1952 yılında kurmuştur), örgütlenerek ülke içinde yayılmalarına göz yummuş, dolaylı olarak izin vermiştir.

Daha da ilginç, nerdeyse DP iktidarının ilk işi olarak, üstelik de, TRT'deki *"Demirkırat"* dizisinden öğrendiğimiz kadarıyla, Celal Bayar'a rağmen, türlü arsızlıklar yaparak ezanın artık Türkçe değil, yeniden Arapça okunmasını sağlamıştır. Şevket Süreyya Aydemir de, bu olayla ilgili olarak, *"Ezan Türkçe değil, Arapça okunacaktır sözleri ile halkın karşısına çıktığı zaman, tâ Meriç'ten Ağrı'ya kadar köyde, kentte; o güne kadar sinmiş olan mollalar bu kararı tekbir ve tehlil sesleriyle karşılamışlardır. Hatta Meclis'te CHP bile bu dalgaya uymak zorunda kalmıştı."* diye yazmaktadır. (İkinci Adam, c.III, s.91, Remzi Kitabevi, İstanbul 1968).

Oysa, öte yandan gene bu 4 görüşten biri olan Türkçülerin, kendisinin de zaten konuşmalarında sık sık *"Faşistvâri kuruluş"* diye niteliği *Halkevleri* 'ni yeniden ilk haline dönüştürme, *Türk Ocakları* haline getirme önerilerini bile geri çevirmiş ve daha 1951 yılında

derhal bir yasa çıkartarak, nedense onları toptan kapatmayı yeğlemiştir.

Başından beri Demokrat Parti'ye güç vermiş, desteklemiş, katılmış, hatta bazıları 1950'de milletvekili de seçilmiş bu ünlü Türkçülerden bir kısmının, daha iktidarlarının ilk yıllarında, 1952'de, DP'den istifa ederek, Remzi Oğuz Arık'ın başkanlığında, kuruluş bildirgesinde de açık açık belirtildiği gibi *Türklerin birliğini sağlayacak* , "*Türkiye Köylü Partisi*" adıyla yeni bir parti kurmaya kalkışmaları da, acaba Menderes'in daha yolun başında Türkçülüğü dışlayan bu tutumu yüzünden mi olmuştur, kim bilir?

Görüldüğü gibi, galiba artık şurası kesin bir gerçek ki, Adnan Menderes, daha iktidarının ilk yıllarından itibaren, her nedense Türk ulusçuluğu düşüncesine ve Türkçülere fazla yüz vermez olmuştur. Oysa kendisi de, Anadolu'ya yerleştirilmiş bu Türk boylarından birinin soyundan olsa gerektir. Taşralı bir toprak ağası çocuğudur. Okur yazar köylüdür. Öyleyse, acaba ne değişmiştir de, daha 1946'larda, DP'nin kuruluşu sırasında toplumsal kurtuluşu Türkçülük düşüncesinde gören ve Türkçülere sıkı sıkı sarılan Menderes, henüz 1952'lere varılmış varılmamışken onlarla ters düşmeye başlamıştır?

Hemen belirtelim ki, bizce bu süre içinde değişen tek şey, Menderes'in kendisi olsa gerektir. Daha doğrusu, Anadolu halkıyla ilgili inanç ve düşünceleri olsa gerektir.

Çünkü, 1946'ya kadar Menderes de, politikaya meraklı, uysal, efendi ve bir rastlantıyla da tek parti iktidarının milletvekilliğine atanmış, orta öğrenimli bir kasaba aydınıdır. (Aydın'ın kent nüfusunun, 1927 sayımında topu topu 12 bin olduğu unutulmamalıdır.) Türk, Türk ulusçuluğu, Türkçülük, Turancılık vb. gibi kavramları da, döneminin bütün aydınları gibi ilk kez ya Ziya Gökalp'den, ya Yusuf Akçura'dan duymuştur. İşin daha da ilginç yanı, halkı hakkında da, o güne dek ağa-ırgat ilişkisi içinde görüp tanıdığı çevresindeki köylülerden öğrendiklerinden başka bir bilgisi de yoktur. Zaten, Anadolu'nun o günkü koşullarında, onları gidip görmek, incelemek de olanıksızdır. Dolayısıyla, halkını da olsa olsa bu Türkçülerin tanımladığı şekilde imgelemektedir.

Ama 1946'dan sonra... Anadolu'yu ilk kez adım adım gezerek, özgürcesine yakından görüp tanımak olanağına da galiba Mende

kavuşmuştur. Gerçekten de, 27 yıllık CHP diktatörlüğüne karşı bir tepki olarak tam bir bomba gibi patlamıştır toplumda, Demokrat Parti olayı. Bütün Anadolu ayaklanmış, yollara dökülmüş, Menderes'i (veya Bay X'i) karşılamaktadır. Alanlardadır. İşte bizce, Menderes'i değiştiren de bu olaylardır. Halkı yakından yavaş yavaş daha iyi tanıdıkça, inanç ve düşüncelerinde önemli değişiklikler olmaya başlamıştır. Örneğin, dinin, üstelik Ziya Gökalp'in deyimiyle *zühdi ibadetleri de olmayan* bu insanlar üzerinde, etnik köken etmeninden, ulus etmeninden daha etkili olduğunu gözleriyle görmüştür. Yani, gerçek olan şu ki, ümmetçiler, bu yığınlar üzerinde ulusçulardan daha fazla söz sahibidirler.

Kim bilir, Menderes de, bu gerçeği kavrayınca, daha iktidarının ilk yıllarında, ulusçularla da bir arada görülürsem, acaba ümmetçilerle olan iyi ilişkilerime gölge düşürür müyüm diyerek, oy kaygısıyla mı onlara hemen sırt çevirmeye başlamıştır?

Galiba, Anadolu'da kimsenin Türklerle, Türklükle, Türkçülükle filan ilgilendiği bile yoktur. Kent ve kasabalara sığınmış bir avuç aydının dışında, sanki bu kavramları duydukları bile kuşkulu olsa gerektir.

Gerçekten, göçebelerin yalnız mezarları değil, bir ulusal kimlikleri de mi olmazmış ne?

ÖYLEYSE, NECİDİR ŞU GÖÇEBELER ALLAH AŞKINA?

Kısacası, 1950'lerde başlayan bu büyük iç göçün, görüldüğü kadarıyla eskilerdekine benzer somut bir nedeni olmadığı gibi, ulus etmeninin de doğrusu bu toplumsal olayın temelinde bir rolü bulunduğu dair ortada küçücük bir işaret bile yoktur. Yani, Türkçü düşüncelerin, Türkçülerin bu olayda bir etkisi, söz konusu dahi olmasa gerektir bizce.

Lâkin öte yandan da, yüzbinlerce insanın, ortada hiçbir görünür neden ve bir zorlama filan yokken, birden yerlerinden kalkıp, yürüyüverdikleri de bir gerçektir. Yani, bu büyük iç göç de, upkî yüzyıllar öncesindekiler gibi, hiçbir zorlama olmadan, tamamen kendi istencimizle gerçekleştirdiğimiz bir toplumsal olaydır. Bu nedenle de, anlamı bizce büyüktür. Çoktur. Çünkü öncelikle, böylesine bü-

yük bir toplumsal olayın bunca sürede hızla gerçekleştirilebilmiş olması, Anadolu'daki bu insanların göçebelik kalıtlarının, tepilerinin, dürtülerinin hâlâ ne denli diri olduğunu da kanıtlamaktadır.

Acaba, göçebelik olgusu, bilinçle ilgili bireysel bir soyut kavram olmadığı için mi kim bilir, dışardan dürtmelerle yok edilememekte, köreltilememektedir? Galiba, hatta tam karşısı, köreltilebilmesi fiilan şöyle dursun, bu dürtmelerin yarattığı yeni yeni tepkimelerle sanki kendisini daha da güçlendirerek sürekli diri tutmuştur? Yaşam biçimleri zamanla insanların genlerine sinip, bireylerde bir biyolojik olgu haline dönüştüğü için mi acaba, kalıtları kromozomlar aracılığıyla kuşaktan kuşağa geçerek, böylesine 5-6 yüzyıllık süreleri bile rahatça aşabilmektedir?

Görüldüğü gibi, bu insanlar göçebeliklerini aradan bunca zaman geçmesine karşın gene de unutmamışlardır. Ama, göçebelik kalıtlarını bunca baskıya ve horlamaya karşın yüzyıllar boyu yitirmeden yaşatan bu insanlar, acaba gerçekten aynı süre içinde, bu baskılar sonucu budunsal bilinç ve belleklerini mi yitirmişlerdir?

Doğrusu, bu soruya olumlu yanıt verebilmek, bizce olanaksızdır. Çünkü, bilindiği gibi, ulusal bilinç ve kimlik kavramları, hem çok yeni kavramlardır, hem de ancak sanayi devrimini gerçekleştirmiş, yerleşik toplumlar için söz konusudur. Bu nedenle, göçebelik gelenek ve dürtülerini hâlâ tam köreltememiş bir toplum için, bir ulusal bilinç ve belleğin varlığından söz edilemeyeceğine göre, yitilmesi de söz konusu olmamak gerektir.

Anadolu'daki insanlardan kimileri, belki bugün de, Orta Asya'dan getirdikleri bazı aşiret geleneklerini hâlâ sürdürmektedirler. Olabilir. Yani, aşiret gelenekleri ve bellekleri, belli oranlarda, belki hâlâ yaşamaktadır. Ama, bu aşiret belleklerini, bir ulusal bellek olarak değerlendirmek, kuşkusuz olanaksızdır.

Nitekim, bu insanların ulusal bilinç ve belleklerinin Osmanlılarca zorla köreltildiği görüşlerine inanan Türkçülük düşünce ve akımlarının da, onca uğraşmalarına karşın, bu insanlar üzerinde bir etki yaratabildiğini, elle tutulur olumlu bir sonuç sağladığını söyleyebilmek de doğrusu oldukça zordur. Hatta olanaksızdır.

Gene, bizce hiç kuşku yok ki, Mustafa Kemal de, o güne dek genellikle emir-komuta zinciri içinde ve askeri disiplin altında gördüğü bu insanları, hele hele Cumhuriyetin kuruluşundan sonra artık

sivil olarak ve köyünde şöyle biraz yakından tanınmaya başlayınca, mutlaka çok şaşırmış olsa gerektir. Kuşkusuz, bu yeni gerçeğin Mustafa Kemal'in düşünce ve inançlarında ne gibi dalgalanmalara ve değişimlere neden olduğunu saptama olanağı bugün elimizde yoktur. Ama hemen şunu de belirtelim ki, özellikle 1930'lu yıllarda, düşünce ve uygulamalarında ortaya çıkan birçok değişimin temelinde de bu yeni gerçeğin yattığından bizce kuşku duymak bile olanaksızdır.

Sanki, Yakup Kadri'nin ünlü romanı *Yaban*'da da, bu kuşkumuza doğrular esintiler, işaretler vardır. Bilindiği gibi, 1932 yılında yayımlandığında büyük gürültüler koparan roman, İstanbullu bir aydının, Kurtuluş Savaşı sırasında Anadolu'yu ve Anadolu insanını ilk kez biraz yakından tanıyınca içine düştüğü büyük şaşkınlığı ve 'Yaban' psikozunu anlatmaktadır. Roman kahramanının adı bile, sanki Mustafa Kemal'i çağrıştırmak için özellikle seçilmiştir. Ahmet Celal de, Mustafa Kemal gibi askerdir. Subaydır. Birinci Dünya Savaşında yaralanmış ve bir kolunu yitirmiştir. Savaş sonrasında İstanbul da işgal edilince, kurtuluşu Anadolu'ya gitmekte bulur. Ve, askerlikte tanıdığı, emireri Mehmet Ali'nin Eskişehir Afyon dolaylarındaki köyüne gitmeye karar verir. Anadolu insanını, ulusal bağımsızlık savaşı içinde tanır. Onların, bağımsızlık, ulus, budun, budunsal köken vb. gibi kavramlarla ne denli ilgisiz olduklarını yakından görür. Doğrusu, Ahmet Celal'in kişiliğinde, bizce, Yakup Kadri'nin çok yakından tanıdığı Mustafa Kemal'den ve O'nun düşüncelerindeki, inançlarındaki dalgalanmalardan esinlenilmiş çizgiler mutlaka bulunsa gerektir.

Gene, Mustafa Kemal'in 1930'larda birden Orta Asya ile ilgili kuramlara sırt çevirip, arkeolojiyle, İç Anadolu'daki arkeolojik kazılarla ve eski Anadolu uygarlıklarıyla bunca yakından ilgilenmeye başlaması da, acaba salt Türancıların bağınaz Orta Asya tutkularına bir tepki midir? Ya da, Mustafa Kemal'in Batı hayranlığının bir tutkusu, Batıdakilere benzer bir müze kurma züppeliği şeklinde açıklanabilir mi bu politik değişim?

Gerçi, bu değişimin temelinde, bütün bu etmenler de bulunabilir. Hatta, olmalıdır. Ama, bu değişimin temelinde, Mustafa Kemal'in, uğruna nice savaşırlara giriştiği düşüncesindeki Türk kimliğini ve profilini birden Orta Asya'da aramak yerine eski Anadolu'da aramaya kalkışmasının, hatta Anadolu'nun bu eski budunlarının da

birkaç bin yıl önce Orta Asya'dan buraya gelmiş Türk boyları olduğu savını öne sürmesinin temelinde, bizce mutlaka, bu insanları yakından tanımanın yarattığı düşünsel şokun da önemli bir etkisi olsa gerektir.

1920'lerde, nerdeyse hâlâ tamamı göçebe olan bu insanların bir ulusal bilinç ve belleklerinin varlığından söz edebilmek şöyle dursun, büyük çoğunluğunun Türk sözcüğünü duyduğu bile doğrusu kuşkuludur. Dolayısıyla, bu insanların budunsal kökenlerini bilebilmeleri de elbette söz konusu bile değildir.

Ancak, hemen şunu da belirtelim ki, Anadolu'daki bu insanların kendilerinin bilemedikleri budunsal kökenlerini, bugün bilimsel olarak saptayabilmek de galiba olanaksızdır.

Çünkü, bilindiği gibi Anadolu, yeryüzünün en eski yerleşim noktalarından birisidir ve bu topraklarda binlerce yıldan beri, çok çeşitli budundan insanlar, tıpkı bir potada erirmiş gibi bir arada yaşayarak kaynaşmışlardır. Osmanlılarca Anadolu'ya zorla yerleştirilmiş bu Türk soylu göçebeler de, dinsel veya budunsal bir ayırım gözetilmeksizin, öteki budunlardan insanlarla birlikte, haslarda, tımarlarda, zeametlerde toprak işçisi olarak, beş altı yüzyıl boyunca köylerde beraber yaşamışlardır. Bu nedenle, konuştukları dillerin veya dinsel inançlarının da, budunsal kökenlerinin saptanmasında belirleyici olması söz konusu değildir.

Örneğin, İç Anadolu'da, Konya yöresinde yaşamış ve 1924'de Lozan antlaşması gereği *mübadele* ile Yunanistan'a göçmek zorunda bırakılmış *Karamanlılar*'ın anadili Türkçedir ve başka bir dil de bilmemektedirler. Ancak, yazıda Arap abecesini değil, Yunan abecesini kullanmaktadırlar. Dinleri de, Ortodokstur. Ama bu insanların etnik kökenleri nedir? Anadilini yitirmiş Rum mudur bu Karamanlılar, yoksa sonradan Hristiyan olmuş Türk müdür? Hâlâ tartışılmaktadır. (Yenidüzen Gazetesi, Lefkoşe, 21 Mayıs 1991, s.9) Ama öte yandan da, Karamanlı, Konya'nın Kula köyünden *Evangelinos Misailidis*'in, 1871 yılında yayımladığı "*Temaşa-i Dünya ve Cefakâr-u Cefakeş*" adlı, Yunan abecesiyle basılmış, Türkçe romanı, son yıllarda kimi edebiyat tarihçilerimizce ilk Türk romanı olarak kabul edilmektedir. (Evangelinos Misailidis, Seyreyle Dünyayı, Latin abecesiyle, gözden geçirilmiş 2. basımı, Cem Yayınevi, İstanbul 1988, Vedat Günyol'un önsözü).

Kısacası, Anadolu'da, özellikle XV. yüzyıldan itibaren anadili

Türkçe olan, ama kendileri Türk olmayan topluluklar bulunduğu gibi, Rumların egemenliğindeki bölgelere yerleşmiş bazı Türk boylarının anadillerinin de Rumcaya dönüştüğü bilinmektedir. Gene aynı şekilde, sonradan Hıristiyan olmuş Türk boyları bulunduğu gibi, sonradan Müslümanlığı seçmiş öteki budunlardan insanlar da çoktur. Bu nedenle, konuşulan dilin veya dinin de, bu toplulukların bu dunsal kökenlerinin saptanmasında belirleyici olabilmesi, artık olanıksızdır.

BU GÖÇEBELER, 500 YILDA, ANADOLU'DA KÖYLÜ DE Mİ OLAMAMIŞ YOKSA?

Kuşkusuz, bunca baskıya karşın egemen güçlerce bir türlü toprak işçisi (reaya) haline dönüştürülememiş ve Toros dağlarında neredeyse hâlâ aşiret bütünlüklerini sürdürerek başlarına buyruk yaşayan, göçebe 'Yörük' aşiretleri için, böyle bir sorun söz konusu bile değildir.

Ama öte yandan da, aşiret bütünlükleri de dağıtılarak köylere zorla iskân edilmiş ve yüzyıllar boyu toprak işçisi olarak çalıştırılmış bu göçebe kökenli insanlar, bu süre sonunda köylü olabilmişler midir bari?

Anımsanacağı gibi, Mustafa Kemal, henüz daha Cumhuriyet kurulmadan, 1922 yılında, TBMM'nin açılışında yaptığı konuşmada; *"Türkiye'nin hakiki sahibi ve efendisi, hakiki üretici olan köylüdür. Efendiler! Diyebilirim ki, bugünkü felaket ve sefaletin biricik sebebi bu hakikatin gafili bulunmuş olmamızdır. Gerçekten, yedi yüzyıldan beri dünyanın dört bucağına sevk ederek, kanlarını akıttığımız, kemiklerini topraklarında bıraktığımız ve yedi yüzyıldan beri emeklerini ellerinden alıp israf eylediğimiz ve buna karşılık daima tahkir ve aşağılama ile mukabele ettiğimiz ve bunca fedakârlık ve ihsanlarına karşı nankörlük, küstahlık, zorbalıkla uşak durumuna indirmek istediğimiz bu asıl sahibin huzurunda bugün utanç ve saygıyla hakiki yerimizi alalım."* demiştir. (Söylev ve Demeçleri, cilt-I, İstanbul 1945, s.219)

Görüldüğü gibi, Mustafa Kemal de, Anadolu'daki bu insanlardan söz ederken, ilginçtir 1922'lerde bile, *Türkler* demek yerine, *köylüler* demeyi yeğlemiştir. Ve, alabildiğine ülküselleştirdiği bu insanları, göçebeliği artık kesinlikle terk edip tarım aşamasına geç-

miş, üretici köylüler olarak tanımlamaktadır.

O yıllarda, Anadolu'daki insanların sosyo-ekonomik yapılarıyla ilgili bir bilimsel araştırmanın yapılması düşünülmüş dahi olamayacağına göre, Mustafa Kemal'in bu yargısı da, kuşkusuz bir bilimsel temelden yoksun olsa gerektir.

Gene, konuşmanın bütününe bakarak, Mustafa Kemal'in de, öteki aydınlarımız gibi, *köylülük* kavramını, genellikle, bir üretim biçimi olarak sosyo-ekonomik anlamında kullanmaktan çok, bir yerleşme biçimi diyebileceğimiz 'köylük yerde yaşamak' anlamında kullandığı için, bir dil alışkanlığıyla onlardan '*köylüler*' diye söz ettiğini savlayabilmek de doğrusu olanaksızdır.

Bizce, Mustafa Kemal'in, askerlik konuları dışında sosyal bilimlerle de ilgilendiği, özellikle de tarihe, edebiyata, toplumbilime düşkün olduğu düşünülürse, bu yargısının da, bilimsel bir yaklaşımla bir seçenek çözümlemesi sonucu verilmiş kuramsal bir yargı olduğu anlaşılmaktadır. Yani, Mustafa Kemal, ulus bilincinin ancak yerleşik toplumlarda oluşabileceği verisinden hareket ettiği için bu yargıya varmış olsa gerektir. Bu insanların, köyde yaşamalarının dışında, sosyo-ekonomik anlamıyla da gerçekten köylü olup olmadıkları konusu üzerinde galiba hiç durmamıştır bile..

Ama ilginçtir, gördüğümüz kadarıyla daha sonraki yıllarda da bu konularda bilimsel araştırmalar yapan kimse olmamıştır. Galiba, bu insanların köylülüğü konusunda kimsenin kuşkusu yoktur. Nitekim, ilginç bir rastlantıyla tam bu satırları yazdığımız günlerde, İlhan Selçuk da köşesinde, bu insanlardan '*köylüler*' diye söz etmiştir. "*1920'ler Türkiye'si, yüzde 90'ı köylü 12 milyonluk bir toplumdur. Cumhuriyetin tepeden inme gelişi doğal sayılmalıdır.*" diye yazmıştır. ('Lumpen', Cumhuriyet gazetesi, 7 Temmuz 1991, s.2)

Galiba bu noktada karşımıza çıkan en önemli soru da budur; 1920'lere gelindiğinde, bu insanlar, gerçekten artık köylüleşmişler midir? Yani, 1920'lerde, onlara köylü demek, gerçeği acaba ne oranda yansıtmaktadır? Köylülüklerini bir veri olarak ele almak, ne oranda gerçekçi bir yaklaşım olur?

Doğrusu, bu sorulara olumlu yanıtlar verebilmek çok zor olsa gerektir. Çünkü, o zaman bizce, halen yaşadığımız şu korkunç toplumsal depremin açıklanabilmesi olanaksızlaşmaktadır. Diyelim, gerçekten köylüleşmiş olsalar, bunca insanın bir çırpıda bütün çiftliğini çubuğunu bırakıp çoluk çocuk göçmesi mümkün müdür?

Ayrıca, 1950'lere kadar; Ege'deki, Çukurova'daki, Konya'daki birkaç büyük çiftliğin dışında köylere henüz daha traktörün bile girmediği, makineli tarımın, kimyasal tarımın filan ise söz konusu dahi olmadığı düşünülürse, sanırız ülkedeki tarımsal üretimin ve dolaşısıyla köylülerin kaderci yapısının ağırlığı ve belirleyiciliği daha iyi anlaşılacaktır. Bu kaderci yapıya bir de, o yıllardaki iletişim olanakları ve köylerde yok denecek düzeyde oluşu ile asıl kapitalist mülkiyet ilişkisinin bağlayıcılığı eklenirse, doğrusu, 1950'lerdeki o büyük toplumsal depremi, o büyük iç göçü gerçekleştiren yığınların köylülüğü konusunda kuşkuya düşmemek bizce olanaksız olmaktadır.

Üstelik, hemen şunu da belirtmek isteriz ki, bu insanların köylüleşmesine, zaten ülkedeki *toprak hukuku* da izin vermemiş olsa gerektir.

Çünkü, bilindiği gibi, taa XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar Osmanlı İmparatorluğunda özel toprak mülkiyeti hakkı yoktur. Toprakların tamamı padişahındır. Ve padişah, belirli askeri görevler karşılığında bu toprakların gelirlerini toplama hakkını dağıtmaktadır. Yılda yüz bin akçeden fazla gelir elde edilen topraklara *has*, yirmi binden yüz bin akçeye kadar gelir getirene *zeamet*, üç binden yirmi bin akçeye kadar geliri olana da *tımar* denilmektedir. Savaş hallerinde, bu *has*, *zeamet* ve *tımar* sahipleri, gelirlerine göre, orduya belirli sayıda asker sağlamakla yükümlüdürler. Bu *has*, *zeamet* ve *tımar* sahipleri de, toprakların sürülüp, ekilip biçilmesi hakkını, belirli bir peşin kira ve elde edilecek ürünle oranlı bir vergi (*aşar*) karşılığında köylülere vermektedirler. Toprakta ne tür tarım yapılacağı, hangi ürünün yetiştirileceği ve benzeri gibi kullanma ilkeleri de kesinlikle devlet tarafından, dolayısıyla *sipahiler* tarafından saptanmaktadır. Yani, toprağı kullananın, yetiştireceği ürünün türünü belirleme hakkı bile yoktur.

Özel toprak mülkiyeti hakkı ise, ilk kez, 1858 yılında çıkarılan "*Arazi Kanunname-i Hümayun-u*" ile tanınmıştır.

Kuşkusuz, bu yasayla, toprakların mülkiyeti, onu sürene, ekip biçene devredilmemiştir hemen. Tam karşıtı, gene *has*, *zeamet*, *tımar* sahibi beyler, paşalar, ağalar, valiler, kadılar filan, bu yasa çıkar çıkmaz hemen korkunç bir toprak yağmasına girişmişlerdir. Örneğin, o yıllarda vali olan bir paşanın, bu yasadan yararlanarak, yönetimindeki tapu memuruna buyurup, arazi sınırları "*şimalen cebel-i Toros, cenuben Akdeniz, şarken Ceyhan nehri, garben Tarsus ça-*

yı" şeklinde belirlenmiş tapularla, bütün ovaya nasıl sahip olduğu, Çukurova'da hâlâ anlatılmaktadır.

Cumhuriyet döneminde de, bir toprak reformu yapılmamıştır. Nitekim Şevket Süreyya Aydemir de, *"Atatürk'ün, 'Köylü efendimizdir, her köylü toprak sahibi olacaktır...' dediği 1922'den sonra bu taahhüt her kongrede, devlet ve hükümet başkanlarının her tören nutuklarında tekrarlandı. Ama her nedense harekete geçilmedi."* diye yazmaktadır. (Menderes'in Dramı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1969, s.121) Gene Şevket Süreyya Aydemir'den öğrendiğimize göre, *Başbakan İnönü* de, 29 Aralık 1937 günlü Meclis konuşmasında, *"Köylüyü hiç bir surette, ilelebet topraksız bırakamayız. Yurdumuzda topraksız çiftçinin sayısı, her türlü tasavvurun üstündedir."* demiş ve bir toprak ve tarım reformu yapılacağından söz etmiştir. Lakin, kısa bir süre sonra başbakanlıktan düşmüş ve yerine Celal Bayar başbakan olmuştur. Ve konu, ancak 1942 yılında, gene İnönü'nün buyruğuyla, toprak reformu konusunda çeşitli yayınları bulunan tarım hocası Şevket Raşit Hatiboğlu'nun tarım bakanlığına atanması üzerine yeniden gündeme gelebilmiştir. Kamuoyunda *"Köylüyü Topraklandırma Yasası"* diye bilinen, Hatiboğlu'nun hazırladığı yasa tasarısı da, anca 1945 yılı başlarında Meclis gündemine girebilmiştir. Tasarının gelmesiyle birlikte de, Meclis'te gerçekten kıyametler kopmuştur. Daha sonra da, çoğunluğu büyük toprak ağası milletvekillerinden oluşturulan 32 kişilik bir karma komisyona gönderilmiş ve 3 ay süren tartışmaların ardından bayağı kuşa döndürüldükten sonra Meclise dönmüştür.

İlginçtir, bu yasaya karşı en sert tepkiyi gösteren büyük toprak ağalarından biri olan Adnan Menderes, aynı zamanda da bu Karma Komisyonun raportörüdür. Nitekim, tasarı Meclis'te görüşülürken, İnönü'nün Hükümet önerisinde direktmesi üzerine, önce bu raportörlükten istifa etmiş, sonra da yasa aleyhine çok sert ve kışkırtıcı bir konuşma yapıp, CHP'den ayrılmıştır. Yani, Demokrat Parti'nin kurulmasına neden olan gerekçelerden birisi de budur.

Bu tasarının yasalaşmasından sonraki bir başka ilginç gelişme de, Şevket Raşit Hatiboğlu'nun, hemen bir iki ay sonra bakanlıktan alınıp, yerine, tasarıya şiddetle karşı çıkan büyük toprak ağalarından bir ikincisi olan Cavit Oral ağanın getirilmesidir. Yani, böylece yasa, Meclisten geçtiği şekliyle de uygulanmamıştır. Hemen rafa kaldırılmıştır.

Görüldüğü gibi, bu insanların zorla yerleştirildikleri yerlerde zamanla köylüleşebilmeleri için, bizce olmazsa olmaz koşul, toprak sahibi olma olanağı, onlara ne Osmanlı İmparatorluğu döneminde sağlanmıştı, ne de Cumhuriyet döneminde... Dolayısıyla, bu göçebeleri, halen köylü saymak, bilimsel ve gerçekçi bir yaklaşım olmasa gerektir.

Nitekim, İlhan Selçuk da, yukarda sözünü ettiğimiz yazısında, 1920'lerde dahi *köylü* olduklarını savladığı, 1950'lerde ise birden yekini köyden göçmüş bu insanların, halen bütün kentleri çepeçevre kuşatan varoşlardaki gecekondu yaşamlarına bakarak kimliklerini saptamağa çalışırken, ilginçtir, '*lumpen*' kavramını kullanmak zorunda kalmıştır.

Oysa, hoşgörüsüne sığınarak hemen belirtelim ki, İlhan Selçuk'un da çok iyi bildiği gibi, *lumpen* kavramı, proletaryanın işsizliğin kronik bir hal alması sonucu ortaya çıkan yeni kimliğinin tanımlanması amacıyla ve proletarya kavramıyla birlikte kullanılan, marksist bir terimdir. Bu insanların ise, bizce, henüz daha köylüleşebildikleri bile kuşkuludur. Dolayısıyla da, salt göçüp gelip, kentlerin varoşlarına doluştukları için hemen kimlik değiştirip, '*yarı kentli-yarı köylü*' diye tanımlanabilecek bir yeni kimlik edinmiş olmaları, elbette söz konusu bile değildir. Ama öte yandan, kentlerin neredeyse dörtte üçünü de, kentli olmayan yeni bir insan tipinin doldurduğu, doğrusu yadsınamaz bir gerçektir.

Galiba, işte asıl sorun da budur; Kentleri dolduran bu yeni insan nasıl bir kişiliktir? Kimliği nedir? Acaba nasıl adlandırılmalıdır bu yeni kimlik?

Genel olarak sanıldığı gibi, bu yeni kimlik, gerçekten, son otuz otuzbeş yıl içinde kentleri birden çepeçevre kuşatan şu gecekondu-ların bir yeni ürünü müdür? Gecekondu yaşam biçiminin yarattığı yeni bir sosyal ve ekonomik olgu mudur bu?

Bu yeni mekanların, giderek, kendisini yaratanları da etkilemesi, elbette diyalektik olarak olanaksızdır. Üstelik, bu gecekondu-ların, köydeki yaşam koşullarından çok daha iyilerine sahip olduğu, daha konforlu olduğu da, kuşkusuzdur. Ama bütün bunlara karşın, kentleri yıllarca nice özverilerle didinerek gecekondu mahalleriyle kuşatanlarla, bugün o gecekondu-larda yaşayanlar aynı insanlar değildir demek, acaba gerçekten olanaklı mıdır? "*Gecekondu*", "*Gecekondu insanı*" nitemleriyle adlandırdığımız, açıkgozlülüğü kendisi-

ne yaşam ilkesi edinmiş, "*mafyalalaşmaya eğilimli, çoğu gereksinimini gayri meşru yoldan sağlayan, köşeyi dönme yollarını gözleyen*", arabesk şarkı meraklısı, minübüs müşterisi bu yeni insan, gerçekten, topu topu daha bir kuşak sonra, bu gecekondulu yaşam biçimi tarafından yaratılmış bir yeni kimlik olabilir mi hiç?

Yoksa, 1955'te, o ünlü 6-7 Eylül gecesinde, İstanbul'un dört bir yandan saldırıya uğrayıp, bir anda yağma edilmesi, yakılıp yıkılması, o korkunç facia başka türlü nasıl açıklanabilir ki?.. Fatih'in 1453'te fethetmesinden tam 500 yıl sonra ilk kez 1950'lerde, Menderes, önce Rumeli'den gelen göçmen Türklerin İstanbul'a, Taşlıtarla'ya, Yeni Bosna'ya Sefaköy'e yerleşmelerine izin verince, Anadolu'da tetikte bekleyen göçebe kökenli Türkler hurra deyip akın akın İstanbul'a hücum etmişler ve bir anda işgal edip, gecekondularla kenti çepeçevre kuşatmışlardır. Ucuz politikalar peşinde koşan Menderes, oy uğruna, bu işgale engel olmak şöyle dursun, dolaylı destek bile vermiştir.

İşte, bizce, 1950'lerde İstanbul'u bile birkaç yıl içinde işgal edip, isterse bir gecede dahi yakıp yıkabilenlerle, bugünün '*lumpeni*' dediğimiz, açık göz, dalgacı, tembel, kolay köşe dönme meraklısı, '*ne kentli ne köylü*' bu yeni insanı arasında hiçbir fark yoktur. Bizce her ikisi de, Osmanlının yüzyıllar boyu köylerde zorla oturttuğu 'gönülsüz toprak işçileri' veya 'zoraki toprak işçileri' diyebileceğimiz, göçebe Oğuzların torunları "*reayalar*"dır. Bu nedenle, onlara gecekonduların yarattığı yeni tür *lumpenler* demek yerine, belki gecekondularda iyice yozlaşmış *reayalar* demek, bilimsel olarak da daha doğru bir yaklaşımdır.

AMA... GALİBA ARTIK YERLEŞİYORUZ!..

Lakin, hemen şunu da belirtelim ki, kentlerimizin kısa bir sürede baştan son gecekondularla ve *reayalarla* doluşmasına; nice uğraşlarla zar zor yetiştirilmiş bir avuç kentli ile Osmanlının yüzyıllar boyu göz nuru dökerek yarattığı Boğazın iki yakasına sıkışmış İstanbul kültürünü de bir çırpıda yok ederek, bütün yaşamımızın ve insan ilişkilerimizin arabeskleşmesine yol açmış bu büyük depresyon, bütün bu kötülüklerine karşın, gene de, bizce toplumumuz için bir dönüm noktası sayılacak, son derece önemli gelişmelere de neden

olmuştur.

Örneğin, son yıllarda somutluk kazanan kimi olgulara bakılırsa, bu insanlar sanki, artık yavaş yavaş göçebeliği terk edip, vardıkları noktalarda yerleşikliğe geçme hazırlığı içindedirler. Bir kente yerleşme artık karar vermiş gibidirler.

Şaka bir yana, bu insanlar elbette, durup dururken, salt göçebeliği günümüz yaşamına aykırı bulup utandıkları için veya bu koşullar da göçmekten yorulup, bıkip usandıkları için yerleşikliğe geçme kararı vermiş değillerdir.

Hani, anca yüzyıllar sonra ilk kez kendi istençleriyle göçmeye karar verip ve nerdeyse yarım yüzyıl boyunca köyden kasabaya, olmadı kasabadan küçük kente, olmadı küçük kentten büyük kente, hatta canları isterse yurt dışına, Almanya'ya sereserpe, başlarına buyruk, keyiflerince göçme özgürlüğünü doyasıya yaşamış olmalarının da, gene kendi istençleriyle yerleşikliğe geçme kararı vermelelerinde, belki küçük bir payı vardır. Ama, o kadar olsa gerektir. Çünkü bizce, bu kararın verilmesinde en önemli rolü, bu insanların, bunca süre içinde ilk kez bu dönemde böylesine köklü bir sosyal ve ekonomik yapı değişimine uğramaları oynamıştır. Yani, bu insanların yerleşikliğe geçme kararları, ne kentlerin kırsal kesimlere oranla, yolunun, suyunun, elektriğinin, okulunun yakınlığı vb.lerinin çekiciliği yüzünden verilmiştir, ne de kişilerin keyfi bir karardır, bizce.

Yoksa, ne kentlerimizin şu son çeyrek yüzyıl içinde yaşadığı, gerçekten akıl almaz boyutlardaki yeniden yıkılıp yıkılıp yapılma furyasının, imar oyunlarının, konut ticaretinin, arsa yağmasının, belediye mafyasının, yabanıl yap-satçı müteahhitliğin, kalfa mimarisinin fılan, ne de gene aynı sürede yaşadığımız şu daha lüks, daha büyük *asri mezarlık* yaptıрма modasının bir ussal açıklamasını bulabilmek olanağı vardır.

Gerçekten de, bütün ekonomistlerce belirtildiği gibi, özellikle şu son 30 yıldır, konut sektörü, ülke ekonomisinin de belkemiği haline gelmiştir. Konut üretiminde doğan küçücük bir darboğaz, nerdeyse bütün ekonomimizi hemen etkisi altına almaktadır. Yıllardır özel sektör yatırımlarının çok büyük bir bölümü konut yatırımına ayrılmaktadır. Ama ilginçtir, yeni konut üretimi için bunca yatırım yapıldığı, bunca fon ayrıldığı halde, gene de kentlerdeki konut açığı bir türlü kapatılamamıştır. Çünkü, plansız ve programsız, birden

büyüyen kentlerimizin hemen hepsi de, yeterli bir altapıya sahip değildir. Yeni altyapı yatırımının çok pahalı oluşu yüzünden de, yeni konut istemine yanıt verecek miktarda ve hızda yeni kentsel arsa üretilememiştir. Bu nedenle de, mevcut arsalar yeni yeni spekülâtif değerler kazanmaya başlamış, bu yeni rantların yağması peşinde olan arsa ve konut tüccarları da, bu arsalar üzerindeki binaları yı-kıp yıkıp, daha lüksünü, birkaç konut daha fazlasını yaparak, mevcut konut açığının kapatılmasına yardımcı olmak şöyle dursun, eldeki olanakları da çarçur etmişlerdir. Bir arsa ve konut mafyası türemiştir. İşte, salt bu ekonomik olay bile bizce, kentlerimizi birden dolduran bu göçebe boyların, artık yerleşmeye karar verdiklerinin önemli bir kanıtıdır.

Bu insanların artık yerleşikliğe geçme kararı verdiklerinin bir başka önemli işareti de, yaşamlarındaki mobilya türü eşyaların yapılarındaki ve niteliklerindeki değişiklikler olsa gerektir. Örneğin, sandık, evlerimizin eskiden olduğu gibi en önemli eşyası niteliğini yitirmiş, ikincil eşyası durumuna düşmüştür. Hatta daha bugünden, kimi evlerde hiç kullanılmaz olmuştur. Gene, bir sini, bir de sini altlığı ile birkaç sahan, birkaç tencere ve herkese birer kaşıktan oluşan, hem sayıca az, hem de kolayca kuruluverip, kolayca kaldırılan, bir sininin çevresinde bağdaş kurup, aynı kapdan yenilen yer sofrası düzeni de gayrı yavaş yavaş tarihe karışmaktadır.

Kütükten tek parça hamur teknesi oymak, su yalağı oymak, yontup çeşit çeşit ekmek tahtası çıkartmak, oklava çekmek, ağaç biçip boy boy kilim tezgahı çatmak, tekerlek çakmak, araba yapmak vb. gibi nice ağaç işçiliğinde, kabadülgerlikte onca gelişmiş olmamıza karşın, mobilyacılığa, ağaçtan ev eşyası yapan marangozluk zanaatına nedense fazla yüz vermemiş olmamız da mı göçebeliliğimizin bir göstergesidir, kim bilir?

Ama ilginçtir, mobilya üretimi ve marangozluk zanaatıyla da öyle eski bir geçmişimiz olmadığı halde, şu son 15-20 yıl içinde, mobilya fabrikaları kentlerimizin çevresini birden pıtrak gibi sarıvermiştir. Bugün, özellikle büyük kentlerimizin girişlerindeki otoyolların iki yanları, gerçekten de, mobilya sergileyen, fabrika fiyatına satış yapan büyük mobilya mağazalarından geçilmez durumdadır.

Yapılan araştırmalara göre de, son 15-20 yıldır, Türkiye’de, özellikle de yatak odası takımı, yemek odası takımı, oturma odası takımı gibi mobilya gruplarının satışı, ilk kez, pazarlamacıların diliy-

le 'beyaz eşya' denilen buzdolabı, çamaşır makinesi vb gibi elektrikli araçların satışını geçmiştir. Nitekim, *Piar Araştırma Şirketi*'nin 1985-1989 yılları arasında yaptırdığı 48421 anketin sonuçlarını içeren "*Profil/Türkiye 1989*" başlıklı özgün çalışmaya göre de, daha 1988 yılında Türkiye'deki ailelerin yüzde 71'inin yemek odasında artık bir büfesi ve vitrini olmuştur. gene, yüzde 60'ının da salon takımı vardır.

"*Asri Mezarlık*" deyimi de, dilimize mutlaka 1930'lardan sonra Belediyeler Yasası ile birlikte girmiş olsa gerektir. Çünkü, Osmanlı İmparatorluğu döneminde taşrada da geçerli ölümle, gömütlüklerle ilgili birtakım yasal düzenlemeler var mıdır, bilemiyoruz ama, 1930 tarihli *Belediyeler Yasası*, bu konuda da belediyelere çeşitli yükümlülükler ve görevler getirmektedir. 1930'dan itibaren, artık ölümlerin kontrol edilip gömülme izninin verilmesi, yıkanıp kefenlenmesi, taşınması, gömülmesi, gömütlüklerin kurulması da belediyelerin görevleri arasındadır. Hatta, aynı maddede, "*Belediyelerce gösterilen mezarlıklardan başka yerlere ölü gömmeyi yasaklayan*" bir hüküm de vardır. Bu hükme bakılacak olursa da, Osmanlı döneminde ölümle, gömütlüklerle ilgili bir yasal düzenin bulunmadığı, isteyen ölüsünü istediği yere gömebildiği gibi bir yargıya varmak, doğrusu doğaldır. Yani, kentlerimizdeki "*Asri Mezarlık*" lar da ilk kez Cumhuriyet döneminde bu yasayla kurulmuş olsalar gerektir.

Ancak, taşra kentlerindeki bu *Asri Mezarlıklar*ın da, ta 1960'lara dek, o boynu bükük köy gömütlüklerinden çok farklı olduklarını söyleyebilmek de zordur.

Ama ilginçtir, 1960'lardan sonra, birden, kentlerimizdeki bu fukara gömütlükler de, tıpkı sihirli bir sopayla dokunulmuşçasına değişivermiştir hemen. Sanki *bir gömüte sahip olma ve daha görkemli gömütlük yaptırma* yarışı başlamıştır bu yeni kentlilerimiz arasında. Herkes kesesine göre bir aile gömütlüğü yaptırma ve atalarının gömütlerini bulup kentteki aile gömütlüğüne taşıtma sevdasına düşmüştür birden.

Nitekim, Yaşar Kemal de, 1967 yılında yayımlanan "*Fakir Evleri, Zengin Mezarları*" adlı röportajında bu gerçeğe işaret etmektedir. Haftalık *Ant* dergisinde 3 sayı tefrika edilen bu röportajda anlatıldığına göre, önce bir köy gömütlüğünü görüntülemek amacıyla Trakya'da, Çerkezköy'e bağlı *Yanıkagül* adlı bir köye gidilmiştir. Ama ne var ki, bu köy gömütlüğünde, fotoğrafını çekebilecekleri, şöyle taşlı

lahitli tek bir gömüt bile bulamamışlardır. Hepsi de, basit birer toprak yığınıdır. Küçücük tümseklerdir. Ama İstanbul'un gömütlükleri öyle midir?.. Örneğin Zincirlikuyu gömütlüğü?.. Gömütlerin her biri bir saraydır...

Yaşar Kemal, Zincirlikuyu gömütlüğünü şöyle anlatmaktadır; *"Zincirlikuyu mezarlığına koskocaman, gösterişli, zafer kapıları gibi bir cümle kapısından giriliyor. Gelin de Zincirlikuyu mezarlığını görün, insan eli ne hünerliymiş ve insan eli mermeri ne kadar güzel işliyormuş. İnsanın emeği, alınteri şu Zincirlikuyu mezarlığında sel gibi akmış. Burası Zincirlikuyu, şöyle böyle bir mezarlık değil... Zincirlikuyu bir mermerler, bir masallar şehri. Ölülerin masallar şehri..." "Mezarlıklar var iki, üç katlı apartıman gibi. Mezarlıklar var, hazırlanmış, tavında toprak gibi ölüsünü bekliyor." "Mezarların içinde, elektrik tesisatı olanlar bile var." "Şuradan bir tek mezar al, götür Çeliktepe gekondularına on tane evi donat. Buradan bir tek mezar al, götür Doğu Anadolu'nun mağara köyü Şikeftana, elli evi donat." "İstanbul mezarlıklarındaki mermerleri toplasan, İstanbul gibi beş şehri donatır." diye yazmaktadır. (Ant dergisi, İstanbul, 21 Şubat 1967-7 Mart 1967, sayı: 8,9,10)*

Görüldüğü gibi, özellikle 1960'lardan sonra gömütlüklere dökülen paranın, gerçekten haddi hesabı yoktur. Bizce bu tipik olay da, köylerden kentlere göçmüş yığınların, artık yerleşmeye kesin karar verdiklerinin önemli kanıtlarından birisidir.

Yaşar Kemal'in röportajındaki, Yanıkağıl köyünden Hacı Baba'nın da, bizce, "göçebe" sözcüğü yerine bir ağız alışkanlığıyla "Müslüman" sözcüğünü kullanarak, *"Müslümanın mezarı otuz yılda kaybolmalı. Müslümana mezar istemez."* demesi, doğrusu bu gerçeği bütün çıplaklığıyla gözler önüne sermektedir.

Göçebeliği terk edip, kente yerleşmeye kesin karar verdiğimizizin ilginç bir başka işareti de, gerçekten, ailelerin, artık konut edinirken yarınla ilgili tek güvenceleri olan, kadınlarının kollarındaki, boyunlarındaki altın bilezikleri, kolyeleri dahi çekinmeden, kolayca bozdurmaya başlamaları olsa gerektir. Kim bilir, böylece çok miktarda altının piyasaya geri dönmesinin yarattığı ekonomik sıkıntı yüzünden mi, bu kez de erkeklerimizin altın kolye, zincir, bilezik, yüzük takmaları bir moda haline getirilmektedir?

EKONOMİNİN TÜRKLEŞTİRİLMESİNİN ADI DA, GALİBA "VARLIK VERGİSİ"...

Artık hiç kuşku yok, toplumumuz göçebeliği hızla terk edip, yerleşikliğe geçmektedir. Şu an, galiba tarihinin en büyük yapısal dönüşümlerden birinin sancılarını çekmektedir. Bir çağ dönümünün sancılı bunalımını yaşamaktadır. Tıpkı, "Görmemişin bir oğlu olmuş, tutmuş şeyini koparmış" deyimindeki gibi, hatta ona taş çıkartırcasına, önüne ne gelirse yakıp yıkarak, bütün değer yargılarını tahrip edip, ortalığı kasıp kavurarak kendisine bir yer açıp yerleşmektedir.

Yoksa, şu son çeyrek yüzyıldır yaşadığımız bu korkunç yozlaşma, bu değer yargısızlık, bu kıroluk, zontalık, magandalık, bu toplumsal kaos başka türlü nasıl açıklanır, Allah aşkına...

Lozan antlaşmasıyla Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde kalmış bu yoksul (reaya) insanların geçirdikleri bu yapısal değişim de, hiç kuşku yok ki, ne salt DP hükümetlerinin bir başarısıdır, ne de 1946'dan sonra çok partili sisteme geçildiği için olmuştur. Bütün toplumsal olgular gibi, bu değişim de, elbette bir birikimin ürünüdür. Bir sürecin ürünüdür. Ve bizce, bu süreç de, ilk kez Türkçülük düşüncesiyle birlikte toplumsal gündeme girmiş ve XX. yüzyılın ilk yıllarında başlamıştır.

Bilindiği gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nda, nerdeyse bütün ekonomik yaşam Hristiyan uyruğun kontrolündedir. Yani, ticaretle, zanaatla, hatta tarımla uğraşmak, Osmanlı için ayıptır. Tanzimat'tan sonra yapılan değişiklikler (çıkarılan yasalar) ve uygulanan ekonomi politikalarıyla ülkeye girmesi sağlanan yabancı sermaye de, XX. yüzyılın başlarına doğru İstanbul, İzmir, Selanik gibi liman kentlerinde, gene İmparatorluğun Rum, Ermeni, Yahudi gibi Hristiyan ve Musevi uyruğundan bir ticaret burjuvazisi yaratmıştır.

Dolayısıyla da, ülke ekonomisindeki kapitalist ilişkiler XX. yüzyılın başlarında daha da arttıkça, siyasal erkle ekonomik erkin ayrı ayrı ellerde olmasından doğan sakıncalar iyice belirginleşmiştir.

Bu çarpık duruma ilk karşı çıkış da, *İttihat ve Terakki Fırkası*'nın ta 1916 yılındaki kongresinde olmuştur. Ziya Gökalp'in de yöneticileri arasında bulunduğu Fırka, bu kongrede ilk kez ekonomide "*Milli İktisat*" ilkesini benimsemiştir. "*Yerli malı kullanmak*" ve "*kooperatifçilik*" izlenecek ekonomi politikasının temel öğeleri olacaktır. Nitekim hemen "*İtibar-ı Milli Bankası*" kurulmuştur.

Amaç, görüldüğü gibi, gerçekten ekonomik midir acaba? Siyasal erki elinde tutan Türk kökenli Osmanlıların (veya, Türklerin) ekonomik erki de ele geçirmelerini sağlamak mıdır? Yoksa, salt ülkücü bir yaklaşımla verilmiş, etnik yanı ağır basan bir karar mıdır bu?

Ama, gene görüldüğü kadarıyla da, gerçek olan şudur ki, devlet eliyle Türklerin de zengin edilmesi bir politika olarak seçilmiştir ve uygulanmıştır.

İttihat ve Terakki'nin bu ekonomi politikası, Cumhuriyetin kurucularınca daha ilk yıldan itibaren Cumhuriyet döneminde de sürdürülmüştür. Hatta, daha Cumhuriyet bile kurulmamışken, Anadolu'nun düşman işgalinden temizlenmesinden topu topu 5-6 ay gibi çok kısa bir süre sonra, 17 Şubat 1923'te, gene İzmir'de, bir "*Ulusal İktisat Kongresi*" toplanmıştır. Ve bu kongrenin açılışında Mustafa Kemal, siyasal erke egemen olan ulusun ekonomik erke de egemen olmasını amaçladıklarını açık açık söylemiştir.

Her ne kadar, birtakım bilimsel ekonomik kararlar yerine, tıpkı "*Misakı Milli*" gibi, "*Mişakı İktisadi*" (Ekonomik ant) içilmesi, "*Hırsızlık, yalancılık, riya ve tenbellik en büyük düşmanımızdır*", "*Türkler irfan ve marifet aşığıdır*.", "*Türk kadını ve kocası, çocuklarını iktisadi misaka göre yetiştirir*." vb. gibi çocukca kararlar alınması yüzünden kimi yazarlarca küçümsense de, bu kongre doğrusu bizce halen yaşadığımız şu büyük toplumsal değişimin ilk tohumlarının atıldığı olaylardan birisi olduğu için çok önemlidir. Çünkü, bütün bu çocukca hafifliklerine karşın, gene de kongrede, devlet eliyle yeni bir özel sektör oluşturulmasını amaçlayan bir ekonomi politikası savunmuş ve bu doğrultuda kararlar alınmıştır. Örneğin, kongre sonunda yayımlanan bildirgenin 9. maddesinde, "*Türk, ecnebi sermayesine aleyhtar değildir*" denilerek, Cumhuriyet döneminde uygulanacak ekonomi politikasının dışa ve yabancı sermayeye açık olması gerektiği vurgulanmıştır.

Nitekim, Mete Tunçay'ın, yukarlarda sözü edilen "*Tek Parti Yönetimi*" adlı kitabındaki açıklamalara göre, Korkut Boratav da, "*Dışa açık, devlet eliyle özel sermayenin teşviki dönemi*" denilen 1923-1929 arasındaki bu dönemi, "*Sonraki yıllarda 'devlet eliyle fert zengin etmek' diye anılan, yolsuzlukların ilk ve çok açık örneklerinin verildiği dönem*" diye nitelemektedir.

Ne var ki, Şevket Süreyya Aydemir'in açıklamalarına göre de, "milli sermaye birikmesi" açısından "bu devrede, hiç bir başarı sağlanamamıştır." "Özel teşebbüs önemli tesisler" kuramamıştır. "Devlet Demiryolları sahasında hakikaten başarılı hamleler müstesna olmak üzere, işletmecilik alanında ciddi tesisler" görülmemiştir. "1929 dünya iktisat buhranı da, bu alanda liberal yollardan sermaye birikmesi ümit ve hayallerinin tamamını silip süpürmüştür." (Tek Adam, cilt III, s.355).

1930'lardan sonra ise, biraz da 1929 dünya ekonomik krizinin zorlaması yüzünden, çaresiz bir biçimde devletçi ekonomi politikası uygulanmaya başlanılmıştır. Dönemin Başbakanı İsmet İnönü'nün 30 Ağustos 1930'da Sivas demiryolunu açarken verdiği söylevde, ilk kez, "Mutedil devletçilik" diye adlandırdığı bu yeni ekonomi politikasıyla da, artık özel sektörde sermaye birikmesini desteklemek filan şöyle dursun, Korkut Boratav'ın belirttiği gibi, "devlet eliyle fert zengin etme" dönemi açılmıştır.

Doğrusu, ilk kez 1916'da İttihat ve Terakki tarafından toplumsal gündeme getirilen bu ekonomi politikaları ve tutumuyla, 1940'lara gelindiğinde gerçekten de, genç Türkiye Cumhuriyeti'nde, bir avuçuk da olsa, devlet tarafından palazlandırılmış bir özel sektör oluşmuştur. Kentlerde, şeker karaborsasından, gemi onarımından, uçak yolsuzluğundan, devlet inşaatlarından, ordu ihalelerinden yeni yeni türedi zenginler ortaya çıkmaya başlamıştır. Savaş yıllarında da, bu kez karaborsadan, yeni yeni savaş zenginleri türemiştir.

Ama, amaçlanan hedefe acaba ulaşılabilmiş midir? Türklerin de bir ekonomik güç haline gelebilmeleri, ülkede ekonomik erki ele geçirebilmeleri gerçekleştirilebilmiş midir?

Burada, hemen şunu bir kez daha yineleyelim ki, Türkiye'nin nüfusu 1927 sayımında topu topu 13,5 milyondur. İstanbul'un nüfusu ise, 690 bindir. Yani, toplam nüfusun ancak yüzde beşidir. 1920'li yıllarda, Anadolu'da İstanbul'dan başka bir kentin daha var olduğundan söz edebilmek ise olanaksızdır. İstanbul'dan sonraki ikinci kent olan İzmir, savaşta yakılmış, yıkılmıştır. Adı kente çıkmış öteki il merkezlerinin en kabadayısının nüfusu da olsa olsa 60-70 bini zor bulmaktadır. Yani, nüfusun onda dokuzu, Anadolu'nun ıssız köşelerinde yaşamaktadır. Osmanlının değerlendirdiği gibi, gerçekten de İstanbul kenttir, Anadolu ise onun taşrasıdır.

Köydür. Nitekim Mustafa Kemal de, Cumhuriyeti kurar kurmaz, Anadolu'da da bir ikinci kent yaratabilmek için kolları sıvamıştır.

Gene, o yıllarda Anadolu'daki iletişim olanakları da yok denecek düzeydedir. Örneğin, genellikle İstanbul'da yayımlanan gazetelerin Anadolu'da da satılması söz konusu dahi değildir. Abonelere de ancak postayla gönderilebilmektedir. Ankara'da çıkan Hakimiyet-i Milliye, Yenigün, Adana'da çıkan Yeni Adana, Konya'da çıkan Babalık vb. gibi Anadolu gazetelerinin de baskı olanakları İstanbuldakilerle oranlanamayacak kadar kötüdür. Radyo da henüz kurulmamıştır. 1927 yılında bir Fransız şirketinin PTT ile ortaklaşa ve onun adına kurduğu İstanbul'daki ve Ankaradaki telsiz istasyonlarının yayın güçleri de ancak çevrelerindeki birkaç kilometrelik alanları kapsayabilmektedir. Ve ilk ciddi radyo yayını ta 1937 yılında yapılabilmektedir. Henüz telefon da söz konusu değildir. Ankara telefon santrali 1926 kurulmaya başlanmış, Ankara ile İstanbul arasında ilk telefon konuşması da 1929 yılında gerçekleşebilmiştir.

Kuşkusuz, ulaşım olanakları da yok gibidir. Örneğin, 1923 yılında bütün Anadolu'daki karayolu uzunluğu, ona da yol denilirse, ancak 18.300 kilometredir. 1933'e gelindiğinde bu rakam güya 37.400 kilometreye çıkarılmıştır, ama bu yolların 21.200 kilometresi topraktır. Yani yol diyebilmek için bin tanık gerektirir. Ötekiler de, şosedir. Ülkede asfalt veya beton kaplanmış hiç yol yoktur. Yabancılardan borçlanılarak devralınan demiryolunun uzunluğu ise topu topu 1474 kilometredir.

Görüldüğü gibi, köylerde yaşayan milyonlarca insanın, Anadolu'nun bu kuş uçmaz kervan geçmez ortamında, değil '*devlet eliyle fert zengin etme*' politikasından yararlanıp köşeyi dönebilmeleri, bu politika değişikliklerini iştmiş olmaları bile olanaksızdır. Çünkü, o koşullarda köylere ancak at üstünde, katırla veya yaya, vergi toplamağa ya da vergisini vermeyeni toplamağa gelen tahsildarlarla jandarmalar ulaşabilmektedirler ve gene bu köylerde yaşayan insanların çocukları olan bu tahsildarlarla jandarmaların da Ankara'da olup bitenlerden haberlerinin olabilmesi, kuşkusuz, söz konusu bile değildir.

Dolayısıyla da bu yeni politikalardan, sadece kentte oturanlar, hatta onların da bir bölümü, bir avuç insan yararlanabilmiştir. Yararlananların büyük bölümü de İstanbul'dandır. Kentlerde de, yeni

kurulan Ankara sayılmazsa, hem nüfusun önemli bir bölümü hâlâ öteki etnik gruplardan oluşmaktadır, hem de ekonomi hâlâ ya doğrudan doğruya yabancıların, ya da içindeki temsilcileri Yahudilerin, Rumların, Ermenilerin vb. elindedir. Üstelik, İstanbul da, 1924'te Anadolu'daki Rumlarla Yunanistan'daki Türklerin mübadelesinde anlaşma dışı bırakılmıştır. Böylece de, Cumhuriyet hükümetlerince belki açık açık söylenilmese de, sermaye birikiminin Türklerin elinde gerçekleşmesini amaçlayan bu politika, Türklerden çok, kentlerdeki öteki azınlıklardan tüccarların işine yaramıştır.

Nitekim, İkinci Dünya Savaşı yıllarında, Başbakan Şükrü Saraçoğlu da bu durumu açık açık belirtmekten ve hatta aşırı ulusçu bir tepki göstermekten çekinmemiştir. 1942 Ağustosunda TBMM'nde yaptığı bir konuşmada, *"Biz Türkiiz, Türkçüyüz ve daima Türkçü kalacağız. Bizim için Türkçülük bir kan meselesi olduğu kadar, bir vicedan ve kültür meselesidir."* demiş ve muhtekirlerle, harp zenginleriyle, *fevkalade kazançlarla ve ihtikârla mücadele edeceklerini* açıklamıştır. Ve aynı yılın ekim ayında da, asıl gerekçeleri Parti'nin gizli oturumlarında açıklanan, o ünlü *Varlık Vergisi* yasası çıkmıştır.

Kamuoyuna da, İkinci Dünya Savaşı'nın olağanüstü koşullarının devlet bütçesinde yarattığı mali sıkıntıları biraz olsun hafifletmek amacıyla bu yasanın çıkarıldığı açıklanmıştır. Ayrıca yasada da, bu verginin bütün vatandaşlara eşit olarak uygulanacağı yazılıdır. Yani, ülkedeki bütün kazanç vergisi mükelleflerinden ve büyük çiftçilerden, yıllık geliri 2 bin beş yüz liranın üstünde olan taşınmaz mal sahiplerinden, bir kez olmak üzere, *Varlık Vergisi* alınacaktır.

Ama ilginçtir, yasada böyle yazılmasına karşın, Hükümet, daha yasa çıkmadan, Eylül ayında, bütün Defterdarlıklara gizli bir genelge göndererek, bölgelerindeki *"azınlıktan zengin kişilerin mal varlıklarının listesinin çıkarılarak yollanmasını"* istemiştir.

Zaten genelge'de de, vergi yükümlüleri, *"Müslümanlar, Müslüman olmayan azınlıklar, Yabancılar ve sonradan Müslüman olanlar, Dönmeler"* diye açık açık 4 ayrı gruba ayrılmaktadır. Müslüman olmayan azınlıktan zenginler için de, daha baştan, kışkırtıcı biçimde *"harp ve ihtikâr zengini azınlıklar"* denilmektedir.

Üstelik, vergi yükümlülerinin mal varlıklarının saptanmasında Defterdarlıklardan gelen bilgilerle de yetinilmemiş, özellikle azınlıklar hakkında CHP il ve ilçe örgütlerinden, Milli Emniyet Teşki-

tı'ndan, hatta hükümete yakın Türk tüccarlardan raporlar istenmiştir. Öyle ki, azınlıktan kişilerle ilgili imzasız ihbar mektupları bile geçerli belge sayılmıştır.

Kamuoyuna açıklanmayan asıl amacı, Başbakan Saraçoğlu Parti grubunun gizli oturumunda, "*Bu yasanın, harp zengini ve vurguncu azınlıkları hedeflediğini*" belirterek açık açık söylemektedir. "*Başbakan Saraçoğlu'na göre, böylece piyasaya egemen olan yabancılar (ve azınlıklar) ortadan kaldırılarak Türk piyasası Türklerin eline verilecektir.*" Asıl amaç budur. (Ekonomik Panorama dergisi, sayı 2, 24 Nisan 1988)

Nitekim, dönemin İstanbul defterdarı *Faik Ökte*'nin açıklamalarına göre, salt soyadı, azınlıkların soyadını andırdığı için bazı Müslümanlara, Türklere de çok yüksek vergiler konulmuştur. İlginçtir, ülkedeki, Almanya, Avusturya ve Romanya'dan gelmiş Yahudilerin dışındaki yabancı tüccarlara da, vergilendirmede Müslümanlara (Türklere) uygulanan ölçüler uygulanmıştır. Sadece bu ayrıcalık bile, bizce, yasanın asıl amacını açık açık göstermektedir.

Sonra... Yalnızca zengin azınlıklar da vergilendirilmemiştir. Neredeyse azınlıktan olan bütün kişilere korkunç vergiler konulmuştur. Örneğin, gene aynı dergide açıklandığına göre, o dönemde marangozluk yapan *Ligor Kardan*'a, aylık geliri topu topu 15-30 lira arasında olduğu halde, tam 500 lira vergi konulmuştur. Bahçıvanlık yapan babasından da, Varlık Vergisi olarak tam 5 bin lira istenmiştir.

İstenilen vergiyi ödeyemeyenlerin de, hemen neleri var neleri yok bütün mallarına devletçe el konulmuştur. Kendileri de, kara vagonlara doldurularak, Erzurum, Aşkale'deki çalışma kamplarına gönderilmişlerdir. Kayıtlara göre, tam 2 bin 57 Yahudi, Rum ve Ermeni tüccar ve iş adamı, istenilen yüksek vergileri ödeyemedikleri için Aşkale'ye sürülmüştür.

Bu zorbaca uygulamalarla da, gerçekten piyasanın Türklerin eline geçmesi büyük ölçüde sağlanmıştır. Devlet, haczedtiği azınlık mallarını da yok pahasına Türklere satmıştır. Mallarının haczedileceğini kestiren azınlıklar da tez davranıp, kâh belki sonra geri alabilirim umuduyla, kâh belki elime birkaç kuruş daha fazla geçer umuduyla, neleri var neleri yok, hepsini yakın çevrelerindeki tanıdıkları Türklere yok pahasına devretmişlerdir.

Böylece de, Türkler, belki de tarihlerinde ilk kez, zorla tüccar edilmişlerdir. Sanayici edilmişlerdir. Taşradaki aşiret beyleri, aşiret ağaları zorla azınlık mallarının üzerine oturtularak, gene devlet gücüyle, tarımla, ticaretle, sanayiyle uğraşmak zorunda bırakılmışlardır.

İşte, çeyrek yüzyıldır toplum olarak sancılarını çektiğimiz şu büyük toplumsal olgunun hızlanmasında ve bugünkü şekle dönüşmesinde, bu kanlı *'Varlık Vergisi'* olayının da önemli bir rolü olsa gerektir. Ancak, yüzyıllardır doğru dürüst bir tarım toplumu aşamasına bile geçememiş bu insanların, salt *'Varlık Vergisi'* gibi birtakım politik önlemler ve dürtülerle, çeyrek yüzyılda hemen ticaret toplumu aşamasına sıçradığını savlayabilmek de, kuşkusuz olanaksızdır.

Ayrıca, unutulmamalıdır ki, DP hükümetleri de, daha baştan, bir toprak reformu yapmak yerine çok sayıda traktör filan ithal edip makineli tarıma geçmeyi yeğleyerek, tarımda da, köylüleştirme-yi değil, sermaye ağırlıklı kapitalist tarıma geçmeyi temel politika olarak seçmiştir.

Kısacası, toplumumuz bugün göçebelikten yerleşikliğe geçmenin, dolayısıyla göçebe ve kırsal üretim ilişkilerinden kentsel üretim ilişkisine sıçramanın sancılı dönemini yaşamaktadır. İlginçtir, bu yeni üretim ilişkisi içinde de ticaret kendiliğinden ağırlık kazanmıştır. Sanayileşme girişimleri de, gene kendiliğinden ticaretin yörüngesine girmiştir. *ANAP*'ın başarısı da, bizce bu noktada, ticaretin yeni ekonomik ilişkilerimiz içinde kendiliğinden ön plana çıktığı gerçeğini tez görüp, bu eğilimi dillendirerek daha da güçlendirmesinde olsa gerektir. Bugün gerçekten de, ülkede herkes birbirine bir şeyler satmanın telaşı içindedir. Bir yandan dış ticaretimiz hızla artarken, öte yandan da sokaklarımız seyyar satıcılardan geçilmez olmuştur.

Galiba, hızla bir tüccar toplum haline dönüşmekte olduğumuz gerçeği, artık yadsınamaz bir hal almıştır.

TÜRK OLMAK GERÇEKTEN ZOR...

Türk vatandaşlığına geçtiği için maaşı dörtte bire düşürülünce, hemen ertesi gün sabah sabah kapısına dayanan sığınık (mültceci) Alman profesöre, *"Sen Türk olmayı yoksa kolay mı sanıyorsun ho-*

caaaanı?" diyen Hasan Alî Yücel'e hak vermemek, acaba gerçekten elde midir?

Çünkü, gerçekten de, bütün tarihi boyunca galiba, hep zor olmuştur *Türk olmak* , hiç kuşku yok...

Mustafa Kemal de, Cumhuriyet'in onuncu yıl törenlerinde, 29 Ekim 1933'teki söylevinde, Türk olmanın, Türküm diyebilmenin ne denli zor bir iş olduğunu kastederek mi "*Ne mutlu Türküm diyene!..*" demiştir, kim bilir? Yoksa, niçin "*Ne mutlu Türklere!..*" veya "*Ne mutlu Türk olarak doğana!..*" demediğini açıklayabilmek de galabi olanaksızdır.

Ama, öte yandan da, gerçekten, yıllardır Türk olduklarını bile söyleyememişlerdir atalarımız. Batılıların ısrarla "Türk" demesine karşın, kendilerinden hep "Müslümanlar" diye söz etmişlerdir, san-ki inadına. Türklüklerini sürekli gizlemişlerdir. Oysa, Prof. Bernard Lewis, "*Bir zamanlar Avrupa'da İslamlığı benimseyen kişiye, hangi ulustan olursa olsun, 'Türk oldu' denilirdi.*" diye yazmaktadır. (age. s.168)

Fakat, '*Türk olmak*' , galiba bugün gerçekten, geçmiştekilerle de, oranlanamayacak denli daha zordur.

Oysa, bugün *Türk* sözcüğü, eskisi gibi başka anlamlar da içermektedir. Doğrudur. Kullanılması konusunda ne törel, ne de yasal bir sakınca vardır. Özdeşleştirildiği bütün öteki anlamlarından arındırılmış, salt bir ulusun adı olmuştur artık. Bugün, o adla kurulmuş bir devlet vardır. Bir devletin resmi dilinin adıdır.

Ama gel gör ki, son çeyrek yüzyıldır yaşadığımız şu çılgın yapısal değişim, kim bilir kaç yüzyılın birikimi şu korkunç deprem, gerçekten, yozlaştırılmadık, aşınımına uğratılmadık, anlamı değiştirilmedik bir değer yargısı, bir toplumsal kavram, bir yetke mi bırakmıştır ki toplumda? Yıllardır, sözcüğün tam anlamıyla, ülkede tozdan dumandan ferman okunamamaktadır. Dolayısıyla, birçok değer yargısının, birçok geleneğin, göreneğin, törenin, birçok kültürün karman çorman olduğu, çarpıştığı, çalkalandığı bu potada, *Türk olmak* gerçekten hangisidir acaba? Bu göz gözü görmez ortamda, bu kaosta nasıl seçilecektir?

Nitekim, Prof. Mümtaz Soysal da, bu gerçeğe işaret ederek, "*Türk olmak hem zordur, hem de kolaydır.*" demektedir. "*Gerçekten de, iki coğrafya , iki dünya, iki kültür arasında bocalayan Türkiye'de*

Türk olmanın iki yolu var. Biri kolay yol: Kùltürlerden birini seçer ve olanca yobazlıkla ona sarılırsınız. Ya da, yine aynı kolaycılıkla, her şeyi oluruna bırakır, bu şaşkınlık keşmekeşinin yüz yıllık bekleyişler sonucunda kendiliğinden bir senteze ulaşacağını umarsınız. Zor yol, bu ikiliğin iki yanını da bilmek, öğrenmeye çalışmak ve kendi yaratıcılığını bu ikili temele dayandırmaktır. Dolayısıyla, başka birçok alanda olduğu gibi, sanatta ve örneğin müzikte evrensel değer taşıyıcı sentezlere varmak isteyen her Türk başka yerlerdeki insanlara göre iki misli bilgili, iki misli çalışkan olmak zorundadır." diye yazmaktadır. (Milliyet gazetesi, 9 Şubat 1985).

Kuşkusuz, Prof. Soysal'a hak vermemek olanaksızdır. Türkiye Cumhuriyeti, önce coğrafyasından dolayı hem Batılıdır, hem de Doğuludur. Ayrıca, tarih de, ta Fatih'ten, hatta Yıldırım Bayezid'den bu yana bizi hem Doğulu, hem de Batılı olmaya zorunlu kılmıştır. Mustafa Kemal'in, olağanüstü yaratıcı sezgi gücüyle çağı yakalayarak, laisizmi, kurduğu Cumhuriyetin temel ilkesi yapması da, bu ikiliğin bizce güvencesi olmuştur.

Kısacası, bugünün insanının Türk olabilmesi, gerçekten geçmiştekilerle oranlanamayacak denli zordur. Çünkü, bugünün insanı hem Doğuludur, hem de Batılı olmak zorundadır. İki coğrafyayı, iki dünyayı ve kültürü kendinde özümlemek, kendinin kılmak zorundadır.

Ancak, genellikle 'arabeskleşme' diye adlandırdığımız, toplumu-muzu nerdeyse kültürsüz, ilkel bir toplum derekesine düşürecek boyutlardaki bir kültür aşınımına neden olmuş, halen yaşadığınız şu kültürel karmaşayı, kaosu, acaba salt Doğu ve Batı kültürlerinin çatışması diye niteleyebilir miyiz? Bu karmaşa acaba gerçekten, dışardan gelmiş iki zıt kültürün çatışması haline indirgenerek ele alınabilir mi?

Anadolu'nun tarih boyunca çok çeşitli kültürlere beşiklik etmiş olduğu ve dolayısıyla olağanüstü bir kültür zenginliğine sahip bulunduğu düşünülürse, doğrusu bu sorunun olumlu yanıtlanabilmesinin olanaksızlığı hemen anlaşılmaktadır.

Kuşkusuz, çeşitli kültürlere sahip toplumlarda, koşullara göre değişik dönemlerde değişik kültürlerin başat kültürler haline geldiği bilinmektedir. Bir kültürün bir dönem için başat kültür haline gelmesi ise, elbette kesinlikle o toplumdaki öteki kültürlerin artık

yok oldukları, öldükleri anlamını taşımamaktadır. Dolayısıyla, Anadolu'daki öteki kültürleri yadsıyabilmek de olanaksızlaşmaktadır. Bu yüzden de, bugün Anadolu'daki kültür çatışmalarını, çok geniş kapsamlı iki soyut kavramla, Doğu ve Batı kültürleri kavramlarıyla açıklamaya kalkışmak, bizce gerçekçi ve bilimsel bir yaklaşım olmasa gerektir. Çünkü o zaman, ülkede her geçen gün biraz daha egemen kültür haline dönüşen şu '*arabesk*' dediğimiz yeni oluşumu açıklayabilmek gerçekten olanaksızlaşmaktadır. Bu *arabeskleşme*, acaba Doğu İslam kültürünün bir yeni türevi midir, yoksa Batı kültürünün doğudan peydahladığı bir piç midir? Elbette, ikisi de değildir.

Bizce, bu kültürel kaos da, hiç kuşku yok ki, son çeyrek yüzyıldır yaşamakta olduğumuz bu büyük toplumsal depremin, toplumsal yapı değişikliğinin yarattığı bir doğal olgudur. Yüzyıllar sonra ilk kez kendi istençleriyle göçebelikten yerleşikliğe geçmeye çalışan bu yığınların kültürleri de, kendiliğinden kentlerde başat kültür haline gelmeye başlamıştır. Dolayısıyla da, bu kültürel kaosun nedenlerini, ülkedeki Doğu-Batı kültür çatışmalarında değil, egemen güçlerin kültürleriyle bu yeni kentli yığınların kültürleri arasındaki çatışmada aramak daha gerçekçi ve bilimsel bir yaklaşım olacaktır. Kuşkusuz, ülkedeki Doğu-Batı kültür çatışmasının varlığını yadsımak veya önemini göz ardı edebilmek de olanaksızdır. Ama ne var ki, bu çatışma, ülkedeki bütün kültürler için değil, salt egemen güçlerin kültürleri için söz konusu olsa gerektir. Egemen güçlerin kültür öbeğinin bir iç sorunu olsa gerektir. Çünkü, bilindiği gibi Osmanlı *saray kültürü*, Selçuklu saray kültürünün de devamı, Orta Asya ve Ortadoğu'dan getirilmiş Fars, Arap ve Türk kültürleriyle Anadolu'daki kültürlerin bir yeni biresimidir. Bu *yerleşik yeni Türk kültürü* (Osmanlı kültürü) de zamanla Doğu İslam kültürünün etkisi altına girmiş ve ağırlık Doğu İslam kültürüne geçmiştir. Giderek çağdışına düşen İmparatorluk, Fransız devriminin Osmanlı topraklarında da esmeye başlaması üzerine bir takım reformları gerçekleştirebilmek için, Tanzimat'la Batıya yönelince, doğal olarak Batı kültürü de ülkeye girmeye başlamıştır. Ama, Batı kültürünün Osmanlı kültür biresimi üzerinde de etkili olması ve Doğu kültürü ile Batı kültürü arasında bir çatışmanın başlaması, bizce İkinci Meşrutiyet'ten, 1908'den sonradır. Osmanlı aydınları önce Osmanlıcılar ve İslamcı-

lar diye ikiye ayrılmışlarken, 1908'lerden sonra artık Osmanlılar da, Batıcı Osmanlılar, Doğucu Osmanlılar diye ayrılmışlardır. Hatta Türkçüler bile, 1920'lere doğru, Batıcı Türkçüler ve Doğucu Türkçüler diye ayrılmışlardır.

Mevlana ve Yunus Emre örneklerinden de anlaşılacağı gibi, kentlerde yaşayan bu egemen (yönetici) çevrelerin kendilerine özgü bir *saray kültürleri* olduğu gibi, doğal olarak, Anadolu'da yaşayan öteki etnik gruplardan köylülerin ve Anadolu köylerine zorla yerleştirilmiş göçebe boyların da kendilerine özgü kültürleri vardır. Ama şurası da unutulmamalıdır ki, yukarda da değinildiği gibi, Osmanlı İmparatorluğunda toprak mülkiyeti hakkı bulunmadığı için, bu insanların nerdeyse tamamı çiftliklerde birlikte çalışıyor ve birlikte yaşıyor olsalar gerektir. Dolayısıyla, mutlaka oralarda da bir yeni kültür birleşimi yaratılmıştır. Yani bizce, Anadolu'da, bu *saray kültürü*nün karşısında bir de *reaya kültürü* vardır. Bu *reaya kültürü* de, hiç kuşku yok ki, tıpkı saray kültürü gibi, Anadolu'daki Rum, Ermeni, Yahudi gibi öteki etnik grupların kültürleriyle, göçebe boyların Orta Asya'dan ve Ortadoğu'dan sürükleyip getirdikleri Türk ve İslam kültürlerinin bir başka yeni birleşimidir. İlginçtir, bu kendiliğinden oluşan yeni birleşimde de, artık Türklerin toprak işçileri arasında da çoğunlukta bulunuşu yüzünden mi, yoksa Türkçenin ortak dil oluşundan mı, her nedense, çekirdeği gene Türk kültürü olmuştur. Belirleyici, başat kültür, gene Türk kültürüdür. Ancak şu farkla ki, *saray kültürü*nün çekirdeğini yerleşik Türk kültürünün oluşturmaya karşılık, *reaya kültürü*nün rengini göçebe Türk kültürü vermiştir. Bizce, *reaya kültürü*nün bir başka ilginç yanı da, *tekke kültürü*nde de örnekleri bolca görüleceği gibi, birleşimde İslam kültürü adına daha çok şamanist öğelerin yer almış olmasıdır.

Ta 1960'lara dek Cumhuriyet döneminde de örgütlü başat kültür olan *Osmanlı (saray) kültürü*, hiç kuşku yok ki, bu kırsal ve göçebe nitelikli *reaya kültürü*nden çok ileri bir kültürdür. Hatta, bizce çeşitli zaman ve yerlerde bugüne dek gerçekleştirilmiş yerleşik Türk kültür birleşimlerinin de en ileri aşamasıdır. Bu nedenle, çağdaş Türk kültürünün de ancak bu kültür kalıtı üzerine kurulabileceği, kuramsal olarak, elbette yadsınamayacak bir gerçektir. Ama gel gör ki, çağına göre oldukça ileri ve bir iç bütünlüğüne sahip bu İstanbul kültürü, 1950'lerde başlayan bu büyük toplumsal deprem sırasında ilk işlerden biri olarak, barbarcasına yok edilmiştir.

Demokrat Parti'nin de desteklediği, hatta kışkırttığı bu kültürel değerlerin ve toplumsal değer yargılarının, maddi kültür varlıklarının yok edilmesine varıncaya dek yıkılması, anlam değişikliğine uğratılması, yozlaştırılması olayıyla ortaya çıkan kültürel boşluğu da, yeni kentli bu göçebe yığınların kültürleri, *reaya kültürü* kendiliğinden, yavaş yavaş doldurmuştur.

Bugün genellikle '*arabesk kültür*' diye adlandırdığımız, kentlerimizden yeni başat kültürü, bizce bu *reaya kültürü*'dür.

Bu nedenle, bugün Türk olmak gerçekten daha da zordur.

KÖYLÜ MÜ, YOKSA HÂLÂ REAYA MI ANADOLU'DAKİ ŞU TÜRKLER?..

Batılı karikatüristler, hâlâ, Türk veya Türkiye denilince, hemen fesin tam alnına da bir ay yıldız oturatarak, tepesi püsküllü fes giymiş, bol kara bıyıklı, şalvarlı veya poturlu, eli saldırmalı, ilkel, kaba, çirkin bir erkek resmi çizmektedirler.

Oysa, Türkiye'de nerdeyse üç çeyrek yüzyıldır fes giyilmemektedir. Mustafa Kemal, Cumhuriyetin daha ilk yıllarında, 1925'te, '*Şapka Yasası*' çıkartarak fes giyilmesini yasaklamıştır.

Lakin, bu yasağın da hâlâ ne oranda sürdüğünü kestirebilmek, doğrusu gerçekten zordur. Çünkü, Mustafa Kemal, aynı dönemde, diyelim, kadınların peçe takmalarını, çarşaf giymelerini de yasaklamıştır. Ama bugün, Ankara'nın, İstanbul'un nerdeyse anacaddeleri bile karaçarşafli kadınlardan geçilmemektedir. Fakat ilginçtir, ailesindeki bütün genç kız ve kadınları zorla karaçarşafllara sokan fanatik Müslümanlar da artık, bugün her nedense fes giymeyi değil de, fes yerine tepesi püsküllü yabancı malı bere veya el örmesi, yada tığ işi takke giymeyi yeğlemektedirler. Galiba, artık Türkler için de, sadece Araplarla ilgili, Arapları çağrıştıran bir simge olmuştur fes.

Yani, biz Türkler, Batılıların gözünde hâlâ fesli, kara saçlı, kısa boylu, tıknaz, bıyıklı, pis kokulu, ilkel, acımasız, çirkin insanlarızdır. Ama, acaba, gerçekten böyle midir? Veya, acaba nasıl insanlarıdır şu Türkler yani?

Çünkü, tarihi kaynaklara göre, gene aynı Batılılar, geçmiş yüzyıllarda Türkler hakkında hiç böyle şeyler söylememişler, yazmamış

lardır. Örneğin, 1707-1788 yılları arasında yaşamış ünlü Fransız Prof. Georges Louis Buffon, "*Variétés dans l'Espèce Humaine*" adlı yapıtında, "*Thévenot ve Pierre Belon gibi, Osmanlı devletini gezmiş Fransızların gözlemlerinden yararlanarak Türklerin, beyaz tenli, iri yapılı ve güzel bir ırk olduğunu öne sürmekte*"dir. (Taner Timur, Osmanlı Kimliği, Hil Yayın, İstanbul 1986. s.103)

Aynı dönemde yaşamış bilim adamları Dr. J.C.Lavater ve Pierre Camper de aynı görüşlere katılmışlar ve Türkler hakkında çok olumlu şeyler yazmışlardır. Antropoloji biliminin kurucularından Prof. Johann Friedrich Blumenbach da, Türklerin Kafkas ırklarından olduğunu savlamıştır. (age,s.103)

XIX. yüzyılda da, ünlü Amerikalı antropolog Prof. Samuel George Morton, her ne kadar Blumenbach'ın savına karşı çıkıp, Türklerin Kafkas ırkından değil, Moğol ırkından geldiklerini savunmuşsa da, onları; "*Orta boy, atletik yapı, ölçüli dudaklar, yuvarlak kafa, koyu ve canlı gözler, zeki ve anlamlı bir yüz. Son derece kibar, fakat aynı zamanda sert, zalim ve intikamcı bir karaktere sahipler. Zeki ve her türlü bilgiyi kolaylıkla elde etmeye hazırlar. Bağınazlığa düşmedikleri zaman, yüksek bir edebi seviyeye hemen yükseliyorlar.*" diye tanımlamıştır. Türklerin, "*eski tarihlerde Çerkez, Gürcü, Rum ve Araplarla karışıp fiziki özelliklerini değiştirerek güzel bir halk olduklarını*" yazmıştır. (age, s.104)

Taner Timur da; "*XV. ve XVI. yüzyıllarda Batı'da yaygın bir Türk düşmanlığı olduğunu söylemenin de zor olduğu anlaşılmıştır.*" "*XVI. yüzyılın son çeyreğine kadar Batı'daki Türk imajı sevimli değilse bile, saygın olmuştur.*" "*XVI. yüzyılın son yıllarında Batı'da en çok basılan iki kitaptan biri Villamont'un Türkiye seyahatnamesidir. -Les Voyages du Seigneur du Villamont; Paris 1595- Türklerle ilgili birçok olumlu gözlemlerle dolu olan bu eser, XVII. yüzyıl boyunca yirmiden fazla baskı yapmıştır.*" diye yazmaktadır. (age, s.133)

Görüldüğü gibi, ta XIX. yüzyıla kadar Türkler hakkında olumlu düşünen, karşısında saygılı olmak zorunluluğunu duyan Batı, daha sonraki yüzyıllarda birden davranışını değiştirmiş ve artık, tanısın tanımasın, Türkler konusunda yansız bile kalamaz olmuştur. Acaba niçin? Acaba ne değişmiştir de, Batılılar gene Türkleri kara kafalı, kısa boylu, bol bıyıklı, çirkin,saldırgan, pis kokulu insanlar olarak tanımlamaya veya tasarımlamaya başlayıp, onlara düşman kesilmişlerdir? Çoğu nefret etmektedir?

Taner Timur, Batı'daki "*Türk imajı*" nın böyle birden olumsuz yönde değişmesinin nedenlerini de, gene Türklerin kendisinde görmektedir. "*Osmanlıların XIX. yüzyılda geleneksel kültürlerinin artık pratik sorunları çözemez hale geldiğini iyice anlamaya başladıkları bir sırada, Batıda da Türk imajı uygarlığa ve özgürlüğe ters düşen, olumsuz bir içerik kazanmaya başlamıştır.*" Yüzyıllar boyu Batı'yı küçümseyen, onun ne dilini öğrenmeye tenezzül eden, ne örf ve adetlerini, ne de siyasal yapısını incelemeye gerek duyan Osmanlı'nın XIX. yüzyılda birden Batı hayranı kesilmesi, Batı'nın üstünlüğünü tartışmasız kabul ederek, kendisini ona göre yeniden yapılandırma-ya kalkışması, doğal olarak, bu imajın da değişmesine neden olmuştur. (age, s.128)

Doğrusu, bu yoruma katılmamak bizce de olanaksızdır. Çünkü, gerçekten de şu son 150 yıldır, Tanzimat'la yasal bir görünüm de kazanmış olan Batı hayranlığı toplumda arttıkça, Batı'da da Türk düşmanlığı aynı oranda artmıştır. Batı hayranlığı azaldıkça da, Batı'daki Türk imgesi olumlu yönde gelişmiştir. Örneğin, bağımsızlığın ve ulusal onurun baş tacı edildiği Kurtuluş Savaşı yıllarında ve Cumhuriyetin ilk dönemlerinde, özellikle İkinci Meşrutiyet'ten sonraki Batı hayranlığına koşut bir biçimde iyice bozulmuş bu Türk imgesinin kendiliğinden nasıl olumlu bir biçimde değişmeye başladığı, ama 1950'de bu kez de Amerikan hayranlığı hızla ülkeye egemen olurken, aynı imgenin gene nasıl hızla bir düşmanlığa dönüştüğü iyi bilinmektedir.

Amerikan hayranlığının ülkede akıl almaz boyutlara ulaştığı şu günlerde, Türk düşmanlığının da aynı şekilde bütün dünyada yaygınlaşması, inanılmaz boyutlara çıkması, elbette bir rastlantı değildir yani.

Ama ne var ki, bazı çevreler bu düşmanlığı geçmişteki olaylara bağlayarak, tarihle açıklamağa çalışırken, bazı çevreler de bu düşmanlığın nedeni olarak bizlere yurtdışındaki işçilerimizi göstermektedirler. Bugün hemen hemen bütün Batılı ülkelerin Türklere vize uygulamasını ve giriş çıkışlarda olağanüstü zorluklar çıkarmasını da, bu savlarının kanıtı olarak öne sürmektedirler.

Kuşkusuz, Anadolu'nun Türkleştirilmesi, Haçlı Savaşları, İstanbul'un fethi, Viyana'nın kuşatılması, vb. gibi bazı tarihi olayların yarattığı korku ve düşmanlıkların, Batılı toplumların belleklerinden

hâlâ tamamen silinmemiş olması, doğal sayılmalıdır. Hatta, Türk imgesinin şu son yıllardaki olumsuzlaşmasında, bu tarihi kalıtların da bir etkisinin bulunması, belki olasıdır. Ama, bu çok boyutlu toplumsal olgunun, birkaç yüzyıl öncesi olaylarla aynı sürecin ürünleri olduğunu savlayabilmek, öncelikle bilimsel olarak olanaksızdır.

Ama, acaba gerçekten Batılı ülkelerin çağrısı üzerine de olsa, en küçük bir kurstan geçirmeden palas pandiras gönderdiğimiz, neredeyse tamamı kırsal kökenli, çoğu okuma yazma bilmez, en alt kültür düzeyinden, Türkiye’de de kent yüzü görmemiş bu işçilerimizin, sözünü ettiğimiz olumsuz Türk imgesinin oluşmasında hiç rolleri de olmamış mıdır?

AYDIN DİKTATÖRLÜĞÜ’NDEN REAYA DİKTATÖRLÜĞÜ’NE Mİ?..

Doğrusu, yurtdışındaki işçilerimizi birazcık tanıyıp, oradaki yaşam biçimlerine de tanık olduktan sonra, egemen çevrelerin son yıllarda ısrarla savundukları ve yoğun propagandalarla da kamuoyuna kabul ettirmek üzere oldukları bu teze ilk elden hemen karşı çıkabilmek gerçekten çok zor olsa gerektir. Çünkü, bu göçmen işçilerimizin hemen hepsi kır kökenlidir. Üstelik, göçebelik töre ve geleneklerini belirli oranlarda da olsa oralarda da sürdürmekte sakınca görmemektedirler. Genellikle de, kentlerin varoşlarında veya işlev değiştirmiş, eski, ucuz semtlerinde, adeta aşiret düzeni içinde, içlerine kapalı, getto hayatı yaşamaktadırlar. Erkekler, kesinlikle bıyıklıdır. Kadınlarsa, başörtülüdür. Genellikle, kısa boylu, tıkız, esmer, kara saçlı, kara gözlüdürler. Yaşamlarında çevrelerine fazla dikkat etmezler. Birbirlerine yatıya gitmekten hoşlanırlar. Etoburdurlar. Ter kokarlar. Sarmısak kokarlar.

Ama öte yandan da, gene bu işçilerimizin; şu son yıllarda gerçekleşen dışticaretimizdeki büyük gelişme, ülkemize olan dış ilginin hızla artışı, turizm gelirimizin büyümesi ve içine kapalı toplumumuzun evlilik ve benzeri yollarla da olsa yavaş yavaş artık dış dünyaya açılması gibi olumlu gelişmeler içindeki o büyük paylarını yadsıyabilmek de doğrusu olanaksızdır.

Fakat gene unutmayalım ki, bu insanlar, Almanya'nın bir veya iki ilinin dışında, bulundukları yerlerde genellikle gettolarda yaşayan, yüzde birlik, yüzde ikilik gibi çok küçük azınlıklar oluşturabilmektedirler. Yani, o ülke insanların büyük çoğunluğunun, şayet bir rastlantıyla tramvayda veya metroda karşılaşmamışsa, bu Türkleri yakından görmüş olduğu bile kuşkuludur. Ama bütün bunlara karşın, bu insanların, yukarda saymağa çalıştığımız kimi özelliklerinden dolayı, varsayalım ki, Batı'daki Türk imgesinin olumsuzlanmasında ve Türk düşmanlığının artmasında bir rolleri olmuştur. Lakin, bütün bu olumsuzlukların tek nedeni olarak, acaba gurbetteki bu işçilerimizi gösterebilir miyiz? Acaba, Türkiye'de, gerçekleşen, aynı süreçteki toplumsal gelişmelerin bu olumsuzlanmada hiç mi rolü olmamıştır?

Hemen şunu söyleyelim ki, gurbete palas pandıras gönderdiğimiz bu işçilerimiz, elbette özel olarak seçilmiş, salt yurtdışındaki kişilerle sınırlı, toplum içinde ayrık bir azınlık grup değildir. Üstelik unutmayalım ki, istek üzerine, belirli yeteneklere sahip ve belirli sayıda "geçici işçi" (Gast Arbeiter) gönderilmesi şeklinde başlayan bu olay, kısa bir sürede bir dış göç olayına dönüşmüş ve bir toplumsal olgu halini almıştır. Bu nedenle, bizce, bu olayın da, aynı sürecin Türkiye'deki toplumsal olgu ve olaylardan ayrı olarak düşünülmesi ve ele alınması olanaksızdır. Yurtdışına göçmüş bu insanlarımız da, 1950'lerden itibaren kırlardan kentlere akın akın göçen milyonluk yığınların Batıya yönelmiş küçük bir bölümüdür, bir koludur. Birbirlerinden, ne fiziksel, ne de toplumsal bir farkları vardır. Dolayısıyla, Batı'daki Türk imgesinin bozulmasının ve bugünkü yoğun Türk düşmanlığının asıl nedenleri, yurtdışındaki işçilerimizde değil, halen yaşadığımız bu büyük toplumsal olguda aranmalıdır. Bizce, sorumlu bu yeni olgudur. Bu yeni toplumsal oluşumdur. Bu oluşumun siyasal görüngüsü, siyasal yeniden yapılanmasıdır. Yani, asıl sorumlular bu yeni dönemin politikacılarıdır. Yöneticileridir.

İlginçtir; bu yeni dönemin ilk siyasal örgütü olan Demokrat Parti de, güya CHP yöneticilerinin istençlerine göre ve gene CHP'li aydınlarla kurdurtulmuştur ama, bu partinin, iktidara geçtikten sonra da kuruluşundaki kimliğini koruduğunu söyleyebilmek, doğrusu çok zordur. Zaten, iktidara gelmesinden kısa bir süre sonra, ner-

deyse Parti'nin bütün kadrosu değişmiştir ve hükümetin de yeniden kurulması gereği duyulmuştur. Yani, DP de, iktidarının daha ilk döneminde kimlik değiştirmiştir ve onu kimlik değiştirmeye zorlayan da, bizce, partiyi hızla ele geçiren yeni kentli veya kasabalı halktır.

Oysa, bilindiği gibi, Mustafa Kemal ve arkadaşları için, 1920'lerde, bir ulusal devlet kurmaları konusunda böyle bir halk zorlaması filan söz konusu bile değildir. Ancak, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının, özellikle de Türkçülerin, ilk yıllarda böyle bir beklentilerinin olduğundan da, galiba kuşku duyulmasa gerektir. Çünkü, Türk oldukları için yüzyıllardır baskı altında tutulduklarını düşündükleri bu insanların, "Haydin, bağımsız Türk devletini kuruyoruz" der demez kendilerine coşkuyla sarılacaklarına da, bizce mutlaka yürekten inanmaktadırlar. Ayrıca, kuş uçmaz kervan geçmez Anadolu köylerindeki bu insanların, etnik kökenlerinin gerçekten bilincinde olup olmadıklarını, şayet olanak sağlanırsa Türklüklerine hemen sahip çıkıp çıkmayacaklarını, o günün koşullarında önceden bilimsel yöntemlerle kestirimleyebilmek, saptayabilmek de elbette olanaksızdır. Hiç kuşku yok ki, böyle bir inanca da, Türkçülerden kaynaklanan bir varsayımla, bir önyargıyla varmışlardır mutlaka.

Ama, 1920'lerde Cumhuriyetin kurulması için bir halk zorlaması filan söz konusu bile değilken, gene aynı aydınlar, 1946'da, acaba halk istediği için mi, bir halk zorlamasıyla mı, tek parti diktatörlüğünden çok partili parlamenter sisteme geçmişlerdir yani?

Kuşkusuz, Cumhuriyetin kurucuları da artık, 1946'lara gelindiğinde, hâlâ 1920'lerin insanları olmasalar gerektir. Düşüncelerinde, birtakım varsayımlarla, önyargılarla ülküselleştirerek biçimlendirdikleri Anadolu insanını birazcık olsun yakından tanıyınca, mutlaka birçok inançlarını, yargılarını, sil baştan test etmek, değiştirmek zorunda kalmışlardır.

Doğrusu, daha 1946 seçimlerinde, bu çeyrek yüzyıllık deneyimden önemli dersler almış olduklarının işaretlerini görmek, bizce mümkündür. Hani, "Sütten ağzı yanan, yoğurdu üfleyerek yer" atasözündeki gibi, sanki onlar da bir şeylerden ağızları yanmışcasına, diyelim demokrasi konusunda alabildiğine çekingen davranmışlardır. Örneğin, ülkede henüz daha doğru dürüst bir burjuva sınıfı ve işçi sınıfı söz konusu bile değilken, ilginçtir, ilk iş olarak, sınıf parti-

si kurmak yasaklanmıştır. Kaçamak yollarla kurulanlar da, derhal kapatılarak seçime sokulmamışlardır. Yukarda da değindiğimiz gibi, partilerin CHP ideolojisine koşut bir çizgide ve de aydınlarca kurulmasına özel bir özen gösterilmiştir. Kafalarındaki model, sanki tekerkin (monarşinin) yerine takimerkinin (oligarşinin) düşünüldüğü, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Meşrutiyet dönemlerinin parlamenter sistemidir. Bu nedenle, Cumhuriyetin kurucularının, 46'da birden çok partili sisteme geçerken Anadolu'daki yığınların da, özgürlüklerine ve demokratik haklarına kavuşmalarını amaçladıklarını söyleyebilmek, bizce olanaksızdır. Hatta, yasaklara bakılırsa, tam karşıtını düşünmüş olmaları bile söz konusudur. Çünkü, henüz daha toplumda hiçbir sınıf oluşmamışken, sınıf ve din partisi kurma yasağı da, belki bu yığınlar düşünülerek getirilmiştir. Ayrıca, çok partili sisteme geçme kararının da, dış baskılar yüzünden verildiğinden hiç kuşkusuzdur.

Fakat burada, gerçekten ilginç iki çelişki yaşanmıştır bizce. Birincisi; hiç amaçlanmadığı halde bu yeni düzenden en çok yararlananlar, gene Anadolu'daki yığınlar olmuştur. Demokrasiyi salt göç özgürlüğü sayarak, sınırsız kullanmışlardır. İkincisi; bu yığınlar, tarihlerinde belki de ilk kez elde ettikleri bu demokratik hakları ve özgürlükleri, sanki bir eski hesabı görürlermiş gibi, garip bir içgüdüsel dürtüyle, önce, bu hakları kendilerine, istemeden de olsa, sağlayanlara karşı bir silah olarak kullanmaya kalkışmışlardır. Örneğin, büyük çoğunluğu okuma yazma da bilmeyen bu insanlar, akın akın gelip, birkaç yıl içinde kentleri çepeçevre kuşatınca, ilginçtir, içgüdüsel bir kurnazlıkla hemen bu yeni düzenin sağladığı seçme seçilme hakkının gücünü sezip, politikayla da uğraşmaya başlamışlardır. Galiba, gene aynı kurnazlıkla da, kesinlikle CHP'ye değil, iktidardaki DP'ye katılmayı yeğlemişlerdir. Ve, önce, kentlerin çevresindeki gecekondu mahallelerinde partinin *ocak*, *bucak* örgütlerini kurmuşlar, sonra da yavaş yavaş partide söz sahibi olmaya başlamışlardır.

Ne var ki, üretim ilişkileri nerdeyse hâlâ *geçim ekonomisi* düzeyinde olan, tamamı mesleksiz, kentlerde de karnını doyurmak için her fırsattan yararlanmaya zorunlu ve bunu beceri sayan, çoğu okuma yazma da bilmez bu insanların toplumsal konumları ve kültürel birikimleri, kuşkusuz henüz daha demokrasiye geçmelerine elverişli

değildir. Fakat bütün bunlara karşın, koşullar onları, istençlerinin dışında bir oluşumla, demokrasinin temel ögesi haline getirmiştir. Doğal olarak da, demokrasi onlara değil, onlar demokratik ortama egemen olmuşlar ve çaresiz, demokrasiyi yozlaştırmışlardır.

Gerçekten, 1950'li yıllarda partilerin gecekondü mahallelerinde de örgütlenme gereği duymaları ve 27 Mayıs'ta kapatılan *Ocak* adlı örgüt birimlerini kurmalarında, gene DP iktidarının birden, 50'li yılların ortalarından itibaren Cumhuriyet'in kurucularına karşı tutum değiştirip, CHP ve İnönü'ye karşı sertleşmesinde, Atatürk'ün yontularına saldırılmasında, İnönü'nün taşlanması, acaba bu yeni kentli politikacıların rolü ve etkisi ne kadardır, doğrusu incelenmelidir.

Nitekim, unutmayalım ki, gülmece edebiyatımızın da o günden bu yana en çok işlediği konulardan birisi, gene bu yeni politikacılarıdır. İlk sıralar, *Hacıağa*, *Sarı çizmeli*, *Çanklı* vb. gibi sadece köylülüklerini vurgulayan sıfat ve adlarla tanımladıkları bu yeni politikacıları, zamanla biraz daha yakından tanıdıkça, gülmece yazarlarımız ve çizerlerimiz de n'apacaklarını şaşırılmışlar, *Zübüük*, *Zühtü*, *Kıro*, *Keko*, *Zonta*, *Maganda*, *Maço* vb. gibi hergün yeni bir ad uydurma ya başlamışlardır.

Kuşkusuz, 1950 seçimlerinde demokrasi ve özgürlük çılgınlıkları ata ata iktidara gelen DP'nin, daha iktidarının ikinci döneminde diktatörlüğe kaymaya başlamasında, bu yeni kentli reayaların bilinçaltında tortulanmış öç alma duygusunun da bir etkisi olsa gerektir. Ancak, bu geriye gidişin, bilinçli bir toplumsal güdü ürünü olduğunu söyleyebilmek de, elbette olanaksızdır. Çünkü, göçebelik özelliklerini büyük ölçüde koruduğu bilinen bu yeni kentli reayaların hâlâ geçerli ekonomik ilişkilerinin geçim ekonomisi düzeyinde olduğu ve bu ekonomik ilişkinin de temelde yağmaya dayandığı unutulmamalıdır. Zaten, bu insanların da kentlere, "taşı, toprağı altın" diyerek geldikleri bilinmektedir. Bu nedenle, demokrasi ve özgürlük gibi şeylerin de, onlar açısından, bizce, kentin altın olan taşının toprağının, Hazine arazisinin yağma edilmesine olanak vermekten, destek olmaktan başka bir anlamı bulunmasa gerektir. Yağma özgürlüğünün ise, her zaman zorbalığa gereksinim duyacağı için, demokrasiyle filan bağdaşması şöyle dursun, tam karşıtı, diktatörlüğü zorunlu kılması kaçınılmazdır.

Ayrıca, gene unutulmamalıdır ki, politikaya da biraz ümmi bir kurnazlıkla atılmış, demokrasiyle filan uzak yakın bir ilişkileri bulunmayan bu insanların, gerek parti, gerekse siyasal iktidar konusunda önlerindeki tek örnek de CHP'dir. CHP'nin tek parti iktidarıdır. Bu nedenle, onlar da, gerek DP'yi "*Vatan Cephesi*" kampanyalarıyla kutsallaştırmaya çalışırlarken, gerek Menderes hükümetlerini hızla diktatörlüğe kaymaya zorlarken, "*Millî Şef*" CHP'sinden ve onun tek parti iktidarından, mutlaka bolca esinlenmiş olsalar gerektir. Nitekim bizce, onlar da, Demokrat Parti döneminde, tıpkı CHP tek parti dönemindeki, CHP görünümlü "*Aydınlar diktatörlüğü*" gibi, DP görünümlü bir "*Reaya diktatörlüğü*" kurmuşlardır.

Bu *reaya diktatörlüğü*, 27 Mayıs 1960'taki aydınlar hareketiyle bir süre için kesintiye uğramışsa da, daha sonraları AP, 12 Mart, Milliyetçi Cephe, 12 Eylül, Anap, vb. gibi görünümeler altında egemenliğini bugüne dek sürdürmüştür.

GÖCEBEYDİK... ŞİMDİ DE TÜCCAR MI OLDUK?...

Görüldüğü gibi, şurası kesin ki, atalarımızın XI. ve XIII. yüzyıllardaki Orta Asya'dan Anadolu'ya olan o büyük göçlerinin ilk etapları, yani Anadolu'ya varmaları, olsa olsa 5-10 yıl içinde gerçekleştirilmiştir. Ama, Anadolu'daki yerleşme serüvenleri, artık hiç kuşku yok, nerdeyse bin yıl sürmüştür. Nice zorluklara katlanmışlardır bu süre içinde; Kâh başka budunlara karşı, kâh kendi soylarından beyliklere, devletlere, imparatorluklara karşı nice yaşam savaşları vermişler, kardeş kavgalarında nice soykırım tehlikeleriyle karşı karşıya kalmışlar, nice kıyımlara uğramışlardır. Lakin, bunca kıyıma, horlanmaya, dışlanmaya, sürülmeye karşın, gene de direnmişler, gerektiğinde sinerek, pusu kurarak, saklanarak, işi kurnazlığa vurarak, hatta gerektiğinde politikacılığa bile soyunarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Ve bizce, gene şurası kesindir ki, bu bin yıllık serüven, yaşadığımız şu son toplumsal çalkantıdan sonra artık son bulmaktadır. Artık Anadolu'ya yerleşmeye karar vermişlerdir. Bu büyük iç göç, toplumumuzun bizce son göçüdür.

Ancak, öte yandan da, toplumumuzda halen, gerçekten son derece ilginç yeni bir toplumsal olgu yaşanmaktadır.

Bilindiği gibi, Anadolu köylerine zorla yerleştirilmiş bu insanlar, toprak sahibi olamadıklarından, hem köylüleşerek göçebelik karakterlerini yitirmemişler, hem de *geçim ekonomisinden tarım ekonomisine* sıçrayamamışlardır. Ama, 1950'lerde ansızın patlayan bu büyük iç göçle de, birden kentlere doluşuvermişlerdir. Akın akın gelip işgal ederek kentlere yerleşmekse, kuşkusuz hemen kentlileşmek anlamına da gelmemektedir. Hatta tam karşısı olmuş, onların kentlileşmesi şöyle dursun, zamanla kentler yozlaşarak köyleşmiştir. Sözcüğün tam anlamıyla birer *reayakent* olmuşlardır. Dolayısıyla da, görüldüğü gibi, ne kendilerinin toplumsal ve ekonomik yapıları salt kente geldikleri için kentilleşebilmelerine elverişlidir; ne de, gene kendilerinin yozlaştırarak birer *reayakent* haline dönüştürdüğü bu yeni mekanların onları toplumsal ve ekonomik bir değişime zorlaması söz konusudur.

Hatta öyle ki, bu yeni kentlilerin birden sanayi toplumu haline dönüşmesi filan ne demek, kentlerin sokaklarında "Ne iş olsa yaparım, ağabey!.." diyerek aylak aylak dolaşan bu mesleksiz göçebelere bir rastlantıyla fabrikalarda iş bulanlar da, ilginçtir, kesinlikle sanayi işçiliğini, bir meslek olarak benimsemeyip, genellikle "köşeyi dönme" fırsatı yakalayınca da çalışacağı geçici bir iş olarak değerlendirilmiştir.

Bugün, gerçekten ilginç bir olgu yaşanmaktadır toplumumuzda.

Örneğin, akın akın kente gelip yerleşmiş bu insanlar, hayvancılıkla, avcılıkla, tarımla ilgili becerilerinin artık buralarda hiç geçmediğini gördükleri halde, doğal olarak ilk akla geleceği gibi, kentsel yaşamın gereksindiği yeni becerileri öğrenmek için şuncacık bir çaba bile harcamayıp, ilginçtir ticaretle uğraşmayı yeğlemişlerdir. Yani bir zanaat öğrenip meslek edinmek, usta, kalfa, çırak, uzman işçi filan olmak için çaba harcamak yerine, kendilerine yeni avantajlar sağlayacak yeni yeni hizmet alanları, yeni yeni işler icat etmişlerdir. Örneğin, bugün ülkemizdeki en gözde işler; bakkallıktır, manavlıktır, karpuz kavun sergiciliğidir, büfeciliktir, pazarcılıktır ve de kahveciliktir. Yani, bir şeyler üretmek için çaba harcamadan, hazır, üretilmiş bir şeyleri alıp satmaktır. Bu nedenle, gözde işlerden birisi için gerekli parayı sağlayamayanlar da, seyyar satıcılık yapmaktadırlar. Kaldırımları omuz omuza doldurmuş el arabalarında, tablalarda, James Bond çantalarında, ithal malı elektronik iletişim araç-

larından, soyulmuş yerli salatalığa kadar neler satılmamaktadır ,neler... Kaçak Amerikan sigarası, tek tek otobüs bileti, buzlu soğuk su, don lastiği, lâhmacun, balık ekmek, kağıt mendil, daha nicele-ri...

İşini biraz büyüten bu yeni tüccarlardan, *reaya diktatörlüğü* ile bütünleşmiş ve banka, kredi işlerini becermişler de hemen ithalat ihracat işlerine el atmaktadırlar. Öyle ki, dışarıya satacak mal bula-mayanlar, veya mal satacak yabancı müşteri bulamayanlar bu kez de "*hayali ihracat*"ı keşfetmişlerdir. Uşaklık biçimindeki apartman kapıcılığıyla büyük atılım yapan *hizmet sektörümüz* de, büyük bir ge-lişme göstermiştir. Bugün, ülkenin havasını, suyunu, denizini, ku-munu, güneşini yabancılara satmak da gözde işlerdendir. Ülkedeki ucuz işgücünü pazarlayıp dünyaya satan müteahhidlik sektörümüz de gerçekten unutulmamalıdır.

Batılıların, Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde bir süre için sinmiş olan o eski Türk düşmanlıklarının son yıllarda birden depreşmesi-nin altında da, acaba şimdi bu olgu, yani hızla bir tüccar ulus hali-ne dönüşmemiz, tüccarlarımızın müteahhitlerimizin dünya pazarla-rına açılıp onlara rakip kesilmeleri mi yatmaktadır, kim bilir?

Doğrusu, geçmişteki kimi olaylara bakılırsa, şimdi hızla bir tıca-ret toplumu haline dönüşmemiz olgusu da, galiba ulusal yapımıza aykırı olmasa gerektir. Yani, galiba pek de yadırgamamak gerektir.

Çünkü, anımsanacağı gibi, Oğuz boyları arasındaki ilk kardeş kavgası da, X. yüzyılda, Maverâ'ün Nehr'de, tüccarlarla tüccar ol-mayanlar arasında çıkmıştır. Kente yerleşip, ticaretle uğraşan Türk-lere de, tüccar anlamına '*Sart*' denilmektedir. Galiba, atalarımız da göçebeliği terk edip yerleşikliğe geçer geçmez, tarımla uğraşmak ve-ya bir zanaat öğrenmek yerine, ticareti yeğlemişlerdir. Nitekim, o yüzyıllardaki dilimizde de, Türk tüccar için özel '*Sart*' sözcüğü bu-lunduğu halde, Türk çiftçisi veya esnafı için özel bir sözcük yoktur.

Ayrıca... İlginçtir, 1940'lı yıllarda, bir yandan ünlü '*Varlık Vergi-si*' gibi yasalarla, Türk olmayan yurttaşların sermaye birikimleri ve mal varlıkları zorla ellerinden alınır, '*devlet eliyle fert zengin etme*' po-litikalarıyla yakınları Türkler zengin edilirlerken, öte yandan da, ti-caret konusunda yoğun bir eğitim kampanyası başlatılmıştır. Üste-lik, bu kampanyadan amacın uzman yetiştirmek olmadığı da çok açıktır. Örneğin, aynı yıllarda Ankara'da da bir yeni üniversite ku-

rulurken, bir iktisat fakültesi kesinlikle düşünülmemiştir. Oysa, ülkenin iktisatçıya büyük gereksinimi olsa gerektir. Çünkü, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi de henüz daha yeni kurulmuştur ve ilk mezunlarını 1940'ta vermiştir. Ama amaç, hiç kuşku yok, iktisatçı yetiştirmek değil, Türklere ticaretin çağdaş kurallarını öğretmektir. Nitekim, 2-10 Aralık 1946 tarihlerinde, Milli Eğitim Bakanı Reşat Şemsettin Sırrer'in başkanlığında toplanan 3. *Milli Eğitim Şurası*'nda, ilk kez "*Ticaret ortaokulları ve liseleri*" açılmasına da karar verilmiş, hazırlanan program ve yönetmelikler görüşülerek kabul edilmiştir. 1959'da da, daha çok ticaretle ilgili pratik bilgiler vermeye ve ticaret muhasebesi öğretmeye yönelik "*İktisadi ve Ticari İlimler Akademileri*" yasası çıkmıştır.

Kampanya, bizce, salt okul eğitimiyle de sınırlandırılmamış olsa gerektir. Çünkü, yaşı bugün 50 dolaylarında olanlar, 1950'lere doğru, okul dışı eğitimin en etkili araçlarından biri olan, ticaretle ilgili savsözler ve özdeyişlerle dolu afiş ve pankartların, çarşıdaki pazardaki dükkanların duvarlarını nasıl pıtrak gibi sardığını, sanırız çok iyi anunsayacaklardır. Hani, o ünlü afişi, kafasını kaşıyarak kara kara düşünen, kasasında farelerin cirit attığı "*Veresiye Veren Tüccar*" ile yeleği köstekli, göbeği maşallah, ensesi kalın ve ağzı kulaklarında, kasasından paralar taştan "*Peşin Veren Tüccar*" resimlerinin yan yana çizildiği afişi anımsamamak, galiba gerçekten olanaksızdır. Bu ve benzeri niceleri gibi, halka basit ticari bilgiler veren afişleri hazırlatanlara, bastıranlara, dağıtanlara özel bir devlet desteği de sağlanmış, kolaylıklar gösterilmiş midir, doğrusu bizce araştırılmaya değer bir konudur.

Görüldüğü gibi, toplumumuzun kırsal göçebe toplum aşamasından tüccar toplum aşamasına bunca kısa sürede ve başarıyla sıçrayabilmesinde, galiba ulusal karakterinin yatkınlığı kadar, 1940'larda uygulanan politikaların ve devletin, ya da bir toplumsal güdüyle kendilerinin düzenledikleri, 7'den 70'e herkese ticareti öğretmeyi amaçlayan eğitim kampanyalarının da önemli bir katkısı olsa gerektir.

AMA HÂLÂ: TÜRK'ÜZ, BİYİKLİYİZ, TER KOKULUYUZ!..

Batılıların 1970'lerden sonra gene hızla Türk düşmanı kesilmeye başlamaları da, bizce mutlaka bu toplumsal değişim yüzündendir. Çünkü, Anadolu'nun insan profili, gerçekten de, beklenilmedik bir biçimde, aniden değişivermiştir. Batıyı asıl şaşırtan da, hızla yurtdışına da taşan Anadolu'nun bu yeni insan yüzü olsa gerektir. Cumhuriyetle oluşan Batıcı, laik, çağdaş kültürlü, onuruna düşkün, bıyiksız eski profil bir anda geri plana düşmüş ve yerine, belki atak ve girişimci, ama bol kara bıyıklı, hoyrat, umursamaz ve ter kokulu yeni bir insan profili ortaya çıkmıştır. Batılıları şaşırtan, belki de bu yeni kişiliktir.

Fakat ilginçtir, aydınlarımız, bilim adamlarımız, araştırma kuruluşlarımız, vakıflarımız, gazetelerimiz filan, anca 1980'li yıllarda bu gerçeğin bilincine varmış olmalı ki, 1985'lerden sonra birden, ardi ardına, bu yeni kişilik ve kimliğimizle ilgili araştırmalar yapılma-ya ve yayımlanmaya başlamıştır.

Örneğin, Milliyet gazetesi, 1985 yılında SİAR Araştırma Kuruluşuna, bu konuda bir dizi anket yaptırmış ve sonuçlarını alaylı bir dille, "*Türkiim... Doğruyum... İşte Ben Buyum...*" başlığı altında bir hafta süreyle tefrika etmiştir. (Milliyet gazetesi, 13-19 Ekim 1985)

PIAR Araştırma Şirketi ise, yukarlarda da değinildiği gibi, 1985-1989 yılları arasında yaptırdığı 48421 anketin sonuçlarını "*Profil/Türkiye 1989*" başlığı altında ayrı bir dosya halinde, belirli sayıda teksir ettirerek açıklamıştır.

Hürriyet gazetesi de, 1989 yılında kendi kuruluşu '*Hürriyet Araştırma Grubu*'na bir araştırma yaptırmış ve sonuçlarını "*Türkiye 1989/Türküim, Doğruyum, Biyıklıyım*" adıyla küçük bir kitapçık halinde basıp, aynı yıl eylül ayında gazetenin eki olarak dağıtmıştır.

Gene PİAR Araştırma Şirketi, 1990 yılında, yeniden rastlantısal örnekleme yöntemiyle saptadığı, 20 yaşın üstünde ve 20 ilden seçilmiş 1899 kişiyle görüşmeler yaparak, sonuçlarını 'kümeleme analizi' yöntemiyle değerlendirmiş ve "*Hayat Tarzları-1990*" adlı bir rapor halinde az sayıda çoğalttırarak yayımlamıştır. (Çok az sayıda çoğaltılmış bu iki özel rapordan da yararlanmamız olanağını verdikleri için PİAR Şirketi yöneticilerine teşekkür ederiz.)

İlginçtir, her iki gazete de, ayrı ayrı zamanlarda ve ayrı ayrı kuruluşlara yaptırdıkları araştırmaları, hemen hemen aynı başlıklarla yayımlamışlardır.

Bilindiği gibi, ilkokullarımızda çocuklara hâlâ sabah akşam, bağırtı çağırta, galiba CHP tek parti iktidarının 1940'lardaki gizli Hitlerci döneminden kalma, "*Türküüm, Doğruyum, Çalışkanım. Yasam; Yurdumu, Ulusumu Özümünden Çok Sevmektir. Varlığım, Türk Varlığına Armağan Olsun!*" filan gibisinden, yurt, ulus, ülkü, devlet vb. kavramları kutsallaştıran, çağdışı, ırkçı bir and içirilmektedir.

İşte, gazetelerimizin biraz da bu uygulamayı eleştirir, hatta gır gıra da alır nitelikteki başlıklarla yayımladığı değerlendirmelerine bakılacak olursa, aydınlarımızın, toplumumuzun bu yeni yüzü karşısındaki şaşkınlığı, doğrusu hiç de Batılılardan geri kalır gibi değildir.

Gerçekten de, 1980'li yıllar, sanki özel olarak aydınlarımızla halkımızın birbirine düşman edilmeye çalışıldığı yıllardır. Sanki, halkı kötüleme, horlama, aşağılama, dışlama yarışı vardır. Ve öyle ki, sözcüğün tam anlamıyla, Batılılara bile taş çıkartılmıştır bu konuda. Neler yapılmamıştır, neler...

Örneğin, birtakım gazete ve dergilerin görevlendirdiği özel giysili, karanlık tipli adamlar, iskelelerin, otobüs duraklarının en kalabalık olduğu saatlerde birden ortaya çıkıp, ellerindeki ürkütücü ses aygıtlarıyla sert komutlar vererek, ortalığı birbirine katıp, panikler yaratmışlar ve akşam eve dönme telaşı içindeki yorgun yığınları, o bir anlık şaşkınlıklarından yararlanarak topluca yerlere oturtmuşlar, ayağa kaldırmışlar, yüzüstü yatırmışlar, duvar diplerine toplamışlar, veya kolu pazıbentli SS subayı kılıklı kişiler, gene ansızın anacaddeleleri kesip, insanların o bir anlık şaşkınlıklarından yararlanarak kimlik kontrolleri yapmışlar, sonra da kimsenin karşı çıkmamış olmasını gerekçe gösterip, bu olayların çarşaf çarşaf fotoğraflarını yayımlayarak, artık halkın ne sürülüğünü, ne hödüklüğü, ne öküzlüğü, ne aylığını, ne inekliğini bırakmışlardır.

Gene aynı yıllarda, söylentilere göre, İstanbul valilerinden birisi de, "*Halk plajlara hücum etti, vatandaş denize girecek yer bulamıyor.*" demiştir, bizce, bu toplumsal değişimin bilincine bile varamamış bir şaşkınlıkla.

Toplumumuz, kuşkusuz hâlâ içine kapalı, ürkek, tedirgin, dola-

yısıyla da alingan ve kavgacı bir toplumdur. Ama, son çeyrek yüzyıldır Batılıların ısrarla belirttikleri, 1980'lerden bu yana da aydınlarımızın Batılılara bile taş çıkarttıkları gibi, acaba gerçekten kara kafalı, kara gözlü, bol bıyıklı, esmer, kısa boylu, tıknaz, barbar, çirkin insanlar mıdır?

Çünkü, PİAR Araştırma Şirketi'nin yukarda sözünü ettiğimiz bilimsel araştırmalarının sonuçlarına bakılacak olursa, doğrusu, Batılıların ve kimi aydınlarımızın bu değerlendirmelerinden çoğunun basit gözlemlere dayalı ve oldukça abartılı varsayımlar, önyargılar olduğundan kuşkulanamamak da olanaksızdır.

Örneğin, hemen hemen bütün çevrelerce kara saçlı bir toplum olduğumuz savlandığı halde, bu araştırmalara göre, toplumumuzun yarısının, % 50,2'sinin saçı açık veya koyu kestane rengidir. Ancak üçte birimizin, % 36,2'mizin saçı karadır. Ama buna karşılık % 10,1'imizin saçı da sarıdır.

Gene, bu araştırmalara göre, yaygın bir biçimde sanıldığı gibi, gözlerimiz de kara değildir. Ancak % 17.8'imiz kara gözlüdür. Toplumun nerdeyse yarısının, % 46.9'ünün gözü ise, kahverengidir. Daha ilginç, her üç Türk'ten birinin gözü de, ne kara, ne kahverengi, başka renklidir. Ya eladır, ya mavidir, ya yeşildir. Hatta öyle ki, elagözlülerimiz kara gözlülerden bile çoktur. Toplumun % 18.9'unun gözü eladır.

Bu araştırmalara göre, Batılılarca savlandığı gibi, büyük çoğunluğumuzun rengi de esmer değildir. Nerdeyse yarımızın, % 46'ımızın teni buğday rengindedir. Esmer tenli olanlarımızın oranı ise, % 24.3'tür. Yani dörtte biridir. Buna karşılık, % 30'umuzun teni de beyazdır.

Kuşkusuz, öne sürülen savlardan kimileri de bu araştırmalarla doğrulanmıyordur, hani.

Örneğin, gerçekten de, *"nerdeyse, bıyığı terleyen herkes bıyık bırakmıştır"*, ülkede. (Milliyet gazetesi, 13 Ekim 1985) PİAR'ın araştırmalarına göre de, 15 yaşın üstündeki erkeklerimizin % 66,8'i bıyıklıdır. Kadınlarımızın da % 60'ı bıyıklı erkekleri beğenmektedir.

Gene, halkımızın temizliğe de aşırı bir düşkünlüğü yoktur. Gerçekten, *"Bir giydi mi donu fanilayı kolay kolay çıkarmayan, iç çamaşırına aşık"* kişilerdir sanki insanlarımız. *"Haftada bir yıkandığını"*

söyleyenler dahi nüfusun yarısını bulmamaktadır, yüzde 46'dır. Bunlardan yüzde 11'i de hamama gitmektedir. Belki sık yıkanılmadığı için olacak, sık sık çamaşır da değiştirilmemektedir. Örneğin, her 100 kişiden 46'sı haftada bir yıkandığını söylerken, haftada bir çamaşır değiştirdiğini söyleyenlerin sayısı 100 kişide 28 kişiyi geçmemektedir." (Milliyet gazetesi, 16-19 Ekim 1985)

Doğrusu, PİAR'ın araştırmalarına göre de, durum çok farklı değildir. Örneğin, son bir hafta içinde hiç tuvalet kağıdı kullanmadığını söyleyenlerin oranı, % 81,8'dir. Halkın % 59'u hiç dişini fırçalamamıştır. Gerçekten kolay kolay inanılır gibi değildir, halkın % 26'sı da son bir hafta içinde hiç sabun kullanmamıştır. Öte yandan, haftada bir kez yıkandığını söyleyenlerin oranı güya % 53,4'e yükselmiş gözükmekte ise de, bunların % 24,2'si, kazandan veya kova-dan su dökünerek yıkandığını açıklamıştır. Nitekim, halkımız da genellikle; *'banyo yapmak'* fiili yerine, *'su dökünmek'* fiilini kullanmaktadır zaten.

Kısacası, temizlik konusunda pek de titizlenmeyen, oysa genellikle ter ve etobur olduğumuz için de pis kokulu, fakat % 88.5'u deodorant kullanmayan; % 66.7'si hiç spor karşılaşması seyretmemiş ve % 77,6'sı hiç spor yapmamış; % 82'sinin sinema, tiyatro ve konsere gitmek gibi bir alışkanlığı olmayan ve % 93,8'i nicedir hiç sinemaya gitmemiş; % 96.5'i kesinlikle dergi ve kitap okumayan; ama erkeklerinin % 62,7'si haftanın yedi günü kahveden çıkmayan; bol ekmek yiyen ve hızla çoğalan; % 85'i evde bir hayvan beslenmesine şiddetle karşı; ama % 90'ı ölümden sonra da bir yaşam olduğundan ve cennetle cehennemin varlığından kuşku duymayan, % 79.2'si şeytanın varlığına inanan; % 72,5'i de okullarda cinsel eğitim verilmesini kesinlikle istemeyen; genellikle sabırsız; bir müzik aleti çalmak, resim yapmak, heykel yontmak gibi tutkuları genellikle bulunmayan; ama meyveyi eliyle seçmeye meraklı, kasaba eti neresinden keseceğini tarif eden, erkek erkeğe öpüşmeye özel bir önem veren, futbol maçları üzerine konuşmayı kültür sayan, artık kot pantolon giyen, fakat sakal tıraşı olmayı pek de sevmeyen, sık sık *"param olsa çalışmam"* diyen, özgürlüğe meraklı, ama eşitlikten pek de hoşlanmayan, sorumluluklarını genellikle unutan ama verilen buyrukları derhal yerine getiren; kendi karısına ve eşcinsellere karşı kesinlikle hoşgörüsüz; kadın erkek televizyona aşırı düşkün,

ama % 60'ının, 40 yıldır içinde bulunduğumuz NATO'dan bile haberi yok, % 65,5'i Birleşmiş Milletler'in adını bile duymamış ve yediden yetmişe sabah akşam fosur fosur sigara içen; son yıllarda da otomobile aşırı düşkün bir toplum olduğumuzdan da, doğrusu kuşku duymamak gerektir.

LAKİN... KONUKSEVERLİKTE DE ÜSTÜMÜZE YOK...

Kuşkusuz; ter kokmak, ama bu kokuları duymamak ve deodorant, kağıt mendil, tuvalet kağıdı filan kullanmamak, az yıkanmak, genellikle de yalapşalap yıkanıp, su dökünmek ve sık sık çamaşır da değiştirmemek, tiyatroya, sinemaya gitmemek, resim yapmamak, heykel yontmamak, bir müzik aleti çalmamak, kelebek veya pul biriktirmemek ve en önemlisi, kötü beslenmek, insanların ne karakterleridir, ne de istençleriyle seçtikleri bir yaşam biçimi... Bütünüyle toplumların gelişmişlik düzeyiyle ilgilidir. Uygarlık düzeyiyle, var-sıllığıyla ilgilidir. Ve yerleşikliğiyle ilgilidir.

Nitekim, yukarda sözünü ettiğimiz araştırmalar da bu gerçeği doğrulamaktadır, bizce. Örneğin, Milliyet gazetesinin 1985'te yaptırdığı araştırmada haftada bir kez yıkandığını söyleyenlerin oranı % 46 iken, PİAR'ın 4 yıl sonra, 1989'da yaptığı araştırmada bu oran % 53,4'e çıkmıştır. Görüldüğü gibi, kente göçen insanlar, aradan bir iki kuşak geçip de kentlileşebildikçe, doğal olarak bu oran da yükselmektedir.

PİAR'ın daha sonra yaptırdığı, "*Hayat Tarzları-1990*" adlı araştırmada da bu gerçeği doğrular bulgular vardır. Ancak, araştırma, galiba daha çok pazarlamacılar için tüketici profilini belirlemeyi amaç göttüğünden olsa gerek, insanları, "*Klasikler, Yakınanlar, Yenilikçiler, Gerginler ve Uzaktakiler*" diye, toplumbilimsel açıdan pek de bir anlam taşımayan adlarla 5 ayrı tip olarak gruplamıştır. Toplam nüfusun % 76'sını oluşturan ilk 4 grup, kentlerde ve kasabalarda yaşamaktadır. Kırsal kesimlerde yaşayan, 5. grup "*Uzaktakiler*" ise, gerçekten de, hem tüketicilikleri, hem de oturdukları yerler açısından pazarlamacılara göre bayağı uzaktadırlar. "*Gerginler*" diye adlandırılan 4. grup da, kent ve kasabalarda yaşayanların gelir düzeyi çok düşük olan kesimidir. Nüfusun hâlâ % 25'i oranındaki bu grubun, "*Uzaktakiler*" ile de büyük benzerlikleri vardır. Örneğin, her

iki grubun da, gelir düzeyi gibi eğitim düzeyi de çok düşüktür. Çabuk evlenirler, çok çocuk yaparlar. Düzenli yıkanma alışkanlıkları yoktur, arada bir *sı dökünürler*. Erkeklerin yüzde 80'i kahveye gider ve tesbih çeker. Solculuğa şiddetle düşmandırlar. Dine aşırı düşkündürler. *"Kadınlarının en büyük toplumsal etkinliği, mevlide gitmektir."*

Ama, özellikle *"Birinci Tip: Klasikler"* diye adlandırılan ilk grup, gerçekten bu savımızı doğrulayıcı nitelikte birçok özelliğe sahiptir. Çünkü, sanırız gene tüketicilik özellikleri kastedilerek *"Klasikler"* diye adlandırılmış, % 24 oranındaki bu grubu, PİAR'cılar da; *"Oldukça gençtir. Yüzde 63'ün yaşı 40'tan küçüktür. Çoğunluğu doğduğu kentte yaşamını sürdürür. Babadan kalma evde oturur."* diye tanımlamaktadırlar. Yani, bizce hiç kuşku yok, 1950'lerden sonra kente ilk göçenlerden, artık yerleşikliğe geçme sürecine girmiş ve kentlileşmeye başlamış ikinci kuşak tanımlanmaktadır. Bu insanların, kentlileştikleri ölçüde de, davranışları değişmektedir. Örneğin, artık *"haftada bir, genellikle de pazar günleri yıkanmaktadırlar, tuvalet kağıdı kullanma alışkanlığı da yeni yeni gelişmektedir"*.

Rapordaki tanımlamaya göre, kent kökenli, eğitim düzeyi ortalamasının çok üstünde, gelir durumu oldukça iyi, erkeklerinin çoğu bıyıksız, görünüşleri gelişmiş ülke insanlarından farksız, içki içmeyi seven ve dini inançları pek de kuvvetli olmayan, laik, kitap okuyan, sinemaya tiyatroya giden, spor yapan, yaz tatiline çıkan, Batı müziği dinleyen, çoğu her sabah duş alan ve kendilerini genellikle solcu olarak tanıtan insanlardan oluşmuş % 10 oranındaki *Üçüncü Tip* ise, görüldüğü gibi, zaten her zaman % 10 oranındaki eski kentlilerdir. Aydınlarımızdır. Bu grubun *"Yenilikçiler"* diye adlandırılması da, galiba gene pazarlamacılar amaçlanarak, onların her şeyin en iyisini ve en son modelini, yani en yenisini almaya fazla meraklı oldukları varsayımı ile yapılmış olsa gerektir.

Son grup *"Yakınanlar"* da, gene bizce hiç kuşku yok ki, nicedir kentte oturduğu, hatta çoğu kentte doğduğu halde, hâlâ tam kentlileşememiş, göçebelikten tam olarak kurtulup yerleşikliğe geçememiş olmanın sıkıntısını yaşayanlardır. Kent tedirginleridir. Çaresizliğin öfkeli krizidir. Ama, gene rapordaki tanımlamaya göre, artık kentlileşmenin de eşiğindedirler. Çünkü daha şimdiden, gelir durumları ortanın altında olmasına karşın, erkekleri kahve yerine *bira-*

hanelere takılma alışkanlığı edinmeye başlamışlardır. Kadınların % 25'i kot pantolon giymektedir. Pek dindar değillerdir. Erkekler futbol maçlarını kaçırmamakta ve bütün hafta futbol konuşmaktan hoşlanmaktadır. Batılılaşmadan yanadırlar. Pek düzenli değilse de, artık yavaş yavaş yıkanma alışkanlığı başlamaktadır. Hatta, % 25'i daha şimdiden tuvalet kağıdı kullanmaya başlamıştır.

Görüldüğü gibi, bireysel gelişme de bir toplumsal olaydır, elbette. Çağdaşlaşma, konforlu yaşam, uygarlık, refah, vb. kavramlar da toplumsaldır ve kişilerin yaşam standartlarının yükselmesi, çağdaş uygarlığın nimetlerinden yararlanabilme, toplumun içinde bulunduğu aşamayla, toplumsal varsılıkla ilgilidir. Yani, bir aşiret beyi, ne denli varıl olursa olsun, göçebe çadırında çağdaş uygarlığın bütün nimetlerinden yararlanabilmesi, kuşkusuz olanaksızdır.

Ama, öte yandan hemen bir kez daha yineleyelim ki, göçebe toplumlar da, ne kültürsüz topluluklardır, ne de uygarlıktan nasipsiz insan sürüleri... Elbette göçebelerin de kendilerine özgü bir kültürleri, bir uygarlıkları vardır, nasıl yadsınabilir? Üstelik, toplumların en dinamik aşaması da göçebelik dönemidir galiba? Çünkü, hep tetikte yaşamak zorundadır göçebe insan. Çünkü, tek yasa doğadır onun için...

Ve bizce, hiç kuşku yok, ilk, atalarımız evcilleştirmiştir mutlaka atı. Gücünden yararlanmışlardır, sütünden yararlanmışlardır, etinden yararlanmışlardır. Tekerleği, ola ki bütün insanlar birlikte bulmuşlardır, ama at arabasının geliştirilmesinde, üstünün örtülmesinde, okun, yayın, kirişin, deri kalkanın, ciritin bulunmasında, tasarlanmasında, yapılmasında, geliştirilmesinde, mutlaka büyük payı vardır atalarımızın. Tulum peynirinin, çökeleğin, lorun, çiğköftenin, kavurmanın, pastırmanın, etli ekmeğin, saç ekmeği yufkanın, göçebe mutfağının buluşları, ürünleri olduğundan, galiba kuşku duymak bile olanaksızdır. Hatta, *lahmacun* da, bizce kesinlikle bir göçebe yemeğidir. Etle ekmeği ayrı ayrı pişirecek zamanı olmayan göçebelerin şıpınışı yemeği "*etli ekmek*", olsa olsa, Orta Asya'dan gelirken Arap Yarımadası'nda adını kaptırmış, "*lahmacun*" olmuştur mutlaka. Acaba, Anadolu'da hâlâ "*etli ekmek*" diyenler, Arap Yarımadası'ndan değil de, salt İran'ın kuzeyinden gelenler midir, kim bilir? Çünkü, bildiğimiz kadarıyla, Arap mutfağında da "*lahmacun*" diye bir yemek türü yoktur zaten. At sütünden, kendilerine

özgü, kendi buluşları alkollü içki bile yapmışlardır; *Kımız*. Ağaç işçiliği, oymacılığı oldukça gelişmiştir. Çamçak, boduç, yayık, kaşık gibi mutfak gereçlerinin nerdeyse tamamı tek parça ağaçtan oyulmuştur. Belleme, kolan kayışı göğüslük, meşin kuburluk, nal çantası, gebre, yular, kuskun kayışı, yörük eyeri, semer, üzengi, mahmuz, kaşağı, nal, kantarma demiri, daha niceleri, hep o dönemlerden kalma, göçebe uygarlığının ürünleri olsa gerektir, bizce.

Nâzım Hikmet'in de, "*Mendili ilk keşfedenler Türklerdir.*" dediğini yazmaktadır eşi Vera Tulyakova. Nâzım Hikmet'in ölümünden bir süre sonra, bir arkadaşıyla ressam Polenov'un müze-evini gezerlerken, ressamın kızı Olga Vasilyevna, birden Vera Tulyakova'ya dönüp; "*Mendili ilk keşfeden Türklermiş, öyle mi?*" diye sormuştur. "*Nereden biliyorsun?*" deyince Tulyakova da; "*Nâzım Hikmet söylemişti. Bizim tiyatroya gelmişti, orada anlattı.*" demiştir. (Vera Tulyakova Hikmet, Nâzım'la Söyleşi, Cem Yayınevi, İstanbul 1989, s.353)

Kim bilir, birçok ulusun övünmek için hep büyük buluşlara, örneğin yazının, matbaanın, barutun filan icadına sahip çıkmalarına inat, "*Biz Türkler de mendili icat ettik*" mi demiştir, onlara taşlama olsun diye?

Ama, bizce de, mendil gerçekten göçebe uygarlığının bir ürünü olsa gerektir. Gün boyu at üstünde dörtnala koşturan atalarımız, kan tere batmış yüzlerini gözlerini kurulamak, yağlı kirlerini temizlemek için icad etmişlerdir mutlaka. Adı da, tıpkı 'lahmacun' gibi, Arap Yarımadası'ndan geçilirken mi, Arapça "*mendil*" olmuş, takılmış kalmıştır dilimize, kim bilir? Anadolu'nun çoğu yörelerinde hâlâ *büyük mendil*, *çevre* anlamına kullanılan "*yağlık*" sözcüğü de bu nedenle mi acaba, atalarımızca *mendil* karşılığı olarak bulunmuştur ilk? Niçin olmasın?..

Fakat adı ne olursa olsun, gerçekten de çok zengin bir mendil kültürü vardır Anadolu halkının. Mendil üstüne deyiş, deyim, türkü, ağıt öylesine çoktur ki dilimizde... Üstelik çeşit çeşit de mendil vardır; oyalısı, nakışlısı, boncuklusu, süslüsü, renk renk... Kızlarımızla delikanlılarımız da mendille anlatırlar sevgilerini birbirlerine. Mendil düşürmenin bir ayrı anlamı vardır, mendil koklamanın bir ayrı... Daha neler neler...

Ama, bütün bunların hepsi bir yana... Asıl konukseverliği deh-

şettir halkımın. Konukseverlik geleneği, göreneği, töresi, kültürü başlı başına bir olaydır. Aynı bir uygarlıktır. Çünkü, konuk ağırlamanın kutsal bir iş olduğuna inanırlar atalarım. Tanrı, mutlaka ödüllendirir konuk ağırlayanı. Konuğa sunulanın kat kat fazlasını verir. Bu konuda nice atasözü vardır dilimizde: "*Misafir kısmetiyle gelir.*" denilir. "*Misafir on kısmetle gelir, birini yer, dokuzunu bırakır.*" denilir. Ağırlamak için ille tanımak da şart değildir konuğu. Ne zaman gelirse gelsin, gecenin hangi saatinde gelirse gelsin, "*Tanrı misafiri*" denilir ve alakonulur yatıya. Gerçekten, bir başka dilde de var mıdır acaba bu "*Tanrı misafiri*" deyiminin karşılığı? Evlerimizde, hâlâ ayrı bir misafir odamız vardır ve konuk gelince açılır ancak. Ev sahibi yerde yatar, konuk pufla döşeklerde...

Gerçekten, üstümüze yoktur konukseverlikte...

Konuğun Müslümanı, Hristiyanı, Musevisi, sağcısı, solcusu da olmaz. Kim olursa olsun.. "*İster kâfir olsun, ister ateşe tapsın, ister puta. İsterse yüz kere tövbe etmiş olsun ve isterse yüz kere bozmuş olsun tövbesini...*" Hiç önemli değildir. İster Hristiyan engizisyonundan kaçmış Musevi olsun, ister Hitler faşizminden kaçmış komünist, ya da isterse Komünist devriminden kaçmış kapitalist... Her zaman açıktır kapısı halkımın...

II. DÜNYA SAVAŞI'NDA AVRUPA'NIN EN DEMOKRAT ÜLKESİ: TÜRKİYE

Öteki uluslar da, başkalarıyla savaşta yenilince canlarını kurtarmak için kaçıp sınırlarına dayanan uzak veya yakın komşularına, hatta eski düşmanlarına kapılarını tarihlerinde mutlaka birkaç kez açmışlardır. Sığınmalarına izin vermişlerdir.

Osmanlı tarihinde de örnekleri o kadar çoktur ki bu tür olayların... Örneğin, Jerzy S. Latka; "*Osmanlılar, Polonyalı vatanseverlere daima ülkelerini açık tutmuşlardır. İstanbul'da Boğaz kenarında Polonya muhaceretinin siyasi şubesi açılmıştır.*" diye yazmaktadır. (Jerzy S. Latka, Lehistan'dan gelen Şehit/Mustafa Celaleddin Paşa/Konstanty Borzecki, Boyut yayıncılık, İstanbul 1987, s.11) Nitekim, İstanbul'da, Beykoz ilçesine bağlı, Osmanlı İmparatorluğu'na gelip sığınmış Polonyalıların kurduğu *Polonezsköy* denilen bir yer bi-

le vardır hâlâ. Her ne kadar Meydan Larousse'da XVII. yüzyılda kurulduğu yazılıysa da, tarihi verilere göre *Polonezköy*, XIX. yüzyıl ortalarında kurulmuş olsa gerektir. Çünkü, gene aynı kaynaklara göre, köyün ilk adı da, zaten Polonya'nın ünlü bağımsızlık savaşçılarından *Prens Adam Jerzy Czartoryski*'ye saygıdan dolayı *Adampol* konulmuştur. Prens Czartoryski de 1770-1861 yılları arasında yaşamış ve 1831 yılında da, Ruslara karşı başarılan 1830 devrimiyle kurulmuş bağımsız Polonya hükümetinin başkanlığına getirilmiştir. Ne ki, Rus ordularının 1832'de Polonya'da yeniden egemenliği ele geçirmeleri üzerine Çar I. Nikolay tarafından ölüm cezasına çarptırılmış ve Paris'e kaçmak zorunda kalmıştır. 1833'te, dışardan bir başkaldırı girişiminde daha bulunmuşsa da, başaramamıştır. Görüldüğü gibi, *Polonezköy*'e önce *Adampol* adı verildiğine göre köyün daha önce kurulmuş olması olanaksızdır. Ayrıca, haberlere bakılırsa, *Polonezköylüler* de önümüzdeki yıllarda köylerinin kuruluşunun 150. yıldönümünü kutlamaya hazırlanmaktadır.

Kuşkusuz, konuk edilenler sadece Polonyalılar da değildir.

Örneğin, İsveç Kralı *Demirbaş Şarl* (veya *Karl XII*), 8 Temmuz 1709'da *Poltava* savaşında Ruslara yenilince, beraberinde binbeşyüz ikibin kişilik bir birlikle Osmanlı İmparatorluğu'na sığınmıştır. Osmanlı Padişahı *III. Ahmed*, sığınık kralı ve beraberindekileri konuk kabul etmiş ve yıllarca ağırlamıştır.

Gene, tarihlere "*Mülteciler Sorunu*" diye geçen, 1848-49 yıllarındaki olaylar da, Rusların önünden kaçan Macar ulusçularının Osmanlı İmparatorluğu'na sığınmaları ve Avusturyalılarla Rusların onca üstelemesine karşın Osmanlıların onları geri vermemesiyle ilgilidir. Bilindiği gibi, 1848 devrimiyle Fransa'da iktidara gelen Cumhuriyetçilerin bütün ulusçu girişimleri destekleyeceklerini açıklaması, dünyadaki birçok olayla birlikte Macarların da Avusturyalılara karşı ayaklanmalarına neden olmuştur. Başlangıçta, sadece Macaristan'ın Macarlarca yönetilmesi gibi masum istekler içeren bu girişim, Avusturyalıların gereksiz yere sertleşmeleri üzerine bir ulusal bağımsızlık savaşı haline dönüşmüştür. Macarlar, kısa sürede Peşte'deki bütün Avusturyalıları kovarak, 1849'da bağımsız Macaristan Cumhuriyeti'ni ilan etmişlerdir. Bu durum karşısında çaresiz kalan Avusturya İmparatoru da Rus çarından yardım istemiş ve 200 bin kişilik Rus ordusu hemen Macaristan'a girmiştir. Rus ordusu-

nun önünde direnemeyen Macar ulusçuları ise, kurtuluşu, er subay, komutan, yönetici, topluca Tuna'yı geçip Osmanlı İmparatorluğu'na sığınmakta bulmuşlardır. Macarlarla birlikte gelen, Ruslarla savaşmış Polonyalı ulusçuların sığınma istekleri de geri çevrilmemiştir. Avusturya ve Rusya'nın, Belgrat antlaşmasına dayanarak verdikleri, *'hükümdara başkaldırmış bu haydutların iadesini'* isteyen notaları da Osmanlılarca derhal geri çevrilmiştir. Bunun üzerine olay uluslararası bir boyut kazanmış ve Avusturyalılarla Rusların *'eşkiya'* diye nitelediği bu insanları *'kutsal ulusçuluk akımının öncüleri'* sayan Fransızlar ve İngilizler de işe karışmışlar, Osmanlı İmparatorluğu'na arka çıkmışlardır. Osmanlı İmparatorluğu da, bu desteği fırsat bilmiş, bu olaylarla ilgili ayrıntılı bilgileri ve özverilerini bir rapor halinde Avrupa'da yayımlamıştır. Rapor, Avrupa kamuoyunda büyük yankılar uyandırmış ve Fransa'da, İngiltere'de Türkler lehine gösteriler düzenlenmiştir. Hatta, Osmanlı İmparatorluğu'nun İngiltere Büyükelçisi *Mozorus Paşa*'ya, o günlerde Londra'da sokakta rastlayan bir grup genç, büyük gösterilerle Paşa'nın arabasının atlarını çözmüş ve arabayı büyükelçiliğe kadar kendileri çekmişlerdir. (Prof. Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, Cilt 5, s.217, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1983)

Bu sığınıklardan çoğu, daha sonraları din değiştirip Türk adı da alarak Osmanlı ordusunda paşalığa kadar yükselmiş ve birçok önemli görevlere getirilmişlerdir. Örneğin, gene Polonyalı Türkolog Jerzy S. Latka'nın açıklamalarına göre, o yıllarda Osmanlı İmparatorluğu'na sığınmış hem Polonya'nın hem Macaristan'ın ünlü bağımsızlık savaşçısı Josef Bem, *Murat Paşa*; ünlü yazar Michat Czaykowski, *Mehmet Sadık Paşa*; oğlu Wladyslaw Czaykowski, *Muzaffer Paşa*; Antoni İlinski, *İskender Paşa*; Wladyslaw Koscielski, *Sefer Paşa*; Zygmunt, *Mahmut Hamdi Paşa*; Seweryn Bielinski, *Nihat Paşa*; Feliks Breanski, *Şahin Paşa*; Ludwik Bystrzonowski, *Arslan Paşa* adlarıyla Osmanlı İmparatorluğu'nda ve ordusunda çok önemli görevler üstlenmişlerdir. Hatta bazıları bu uğurda şehit bile düşmüştür. (age, s.13)

Gene aynı kaynaktan, Osmanlı hükümetinin 1849 yılında, *'Polonyalı sığınıkları da ülkesine kabul edeceğini bütün dünyaya duyurdu'*ğu yazılmaktadır. Doğrusu Osmanlıların Avrupa'daki Polonyalı sığınıklar için ayrı bir duyuru yapması olasılığı pek de düşünülmemeyece-

ğinc göre, olsa olsa, yukarda sözü edilen raporda bu anlama da gelecek tümceler bulunsa gerektir. Jerzy S. Latka, daha sonra *Mustafa Celaledin Paşa* adıyla Osmanlı tarihinde yer alacak olan *Konstanty Borzecki*'nin de bu duyuru üzerine 1849'da Paris'ten İstanbul'a geldiğini yazmaktadır. Mustafa Celaledin Paşa, bilindiği gibi Nâzım Hikmet'in anne tarafından dedesidir ve baş taraflarda da belirtildiği gibi, Türkler üzerine bir de kitap yazmıştır. 1869 yılında yayımlanan, Sultan Abdülaziz'e ithaf edilmiş, "Eski ve Yeni Türkler" adlı Fransızca kitap, Türkler hakkında Türkiye'de yazılmış ilk kitaptır.

Hemen belirtelim ki, Osmanlıların sınırlarını açıp konuk olarak kabul ettiği, ağırladığı sığınıklar, ilginçtir, yalnızca komşuları veya Orta Avrupalılar, İsveçliler filan da değildir. Avrupa'nın en batısından, ta İspanya'dan, hatta Osmanlı İmparatorluğu ile hiçbir ilişkisi bulunmayan Kuzey Afrika'nın Atlas Okyanusu kıyısındaki Moritanya'dan gelen sığınıklar bile kabul edilmişlerdir. Örneğin, 1991 yılında bir ara, Adana'da SHP Seyhan ilçe başkanlığı da yapmış olan Mehmet Tatlı, bu yüzyılın başlarında Çukurova'ya yerleştirilmiş Moritanyalı sığınıkların torunlarından. Hatta, işin daha da ilginç yanı, Osmanlılar sadece sınırlarına gelip dayananlara kapıları açmakla da kalmamışlar, vakanüvislerin yazdıklarına göre, denizaşırı ülkelerden yardım isteyen, sığınma isteminde bulunanlara da gerektiğinde donanmayı gönderip getirterek, ülkelerinde sığınma hakkı tanımışlardır.

Örneğin, XV. yüzyıl sonlarında, İspanya'daki engizisyon mahkemelerinin zulmünden canlarını zor kurtarıp Osmanlı İmparatorluğu'na sığınmak isteyen Sefarad (Sefaraddi) Yahudilerini de, İstanbul'a Osmanlıların taşıdıkları, kimi tarihçilerce öne sürülmektedir. 500. yıldönümünün 1992'de bütün dünyada görkemli törenlerle kutlanması için Yahudilerce nicedir hazırlıkları sürdürülen bu olay, gerçekten çok ilginçtir.

Bilindiği gibi, Müslüman Arapların yedi yüzyıl süren İspanya Yarımadası'ndaki egemenlikleri, XV. yüzyılın ikinci yarısına girildiğinde artık son bulmak üzeredir. Sadece Granada (Gırnata) çevresindeki küçük *Beni Ahmer* devleti kalmıştır. Buna karşılık, Aragon ve Castilla (Kastilya) krallıkları, Kral *Katolik Fernando II* (Ferdinand) ile Kraliçe *İsabel* (İzabella)'nın 1469'da evlenmesi üzerine bir-

leşerek büyük bir devlet halini almış ve kısa sürede bütün İspanya'ya egemen olmuştur. Hemen ardından da, bir yandan Granada'yı fethetmek için gerekli hazırlıkları yaparken, öte yandan da, 1478 yılında, Papa'dan, baş engizisyoncuyu da kendisinin atayacağı şekilde, yeniden krallığa bağlı engizisyon mahkemeleri kurma yetkisini almıştır. Artık İspanya'da tam bir ortaçağ karanlığı yaşanmaktadır. Engizisyon mahkemeleri ortalığı kasıp kavurmaktadır. Kral Katolik Fernando, XIV. yüzyıldan bu yana din değiştirip Hristiyan olmuş Araplarla Yahudileri de engizisyon mahkemelerinde yargılatmaktadır. *Beni Ahmer* devleti de iyice kuşatılmıştır. Bu baskılar karşısında çaresiz kalan Beni Ahmer hükümdarı da, 1486 yılında Osmanlı padişahına bir elçi göndererek yardım istemiştir. Ancak, Sultan II. Bayezid, o sıralarda, kendisiyle taht kavgasını hâlâ sürdüren kardeşi *Cem Sultan*'la uğraşmaktadır. Dolayısıyla, İspanya'ya hemen yardıma koşacak durumda değildir. Bu durumu iyi değerlendiren *Kral Fernando* da, 1492'de Granada'yı fethederek, *Beni Ahmer* devletine ve Müslümanların İspanya Yarımadası'ndaki egemenliklerine son vermiştir. Sonra da, ülkeyi Müslümanlardan ve Yahudilerden temizlemek için kanlı kıyımlar başlatmıştır.

İşte, *İspanya* sözcüğünün İbranicedeki karşılığı *Sefard* olduğu için, İspanya ve Portekiz Yahudileri anlamına *Sefarad* (veya *Sefarid*) denilen bu Yahudiler de, 1492'deki Katolik kıyımından canlarını ancak Osmanlılara sığınarak kurtarabilmişlerdir. Ancak, hangi yoldan, nerede ve nasıl sığındıkları konusundaki görüşler ve söylenitler çeşitlidir.

Örneğin, *Kâtip Çelebi*, "*Takvimü't-tevarih*"te, Sultan Bayezid'in, Osmanlı donanmasını *Kemal Reis*'in yönetiminde 1490'da İspanya'ya yardıma gönderdiğini yazmaktadır. Hani, Cem Sultan olayı dolayısıyla 1486 yılında Beni Ahmer sultanının yardımına gidilememiştir belki ama, 1490'da Cem Sultan artık Papa'nın elinde tutsaktır ve Sultan II. Bayezid, 120 bin düka altın vererek Papa ile bu tutsaklık konusunda anlaşmıştır. Yani, Cem Sultan olayı artık çözülmüş sayılabileceği için 1490'da donanmanın İspanya'ya gönderilmiş olması olasılığı, doğrusu akla pek de aykırı değildir.

Ne var ki, *Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı*, *Piri Reis*'in "*Kitab-ı Bahriye*"de verdiği bilgilere dayanarak bu tarihe karşı çıkmaktadır.

Çünkü, "*Kitab-ı Bahriye*"de belirtildiğine göre, Sultan Bayezid, Kemal Reis'i Osmanlı donanmasının başına ta 1494 yılında atamıştır. Dolayısıyla 1490'da İspanya'ya gitmiş olması olanaksızdır. Ayrıca, gene aynı kaynakta belirtildiğine göre de, *Kemal Reis* 1505 yılında İspanya seferine çıkmıştır. (Osmanlı Tarihi, Cilt II, s.200, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1964) Ve, Kuzey Afrika kıyılarındaki Osmanlı topraklarına sığınmış Müslüman ve Yahudileri toplamış Anadolu'ya getirmiştir.

İlginçtir, önümüzdeki yıl, 1992'de, bu olayın 500. yıldönümünü, "*Dünyada Yahudilerin kıyıma uğramadığı tek ülke; Türkiye*" sloganıyla bütün dünyada, görkemli bir biçimde kutlamaya hazırlanan Yahudiler de, yaptıkları basın açıklamalarında, *2 Ağustos 1492'de engizisyonundan kaçarak Osmanlıya sığınan İspanyol Yahudilerinin yaklaşık 130 bin kişi* dolayında olduğunu belirttikleri halde, bu insanların Osmanlı ülkesine nasıl ve ne zaman gittikleri konusunda herhangi bir bilgi vermemektedirler. (Cumhuriyet Gazetesi, 8 Eylül 1991, s.3)

Kuşkusuz, sayıları böyle yüzbini aşan bunca insanı, Kemal Reis'in komuta ettiği donanmanın bir seferde Anadolu'ya taşımış olması elbette olanaksızdır. Nitekim, Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın da belirttiği gibi, Osmanlı sultanlarının bu konudaki duyarlılıkları daha sonraki yıllarda da sürmüştür. Örneğin, XVI. yüzyıl ortalarında bile Cezayir beylerbeyine, İspanya'daki Müslümanlar ve Yahudilerle daha yakından ilgilenmeleri ve onların Kuzey Afrika'da, Akdeniz kıyısındaki Osmanlı topraklarına getirilmeleri konusunda ellerinden gelen her şeyi yapmaları buyruğu verilmiştir. "*Bunun neticesi olarak birçok Müslüman ve Yahudi Afrika sahillerine geçirilmiş ve daha sonra bunlardan bir kısmı Adana, Tarsus, Sis, Trablusşam sancaklarına yerleştirilmiş ve bu mühacirler kendilerini toparlayıp üretici hale gelinceye kadar, 5 yıl süreyle bütün vergi ve resimlerden muaf tutulmuşlardır.*" (age, s.201)

Tarihçilerin belirttilerine göre, İspanya Yarımadasına, Yahudiler de Müslüman Araplarla birlikte, VIII. yüzyıldan itibaren gelmeye başlamışlardır. Müslüman Arapların yarımada'daki egemenliklerinin tam yedi yüzyıl sürdüğü düşünülürse, İspanya ve Portekiz Yahudilerinin tamamının sadece 130 bin kişi olmayacağı kolayca ka-

bul edilse gerektir. Nitekim, Ermeni tarihçi P.Ė.İnciciyan da yukarlarda sözü edilen kitabında, bu rakamı 900 bin olarak vermektedir.

Kısacası, Arap Yarımadası'ndan İberik Yarımadası'na göçmeleri, tıpkı biz Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya göçmemiz gibi, yüzyıllar boyu sürmüş ve yüzyıllardır o topraklar üzerinde yaşayan bu yüzbinlerce, belki milyonca insanın, İspanya'dan ayrılması da, doğrusu, öyle bir çırpıda olup bitecek bir olay değildir kuşkusuz. İnciciyan da, *"İspanya ve Portekiz'deki 900.000 Yahudi 1610 senesinde koğulduğu zaman, onların büyük bir kısmı İstanbul'a gelip yerleşmiştir."* diye yazmaktadır. *"Padişah, İspanyolca ile karışık bozuk bir dil konuşan Yahudilere, Rum ve Ermenilerin malik olmadıkları imtiyazları bahşetmiştir. Karai denilen Yahudiler, eskiden beri İstanbul ve Galata'daki karşılıklı sahillerde oturdukları için, aynı yerlere Karaköy adı verilmiştir. İstanbul cihetinde Valde Camii inşa edildiği vakit Yahudiler aradan çıkmaya mecbur oldular. Yahudilerin çokluğu şehir haricinde Hasköy ve Ortaköy'de yaşarlar."* demektedir. (P.Ė.İnciciyan, XVIII. Asırda İstanbul, s.17, Tercüme ve tahşiye eden Hrand D. Andreasyan, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1956) Görüldüğü gibi, Yahudilerin İspanya'dan Osmanlı İmparatorluğu topraklarına, XV. yüzyıl sonlarından itibaren başlayan göçü ta XVII. yüzyılda bile hâlâ sürmektedir.

1981 yılında Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanan Avusturyalı yazar *EliasCanetti* de, özyaşam öyküsünü anlattığı üç ciltlik kitabında yazdığına göre, 1905 yılında Bulgaristan'ın Rusçuk kentinde, bir İspanyol Yahudisi ailenin çocuğu olarak doğmuştur. Bilindiği gibi, 1905 yılında henüz daha Bulgaristan'ın Osmanlı egemenliğinden kurtulup, bağımsızlığını ilan etmesinin üzerinden çeyrek yüzyıl anca geçmiştir. Yani, Rusçuk da, kısa bir süre öncesine dek Osmanlı toprağıdır. Bu nedenle, Elias Canetti'nin ataları da, XV. yüzyılda başlayan bu büyük göçle İspanya'dan gelip, Osmanlılarca Tuna kıyısındaki bu Osmanlı topraklarına yerleştirilmiş olsalar gerektir. Zaten kendisi de, özyaşam öyküsünde; *"İspanyol Yahudilerinden çoğunluğu Türk uyrukluydu; Türklerin yönetimi altında her zaman rahat ve iyi yaşamışlar, Balkanlar'daki Hristiyan İslavlar'dan daha üstün bir konumu ellerinde bulundurmuşlardır. (...) İspanya'dan kovulduktan sonra geçen yüzyıllar içinde aralarında konuştukları İspanyolca pek*

fazla değişmemiştir. Zamanla dilin kapsamına bazı Türkçe sözcükler alınmışsa da, bunların Türkçe sözcükler olduğu anlaşılmaktaydı hemen." diye yazmaktadır. (Türkçesi; Elias Canetti, Marakeş'te Sesler, s.199-200. Cem Yayınevi, İstanbul 1990)

Görüldüğü gibi, Katoliklerce İspanya'dan kovulan veya engizisyon mahkemelerinin hışmından kaçan yüzbinlerce Yahudiyi, Osmanlılar, ülkenin en güneydoğu ucu Trablusşam'dan, en kuzeybatı ucu Rusçuk'a kadar hemen her yere yerleştirmişler ve korumuşlardır. Dolayısıyla, bu konukseverliği, salt Saray'ın ve Sultanların konukseverliği diye yorumlamak da yanlıştır. Hatta, tam karşıtı, Saray, bu sığınıkların çoğunu, konukseverliğinden dolayı değil, mutlaka birtakım politik hesaplarla da kabul etmiş olmalıdır. Ama öte yandan, unutulmamalıdır ki, ülkenin hemen her köşesine yerleştirilmiş, Polonyalı, İsveçli, Macar, Sırp, Yahudi, vb. bu insanlar, yüzyıllar boyu bu topraklarda Türklerle birlikte yaşamışlardır ve aralarında tarihe geçmiş, dişe dokunur hiçbir olay çıkmamıştır. Yani, asıl konukseverlik, halkın, galiba yeryüzünde bir eşi daha zor bulunur tevatur konukseverliğidir. Saray da, halkın bu konukseverliğini bildiği için olmalı ki, çeşitli dinlerden ve çeşitli ırklardan bunca insanı rahatça ülkenin her köşesine yerleştirebilmiştir. Ayrıca, gene unutulmamalıdır ki, bu sığınıkların kurduğu Polonezköy Polonyalı olarak kalmıştır, Yahudi Yahudi'dir, Macar Macar'dır. Bulgar Bulgar'dır. Ne zorla dinleri değiştirilmiştir, ne de zamanla özümlenme, eritmeye, yok edilmeye çalışılmışlardır.

Ve hemen belirtelim ki... İlginçtir, İspanya'da Katoliklerin hışmına uğrayan bu *Sefarad Yahudilerinin* yardımına ilk Osmanlıların koşması gibi, bu olaydan tam 440 yıl sonra, bu kez de Orta Avrupa'da, Almanya'da, *Nazilerin* hışmına uğrayan *Yidiş Yahudileri*'nin de yardımına ilk koşanlar Türkler olmuştur. Türklerin konukseverliği olmuştur. Hitler'den canını zor kurtarmış bütün Orta Avrupalı Yahudiler ve demokratlar çağırılmış, ülkede konuk edilmişlerdir. Yani, II. Dünya Savaşı arifesinde, hiç kuşku yok ki, Avrupa'nın, belki de dünyanın en demokrat ve konuksever ülkesi Türkiye'dir. Kimler ağırılanmamıştır, kimler?...

HİTLER'DEN KAÇIP... "BOĞAZIÇI'NE SİĞINANLAR"

1933 yılında, üniversite reformu için yapılan çağrıyla hemen kabul ederek, henüz daha 33 yaşında genç bir bilim adamıyken, ırksal nedenlerle Hitler faşizminden kaçıp Türkiye'ye gelmiş, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nin kurucusu, 1952'de ülkesine döndükten sonra da 2 kez Frankfurt Üniversitesi'ne rektör seçilen, uzun süre Federal Almanya İktisat ve Maliye Bakanlığı Bilimsel Danışma Kurulu üyesi ve başkanı olmuş ünlü maliyeci *Prof. Fritz Neumark* da, Türkiye anılarını yazdığı kitabına, "*Boğaziçi'ne Sığınanlar*" adını vermiştir... (Zuflucht am Bosphorus, Verlag Josef Knecht, Frankfurt/M 1980)

Kuşkusuz, o yıllarda sığınanlardan, Türkiye ile ilgili anılarını yazmış başka kişiler de olsa gerektir. Nitekim, *Prof. Muvaffak Seyhan* da, Neumark'ın anılarıyla ilgili bir yazısında; "*İkinci Dünya Savaşı'ndan önce ülkemizde görev alan yabancı bilim adamlarından Türkiye anılarını yazanların sayısı az değildir.*" demektedir. Örneğin; "*Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin şehircilik profesörü, savaş sonrası Berlin'in ünlü Belediye Başkanı Ernst Reuter, İstanbul Üniversitesi İktisat Profesörü Wilhelm Röpke ve kısa bir süre önce ölen ünlü cerrah Rudolf Nissen, İstanbul Üniversitesi Patoloji Profesörü Philipp Schwaertz ile aynı üniversitenin kimya profesörü Fritz Arndt da Türkiye anılarını yazmışlardır.*" Ancak ne var ki, gene *Prof. Seyhan*'ın açıklamalarına göre; "*Bu anılar şimdiye dek yayınlanmamıştır.*" (Cumhuriyet gazetesi, 2 Mayıs 1981)

Prof. Neumark'ın kitabına yazdığı önsözden öğrendiğimize göre ise, bu kişilerin anıları kitap halinde hâlâ yayımlanmamışsa da, bazılarının Türkiye ile ilgili mektupları yayımlanmıştır. Örneğin, *Ernst Reuter*'in mektupları, *Berlin Senatosu'nun emriyle, Berlin Eyalet Arşivi Çağdaş Tarih Bölümü tarafından, 1972 yılından itibaren 4 cilt halinde yayınlanmıştır. Wilhelm Röpke'nin mektupları 1976'da, Zürich'te E. Reutsch Basımevi'nde 'Mektuplar/1934-1966' adıyla; Rudolf Nissen'in ayrıntılı notları da 1969'da, Stuttgart'ta DVA'da 'Beyaz Yapraklar-Siyah Yapraklar' adıyla kitap halinde basılmıştır.* (*Fritz Neumark, Boğaziçi'ne Sığınanlar, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Enstitüsü Yayını, İstanbul 1982*)

Kim bilir, *Prof. Ernst E. Hirsch* de Prof. Neumark'ın 1980'de yayımlanan bu kitabının önsözündeki, adını da anarak yaptığı uyarı üzerine mi, anılarını yazarak 1982 yılında yayımlamak gereğini duymuştur? İlginçtir, Prof. Neumark'ın anılarından başka, Türkiye'de, Türkçe'ye çevrilerek kitap halinde yayımlanmış tek anı da, galiba budur; *Prof. Dr. Ernst E. Hirsch, Hâtıralarım*. (Aus des Kaisers Zeiten durch Weimarer Republik in das Land Atatürks, Eine unzeitgemasse Autobiographie, Schweitzer Verlag, München, 1982 / Türkçesi: *Hâtıralarım*, Ankara Hukuk Fakültesi, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara 1985)

Prof. Neumark'ın gene aynı önsözde; *"1933 sonrası yıllarda, birçok ülkede, özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunan Alman dili konuşan mültecilerin mutlak sayısı Türkiye'ye sığınanların sayısını çok aşmıştır. Fakat, sanıyorum ki, Hitler Almanyası'ndan kaçan mültecilerin nisbi önemi hiçbir yerde Türkiye Cumhuriyeti'ndeki kadar büyük olmamış ve çalışmalarını kalıcı bir tesir bırakmamıştır."* diyerek belirttiği gibi, gerçekten de, Türkiye'de çağdaş üniversitelerin kurulmasını sağlamış, Osmanlı Darülfünunu'nu İstanbul Üniversitesi haline getirmiş bu insanlara bizim daha çok borçlu olduğumuzdan, doğrusu kuşku bile duyulmasa gerektir. Üstelik, onlar ülkelerine döndükten sonra da, kâh anılarını yazarak, kâh Türkiye mektuplarını kitap halinde yayımlayarak, kâh Türkiye üzerine özgün konuşmalar yaparak, hatta bazıları Türk vatandaşlığını oralarda da sürdürerek, bizlere olan borçlarını ödemeye devam ettikleri halde, ne acıdır ki, bizler, olayın üzerinden daha yarım yüzyıl bile geçmemişken, nerdeyse tamamıyla unutmuş gitmişiz bu güzel insanları... Oysa, çoğunun ünü dünyayı tutmuş...

Öyle ki, Türkiye için hepsinin de son derece önemli olduğu bize kuşkusuz bu anılardan Almanya'da yayımlanma şansı bulamamışları da burada, hatta iki dilde birden, yayımlatmak filan şöyle olsun, Almanya'da, belki de yazarın kendi parasıyla bastırıldığı, yayımlanmış anıların tamamının Türkçe'ye çevrildiğini söyleyebilmek de galiba olanaksızdır. Bugün aynı üniversitelerde hâlâ öğretim üyesi olan öğrencileri sayesinde yayımlanabilmiş *Neumark*'ın ve *Hirsch*'in anıları da, üniversite yayın kurullarına kabul ettirilip bastırılınca dek, kim bilir ne dramlar, trajediler yaşanmıştır?..

Üniversite sınırları içinde bile fazla bir yankı uyandırdıkları kuşku bu iki yayından başka, saptayabildiğimiz kadarıyla, Türkiye’de bu konuda üç küçük etkinlik daha yapılmıştır.

Birincisi, Atatürk’ün doğumunun 100. yılının büyük törenlerle kutlandığı 1981’de, Türk-Alman Kültür Enstitüsü İstanbul Merkezi’nce "Atatürk’e Saygı" adı altında düzenlenmiştir. Dağıtılan programın iç kapağında, "*Çağdaş Türkiye’nin kurucusu Kemal Atatürk, ülkesinin politik ve ekonomik yaşamını Batılılaşma sürecine yönelttiğinde, Alman kültürünün de birçok temsilcisini Türkiye’ye çağırmıştır. Bunlar arasında Erich Auerbach, Friedrich Dessauer, Carl Ebert, Josef Dobretsberger, Paul Hindemith, Rudolf Nissen, Ernst Reuter, Wilhelm Röpke, Alexander Rüstow, Philipp Schwartz, Leo Spitzer gibi ünlü adlar vardır.*" denilerek belirtildiği gibi, Atatürk dönemindeki bu olaylar anımsanılmış ve "Atatürk’e Saygı" adına Prof. Fritz Neumark’ın Türkiye’ye yeniden gelmesi sağlanarak, kendisine 13 Ekim 1981’de, İstanbul’da, "*Bir Alman dost gözüyle Atatürk Türkiye’sinin dünü, bugünü*" başlıklı bir konuşma yaptırılmıştır.

İkincisi ise, Türkiye’ye sığınmış bir başka çok önemli kişi olan, çağdaş mimarlığın kurucularından Prof. Bruno Taut ile ilgilidir. Berlin Güzel Sanatlar Akademisi’nin, Prof. Taut’un doğumunun 100. yılı dolayısıyla 1980 yılında hazırlattığı sergi, Türk-Alman Kültür Enstitüsü’nün Ankara, İstanbul, İzmir merkezlerinin ortak etkinliği olarak Türkiye’ye getirtilip, 1982 Kasım-1983 Şubat ayları arasında her üç ilde de yinelenmiş ve sergi süresince de Prof. Taut için hazırlanmış Türkçe bir kitapçık dağıtılmıştır.

Üçüncüsü de, 1986 yılı Haziran ayında Ankara’da, Siyasal Bilgiler Fakültesi Şehircilik Enstitüsü’nce düzenlenen Ernst Reuter ile ilgili iki günlük seminerdir. Reuter, Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde, 1938-1946 arasında tam 8 yıl boyunca ders vermiştir ve seminer, Türkiye’den ayrılışının 40. yılı dolayısıyla düzenlenmiştir. Seminere sunulan bildirileri içeren teksirle çoğaltılmış kitapçığın sunuş yazısında belirtildiğine göre, gene Ankara Alman Kültür Merkezi’nin işbirliğiyle gerçekleştirilmiş bu etkinliğe, konuşmacı olarak da, Reuter’in Türk öğrencilerinin ve meslektaşlarının yanı sıra, Almanya’dan oğlu Edzard Reuter, çok yakın dostu Prof. Fritz Neumark ve bu konuda belki de tek ciddi çalışmayı yapmış genç bir bilim adamı olan Prof. Horst Widmann çağırılmıştır.

Özetlersek; Türk-Alman Kültür Enstitüsü'nün girişimleri veya desteğiyle gerçekleşmiş şu birkaç etkinliğin dışında, doğrusu Üniversitelerimizde de, örneğin bu bilim adamlarının yuvarlak rakamlı anma günleri dolayısıyla Tıp Fakültesi Mecmuası, İktisat Fakültesi Mecmuası, Felsefe Arkivi vb. gibi kapalı yayın organlarında özel sayılar hazırlanması, armağan kitaplar çıkarılması, broşürler bastırılması, veya, gene örneğin *Prof. Philipp Schwartz*'ın Amerika'da ölmesi üzerine, İstanbul Tıp Fakültesi'nde 1978'de toplantı düzenlenmesi, çok çok da gazetelerde birkaç küçük tanıtma yazısı veya haber yayımlanmasından başka fazla da bir şey yapılmamıştır.

Gördüğümüz kadarıyla, konuya bir bilim adamı sorumluluğuyla eğilerek, yıllarını veren ilk ve tek kişi, galiba *Prof. Horst Widmann*'dır. Nitekim, Prof. Aykut Kazancıgil ve Dr. Serpil Bozkurt da, kitabın Türkçe çevirisine yazdıkları önsözde, *Prof. Widmann*'ın bu çalışması için, "*Türkiye'ye gelen mülteciler, etkileri ve Türk Üniversitelerinin gelişmesine katkıları açısından olayın kesitini veren ilk temel araştırmadır.*" demektedirler.

1927 yılında doğan *Horst Widmann*, 1961-1965 yılları arasında Ankara Üniversitesi'nde Almanca okutmanı olarak çalıştığı sırada bu konuyla ilgilenmiş ve bir Alman Araştırma Kurumu'ndan sağladığı bursla 1968'de yeniden Türkiye'ye gelerek, 1968-1969'da iki yıl boyunca araştırmalarını burada sürdürmüştür. *Prof. Horst Widmann*'ın bu geniş kapsamlı bilimsel incelemesi, "*EXIL UND BILDUNGSHILFE*" adıyla, 1973 yılında Herbert Lang tarafından Bern'de, Peter Lang tarafından da Frankfurt'ta kitap halinde yayımlanmıştır.

Kitap, Türkiye'deki yüksek okullarla üniversitenin ve üniversite reformunun tarihçesini özetledikten sonra, 1933'ten itibaren Türkiye'ye sığınmış veya çağırılmış, Almanca konuşan bütün öğretim üyelerinin ve yardımcılarının tam bir listesini, gerçekten de olağanüstü bir çalışma ve titizlikle çıkararak, onların aileleriyle birlikte yaşam öykülerini ayrıntılarıyla vermektedir. Kitabın arkasına da, yayımlanmış veya yayımlanamamış, bu konudaki bütün kaynakların, anıların, mektupların, raporların, karalamaların, yazıların, kitapların, broşürlerin, dergi yazılarının, dergilerin özel sayılarının ve benzerlerinin, galiba eksiksiz, tam bir listesi eklenmiştir.

Bu önemli kitabı da, dilimize Prof. Aykut Kazancıgil ile Dr. Ser-

pil Bozkurt birlikte çevirmişlerdir. (Prof. Dr. Horst Widmann, Atatürk Üniversite Reformu, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi, Atatürk'ün Yüzüncü Doğum Yılı Kutlama Yayınları, Özel Seri 3, İstanbul 1981) Saptayabildiğimiz kadarıyla, üniversite çevrelerimizde de bu konuyla yakından ilgilenen kişi, galiba sadece Prof. Aykut Kazancıgil'dir.

Hemen belirtelim ki, bizim için önemi kuşkusuz olan bu olay karşısındaki şu toplumsal duyarsızlığımızı anlayabilmek, gerçekten çok zordur. Ancak, bu insanların kimliklerini ve trajedilerini birazcık olsun tanıyınca, doğrusu, özellikle de Yahudilerin bu olay karşısındaki ilgisizliklerini anlayabilmek de olanaksız bir hal almaktadır.

Çünkü, bu sığınıkların çoğunun Türkiye'ye gelmesinde, belki Mustafa Kemal'in çağrısının ve sunduğu özel koşulların önemli bir rolü olmuştur, ama galiba bir teki bile bu çağrı üzerine ülkesini terk edip Türkiye'ye sığınmış değildir. Bu sığınıkların nerdeyse tamamı, Hitler faşizminden ırksal nedenlerle kaçmışlardır. Yahudi'dir. Veya eşi Yahudi'dir.

BOĞAZIÇI'NE SİĞINANLARIN SUÇLARI DA; "YAHUDİ OLMAK"...

Prof. Horst Widmann da; *"İstanbul ve Ankara'ya gelen Alman, daha sonra da Avusturyalı yüksek okul öğretmenlerinin büyük çoğunluğu Almanya'yı 'ırksal' nedenlerle terketmek zorunda kaldılar veya istediler."* demektedir. (age, s.160)

30 Ocak 1933'de Nasyonal Sosyalistlerin iktidara gelmelerinden sonra, özellikle Yahudiler üzerindeki baskılar artık dayanılmaz bir hal almıştır.

Prof. Philipp Schwartz, anılarında o günleri şöyle anlatmaktadır: *"23 Mart 1933 Pazartesi günü öğleden önce, Frankfurt/Main'daki şehir hastanesinin bahçesinde meslekdaşım A.W.Fischer ile karşılaştım. Hâlâ niçin buralardan gitmemiş olduğumu sordu. Hemen o gün ortadan kaybolmalıymışım, yoksa tutuklanabilirdim. Bir saat sonra da, bir başka meslekdaşım Rheindorff beni telefonla aradı ve derhal yola çıkmanı önerdi. Zaten ben hazırdım. Daha birkaç gün önce polis, gizlenmiş makineli tabancaları bulmak için evimi aramıştı. O za-*

manki polis müdürü, daha sonra bir arkadaşına, beni ve birkaç profesörü izlemek ve yakalamak için kesin emir aldıklarını söylemiş. Küçük oğlumla birlikte o gece trenle Zürich'e gittim. Eşim ve küçük kızım birkaç gün sonra arkamızdan geldiler." (Horst Widmann, age, s.160)

Prof. Schwartz gibi, önceden haber alıp da ülkeden kaçamayanların ise kimi derhal tutuklanmış; kimi, örneğin yontucu Prof. Rudolf Belling, Prof. Carl Ebert, ünlü besteci Prof. Paul Hindemith ve daha niceleri gibi 'persona non grata' ilan edilip işten atılmış; kimileri de, örneğin Prof. Clemens Bosch, Dr. Ernst Chneider, Bayan Fritz Neumark, Prof. Alfred Isaac ve daha niceleri gibi, 'arî ırkıdan olmayan' eşleri yüzünden cezalandırılmışlar, ya emekliye çıkarılmışlar, ya da işlerine son verilmiştir.

Prof. Fritz Neumark da anılarında, *"Hristiyan mezhebine geçmiş olmak da iktidarın yeni sahiplerinin aldıkları işten çıkarma kararlarında herhangi bir anlam taşııyordu. Bunun ötesinde, birçok Yahudi olmayan profesör ve sanatçı, 'arî ırkına mensup olmayan' eşlerinden ayrılmak istemediklerinden, ya işten çıkarılmışlardır, ya da çıkarılmakla tehdit edilmişlerdir. Almanya'daki yerlerini korumak veya tekrar elde etmek vaadi ile, 'arî olmayan' karı veya kocalarından boşanmaları için az gayret sarfedilmedi; fakat bu gayretler çok kez, hatta diyebiliriz ki çoğunlukla başarısız kalmıştır. Burada, derin bir memnuniyet ve şükranla, 'arî' olan eşimin hiçbir zaman benden ayrılmayı düşünmediğini hiç tereddüt etmeden, geleceğe yönelik endişeleri benimle paylaşarak iki çocuğumuzla birlikte göç denilen sonu belirsiz yola benimle beraber çıktığını vurgulamak isterim."* diye yazmaktadır. (Age, s.19)

Prof. Horst Widmann da, *"Almanca konuşulan ülkelerden profesörlerin 1933'ten itibaren Türkiye'ye göçünün tarihi bugüne kadar yazılmamıştır."* diyerek başladığı bu değerli kitabında, Türkiye'ye gelen sığınıkların yalnızca akademisyenler olmadığına, *"bakanlıklarda uzmanlık ve çeşitli görevlerde bulunmak üzere çağrılmış bir grup mülteci ile, daha az sayıda da olsa tüccar, teknik ve bilimsel uzman, lisan öğretmeni ve benzeri mültecilerin de"* bulunduğuna değindikten sonra, sığınılan öteki ülkelerden çok farklı olarak, Türkiye'ye gelenlerin de genellikle ülkelerini *'ırksal nedenlerle terketmiş'* olduklarını vurgulamakta ve *"Türkiye'de politik mülteci oldukça azdı, Ernst Reuter, Gerhard Kessler, Alexander Rüstow, Ernst von Aster gibi birkaç temsilci bulunmaktaydı."* demektedir. (Age, s.8)

Prof. Schwartz'ın anılarında belirttiğine göre de, Türkiye'ye gelen bu ırksal nedenli sığınıkların, *"Çoğu doğrudan doğruya, her an izlendikleri ve evlerini terk etmek zorunda kaldıkları Almanya'dan gelmişti."* Ama, *"İngiltere'nin saygın kentlerinden veya çaresiz mülteciler gibi yaşadıkları Paris'in ucuz pansiyonlarından gelenler de vardı."* Yani, bu ırksal nedenli sığınıkların tamamı yalnızca Almanya'dan da gelmemiştir Türkiye'ye. Almanya'dan kaçıp İngiltere'ye, Fransa'ya sığınanlardan bir kısmının Türkiye'ye gelmesinden başka, Nazi orduları işgal ettikçe Avusturya'dan, Çekoslovakya'dan, Macaristan'dan, hatta öteki Balkan ülkelerinden ırksal nedenli sığınıklar da gelmiştir.

İkinci Bölümün başında da belirtildiği gibi, bütün bu sığınık bilim adamlarına, öğretim üyelerine, laborant, kütüphaneci, okutman filan uzman ve teknisyenlere de aynı konukseverlik gösterilmiş, kendilerine hemen bir iş verilmiştir ve aynı işi yayan Türklere de birkaç kat daha yüksek ücret ödenmiştir.

Örneğin, Türkiye'ye gelişinin daha haftası olmuş olmamışken, yani göreve bile başlamamışken, Cumhuriyet'in kuruluşunun 10. yıldönümü dolayısıyla 29 Ekim 1933 günü Dolmabahçe Sarayı'nda verilecek baloya davet edilen Prof. Ernst Hirsch, bu olay karşısındaki duygularını anılarında şöyle anlatmaktadır: *"Kendi Alman vatanında Yahudi olduğu için hor görülen, 'aşâğılık' ırka mensup olduğu için işgal ettiği mevkilerden kovulan, evini yurdunu terkedip, yabancı ülkelere kaçmak zorunda bırakılan ben, 'mültecî'ben, 'dünyanın bir ucundaki Türkiye'de', nice billurlarla, mermerlerle, somaki taşı, su mermeri, paha biçilmez kakma işlerinin ihtişamıyla parıldayan, nice değerli mobilyayla, halıyla, resimle süslü, bir zamanların taht salonu olan bu mekânda, ülkenin ilk bin seçkininden sayılan, saygıdeğer bir Alman profesör sıfatıyla hazır bulunmaktaydım!"* diye yazmaktadır. (Age, s.240)

Almanya'dan kovulmuş veya kaçmış bilim adamlarına iş bulmak ve destek olmak amacıyla, 1933 yılı başlarında İsviçre'de, Zürih'te gene kendilerinin kurdukları "Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Yardımlaşma Derneği" adına, zamanın Milli Eğitim Bakanı ile görüşmeler yapmak üzere 5 Temmuz 1933'de Türkiye'ye gelen Prof. Schwartz da, anılarında o günü anlatırken; *"Bana, '...için de bir profesör önerir misiniz?' sorusu bir öğle sonrası boyunca belki*

otuz kez soruldu. Ben ve odadakiler zamanı unutmuştuk. Ama biliyordum ki, bu saatlerin, Almanya'dan rezilce ve alçakca kovulmuş kişiler için yaradılış kadar anlamı vardı. Harika ve batının pisliğinin bulamadığı bir ülke keşfediyordum." demektedir. (Age, s.44)

Gene, Prof. Shcwartz'ın anılarındaki anlatımıyla, bu insanlar Türkiye'de, "*rahat ve huzur içinde, konuksever bir halkın sevilen, sayılan konukları olarak*" (age, s.46) yaşamaktadırlar belki ama, hiç kuşku yok ki, çoğunun aklı fikri de hâlâ Almanya'dadır. Çünkü, hâlâ çoğu yakınları oradadır. İrkdaşları orada can derdindedir. Örneğin, ünlü biokimya profesörü, İstanbul Üniversitesi Biokimya Enstitüsü Direktörü Prof. Felix Haurowitz'in annesi Theresienstadt'daki *'toplama kampı'*ndadır ve orada öldürülmüştür. İstanbul Üniversitesi'nde kimya profesörü olan Reginald Oliver Herzog, 1936 yılında tatilini geçirmeye gittiği Zürih'te, bu ruh çöküntüsü yüzünden intihar etmiştir. İktisatçı Prof. Alfred Isaac'ın eşinin bütün ailesi Almanya'da toplama kamplarında öldürülmüştür. Prof. Herzog'un yerine gelen Avusturyalı Prof. Philipp Gross da, bu gerginlikler yüzünden büyük ruhsal çöküntüler geçirmiştir. Prof. Ernst Magnus-Alsleben, Tıp Fakültesi'nin kuruluşu için geldiği Ankara'da, bu sürgün yaşamının streslerine dayanamamış ve 1 yıl sonra orada ölmüştür.

Bu konuda, Prof. Aykut Kazancıgil ve Dr. Serpil Bozkurt'un Prof. Widmann'ın kitabına yazdıkları önsözdeki bir dipnotundan öğrendiğimize göre, Prof. Muvaffak Seyhan da, 8.12.1979 günlü Cumhuriyet gazetesinde çıkan "*Büyük Bir Kimyacı*" adlı yazısında hocası Prof. Fritz Amdt'la ilgili, gerçekten ilginç bir olay anlatmaktadır. Çocukları Londra'da yaşayan Prof. Arndt, Londra'nın o sıralarda her gün yoğun biçimde bombalanmasından dolayı zaten huzursuzdur. Tam o günlerde, bir de, Musevi asıllı ilk eşinden olan oğlu, tutar, Polonya'da, Alman ordusuna karşı savaşırken, Nazilerin eline tutsak düşer. Prof. Seyhan, o günlerle ilgili olarak; "*Nazilerin eline tutsak düşmesi, oğlunun âkibetinin ne olacağını tahmin eden Amdt'ı, o günlerde çılgına çevirmişti. Çaresizlik içinde Ankara'ya giden ve durumu zamanın Başbakanı Refik Saydam'a anlatan Amdt, hükümet çevrelerinden büyük anlayış gördü ve Başbakanın aracılığıyla Alman hükümeti nezdinde yapılan girişimler de olumlu sonuç verdiği için oğlu, kısa bir süre sonra serbest bırakılarak İstanbul'a geldi.*" diye yazmaktadır. (Age, s.XIX)

Bunlar, kuşkusuz saptanabilmiş birkaç örnektir. Oysa, kim bilir daha ne trajediler yaşanmıştır o günlerde, daha ne cinayetler işlenmiştir? Ve görüldüğü gibi, bütün bu insanların tek bir suçu vardır; Yahudi olmalarıdır. Bir Yahudi ile evlenmiş olmalarıdır...

BOĞAZIÇI'NE DAHA KİMLER SİĞİNMEMİŞ, KİMLER...

Örneğin, ünlü iktisatçılardan, Roma Üniversitesi Öğretim Üyesi *Ord. Prof. Umberto Ricci* de, savaş yıllarında, Mussolini'nin hisminden kaçıp, eşyle birlikte Boğaziçi'ne sığınmıştır.

Bilindiği gibi, 1933 yılında, Türkiye'de henüz daha ekonomi dalında eğitim veren hiçbir okul yoktur. Bu nedenle, İstanbul Üniversitesi 1933 yılında yeniden biçimlendirilirken, Hukuk Fakültesi'ne bağlı olarak, ilerde iktisat fakültesi haline dönüşecek bir "*İktisat ve Sosyoloji Enstitüsü*" kurulması da reform programına alınmıştır. Bu amaçla da, daha 1933 yılında, Almanya'da zor duruma düşen iktisat profesörleri ülkeye çağırılmıştır. Ve gerçekten de, hemen o yıl, *Ord. Prof. Wilhelm Röpke*, *Prof. Alexander Rüstov*, *Prof. Gerhard Kessler* ve *Prof. Fritz Neumark* gibi değerli bilim adamlarının İstanbul'a gelmesi sağlanmıştır.

İlginçtir, bu 4 bilim adamından arî olmayan tek kişi Neumark'tır. Diğer üçü de, Alman ırkından oldukları halde, Hitler rejimine karşı çıktıkları için ülkelerinden kaçmak zorunda kalmışlardır.

Örneğin, Prof. Kessler, politikayla da uğraşmaktadır, Nasyonal Sosyalistlere şiddetle karşı çıkan bir siyasi partinin etkin üyesidir. 1933 yılında Nasyonal Sosyalistler iktidara gelince, Hitler rejimine karşıt "*Kampf und Aufbau*" (Kavga ve İmar) adlı bir kitap yazar ve derhal Leipzig Üniversitesi'nden uzaklaştırılarak, tutuklanır. Hitler rejimine karşı demokrasi savaşımı veren Almanya'daki ilk profesördür. Kısa bir süre sonra, hükümette görevli bir hemşerisinin aracılığıyla serbest bırakılan Prof. Kessler, daha sonra bu hemşerisinin ölümü üzerine yeniden tutuklanıp bir toplama kampına gönderileceğini haber alır almaz hemen kaçar ve başka bir adla aylarca Almanya'nın değişik yerlerinde saklanır. Türkiye'den çağrı alınca da, hemen gelip sığınır.

Prof. Nissen'in, anılarında, "*Alman üniversite çevrelerinde Nazi kültür politikasına karşı çıkan pek az kişiden birisidir.*" diye nitelediği Prof. *Wilhelm Röpke* de Hitler rejiminin şiddetli karşıtlarındandır. Prof. Fritz Neumark da, anılarında "*Almanya'nın ilk ordinaryüs profesörlerinden birisidir.*" dediği Röpke için, "*O zamanlar 34 yaşında olmasına rağmen, Türkiye'ye iltica eden, Alman dili konuşan iktisatçılar arasında şüphesiz en tanınmıştı idi. Nazilerin ideal figür olarak tahayyül ettikleri genç Siegfried tipine o kadar çok benziyordu ki, bazıları böyle bir insanın rejimin suyuna girmemesini zor kavrayabiliyordu.*" diye yazmaktadır. (Age, s.52)

Gene Prof. Nissen'in anılarındaki açıklamalara göre, Prof. *Alexander Rüstow* da "*Nazilerin amansız düşmanıdır.*" ve bu nedenle, çaresiz kaldığı için Türkiye'ye sığınmıştır.

Gerçekten de, Prof. Röpke'nin başkanlığında, bu 4 profesörün, İktisat ve Sosyoloji Enstitüsü'ndeki özverili çalışmalarıyla, kısa bir süre sonra, 1936'da İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi kurulmuş ve eğitime başlamıştır.

Ne var ki, zaten Türkiye'ye yerleşmeyi hiçbir zaman düşünmemiş olan ve Almanya'dan kendisine önemli görevler verileceğine inanan Prof. Röpke, 1937 yılında Cenevre'den bir çağrı alınca Türkiye'den ayrılır. Arkadaşları, yerini dolduracak bir başka profesör aramaktadırlar. Ve, Prof. Neumark'ın anılarındaki anlatımıyla, Hitler gene yardımlarına koşmuştur. Prof. Röpke'nin yerine, Avusturyalı Prof. *Josef Dobretsberger*'in nasıl atandığını, Neumark şöyle anlatmaktadır: "*Avusturya'nın Nazi Almanya'sına iltihak edilmesinden birkaç gün sonra, yani 1938 ilkbaharında, gazetelerden eski Schuschnigg hükümetinin bütün üyelerinin Naziler tarafından tutuklandıklarını veya tutuklanacaklarını öğrendik. Onların arasında Graz'lı meslekdaşımız Josef Dobretsberger'in de bulunması gerekiyordu. Genç Dobretsberger 33 yaşındayken Hristiyan-Sosyal Partisi'nin sol kanat temsilcisi olarak bir süre Schuschnigg kabinesinde Sosyal İşler Bakanlığı yapmış, daha sonra Graz Üniversitesi'ne dönmüştü ve iltihak sırasında orada rektördü. (...) Onu tanıyan tek kişi ben olduğum için, ona, resmi olmayan, ama dikkatli yazılmış bir mektup göndermekle görevlendirildim. Mektupta, ona Röpke'nin ayrıldığını bildirecek ve kendisinin uygun bir aday tanıyıp tanımadığını soracaktım. Öte yandan, bir tedbir olarak da, Röpke'ye bir mektup gönderip, Dobretsberger hakkında-*

ki görüşünü bildirmesini rica etmiştim. Röpke'nin, Hans Kelsen ve Ludwig von Mises'in yazılı tavsiyelerinin suretlerini eklediği yanıtı çok olumlu idi. Mektubumdan kısa bir süre sonra Dobretsberger'den kısa bir telgraf aldım; İstanbul'daki profesörlüğe ben talibim, diyordu. Meğer tutuklanmış. Mektubumu da karısı Clara hapishanede ona iletmış, telgrafi da kendisi kocasının adına çekmiş. Sonradan öğrendik. Dobretsberger, Avusturya'dan İsviçre'ye çok karmaşık ve tehlikeli yollardan zorla kaçabilmiş. Nihayet, 1938 Eylül'ünde gelebildi İstanbul'a."

Fakat Dobretsberger, gene Neumark'ın anılarından öğrendiğimiz kadarıyla, Yahudi değildir ama, "politik açıdan oldukça soldadır", hatta "savaşın sonra Viyana'da komünist görüşlere yakın bir gazete bile çıkarmıştır". İşte biraz bu nedenle, galiba daha çok da, Avusturya'nın Almanya'ya katılmasını sağlayan Hitler'in 1934-1938 yılları arasındaki Avusturya Büyükelçisi Franz von Papen'in tam o günlerde Türkiye büyükelçiliğine atanması yüzünden olsa gerek, ayrıca mutlaka Alman ordularının hâlâ başarıdan başarıya koşmasının da etkisiyle, Prof. Dobretsberger, kendisini Türkiye'de güvenlik içinde duyumsamamış olmalı ki, 1941 yılında birden Türkiye'yi terkedip, Kahire'ye gitmiştir.

Böylece, Prof. Röpke'nin kadrosu bir kez daha boşalmıştır. Arkadaşları bu kürsü için yeniden Avrupa'da bir profesör araştırmaya başlamıştır. Ve ilginçtir, gene Neumark'ın anılarındaki anlatımıyla, bu kez de yardımlarına Mussolini koşturmuştur. Roma Üniversitesi'nde iktisat teorisi dersleri veren ünlü Ord. Prof. Umberto Ricci, Mussolini'yi basında da eleştirince, derhal üniversitedeki işine son verilmiştir. O da, İsviçre'ye geçmek zorunda kalmıştır. Tam bu sırada da kendisine yapılan çağrıyla kabul etmiş ve 1942 yılında eşiyle İstanbul'a gelmeyi başararak, Boğaziçi'ne sığınmıştır.

Prof. Neumark, anılarında, Ord. Prof. Umberto Ricci için, "O, tam bir teorisyendi. Türkiye'de 'değer teorisi' üzerine; daha sonra Fransızca'ya da çevrilen fevkalade bir eser yayınladı." demektedir. (Age, s.62)

İKİ VATANLI İNSANLAR...

Prof. Neumark, Siyasal Bilgiler Fakültesi İskan ve Şehircilik

Enstitüsü Müdürü Prof. Ruşen Keleş'in girişimiyle, 2-3 Haziran 1986'da Ankara'da düzenlenen *Ernst Reuter'i Anma Toplantısı*'nda yaptığı konuşmada, *Reuter* için, "*O da benim gibi gurur ve şükranla iki vatanı olduğunu söyleyen kişilerdendi; iki vatan, yani Türkiye ve Almanya. Vatanlarına tüm yaşantısı boyunca bağlı kaldı.*" demektedir. (Ernst Reuter'in Anısına, SBF İskan ve Şehircilik Enstitüsü yayını, s.36)

Ernst Reuter, gerçekten de, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Hitler faşizminden kaçıp *Boğaziçi'ne sığınanlar* arasında çok değişik, ayrı bir kişiliktir. Örneğin, öğretim üyesi değildir. Kuşkusuz, o dönemde Türkiye'ye sığınanların tamamı bilim adamı veya öğretim üyesi değildir. Gene, Neumark'ın anılarındaki anlatımıyla, gelenler arasında, "*Boğaziçi'ne sığınmadan önce ülkesinde politikacı, uygulamacı ve sanatçı, en çok da müzisyen olarak çalışmış bir dizi insan vardır.*" Reuter de bu kişilerden birisidir. Ancak, özel bir yeri vardır Reuter'in. "*Çünkü, Reuter, ilkin olağanüstü güçlü bir kişiliktir, sonra Türkiye'ye kaçan tek çaplı politikacıdır.*" (Prof. Fritz Neumark, age, s.77)

Ernst Reuter'in, gerçekten de oldukça ilginç ve renkli bir yaşamı vardır. 1889 yılında doğmuş ve Marburg, Münich, Münster Üniversiteleri'nde tarih, coğrafya, ekonomi ve Alman dili-edebiyatı öğrenimi görmüştür. Üniversiteden sonra da, 1912'de hemen politikaya atılmıştır. Ama, politikaya her ne kadar henüz daha 23 yaşındayken atılmış ise de, Ernst Reuter'in yaşamına asıl yön veren olay, galiba Birinci Dünya Savaşı'nda Ruslara tutsak düşmesi olmuştur. Çünkü, belirtildiğine göre, *Reuter*, bu tutsaklığı sırasında Rusya'da *V.İ.Lenin* ile de tanışmış, ve hatta 1917 devriminde onunla birlikte olmuştur. Prof. Ruşen Keleş, yukarda tarihi verilen anma toplantısındaki açış konuşmasında, "*Vladimir Lenin ile de Sovyet Devrimi sırasında yakından işbirliği yapmış olan Reuter'i, Lenin, 'Çok yetenekli ve parlak zekâlı, fakat özgürlüğüne gereğinden fazla düşkün bir genç' olarak nitelemiştir.*" demektedir. (Age, s.3) Gene aynı toplantıda Prof. Tarık Somer'in, sunduğu bildiride belirttiğine göre de, Reuter, "*Volga bölgesinde yerleşmiş olan Alman asıllı Rusların müstakil bir Cumhuriyet kurmaları hususunda Lenin'i ikna etmiş'tir.* Hatta, Prof. Somer, "*Çok kısa ömürlü bu Cumhuriyet'in kurulduğu ve başına da Reuter'in getirildiği belirtilmektedir!*" demektedir. (Age, s.13)

Gene, *Lenin'in Reuter için "pırl pırl bir kafa, fakat biraz fazla bağımsız"* dediğini Prof. Somer de yinelemektedir.

Prof. Neumark da anılarında, *"Reuter'in, Rusya'daki esareti zamanında başlayan komünist bir geçmişi vardı. Geçmişiyle olan bu ilişkisini adım adım -1922'de Sosyal Demokrat Partisi'ne yeniden girmekle tamamen- kopardı."* demektedir. (Age, s.77-78)

Reuter, o yıllarda (1922'ye dek) Neumark'ın deyimiyle, *"sadece dış görünüşü ile kızıl olmayan"* dergilerde *"Friesland"* takma adıyla siyasal yazılar da yazmıştır. Fakat, gene Neumark'ın değerlendirmesiyle, *"1932-33'de Alman Parlamentosu Rayhstag'da milletvekili olarak temsil ettiği Sosyal Demokrat Parti (SPD) içinde aşırı sol kanatta yer aldığını söylemek zordur. Onun 'Rusya geçmişi' çok tartışmalıdır."*

Ama, gene aynı kaynaklarda belirtildiğine göre, Reuter, daha Hitler iktidara geçer geçmez, 1933 yılında da hemen tutuklanmıştır. Bir ara, artık her nasılsa, serbest de bırakılmış, ama kısa bir süre sonra yeniden tutuklanarak, gene toplama kampına gönderilmiştir. İkinci kez girdiği *Lichtenburg* toplama kampından da, ancak 1935 yılı ocak ayında, İngiliz *Kuaker* (veya *Kvaker*) Birliği'ndeki dostlarının yardımıyla önce Hollanda'ya kaçmış, oradan da Londra'ya geçmiştir. Aynı yıl haziran ayında da, gene 1933'te ırksal nedenlerle Berlin Üniversitesi'ndeki işine son verilen ve 1935 başlarında Türkiye'ye sığınıp, Ankara'da Tarım Bakanlığı'nda danışman olarak çalışan, yakın arkadaşı *Prof. Fritz Baade'nin* çağrısı üzerine Ankara'ya gelmiştir.

Görüldüğü gibi, Ernst Reuter, üniversite reformu için Türkiye'ye Mustafa Kemal tarafından çağrılmış profesörlerden değildir. Belediyecilik ve kentçilik uzmanıdır, ama Türkiye'ye gelmeden önce, Almanya'da herhangi bir üniversite ile ilişkisi hiç olmamıştır. Hep belediyelerde çalışmıştır. Önceleri Berlin Belediye Meclisi'nde görev almıştır bir süre, 1933'te ilk tutuklandığında da Magdeburg belediye başkanıdır. Almanya'daki asıl ününü de, Berlin ve Magdeburg'un kent içi ulaşım sorununun çözülmesindeki başarısıyla yapmıştır.

Bu nedenle de, Ernst Reuter'e üniversitede öğretim üyeliği değil, tıpkı Fritz Baade gibi, bir bakanlıkta danışmanlık görevi verilmiş ve kendisinden Türkiye'deki deniz taşımacılığı ile maliye politi-

kaları hakkında raporlar hazırlaması ve önerilerde bulunması istenmiştir. Reuter'in, asıl uzmanlık dalları olan belediyeçilik ve kentçilik konusunda görevlendirilmesi ise, ancak 3,5 yıl sonra olmuştur. 1936-37 yıllarında Ankara'da yeniden düzenlenen *Siyasal Bilgiler Fakültesi*'ne (o yıllarda, *Yüksek Okulu*'na) 1938 yılından itibaren belediyeçilik ve kentçilik dersleri vermek üzere profesör olarak atanmıştır.

Bakanlıktaki görevi sırasında 3,5 yıl boyunca sürekli Türkiye'yi gezen ve nerdeyse bütün sahilleri, limanları yakından tanıyan Reuter, bu süre içinde Türkçe'yi de çok iyi öğrendiği için derslerini Türkçe verdiğinden, öğrencilerince çok sevilmiş ve büyük başarı sağlamıştır. 1938'den 1946'ya dek SBF'de, belediyeçilik, belediye maliyesi, kentçilik ve kent planlaması konularında dersler veren Prof. Reuter, Fakülte'deki *İskân ve Şehircilik Enstitüsü*'nün de ilk kurucularındandır, ilk tüzük taslağını hazırlamıştır.

İlginçtir, Prof. Ernst Reuter, 1946 yılında ülkesine döndükten sonra da bir üniversitede görev almamış, gene politikaya atılmıştır. 1947 yılında yapılan seçimlerde de Berlin Belediye Başkanı olmuş ve bu görevini, daha sonraki seçimleri de kazanarak ta ölünceye dek, 1953 yılına kadar sürdürmüştür. Hâlâ, *Willy Brandt*'la birlikte, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana seçilmiş, Berlin'in en ünlü belediye başkanlarından birisidir.

Görüldüğü gibi, Ernst Reuter'in Almanya'daki yaşamlarıyla Türkiye'deki yaşamı birbirinden çok farklıdır. Nitekim, çok sevgili öğrencisi ve asistanı *Prof. Fehmi Yavuz* da, 1986 yılında Ankara'da yapılan anma toplantısındaki konuşmasında Reuter'in yaşamını bir sandviçe benzetmektedir. "*Sandviğin katığı, O'nun Türkiye'deki yaşamıdır. Sandviğin kapaklarını oluşturan iki dilim ekmek ise, ülkemize gelmeden ve yurduna döndükten sonraki politikacılık dönemlerini simgeler. Bu üç parça, yaklaşık olarak on ikişer yıldan otuz altı yıl eder. Öte yandan Reuter'in profesörlüğü de, bizde başlar ve bizde son bulur.*" demektedir. (Age, s.30)

Prof. Ruşen Keleş'in, gene aynı toplantıda, Prof. Fehmi Yavuz hocaya gönderme yaparak belirttiği gibi de, Prof. Ernst Reuter'i gerçekten Türkler yaratmışlardır. "*Politikacı Reuter Almanların, bilim adamı Reuter ise Türklerindir.*" (Age, s.4)

Berlin Belediye Başkanı iken de, konuşmalarında Türkiye'den hep "*memleketim*" veya "*memleketimiz*" diye söz eden, yazan (Prof. Horst Widmann, *age*, s.150) Reuter'in, bizce de hiç kuşku yok ki, vatani, Almanya olduğu kadar da Türkiye'dir.

DAHA KİMLER GELMEMİŞ Kİ...

Gerçekten de, 1933'lerden sonra Türkiye'ye kimler sığınmamış ki Hitler faşizminden kaçıp... Çeşitli nedenlerle yukarlarda da adlarını andığımız... Ünlü dünyayı tutmuş iktisatçılar, Ord. Prof. Wilhelm Röpke, Ord. Prof. Umberto Ricci, Prof. Alexander Rüstow, Prof. Gerhard Kessler, Prof. Fritz Neumark, Prof. Alfred Isaac, Prof. Josef Dobretsberger... Ünlü mimar Walter Gropius ile birlikte "Bauhaus" okulunun kurucularından mimar Prof. Bruno Taut, ünlü kentbilimciler Ord. Prof. Gustav Oelsner, Prof. Hermann Jansen, Prof. Ernst Reuter, Lambert, Agache, Elgötz, Fransız Prof. Henri Prost, mimar Prof. Clemens Holzmeister, Prof. Hans Poelzig, Prof. Forhölzer, mimar Martin Wagner, Franz Hillinger, Prof. E.Egli, mimar Jost, Baurut Robert Oerley, Prof. Elsaesser... Ünlü arkeologlar, Prof. Kurt Bittel, Prof. Helmuth Theodor Bossert, Prof. Hans Güstav Güterbock, Prof. Hans-Henning von der Osten, filolog Prof. Georg Rohde, Asurolog Prof. Benno Landsberger, Hindolog Prof. Walter Ruben, pedagoglar Prof. Wilhelm Peters, Prof. Clemens Bosch... Ünlü kimyacılar, Prof. Felix Haurowitz, Prof. Reginald Oliver Herzog, Prof. Ernst Magnus-Alsleben, Prof. Fritz Arndt... Doktorlar, Prof. Philipp Schwartz, Prof. Philipp Gross, Prof. Rudolf Nissen... Ünlü hukukçu Prof. Ernst Hirsch...

Daha niceleri...

Ankara Tıp Fakültesi'nin kurucularından, yurduna döndükten sonra iki dönem Münih Üniversitesi rektörlüğüne seçilmiş ünlü hoca Prof. Dr. Alfred Marchionini; gene Ankara Tıp Fakültesi'nin kurucularından Ord. Prof. Eduard Melchior; Ord. Prof. Paul Pulewka; Ord. Prof. Tibor Peterfi; Atatürk'ün, Türkiye gezisi sırasında İran Şahı Rıza Pehlevi'ye salık verdiği (Prof. Neumark, *age*, s.71) ünlü göz hekimi Prof. Josef Igersheimer; hem Marksist hem de Yahudi olduğu için Nazilerin can düşmanı ve toplama kampından canını zor

kurtarmış, Türkiye'ye sığınmış, gene Atatürk'ün salık vermesiyle İran Şabı'na protez yapmış ünlü dişçi *Prof. Alfred Kantorowicz*; Ankara Tıp Fakültesi'nin ilk hocalarından *Prof. Albert Ekstein*; İstanbul Üniversitesi'nde 1938'de Kanser Araştırma Enstitüsü'nü kuran ve ilk başkanı olan, 1944'de de İstanbul'da kanserden ölen ünlü patolog *Prof. Siegfried Obendorf*; 1933'de görevden alınmaktan başka, bir süre de tutuklanan ve kurtulur kurtulmaz aynı yıl İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne gelen Frankfurt/Main Üniversitesi Tıbbi Fizik Enstitüsü Başkanı *Prof. Friedrich Dessauer*; gene Frankfurt/Main Üniversitesi Mikrobiyoloji Enstitüsü Başkanı *Prof. Hugo Braun*; 1933 yılında İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne gelmiş, farmakolog *Prof. Werner Lipschitz*; histolog (dokübilimci) *Prof. Karl Löwenthal*; 1957 yılında ölünceye dek İstanbul'da yaşamış ve Tıp Fakültesi'nde ders vermiş *Prof. Erich Frank*; Hijyen Enstitüsü yöneticisi olarak İstanbul'a gelmiş *Prof. Julius Hirsch*; Berlin Üniversitesi'nden *Prof. Wilhelm Liepmann*; 1933 yılında ailesiyle birlikte Türkiye'ye sığınan Breslau Üniversitesi Fizyoloji Enstitüsü yöneticisi *Prof. Hans Winterstein*; 1936 yılında Gureba Hastanesi'ne Kulak-Boğaz-Burun Bölümü Başkanı olarak atanan *Prof. Karl Hellmann*; 1937 yılında Türkiye'ye gelen, İstanbul Üniversitesi Zooloji ve Hidrobiyoloji Enstitülerinin kurucusu *Prof. Curt Kosswig*; Viyana Üniversitesi Radyoloji Enstitüsü Başkanı iken, Hitler'in Avusturya'ya girmesi üzerine 1938'de İstanbul'a gelen *Prof. Max Sgaltzer*; 1935'te Ankara Numune Hastanesi'ne Kulak-Boğaz-Burun Kliniği yöneticisi olarak gelen *Prof. Max Meyer*; hidroloji uzmanı ve Ankara Tıp Fakültesi'nin kurucularından *Prof. August Laqueur*; 1935'te Heidelberg Üniversitesi'nde doçentken İstanbul'a gelip burada profesör olan *Prof. Berta Ottenstein*; gene 1940'ta Prag Üniversitesi'nde doçentken İstanbul'a gelip profesör olan *Prof. Friedrich Reimann*...

Bu uzmanların çoğu tek başlarına da gelmemişlerdir Türkiye'ye, beraberlerinde asistanlarını, laborantlarını, hemşirelerini de getirmişlerdir. Örneğin, *Prof. Philipp Schwartz*, asistanları *Dr. Werner Laqueur*, *Dr. Eisenstedt* ve *Dr. Adler* ile birlikte gelmiştir. *Dr. Ewald Löwenthal* ile *Dr. Lilly Frönkel*, *Prof. Rudolf Nissen*'in asistanları olarak İstanbul Üniversitesi'ne gelmişlerdir. *Prof. Werner Lipschitz*, biyokimya uzmanları *Ernst Biding* ve *Ernst Caspary* ile la-

borant *Paula Schwerin*'i Frankfurt'tan İstanbul'a beraberinde getirmiştir. Prof. Max Sgaltzer de, fizikçi *Walter Reininger* ve *Carl Weissglass* ile *Dr. Salomon*'u beraberinde röntgen mühendisleri olarak getirmiştir. Prof. Josef Igersheimer, *Dr. Gustav Hatschek*, *Dr. Stein* ve *hemşire Hoffman* ile; Prof. Hans Winterstein, *Dr. Rosenbaum* ve *laborant Eger* ile; Prof. Erich Frank, *Dr. Steinitz* ve *hemşire Elde Wolf* ile; Prof. Friedrich Dessauer, *Dr. Lion* ile; Prof. Siegfried Oberndorfer, *Dr. Peter Ladewig* ile; Prof. Hugo Braun, *laborant Toni Weinberger* ile; Prof. Wilhelm Liepmann, *Dr. Calvi* ile; Prof. Tibor Peterfi, laborant ve röntgen uzmanı *Ester von Bülow* ile; gene Prof. Dessauer, *Dr. Uhlmann* ile birlikte gelmişlerdir.

Kuşkusuz, yardımcılarıyla birlikte gelenler yalnızca hekimler değildir. Örneğin, Berlin Üniversitesi'ndeki görevine son verilince 1933 yılında İstanbul Üniversitesi'ne gelen Prof. Herzog, 1934'te *Kimyager Bruno Rabinovitsch*'i; Prof. Herzog'un ölümü üzerine 1936'da yerine atanan Prof. Gross, 1938'de *Kimyager Hersch*'i; 1935 yılında İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne Numismatik uzmanı olarak atanan, Eski Çağlar Tarihi Profesörü Clemens (Emin) Bosch da, 1937'de *Dr. Fritz Kraus* 'u kendilerine yardımcı (asistan) olarak getirtmişlerdir. Gene, kimyacı Prof. Fritz Arndt da, 1934'te yardımcısı *Doç. Lotte Loewe* ile birlikte gelmiştir.

1933 yılında, İstanbul Üniversitesi'ne botanik hocası olarak gelen ve İstanbul'da ilk kez bir botanik bahçesi de kuran *Prof. Alfred Heilbronn* ve *Prof. Leo Brauner* de, botanikçi *Schnee* ile biokimyacı ve botanikçi *Dr. Ernst Chneider*'i beraberlerinde yardımcı (asistan) olarak getirmişler, İ.Ü.'ndeki Botanik Kürsüsünün oluşmasını birlikte gerçekleştirmişlerdir.

İstanbul Üniversitesi'ndeki Astronomi Enstitüsü'nün kurucusu *Prof. Erwin Findlay Freundlich* de, göreve başlamasından bir yıl sonra, 1934'te, Breslau Üniversitesi'ndeki işine son verilmiş *Wolfgang Gleissberg*'i kendisine yardımcı (asistan) olarak getirtmiştir. 1948 yılında İstanbul Üniversitesi'nde profesörlüğe yükselen *Prof. Wolfgang Gleissberg*, 1937 yılında Prof. Freundlich'in yerine atanan *Prof. Hans Rosenberg*'e de asistanlık etmiştir.

Gene aynı şekilde, 1933 yılında İstanbul Üniversitesi'ne matematik profesörü olarak gelen *Prof. Richard Edler von Mises*, *Hilda Geiringer*'i; fizik profesörü olarak gelen *Prof. Harry Bember*, *Dr.*

Thomas Mendessohn'u; 1934 yılında Ankara'ya yerleşen ve Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde Jeoloji Bölümü'nü kuran Prof. Wilhelm Salomon-Calvi de, Hubert Kleinsorge'yi beraberlerinde getirmişlerdir.

1933 yılında, İstanbul Üniversitesi'ne Roman dilleri ve edebiyatları profesörü olarak atanan ve Üniversite'de Yabancı Diller Yüksek Okulu'nu kuran *Prof. Leo Spitzer* ise, Yabancı Diller Yüksek Okulu'na okutman (lektör) olarak, *Heinz Anstock'un, Dr. Eva Buck'un, Dr. Rosemarie Burkart'ın, karı koca Dr. Lieselotte Dieckmann ve Dr. Herbert Dieckmann'ın, Dr. Hans Marchand'ın, Traugott Fuchs'un; Prof. Spitzer'in 1936'da Amerika'ya gitmesi üzerine onun yerine gelen Prof. Erich Auerbach* da, daha sonraki yıllarda uzun süre Türk-Alman Kültür Derneği (Goethe Enstitüsü) İstanbul Şubesi Müdürlüğü görevinde de bulunan *Dr. Robert Anhegger'in, Ernst Engelberg'in, Kurt Laqueur'un ve Avusturyalı Dr. Andreas Tietze ile Karl Weiner'in Türkiye'ye gelmesine aracılık etmişlerdir.*

Daha kimler gelmemiş, kimler...

1934 yılında Çin'e gidip, Pekin Üniversitesi'nde dersler veren ve 1937 yılında Türkiye'ye gelip, Ankara DTCF'nin kuruluşuna katılan, Çin dili ve edebiyatı uzmanı, ünlü bilim adamı *Prof. Wolfram Eberhard; Hamburg Üniversitesi'nde orientalistik profesörü iken, 1935'te İstanbul'a gelip, Edebiyat Fakültesi'nde Arap, Fars ve Türk dilleri ve edebiyatları profesörü olarak görev alan, 1949'da gittiği Frankfurt Üniversitesi'nden emekli olunca gene Türkiye'ye dönen, aynı zamanda TDK üyesi, Prof. Helmut Ritter; 1936'da gelip, 1948'de ölene dek İstanbul Üniversitesi'nde dersler veren ünlü felsefeci Prof. Ernst Aster; 1933'den, 1938'de Los Angeles Üniversitesi'ne gidinceye dek, Edebiyat Fakültesi'nde pozitivistik felsefe dersleri vermiş Prof. Hans Reichenbach; İstanbul Üniversitesi'ndeki Pedagoji Enstitüsü'nün kurucusu, ünlü pedagog, Avusturyalı Prof. Wilhelm Peters; Halle Üniversitesi'nde onur profesörü iken işine son verilen ve çeşitli politik güçlükler yüzünden ancak 1943 yılında İstanbul'a gelebilen, Edebiyat Fakültesi Klasik Filoloji Kürsüsü Başkanı Prof. Walther Kranz; 1933 yılına kadar Münih Üniversitesi'nde orientalistik profesörü iken, işten atılan ve ancak 1940 yılında İstanbul Üniversitesi'ne gelebilen ve 1950'de İstanbul'da ölen, filolog Prof. Karl Süßsheim; Berlin Teknik Üniversitesi organik kimya ve*

protein teknolojisi profesörü iken 1933'te izinli olarak Ankara'ya gelmiş ve 1938'te sığınma isteminde bulunmuş, sonra 1943'te İsrail'e göçmüş, 1947'de de çağrı üzerine yeniden Ankara'ya gelip Fen Fakültesi'nin kuruluşuna katılmış *Prof. Otto Gemgross*; 1937'de geldiği İstanbul Üniversitesi'nde 1940 yılında II. Kimya Enstitüsü'nü kurmuş ve 1971 yılında emekli oluncaya dek yönetmiş *Prof. Friedrich Breusch*; İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde Prof. Breusch'tan önce, *Prof. Hans Kröpelin*'den boşalan kürsüde dersler veren *Prof. Richard Weiss*. Ünlü hukukçular: 1934'de Freiburg Üniversitesi'ndeki görevinden zorla emekli edilen ve 1934'ten 1953'te ölene dek İstanbul Üniversitesi'nde Roma Hukuku ve Medeni Hukuk dersleri veren ünlü hoca *Prof. Andreas B.Schwarz*; 1933'ten 1939'da Amerika'ya göçene kadar Hukuk Felsefesi ve Hukuk Tarihi dersleri veren *Prof. Richard Honig*; kısa bir süre için de olsa Hukuk Fakültesi'nde Devletler Hukuku hocalığı yapmış *Prof. Karl Strupp*; 1934'ten itibaren 1941 yılına kadar Fen Fakültesi'nde matematik ve mekanik dersleri vermiş *Prof. Willy Prager*; 1933 yılında gelip İstanbul Üniversitesi'nde Elektrofizik Enstitüsü'nü kurmuş ve 1934 sonlarında Amerika'ya gitmiş ünlü fizikçi *Prof. Arthur von Hippel*; 1934 yılında Türkiye'ye sığınarak İzmir'e yerleşen, 1937'den itibaren de Ankara Yüksek Ziraat Okulu'nda dersler veren Botanikçi *Dr. Hans Bremer*; Ankara Üniversitesi'nin kuruluşunda yabancı diller okutmanı olarak görev almış *Dr. Ernst Silberknopf*; ırksal nedenlerle Freiburg Üniversitesi'ndeki görevinden alınan, 1938-1941 yılları arasında Ankara'da Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde kitaplık müdürü olarak görev yapan, savaştan sonra yurduna dönüp jeoloji ve paleontoloji profesörü olan *Prof. Max Pfannenstiel*; 1934'te İstanbul Tıp Fakültesi'ne uzman hekim olarak gelip, savaş yılları içinde Filistin'e giden *Dr. Leuchtenberger*; Berlin'de, Prusya Devlet Kitaplığı Doğu Bölümü müdürü iken 1941 yılında İstanbul'a gelip Üniversite'de hem kitaplık uzmanı olarak görev alan ve kütüphanecilik dersleri veren *Walter Gottschalk*; 1938-1961 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde kitaplık sorumlusu olarak çalışan ve kitaplığı düzenleyen *Sonja Tiedcke*...

YALNIZ BİLİM ADAMLARI MI? ..

Kuşkusuz, yalnızca doktorlar, arkeologlar vb. bilim adamları gelmemiştir Türkiye'ye... Veya yalnızca fizikçiler, matematikçiler, hukukçular, iktisatçılar çağırılmamıştır... Nice sanatçı da çağırılmıştır o yıllarda buraya... Üstelik bu sanatçılara, bilim adamlarına ödenen ücretlerden de fazlası ödenmiştir galiba. Örneğin, Prof. Hüseyin Gezer, yontucu *Rudolf Belling*'in, 1936 yılında *Güzel Sanatlar Akademisi Heykel Bölümü'nün başına 1138 lira aylık ücretle atandığını* yazmaktadır. (50 Yılın Türk Rêsmi ve Heykeli, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1973, s.121) Oysa, İkinci Bölüm'ün başında da değindiğimiz gibi, gerek Prof. Hirsch, gerekse Prof. Neumark, anılarında, Türkiye'ye çağırılan veya sığınmacı olarak gelen bilim adamlarına, belki Türk meslektaşlarının aldıkları ücretlerin birkaç kat fazlası, lâkin gene de 500 ile 750 lira arasında ücretler ödendiğini yazmaktadırlar.

Çünkü, Mustafa Kemal, sanata sırt çevirmiş bir toplumun çağdaşlaşabilmesinin olanaksızlığının bilincindedir, bu nedenle yalnızca üniversitenin değil, sanat eğitimi yapan kurumların da tez elden yeniden yapılandırılması gerektiğine yürekten inanmaktadır. Bu yüzden de, örneğin İstanbul Üniversitesi ile Güzel Sanatlar Akademisi'nin yeniden yapılandırılması birlikte ele alınmış ve aynı günlerde gerçekleştirilmiştir.

Ayrıca, ilginçtir bu iki kurumun yazgıları arasında da, gerçekten çok büyük bir benzerlik vardır. Örneğin, her ikisi de Osmanlı İmparatorluğu döneminde kurulmuştur. Her ne kadar, birtakım tarihi kayıtlara göre İstanbul Üniversitesi ilk kez 1863 yılında eğitime başlamış görünse de, kitaplık ve laboratuvarda çıkan bir yangın baha-ne edilerek, daha ikinci yılında, 1865'te eğitim yarıda kesilmiş ve okul kapatılmıştır. *İstanbul Darülfünunu* adıyla yeniden açılması ve eğitime başlaması ise ta 1900'de olmuştur.

Güzel Sanatlar Akademisi de, gene XIX. yüzyılın sonlarında, 1883'te, ilkin Ticaret Bakanlığına bağlı olarak, *Sanayii Nefîse Mektebi* adıyla açılmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı'na da ancak 1887'de bağlanmıştır. Gerçek anlamda sanat eğitimine ise, Hikmet Onat ve arkadaşlarının anılarından öğrendiğimize göre, galiba *Salvatore Va-*

lery ve *Wamia Zarzecki* gibi yabancı sanatçıların da öğretim üyesi olarak göreve geldikleri yıllarda, 1900'lerde başlanılmış olsa gerektir. Bu nedenle, her iki okulun da aynı yıllarda eğitime başladığını savlamak, doğrusu bizce pek de olanaksız değildir.

Ve 1930'lara gelindiğinde de, bu iki Osmanlı kurumu, gerek İstanbul Darülfünunu, gerekse Sanayii Nefise Mektebi, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin gereksinimlerine artık yanıt veremez duruma düşmüştür. Dolayısıyla, her ikisinin de yeniden yapılandırılması zorunludur. Nitekim, bu yeniden yapılandırmanın ilk adımı olarak da önce adları değiştirilmiştir. *Sanayii Nefise Mektebi*'nin adı, 1927'de *Güzel Sanatlar Akademisi*; *İstanbul Darülfünunu*'nun adı da 1933'te *İstanbul Üniversitesi* olmuştur. 1933'lerden sonra, Hitler faşizminden kaçan bilim adamları aracılığıyla İstanbul Üniversitesi'nin yeni baştan örgütlenmesi gerçekleştirilirken de, 1936'lardan itibaren, gene Hitler faşizminden kaçan mimar ve sanatçılar aracılığıyla Güzel Sanatlar Akademisi'nin yeniden örgütlenmesi ve yapılandırılması girişimleri başlatılmıştır.

Önce de, Mimarlık Bölümü'nün yeniden düzenlenmesine girişilmiştir. Daha 1929 yılında, Bölüm Başkanlığına bir yabancı uzmanın getirilmesi sağlanmıştır. 1927 yılında Prof. Holzmeister'ın yardımcı olarak Türkiye'ye gelen İsviçreli mimar Prof. Ernst Egli, 1929-1936 yılları arasında Mimarlık Bölümü Başkanı olarak *Akademî*'nin yeniden düzenlenmesinde ve yapılandırılmasında etkin görevler almıştır. 1936 yılında Türkiye'den ayrılmaya karar vermesi üzerine de, Bölüm Başkanlığı için bu kez ünlü Alman mimar Prof. Hans Poelzig ile anlaşmaya varılmıştır. Ama ne acıdır ki, Prof. Poelzig, tam Türkiye'ye hareket edeceği sıra hastalanmış ve ölmüştür.

Fakat, ilginç bir rastlantıyla, gene aynı günlerde, Hitler faşizminin kurbanlarından bir başka ünlü Alman mimarı, Prof. Bruno Taut da, Japonya'dan ayrılmaya karar vermiş ve kendisine yeni bir ülke aramaktadır. Bu durum öğrenilir öğrenilmez, gene o günlerde Akademi'de dersler vermekte olan yakın dostu Martin Wagner'in aracılığıyla hemen ilişki kurulmuş ve Türkiye'ye gelmesi sağlanmıştır. Fakat, gene ne acıdır ki, 1936 Kasım'ında GSA Mimarlık Bölümü Başkanlığı'na atanan Prof. Bruno Taut, 1938 Aralığı'nda, hiç bekle-nilmedik bir anda, aniden ölüvermiştir.

Ama, Prof. Taut'un Akademi'deki görevi çok kısa sürmesine karşın, Doç. İnci Aslanoğlu'nun da belirttiği gibi, mimarimizin çağdaştırılmasında çok etkili olmuştur. *"Türkiye'de 1930'lu yıllar mimarlığının gelişmesinde önemli katkılar yadsınamayan bir mimardır, Bruno Taut. Modern mimarlık akımının öncülerindendir. Türkiye'de kaldığı 2 yıllık süre içinde birçok görevi bir arada yürütmüştür. O dönemde mimarlık konusunda tek okul olan Güzel Sanatlar Akademisi'nde mimarlık eğitimi ve Mimarlık Bölümü başkanlığı yapmış, aynı zamanda Milli Eğitim Bakanlığı Mimarlık Bürosu'nu yöneterek okul yapılarının baş danışmanı olarak Ankara, İzmir ve Trabzon'da 5 okul binası ile İstanbul Üniversitesi Kimya Enstitüsü'nün projelerini gerçekleştirmiştir. Reformlar çerçevesinde Akademi bünyesinde ayrı bir bölüm olarak kurulan Mimarlık Departmanı'nın yönetimi görevinin, doğuştan organizasyon yeteneklerine sahip olan ünlü mimar Taut'a verilmesi çok isabetli olmuştur."* (Doç. İnci Aslanoğlu, 1936-38 Türkiye'sinde Eğitici ve Mimar Olarak Bruno Taut, Berlin Güzel Sanatlar Akademisi ve Ankara, İstanbul, İzmir Alman Kültür Merkezleri ortak sergi broşürü, Kasım 1982, s.27)

Mimar Zeki Sayar da, Bruno Taut için, "Akademi, Prof. Ernst Egli'nin döneminde tamamen kübizm akımının etkisi altında kalmıştır. Bruno Taut'un gelmesiyle, artık batıda da etkinliğini yitirmeye başlayan kübizm hayranlığı yerine, akılcı ve rejyonel bir akım başlatmıştır. Taut, ülkemizdeki uygulamalarıyla da bu akıma öncülük etmiştir." demektedir. (Age, s.28)

ÜNLÜ RESSAM LEOPOLD LEVY GELMİŞ...

Sanayii Nefise'den Güzel Sanatlar'a geçilirken, Akademi yalnızca Mimarlık Bölümü olarak düşünülmemiştir elbette. Yalnızca Mimarlık Bölümü'nün yeniden yapılandırılması için Prof. Egli, Prof. Taut, Wagner, Forhölzer, Hillinger vb. gibi yabancı uzmanlar getirilmemiştir.

Güzel Sanatlar Akademisi, başlangıçta da Resim, Heykel ve Mimarlık olmak üzere 3 Bölüm halinde kurulmuştur. Bir ara *"Hakkâklık"* (Gravür) bölümü de eklenmişse de bunlara, daha sonra bu bö-

lüm Resim bölümünün bir dalı sayılmış ve dördüncü bölüm olarak, 1928'de *"Teyzini Sanatlar Bölümü"* (Yüksek Dekoratif Sanatlar Bölümü) açılmıştır. 1936'da ise, Tezyini Sanatlar Bölümü, kendi içinde *Süsleme ve İç Mimarlık* Bölümleri olmak üzere ikiye ayrılmış ve ayrıca, bir de *"Türk Teyzini Sanatlar Bölümü"* kurulmuştur.

1935-36'larda da yalnızca Mimarlık Bölümü'nün değil, bütün bölümlerin yeniden biçimlendirilmesi ve yapılandırılması amaçlandı-ğından, Mimarlık Bölümü'nün başına önce Prof. Poelzig'in, onun beklenilmedik bir anda ölmesi üzerine de Prof. Taut'un getirilmesi-ne çalışılırken, 1936'da İç Mimarlık Bölümü'nün başına *Philip Gint-her*, Süsleme Bölümü'nün başına da ünlü Fransız dekoratör *Marie Louis Sue* getirilmiştir.

Kısa bir süre sonra da, 1937'de, Heykel Bölümü'nün başına ün-lü Alman heykeltıraş, *Rudolf Belling* ile birlikte Resim Bölümü'nün başına da ünlü Fransız ressam *Léopold Lévy* getirilmişlerdir.

Léopold Lévy, öğrencisi ve asistanı Nurullah Berk'in de belirtti-ği gibi, gerçekten ünlü bir ressamdır. *"Fransa'da, özellikle 1928-30 yıllarına kadar epey tanınmış bir ressamdır. Eski ustalardan Corot, yenilerden Derain çizgisinde çalışan, Fransız güneyinin görünümlerini başarıyla canlandıran bir açık hava ressamıdır. Gravürcü olarak da üne kavuşmuş, Fransa'da yayımlanan lüks baskıların çoğunda bakır-kazısı gravürleri yer almıştır."*

Léopold Lévy'nin bir diğer ilginç yanı da, öteki uzmanların aksi-ne, Resim Bölümü'nün yeniden biçimlendirilmesinde kendisine yurt dışından yardımcı getirtmek yerine, hemen hepsi de Paris'te eğitim görmüş ve yeni dönmüş, ilk ortak sergilerini de 1933'te aç-mış genç Türk ressamlarıyla, *"D Grubu"*ndan Cemal Tollu, Zeki Fa-ik, Nurullah Berk, Sabri Berkel ve Bedri Rahmi ile çalışmayı yeğle-mesi olmuştur. Bu genç ressamları hemen kendisine yardımcı ola-rak kadroya aldirtmiştir. Eski ustaların atölyelerine de kesinlikle do-kundurtmamıştır.

Gene Nurullah Berk'in anlatımıyla, *"Léopold Lévy, akademik bir ressam olmadığı ve açık bir görüşe, çağa uygun bir işçiliğe sahip olduğu halde"*, her nedense *"modern resmin çoğu eğilimlerini kabul etmemekte"*, hatta bu eğilimlerin *"gelip geçici modalar oldukları ko-nusundaki kanısını"* da açık açık söylemekten çekinmemektedir.

Ama bütün bunlara karşın, gene de "Lévy, öğrencilerini dürüst, temiz, içten bir çalışmaya götüren, tabiatı duyguyla, akıllıca yorumlandırılan iyi bir hoca"dır. İşte, "gerek bu meziyeti, gerekse Avrupa'daki seçkince yeri" yüzünden de, öğrenciler eski hocaların atölyelerine gitmek yerine, Lévy'nin ve yardımcılarının yönettikleri atölyelere gitmeyi yeğlemektedirler. Ve "Fransız hocanın uyguladığı eğitim metodu birkaç yıl içinde yemişlerini vermiştir. Lévy atelyelerinden yetişen gençlerden birkaçı", "Nuri İyem, Fernuh Başağa, Avni Arbaş, Selim Turan, Fethi Karakaş, Mümtaz Yener, Turgut Atalay, Nejat, Agop Arad, Haşmet Akal gibi gençler" 1940'da "Yeniler Grubu" adıyla bir araya gelerek, 1941'de ilk sergilerini açmışlardır. (Nurullah Berk, 50 Yılın Türk Resmi ve Heykeli, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1973 İstanbul, s.69)

Sergi, gerçekten de çok başarılı olmuştur. Ama, öğrencilerinin açtığı bu serginin umulanın üstünde bir başarı kazanması ve basın da büyük yankı uyandırması, ilginçtir, Léopold Lévy'ye olan çekememezlikleri daha da körüklemiştir. Zaten nicedir derslerinde, "Fransa'dan yüzlerce kilometre ötede, İstanbul gibi bambaşka bir alem içinde yaşayan İstanbullu bir Türk ressamın Andre L'hote, ya da Cezanne gibi düşünüp resim yapmaya kalkışması akıl alacak iş değil.", "Nasıl bir oluşum süreci ile bazı Fransız ressamlarının burada ki bazı ressamları etkileyebildiklerini hâlâ keşfedebilmiş değilim." diyerek, bazı ressamları açık açık eleştirmesi, hakkında bir dolu cadı kazanı kaynatılmasına neden olmaktadır.

Ayrıca, öğrencilerinden Nuri İyem'in bir konuşmasından öğrendiğimize göre, Lévy de Yahudi asıllıdır. Galiba Türkiye'ye de biraz bu nedenle gelmiştir. Nitekim Nuri İyem de; "Léopold Lévy'nin uzmanlığı, otoritesi, her şeyi, Fransa'nın işgaliyle birlikte tükenmişti. Bu yüzden, çoğu kez, Fransa yenilmeseydi ve bir Musevi olan Léopold Lévy artık dönüp gidecek bir yeri kalmamış çaresiz bir duruma düşmeseydi, D Grubu üyelerinin tümü Andre L'hote belasından kurtulmuş olacaktı diye düşündüğüm olmuştur." (Nuri İyem, İstanbul'da Aralık 1986'da açılan retrospektif sergi katalogu, s.11) demektedir.

Kısacası, Léopold Lévy'nin Türkiye'de kısa sürede elde ettiği bu başarıları içlerine sindiremeyen bazı çevrelerin, giderek Yahudiliği

ile ilgili dedikoduların dozunu daha da artırmaları ve ardından olmadık oyunlara girişmeleri, doğal olarak beklenen sonu da getirmiştir. Léopold Lévy de, savaş sona erer ermez hemen Türkiye'den ayrılmıştır.

ÜNLÜ RUDOLF BELLİNG DE HEYKEL BÖLÜMÜNÜN BAŞINA GETİRİLMİŞ...

Yukarda belirttiğimiz gibi, aynı günlerde Akademi Heykel Bölümü'nün başına getirilen ünlü Alman yontucu *Rudolf Belling*'in serüveninin Léopold Lévy'nin serüveninden farklı olduğunu söyleyebilmek de, doğrusu oldukça zordur.

Oysa, Rudolf Belling'in ne kendisi Yahudi'dir, ne de eşinin ailesinde bir Yahudi vardır. Almanya'dan ayrılmak zorunda kalması da, ırksal nedenler yüzünden değil, sanatçı kişiliği ve sanat anlayışı yüzünden olmuştur. Naziler yalnızca Musevi asıllı sanatçılara değil, yeni sanat akımlarının kurucusu veya savunucusu çağdaş sanatçılara da düşman kesilmişlerdir. Onların müzelerdeki yapıtlarını bile çıkartıp, yakmış yırtmışlar, yok etmişlerdir.

Türkiye'deki öğrencilerinden *Hüseyin Gezer*'in de yazdığına göre, "*Belling üzerine en çok yıldırım çeken sanatçıdır. Çünkü modern sanatın en güçlü öncülerindendir.*" "*Dünya Heykel Sanatı tarihinde çok önemli bir yeri vardır.*" Nazilerce "*yapıtları müze ve resmi binalardan kaldırılmış, ya da tahrip edilmiştir.*" "*Böylece Belling'in Almanya'da özgür çalışma olanağı kalmamıştır.*" (*Hüseyin Gezer*, 50 Yılın Resim ve Heykeli, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1973 İstanbul, Heykel Bölümü s.114) Bu nedenle de, 1937'de bir çağrı alır almaz hemen Türkiye'ye gelmiştir.

Gene *Hüseyin Gezer*'in anlatımıyla, bu ünlü yontucu Akademi Heykel Bölümü'nün başına geçer geçmez, "*o tarihe kadar uygulanmakta olan sistemi tamamen değiştirmiş, meslek eğitimine bir metod, geniş bir ufuk getirmiştir.*" (Age, s.124) "*1937'de Belling'in gelişiyile birlikte eğitim alanında daha değişik bir uygulama başlamıştır.*" (s.22) Zaten Rudolf Belling göreve başladığında da, Heykel Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yapan tek bir kişi, genç yontucu

Mahir Tomruk vardır. Bu nedenle, eğitimin biçimini değiştirirken, yeniden yapılandırır ve yeni bir sistem getirirken, doğrusu fazla da zorlanmamış olsa gerektir.

Ayrıca ilginçtir, Belling de tıpkı Léopold Lévy gibi, Heykel Bölümü'nü yeniden yapılandırırken kendisine yurt dışından yardımcı getirtmek yerine, Türkiye'deki genç yontuculardan yararlanmayı yeğlemiş, bir anlamda bu oluşumu tek başına gerçekleştirmiştir. Örneğin, Münih Akademisi Heykel Bölümü'nü bitirmiş ve 1927-1932 yılları arasında Akademi'de de çalışmış genç yontucu Nijad Sirel'i, 1937 yılında kendisine çevirmen ve yardımcı olarak yeniden kadroya aldirmiştir. İlginçtir, Mahir Tomruk da kendiliğinden Belling'in yardımcısı (asistanı) konumuna girmiştir.

Belling'in kurduğu bu yeni eğitim düzeni için Hüseyin Gezer de; *"Uyguladığı eğitim sistemi, bugün de Akademi heykel bölümündeki sistemin temelini teşkil eder. Gerçekten de kişiliği geliştirmeyi amaçlayan, Akademizme düşmeyen, çağın gelişmelerine açık bir sanat eğitiminin temelleri onun eliyle atılmıştır."* diye yazmaktadır. (A-ge, s.125)

Üstelik, anlaşıldığı kadarıyla, Belling'in işlevi, Akademi'deki eğitimin yeni baştan düzenlenmesi konusuyla da sınırlı kalmamıştır. Gene, Hüseyin Gezer; *"Ömek niteliğindeki teknik uygulamalarıyla da çok faydalı olmuştur."* *"Özellikle teknik bakımdan, okul eğitiminin de ötesinde, bir ders, bir yaygın eğitim niteliğinde olmuştur."* Çünkü, *"O tarihe kadar yetişkin Türk sanatçılarının büyük boyutlardaki heykel çalışmalarında uyguladıkları teknik yöntemler her bakımdan yeterlidir."* demektedir.

Gerçekten de, Osmanlı İmparatorluğu döneminde *"Sanayi Nefise Mektebi açılıp, heykel resmen öğretim konusu yapıncaya kadar"* ülkede tek bir heykeltci yetişmemiştir. 1883'lerde *"Roma'da eğitimi ni tamamlayarak yurda dönmüş Yervant Oskan'dan başka tek bir heykeltci yoktur ülkede"*. Sanayii Nefise'den *"1923'e kadar geçen 41 yıl içinde de, heykeltci olarak adından bahsedebileceğimiz sadece 4 sanatçı, İhsan Özsoy, Behzat, Mahir Tomruk ve Nijad Sirel yetişmiştir."*

Bu nedenle, ülkede, işin zanaat yönüyle ilgili ustalar da hiç yoktur. Yani, ne doğru dürüst bir döküm ustası vardır, ne bir taş veya

mermer yontucu vardır, ne de maketleri büyütme tekniklerini bilen bir uzman vardır... Nitekim, *Rudolf Belling* de bu yüzden, eğitim için kendisine dışardan bir yardımcı getirmeyi kesinlikle düşünmediği halde, halen İstanbul, Maçka'daki İnönü Parkı'nda bulunan İnönü anıtını yaparken, maketi pantografla gerçek boyutlarına büyütmesi ve üzerinde çalışacağı ham alçı kütleyi yapması için Almanya'dan özel olarak *Engels* adında bir usta getirtmek zorunda kalmıştır.

Gene, 1935'te, Ankara'daki Güven anıtının taş rölyeflerini yontmak için Türkiye'ye gelmiş *Adolf Treberer von Treberesburg*'u da, 1938'de yeniden, "*Heykel Bölümü'ne tahta ve taş işçiliği uzmanı*" olarak getirtmiştir. (Age, s.128)

Aynı yıllarda *Fidzek Karoly* adında Macar asıllı bir heykel döküm ustası da Türkiye'ye gelmiş ve İstanbul'da bir dökümhane kurmuştur. Bu, Türkiye'deki ilk heykel döküm atölyesidir. (Age, s.17)

Görüldüğü gibi, *Rudolf Belling*, binbir yokluk içinde ve nice özverilerle, Akademi Heykel Bölümü'nün çağdaş bir yapıya kavuşturulmasını kısa sürede gerçekleştirmiş ve uyguladığı eğitim yöntemleriyle, İlhan Koman, Hüseyin Gezer, Şadi Çalık, Turgut Pura, Zerrin Bölükbaşı, Hüseyin Özkan, hatta Kuzgun Acar, Aloş, Tamer Başoğlu, Gürdal Duyar ve daha niceleri gibi bugünkü heykel sanatımızın ünlü adlarının yetişmesini sağlamıştır.

Kuşkusuz, *Belling*'in bu başarıları, çevresindeki çekememezlikleri, düşmanlıkları daha da artırmamış değildir. Ama *Belling*, bütün bu düzenlere ve düşmanlıklara karşın gene de Türkiye'ye ve Türklerle olan sevgisini yitirmemiş, 1966'da emekli oluncaya dek İstanbul Teknik Üniversitesi'nde ders vermeyi sürdürmüştür.

ÜNLÜ BESTECİ PAUL HINDEMITH GELMİŞ...

Bazı eleştirmenlerce "*Yirminci yüzyılın Bach'ı*" diye nitelenen büyük besteci *Paul Hindemith* de, bilindiği gibi, Nazilerce, 1933'te iktidara gelinir gelinmez hemen kara listeye alınmış ve "*persona non grata*" ilan edilmiştir. Çünkü, hem karısı arî ırkından değildir, hem de kimi Musevi sanatçılarla sıkı işbirliği içindedir, onları kollamaktadır. Ve ilk iş olarak da, 1934 yılında Berlin Devlet Operası'nda,

Wilhelm Furtwaengler yönetiminde ilk kez seslendirilecek olan, ünlü yapıtı "*Mathis der Maler*" (Ressam Mathis) adlı operasının sahneyenmesi yasaklanmıştır. Hindemith'in daha sonra senfoni haline de dönüştürdüğü bu operanın ilk seslendirilmesi ise, ancak 1938 yılında Zurich'te olabilmıştır. Zaten, Naziler iktidara gelir gelmez Berlin Yüksek Müzik Okulu'ndaki görevine de son vermişlerdir. Yani, *Paul Hindemith*'e artık Almanya'da çalışma, hatta giderek yaşama olanağı da kalmamıştır.

İlginçtir, tam o günlerde Mustafa Kemal de, Ankara'da Batı müziği eğitimi yapacak bir konservatuvar kurulmasını buyurmuş ve o sıralar Berlin'de öğrenci müfettişi olan Cevat Dursunoğlu da, konservatuvaryı kuracak bir Alman uzman bulmakla görevlendirilmiştir.

Cevat Dursunoğlu da, Berlin Filarmoni Orkestrası Şefi Wilhelm Furtwaengler'in aracılığıyla *Hindemith*'le görüşme olanağı bulmuş ve onu, kısa bir süre için de olsa, müzik eğitimi yapan okullar hakkında rapor vermek ve yeni kurulacak konservatuvar konusunda da önerilerde bulunmak üzere, Milli Eğitim Bakanlığı'nın danışmanı olarak Türkiye'ye gelmeye razı etmiştir.

Paul Hindemith, gerçekten de Türkiye'ye ilk olarak 6 Nisan 1935'te kısa bir süre için gelmiştir. Ancak, "*Türkiye'den gelen bu alışılmamış ve oldukça cazip görev çağrısına da dört elle sarılmıştır*" Eduard Zuckmayer'in de belirttiği gibi. Ve 1935-1937 yılları arasında tam 4 kez gelmiştir Türkiye'ye. Her gelişinde de en az bir iki ay kalmıştır. Ayrıca, Avrupa'da, İngiltere'de, İsviçre'de geçirdiği sürelerde de, ikili görüşmeler yaparak, yazışarak, raporlar hazırlayarak Türkiye ile ilgili çalışmalarını sürdürmüştür.

Hindemith'ın bu ilişkileriyle de, dünyaca ünlü birçok sanatçı Hitler'den kaçıp Türkiye'ye sığınmış ve Ankara Devlet Konservatuvaryı'nın kuruluşuna katkılarda bulunmuşlardır.

Örneğin, 1933'te Berlin Operası yöneticiliği görevine son verilen *Prof. Carl Ebert*, ilk kez 1936'ta *Hindemith*'in aracılığıyla Türkiye'ye çağrılmıştır. 1936-1939 yılları arasında kısa süreler için birkaç kez Ankara'ya gelen *Ebert*, İkinci Dünya Savaşı patlayınca da Türkiye'ye sığınmıştır. 1939'dan, Amerika'ya göçtüğü 1947'ye kadar kesintisiz 8 yıl Türkiye'de kalan *Carl Ebert*, hiç kuşku yok ki, bugünkü modern Türk tiyatrosunun, balesinin ve operasının kurucusudur.

Carl Ebert de, birçok sanatçının ve çalışma arkadaşının Türkiye'ye gelip sığınmasına aracılık etmiştir. Örneğin, yakın arkadaşlarından, bir zamanlar Alman radyolarında müdürlük yapmış *Alfred Braun*, Türkiye'ye sığınmış ve Ankara Devlet Konservatuvarı'nda '*güzel konuşma*' dersleri vermiştir. *Prof. Hans Hey* de, Ebert'in çağrısıyla Türkiye'ye sığınıp aynı derse girmiştir. Gene aynı şekilde Türkiye'ye sığınmış Alman *Prof. Hans Kuchenbuch* da Konservatuvar'da sesbilgisi (fonetik) dersleri vermiştir.

1938'de Hitler Avusturya'yı işgal edince yurtdışına kaçmak zorunda kalan, Viyana Devlet Operası sanatçıları *Max Klein* ve *Steffi Klein* ile *Friedel Böhm-Silberknopf*'un Türkiye'ye sığınarak, Konservatuvar'da şan ve koloratur öğretmeni olarak çalışmalarına da Ebert aracılık etmiştir.

Hindemith, başta *Ernst Praetorius* ve *Eduard Zuckmayer* gibi dünyaca ünlü müzikolog ve orkestra şefleri olmak üzere, daha birçok virtüözün, müzik adamının da Türkiye'ye gelmesini sağlamıştır. Hindemith'in çağrısı üzerine Ankara'ya gelen ve konservatuvarın kuruluşuna katılan bu insanların çoğu da, daha sonra Türkiye'ye sığınmış, hatta bazıları savaş bitince de ülkesine dönmemiş, ölünceye dek burada kalmıştır.

Örneğin, *Ernst Praetorius*, 1933'te, Weimar'da genel müzik direktörü iken, Nazilerin iktidara gelmesini protesto ederek görevinden ayrılmış ve "*Berlin'de rastgele işlerle yaşamını sürdürmeye*" çalışırken, 1934 sonları veya 1935 başlarında Hindemith'ten bir çağrı alır almaz hemen Türkiye'ye gelmiştir. Ayağının tozuyla da, 29 Ekim 1935'de, Cumhuriyet Bayramı'nda Cumhurbaşkanlığı Filarmoni Orkestrası'nı yönetmiştir. Hindemith'in aracılığıyla Türkiye'ye gelmiş ilk müzisyen olan *Praetorius*, Konservatuvar'ın kuruluşuna da katılmış ve Ankara'daki ilk opera gösterilerinde orkestraları yönetmenin dışında, 1946 yılında aniden hastalanıp ölünceye dek Konservatuvar'da fagot hocası olarak enstrüman dersleri de vermiştir.

Hindemith'in çağrısı üzerine Türkiye'ye gelmiş dünyaca ünlü bir başka kişi de *Eduard Zuckmayer*'dir. Aynı zamanda ünlü Alman oyun yazarı Carl Zuckmayer'in de kardeşi olan *Eduard Zuckmayer*, Bonn Üniversitesi'nde Felsefe ve Tarih Bölümlerini bitirdikten sonra, Köln, Münih ve Berlin Konservatuvarları'nda müzikoloji eğitimi

görmüş, gerçekten dünyaca ünlü bir orkestra şefi ve konser piyanistidir. Ne var ki, ünlü *Zuckmayer* de, 1925'ten beri ders verdiği Juist Adası'ndaki müzik okulu 1933'te dağılınca işsiz kalmıştır. Bu koşullarda da, eski dostu Hindemith'in Türkiye'den mektup yazarak yaptığı çağrıyla olumlu karşılamış ve 1936 başlarında Ankara'ya gelmiştir. 1972 yılında Ankara'da 82 yaşında ölünceye dek de, gerek kuruluşuna katıldığı Ankara Devlet Konservatuarı'nda, gerekse Gazi Eğitim Enstitüsü müzik bölümünde ders vermeyi sürdürmüştür.

Hindemith'in aracılığıyla Türkiye'ye gelmiş bir başka dünyaca ünlü büyük virtüöz de, 1920'lerde Hindemith'in kendisinin de üyesi olduğu ünlü *Amar Kuarteti*'nin kurucusu *Licco Amar*'dır. 1933'te Almanya'dan Paris'e kaçan Amar, oradan Hindemith'in isteği üzerine Türkiye'deki müzik eğitiminin yeniden biçimlendirilmesi konusunda raporlar hazırlayıp göndermiş, sonra da Türkiye'ye gelmiştir. Önce İstanbul'da, Belediye Konservatuarı'nda bir süre çalışmış, 1938 yılı başlarında da Devlet Konservatuarı'na keman öğretmen ve yaylı çalgılar bölümü şefi olarak Ankara'ya çağırılmıştır.

Berlin Filarmoni Orkestrası üyesi, Avusturyalı *Gilbert Back* da, ırksal nedenlerle Hindemith'in çağrısı üzerine hemen Türkiye'ye gelen ünlü virtüözlerden birisidir. Ankara Devlet Konservatuarı'nda keman dersleri vermiş ve Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası'nda ikinci kemanlar grup şefi (konzertmeister) olmuştur.

Münih Radyo Orkestrası birinci kemancısı ünlü *Adolf Winkler* de, eşi Yahudi olduğu için 1937'de Türkiye'ye sığınmış ve hem Ankara Devlet Konservatuarı'nda keman dersleri vermiş, hem de orkestra'da birinci kemanlar grup şefliği yapmıştır.

Ankara Devlet Konservatuarı'nda ders veren, Türkiye'ye Hindemith yüzünden gelmiş bir başka ünlü viyolacı ve konzertmeister de *Handschke*'dir.

1936'da, Breslau Konservatuarı'ndaki görevine son verilince, ırksal nedenlerle önce Monte Carlo'ya kaçan, oradan da, aynı yıl içinde Türkiye'ye sığınan *H. Markowitz* de, 1955'te Ankara'da ölünceye dek Konservatuar'da entonasyon dersleri vermiş, Opera'da da kor-repetitör olarak çalışmıştır.

1938'de Avusturya'nın Hitler ordularınca işgal edilerek Almanya'ya bağlanması üzerine, çok sayıda Avusturyalı sanatçı da ırksal nedenlerle Türkiye'ye sığınmak zorunda kalmıştır.

Örneğin, viyola grup şefi ünlü *Walter Gerhard*, 1938'de Viyana'dan Ankara'ya göç edip sığınmış ve 1946'da İsviçre'ye dönünceye kadar, Konservatuvar'da keman dersleri vermiştir.

Avusturyalı ünlü piyanistler, karı koca *Ludwig Czaczkes* ve *Dally Czaczkes* ile *Walter Schlösinger* de 1938'de Türkiye'ye sığınmış ve Konservatuvar'da piyano dersleri vermişlerdir. Opera'da korrepetör olarak çalışmışlardır.

Gene, Viyana Senfoni orkestrası'ndan, sığınık *Friedrich Schönfeld*, 1940-1947 yılları arasında Ankara Devlet Konservatuvarı'nda flüt öğretmenliği yapmıştır.

Ünlü obuacı *Walter Wunsch* da, 1938'de Türkiye'ye sığınarak, hem Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası'nda obua çalan, hem de Ankara Konservatuvarı'nda obua dersleri veren Avusturyalı sanatçılardan biridir.

Bir başka sığınık, Bayan *Elisabeth Adler* de, uzun yıllar Ankara Konservatuvarı'nda ritmik jimnastik dersleri vermiştir.

Aynı yıllarda, kuşkusuz İstanbul'a da, ırksal veya siyasal nedenlerle birçok sanatçı sığınmıştır. Örneğin, Avusturya'dan flütçü *Georg Emst*, tromboncu *Edward Posch*, fagotçu *Erich Kuhn*, klarnetçi *C. Dolaner*, Çekoslovakya'dan kontrbasçı *Karl Glazer* İstanbul'a yerleşerek hem Belediye Konservatuvarı'nda dersler veren, hem de orkestrada çalan bu sığınıklardan birkaç kişidir. Ayrıca *Karl Berger* gibi özel dersler vererek geçinen sığınıklar da vardır.

Ayrıca, ülkelerinden ayrılmalarını zorunlu kılacak herhangi bir ırksal veya siyasal neden bulunmadığı halde, salt, Hindemith'in Ankara'da gerçekleştirdiği bu kültürel devrimin coşkusuna kapılıp Türkiye'ye gelmiş ve Ankara yada İstanbul Konservatuvarları'ndan birinde görev almış, orkestralarda çalışmış sığınık olmayan sanatçılar da, doğrusu yok değildir. Örneğin, klarnetçi *Krauer*, müzikolog *Prof. Lehmann*, enstrüman yapımcısı *Schaffrath*, Avusturyalı nefesli çalgı ustası *Emst Paul*, İstanbul Filarmoni Derneği Genel Sekreteri ve Orkestra dergisi yöneticisi Panayot Abacı'nın açıklamalarına göre, gâliba flütçü *Schultz*, obuacı *Rois*, kornocu *Mohut*, kendiliklerinden gelip, bu yeni orkestralarda görev almışlardır. Hatta, bu kişilerin arasında, söylenildiğine göre, nasyonal sosyalist olanlar bile vardır.

BELA BARTOK DA TÜRKİYE'YE GELMİŞ...

Kısacası; Ankara'nın, 5-6 yıl gibi kısa bir süre için de olsa, 1935-36'lardan sonra, arı veya değil, sosyalist veya nasyonal sosyalist, bütün Avrupalı müzikçilerin tek umut odağı haline geldiğinden galiba kuşku duyulmasa gerektir.

Atatürk'ün, 1 Kasım 1934'te, Büyük Millet Meclisi'ni açış söylevinde, geleneksel tek sesli alaturka müziği sert bir dille eleştirerek, genç Cumhuriyet'in çok sesli müzik eğitimine de derhal başlamasını buyurması üzerine hemen ertesi yıl açılan Ankara Konservatuarı ve "*Musiki Muallim Mektebi*", belki başlangıçta, sadece Nazilerce işinden edilmiş müzikçilerin dikkatini çekmiş ve salt onlar için yeni bir iş olanağıymış gibi yorumlanmış olabilir. Ama, ünlü besteci *Paul Hindemith*'in bu yeni oluşumla ilişkisinin salt bir rapor hazırlamakla kalmayıp, sonraki yıllarda daha da etkin bir biçimde sürdüğünün ve hem Ankara Konservatuarı'nın, hem de Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası'nın onun yönergeleriyle kurulduğunun görülmesi, bizce hiç kuşku yoktur ki, bu işsiz çevrelerin bile olaya yaklaşımlarını, mutlaka tez sürede temelden değiştirmiş olsa gerektir. Yoksa, diyelim nasyonal sosyalist dünya görüşündeki birçok müzikçinin bile kendiliklerinden Türkiye'ye gelip, bu orkestralarda, okullarda görev almalarını ve çoğunluğu Nazilerin elinden canını zor kurtarmış bu insanlarla herhangi bir politik sürtüşmeye filan girmeden birlikte çalışmalarını başka türlü açıklayabilmek, galiba gerçekten olanaksızdır.

Örneğin, bütün eleştirmenlerce XX. yüzyıl müziğinin önemli yaratıcılarından biri sayılan ve 1981'de, Unesco tarafından doğumunun 100. yılı bütün dünyada büyük törenlerle kutlanan ünlü Macar besteci *Bela Bartok* da, aynı günlerde Türkiye'ye gelmiştir. Gerçekten, *Bartok*'un tam 1936'larda Ankara'ya gelişi de, bir rastlantı mıdır acaba?

Gerçi, bazı kaynaklar, *Bela Bartok*'un Türkiye'ye 1936'da bir dizi konferanslar vermek üzere Ankara Halkevi'nce çağrıldığını yazmaktadır. Ama öte yandan da unutmamak gerekir ki, Ankara Devlet Konservatuarı, öğretime ancak 1936 yılında başlamıştır. Ankara Devlet Senfoni Orkestrası (Cumhurbaşkanlığı Filarmoni Orkestrası) da, Prof. Ernst Praetorius'un çabalarıyla 1935'lerden bu yana henüz kurulmaktadır.

Bu nedenle, *Bela Bartok*'a Türkiye'den çağrı yazısı gönderen kuruluş belki gerçekten Ankara Halkevi'dir, ama Bela Bartok'un, çok sesli müzikle ilgili temel eğitime bile henüz başlamış bir Doğu ülkesine, salt konferans vermek üzere, böyle bir çağrıyı kabul edip gelmiş olabileceği savı, doğrusu pek de inandırıcı olmasa gerektir.

Lakin, gene aynı kaynaklar, Bela Bartok'un Ankara Halkevi'nde birkaç konferans verdiğini de yazmaktadır.

Ama ne var ki, bu kaynaklarda her ne kadar geliş ve dönüş tarihleriyle ilgili kesin bilgiler yoksa da, Bela Bartok'un Türkiye'de, salt birkaç konferans vermesi için gereken zamanla oranlanamayacak denli uzun bir süre kaldığı kesindir. Nitekim, kimi kaynaklarda da, Bela Bartok'un, Ankara Konservatuvarı'nın kuruluş çalışmalarına da katıldığı ve Konservatuvar'ın Türk halk müziği arşivini kurduğu belirtilmektedir. Ayrıca, aynı kaynaklara göre, Bartok, Anadolu'da da halk müziği araştırmaları yapmış, örneğin, Çukurova bölgesinde, Adana dolaylarında tam 90 adet özgün Türk halk müziği melodisi saptayıp, notaya almıştır.

Kısacası; Avrupa'daki bütün çağdaş müzik odaklarının Nazilerce kapatıldığı veya susturulduğu bir dönemde, birden, gene Avrupa'nın en genç cumhuriyetinde, Atatürk'ün, üstelik XX. yüzyıl müziğinin kurucularından Hindemith gibi birinin öncülüğünde başlattığı bu yeni girişim, bizce hiç kuşku yoktur ki, dünyada bütün çağdaş müzik çevrelerinin dikkatini Ankara'ya, az veya çok, mutlaka çekmiştir. Bu nedenle, Bela Bartok'un, böylesine basit bir çağrıyla bile Türkiye'ye hemen koşup gelmesinin temelinde de, galiba, Avrupa'nın bütün kalburüstü müzikçilerinin ardı ardına akın ettiği Ankara'da yeni bir çağdaş müzik merkezinin kurulmakta olduğu umudunun coşkulu çekim gücü yatsa gerektir.

Fakat ne yazık ki, o yıllarda Nazilerden kaçıp Türkiye'ye sığınmış birçok bilim adamı ve sanatçı gibi, Bela Bartok da, galiba Atatürk'ün ölümünden sonraki yeni olumsuz koşullar yüzünden, daha İkinci Dünya Savaşı'nın ilk yılında Türkiye'den ayrılmış ve Amerika'ya gitmiştir. 1940 yılında da Amerikan uyruğuna geçip, oraya yerleşmiştir.

Bilindiği gibi, *Paul Hindemith* de, daha 1937 yılında Amerika'ya gitmiştir. Gene, *Paul Hindemith*'in çağrısı veya aracılığıyla Türkiye'ye gelmiş ünlü keman virtüözleri *Gilbert Back*, *Adolf Winkler*,

Avusturya'nın Nazilerce işgali üzerine 1938'de Türkiye'ye sığınmış piyanist *Walter Schlösinger*, obuacı *Walter Wunsch* ve daha niceleri de, kâh savaş yıllarında, kâh savaştan sonra bir yolunu bulup Amerika'ya gidip yerleşmişlerdir.

Yani, 1935'lerde Ankara'nın karşısına çıkmış, dünyanın sayılı müzik merkezlerinden birisi olma şansı, galiba Atatürk'ün beklenilmedik hastalığı ve erken ölümü yüzünden, ne yazık ki iyi kullanılmamıştır. Nice özverilerle zar zor Türkiye'ye getirilebilmiş ünlü müzikçilerin çoğu, Atatürk'ün ölümünden sonra yeniden söz sahibi olmuş gerici ve faşist çevrelerce, kolayca Amerika'ya kaçırılmıştır. New York'un, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünya müzik merkezi haline de gelmesi, kuşkusuz salt Türkiye'den göçmüş müzikçilerin eseri değildir. Ama hiç kuşku yoktur ki, Türkiye'nin Atatürk'ün ölümünden sonraki durumu, Ankara'yı hemen umut olmaktan çıkarmış ve bizce New York'u seçeneksiz bırakmıştır. Ve Ankara'da, sadece bir konservatuvar, bir tiyatro, bir opera ve bir senfoni orkestrası kurmakla yetinilmiştir.

1917'DEN SONRA DA, HEM TROÇKİ, HEM DE KOMÜNİSTLERDEN KAÇAN RUSLAR BOĞAZIÇI'NE SIGINMIŞLAR...

İlginçtir, yalnızca Hristiyanların engizisyon mahkemelerinden veya Nazilerin toplama kamplarından canlarını zor kurtarmış Museviler veya komünistler de sığınmamıştır Türkiye'ye... Komünist devrimden canını zor kurtarmış nice kont, dük, baron, grandük, feldmareşal ve sıradan antikomünist de Türkiye'ye, Boğaziçi'ne sığınmıştır hemen. Hatta, parti içi iktidar kavgasında yenik düşmüş kimi komünistler de, rakipleri komünistlerin elinden kaçıp, canlarını dar atmışlardır bu ünlü konukseverliğimize... Boğaziçi'ne...

Örneğin, ünlü *Troçki*...

Anımsanacağı gibi, 1917 Ekim devriminin iki ünlü adından biri olan *Lev Troçki* de, 1929 yılında Stalin'in elinden canını zor kurtarıp Boğaziçi'ne sığınmıştır.

Lenin'in 1924 yılı başında beklenilmedik bir anda ölümü üzerine parti içi iktidarı ele geçiren Stalin'in, hemen 1925'te Savaş Kom-

serliği görevinden aldığı ve 1927'deki 15. Kongre'de de Komünist Partisi üyeliğinden attırdığı, ardından Kazakistan'ın başkenti Almatı'ya sürgüne gönderdiği *Troçki*, bilindiği gibi 1929 yılında sınır dışı edilince acele Türkiye'ye sığınmıştır. 1933'e kadar, tam 4 yıl boyunca da İstanbul'da, Büyükkada'da yaşamıştır. Hem de kimlerle birlikte...

Gerçekten, kolay kolay inanılır gibi değildir. Sanki birtakım doğaötesi güçler kendisiyle alay edermiş gibi, Stalin'in elinden kaçarken, dönmüş dolaşmış ve gene kendi ayağıyla gelmiş, bir zamanlar gene kendisinin örgütlediği *Kızıl Ordu*'nun elinden zor kurtulup, Marmara Denizi'ndeki bu küçük adaya canını dar atmış devrim düşmanı *Beyaz Ruslar*'ın arasına düşmüştür bu kez de. 1917 Ekim devriminden kaçıp Boğaziçi'ne sığınmış bu Rus soylularından bazıları da, Prens adalarına, Heybeli'ye, Burgaz'a, Kınalıada'ya ve Büyükkada'ya yerleşmiştir çünkü ve o yıllarda göçmenlerin büyük çoğunluğu hâlâ İstanbul'dadır. Yani *Troçki*'nin komşuları arasında, ne ilginçtir ki, Çar'ın yakın çevresinden dükler, kontlar, baronlar, generaller de vardır.

1917'de de, Ekim devriminden kaçan Rus soylularından İstanbul'a sığınanlar hiç olmamış mıdır acaba? Belki olmuştur. Ama, anlaşıldığı kadarıyla, olmuşsa bile, demek sığınanların sayısı, dikkat çekecek ve bir toplumsal sorun yaratacak boyuta ulaşmamıştır. Nitekim, *Jak Deleon* da, galiba bu konudaki tek kaynak olan ilginç kitabında, *Beyaz Ruslar*'ın İstanbul'a asıl 1919'dan sonra gelmeye başladıklarını yazmaktadır.

Bilindiği gibi, 1917 Ekim devriminden hemen sonra, İngiltere, Fransa, Japonya ve Amerika, bir yandan Baltık, Karadeniz ve Pasifik'ten karaya asker çıkarıp saldırırken, öte yandan da, karşı devrimcileri silahlandırıp kışkırtarak 1918'de ülkede kanlı bir iç savaşın patlamasını başarmışlardır. Ve gene bilindiği gibi, iç savaş patlar patlamaz hemen Savaş Komserliğine atanan *Troçki* de, o güne kadarki gönüllü askerliği zorunlu hale getirerek orduyu yeni baştan örgütlemiş ve *Kızılordu*'yu kurmuş, bu yeni orduyla da, hem doğudaki Amiral Kolchak'ın, hem de güneydeki General Denikin'in *Beyaz Ordularını* yenerek, kanlı karşıdevrimin, kanlı bir biçimde bastırılmasını sağlamıştır.

İşte, 1919'un başlarından itibaren akın akın gelip Boğaziçi'ne,

İstanbul'a sığınan bu *Beyaz Ruslar* da, *Kızılordu*'nun önünden canını zor kurtarıp kaçmış General Denikin'in askerleri, subayları, onların çoluk çocukları, hısım akrabaları olsalar gerektir.

"SPASSİBO BOSPHORUS!.. SPASSİBO CONSTANTİNOPLÉ!.."

Jak Deleon'un, yukarda sözünü ettiğimiz araştırmasında açıkladığına göre, "1917 devriminden kaçan Rus'lara kapılarını açan Türkiye, kimi kaynaklara göre 40 bin, kimi kaynaklara göre de 150 ya da 200 bin göçmenin hayatını kurtarmış"tır. (Jak Deleon, *Beyoğlu'nda Beyaz Ruslar*, Çelik Gülersoy Vakfı İstanbul Kütüphanesi Yayını, İstanbul 1990, s.12)

Ancak, gene aynı kaynaktaki verilen öteki bilgilere bakılacak olursa, 1919-1921 yılları arasında İstanbul'a sığınan Beyaz Rusların sayısının, bizce de 200 binin bile çok üstünde olması gerektir. Çünkü sadece "14 Aralık 1920'de", "kayıtlara göre 7802'si yaralı ve hasta olmak üzere tam 118.963 kişi *Moda* kıyısına ayak basmış"tır. (s.15)

14 Aralık 1920'de *Moda* kıyılarına ayak basmış Beyaz Ruslardan biri olan *Alexis Tchebycheff*, gene aynı kaynaktaki o günleri şöyle anlatmaktadır. "Kırım kıyıları, Romalı askerlerden canlarını kurtarmaya çalışan Hristiyanlarla doluydu sanki, Çar Nikola'nın ünlü *Beyaz Ordu'su* tümüyle parçalanmış, subaylarla erler, soylu hanımefendilerle genelev kadınları birbirine karışmıştı. Kızıl Ordu *Kafkasya*'yı almış, Kırım'ı kuşatmıştı. *Sebastopol'a* (*Sivastopol'a*) ulaşması an meselesiydi. Bolşevik'ler özellikle *Beyaz Ordu mensuplarına* acımasızca davranıyor, gördükleri yerde kılıçtan geçiriyorlardı. General *Wrangel*'in kaçmak üzere olduğu haberleri de Kızıl Ordu komutanlarını büsbütün galeyana getirmişti. Tek çare kapağı bir an önce gemilere atmakta yatıyordu." (s. 14-15)

Jak Deleon'un aktardığı, "adının açıklanmasını istememiş" bir başka yaşlı görgü tanığı da, Fransızların, Beyaz Rusları Kızıl Ordu'nun elinden kurtarıp İstanbul'a getirmek için Kırım'a gönderdikleri *Amiral Dumesnil*'in yönetimindeki donanmaya halkın nasıl hücum ettiğini; "Fransız gemileri kıyıya demir atar atmaz, bir hücum, bir saldırı başladı. Rütbe, cinsiyet, yaş farkı diye bir şey kalmamıştı or-

talıkta. Yaşlılar, çocuklar, yaralılar, hastalar onbinleri bulan bu dev kitle içinde eziliyordu. Fransız askerleri süngüyle, Beyaz Ordu komutanları kılıçlarıyla kalabalığı düzene sokmaya çalışıyordu. Arada bir de havaya ateş ediliyordu." diye anlatmaktadır.

Sivastopol limanındaki bu korkunç cehennemden canını kurtarıp İstanbul'a sığınanlar arasında Beyaz Ordu'nun ünlü subayları, örneğin ünlü komutan *General Baron Wrangel* de vardır. Yanına, Beyaz Ordu'nun kurmay heyetinden sağ kalabilmiş subayları da alarak, *'Korniloff'* destroyeriyle Amiral Dumesnil'in filosuna katılmış ve İstanbul'a gelmiştir.

Gene Jak Deleon'un belirttiğine göre, *"Beyaz Ordu subaylarından Amiral İvan Konstantinovich Petrospesioty de İstanbul'a 41 gemilik filosunu mürettebatıyla birlikte getirmiş"*tir. Hatta, *"filosunu olduğu gibi İtilâf Kuvvetleri'ne teslim eden Amiral Petrospesioty, daha sonra da Şirket-i Hayriye vapurlarında (Şehir Hatları'nda) kaptanlık yapmış"*tır.

Görüldüğü gibi, savaş gemileri 1920-21 yıllarında, Sivastopol'dan, Odessa'dan İstanbul'a binlerce, onbinlerce göçmen taşımıştır. Jak Deleon, *"1921 başlarında yalnız İstanbul'daki Rus'ların sayısı 150.000'e yakındı. 1920 ilkbaharında ve sonbaharında tam 138 gemi taşımıştı göçmenleri Türkiye'ye."* *"Önemli bir gerçek; Rus filosundan 100 geminin 120.000 kişiyle İstanbul'a gelmiş olması."* *"Mart 1921'de yine Amiral Dumesnil'in gemileri Güney Kafkasya kıyılarında 60.000 kadar Beyaz Rus'u alarak İstanbul'a getirmişlerdi."* diye yazmaktadır.

Gene, belirtildiğine göre, Beyaz Rus'ların Kırım'dan İstanbul'a taşınmasında Çarlık donanmasına yardım eden yalnızca Fransızlar da olmamıştır. *"İngilizler ve İtalyanlar da filo göndermişler"*dir. Hatta, Amerikalılar bile *"bu girişime savaş gemileriyle katılmışlar"*dır. *"İstanbul'daki Amerikan Hastanesi'ne de adını veren Amiral Marc L. Bristol, daha 1919 yılında, göçmenlere yardımcı olmak üzere 'Nahma' adlı gemisiyle Odessa kıyılarına demirlemiştir."* *"Nahma"* adlı bu gemi, gene Amiral Bristol'un buyruğuyla 7 Nisan 1919'da da Sivastopol'a yanaşmış ve yüzlerce Beyaz Rus'u kurtarıp İstanbul'a getirmiştir. Amiral Bristol, daha sonraları da filosuna bağlı destroyerlerle İstanbul Sivastopol arasında birçok kez gidip gelerek yardımını sürdürmüştür.

"Amiral Seymour'un komutasındaki İngiliz filosu da, 1920 yılının Mart ayının son günlerinde yaklaşık 2 bin Beyaz Ordu subayını ve ailesini İstanbul'a taşımıştır."

Anlatılanlara göre, Beyaz Ruslar'ın Türkiye'ye göçü, üç büyük dalga halinde gerçekleşmiş olsa gerektir. Galiba ilkin soylular, *"yükte hafif, pahada ağır"* neleri var neleri yok yanlarına alarak, 1918-19'larda devrimden kaçıp İstanbul'a gelmişlerdir. Sonra da, biri 1920 ilkbaharında, öteki de 1920 sonbaharında iki büyük göç dalgası daha olmuştur. Bu göç dalgalarının birincisinde göçmenlerin çoğu belki gene Beyaz Ordu subayları ve aileleridir. Ama ikincisinde, vapurlara salkım saçak dolu olan insanların nerdeyse tamamının, soylusundan tüccarına, sanatçısından işçisine, başıbozuk erinden genelev kadınına, her kesimden sivil halktan oluştuğundan da galiba kuşku duymamak gerektir.

Bu insanların Sivastopol'daki, Odessa'daki can pazarlarından zor kurtulup, Karadeniz'i geçerek Türkiye'ye ayak basmaları da çok kolay olmamıştır mutlaka. Nitekim, aynı kaynakta belirtildiğine göre, *"Ocak 1920'de göçmenlerle dolu üç vapur Kilyos açıklarında batma tehlikesi geçirmiş"*, içindekileri Türk denizcileri kurtarmışlardır. Gene, 1920 yılı Kasım ayında da Amerikalı *Amiral Mc Cully*, *'Overton'* ve *'St.Louis'* adlı zırhlılarla Yalta'dan 500 yaralı Beyaz Ordu subayını almış, İstanbul'a dönerken, Karadeniz'in ortasında kalmış bir Rus gemisini de kurtarmıştır. *"St. Louis adlı gemi, Karadeniz'in ortasında tüm makineleri 'stop' etmiş duran Rus gemisi Orion'a rastlamış ve göçmen dolu bu tekneyi yedeğine alarak"* İstanbul'a kadar çekmiştir. Jak Deleon da, *"Beyaz Rus'ların Türkiye kıyılarına ulaşması uzun ve zorlu bir serüvenin sonucunda olmuştur."* demektedir. (s.14)

Görüldüğü gibi, 1918-1921 yılları arasında Ekim devriminden ve Kızıl Ordu'dan kaçan Beyaz Rusların sayısı, hiç kuşku yok ki, bu rakamların çok üstünde olsa gerektir. Nitekim, gene aynı kaynaktan öğrendiğimiz kadarıyla, bu göçmenlerin tamamı İstanbul'a getirilmemiştir. Sivastopol ve Odessa'dan kalkan gemilerin kimileri de Bulgaristan'ın Varna limanına gitmiştir. İstanbul'a getirilen göçmenlerin de bir kısmı Hadımköy'e, Çanakkale'ye, Gelibolu'ya yerleştirilirken, bir kısmı Yunanistan'a, Ege adalarına götürülmüştür. Örneğin, *"Don kazakları Hadımköy'e, Kuban kazakları Mudanya'ya,*

yaralı subayların bir bölümü Yunanistan'ın Pire limanına, sivillerin bir bölümü de Selanik'e yerleştirilmiş"lerdir. Hadımköy'e ve Mudanya'ya yerleştirilmiş bu kazakların büyük bir kısmı da daha sonra Limni Adası'na götürülmüşlerdir.

İstanbul'da kalan "Beyaz Ruslar'ın bir bölümü de Büyükkada'ya, Heybeliada'ya, Burgaz Adası'na ve Kınalıada'ya yerleşmiş"tir.

Yani, 1921'lerde İstanbul'daki göçmen Rusların sayısının en az 200 bin dolaylarında olduğu, galiba kuşkusuzdur.

Oysa, İstanbul'un nüfusu, 1927 sayımlarına göre bile sadece 690 bindir. 1920'lerde, Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkılıp kent düşman kuvvetlerince işgal edilince halkın büyük bir bölümünün Anadolu'ya sığındığı veya Mustafa Kemal hareketine katılmak için kaçtığı ve ancak 1923'ten, Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra döndüğü düşünülürse, bu rakamın çok daha düşük olduğu kesindir. Bu nedenle, nüfusu topu topu 500 bin dolaylarındaki bir kentin, nerdeyse yarısı kadar, 200 bin kişilik bir göçmen kitlesini kabul edip barındırması, yedirip içirmesi, kuşkusuz kolay bir iş olmasa gerektir.

Nitekim Jak Deleon da, *"İstanbul'da Beyaz Rus olgusu 1918 yılından 1940'lara kadar yaşandı. Beyaz Rusların varlıklarını en çok duyumsattıkları yıllar 1920-1924 arasındır. Bu yıllarda Beyoğlu Beyaz Rus istilasına uğramıştı sanki."* diye yazmaktadır.

Ama bütün bu zor koşullara karşın, gene aynı kaynaktan öğrendiğimize göre, kocalarını, o yıllarda "Haraşo" diye adlandırılan güzel ve açık saçık Rus kadınlarından kıskanan kadınlarımızın, "Asrî Kadınlar Cemiyeti" adında bir dernek kurarak, 1922'de bir basın toplantısı düzenleyip, Rus kadınlarının meyhanelerde, kahvelerde garsonluk yapmasının, tombala oynatmasının, sigara satmasının yasaklanmasını ve "ahlâka mugayir" davrananların da sınırdışı edilmesini istemelerinden öte, galiba iki toplum arasında herhangi önemli bir olay da çıkmamıştır.

Galiba kendisi de bir Beyaz Rus olan, *"İstanbul'a ilk gelen Beyaz Rus'lardan Bayan Natasha'nın"* kuzeni Jak Deleon da, o günleri yaşamış kişilerden derlediği anılara dayanarak bu noktaya işaret etmekte ve *"Gerçekten de Türkler son derece konuksever davranmışlardır Beyaz Ruslara."* demektedir.

Gene Jak Deleon'un açıklamalarına göre, Beyaz Ruslar da daha 1924 yılında, İstanbul'da, Rusça "şükran, teşekkür" anlamlarına gelen "*Spasibo*" adında, "*bir tür şükran belgesi sayılabilir*" bir kitapçık yayımlamışlardır. Kitapçığın "*Senin için, Türkiye!..*" başlıkla bölümünde de, "*İkinci vatanımızdayız. Gözyaşları ve umutsuzluk içinde kıyılarına ayak bastığımız Türkiye'de sıcak bir dostlukla karşılaştık. Bu konuksever topraklar bizi bir kardeş kucacı gibi sardı ve ısıttı. İstanbul'da yeniden insan kimliğimize kavuştuk. Bir bölümümüz Batı Avrupa ve Amerika'ya gidiyor. Ama hiçbiri Türkiye'yi unutmayacak, tümü beraberinde Türkiye'den güzel anılar götürecektir. Bu nedenle kardeşçe şükranlarımızı ve yine kardeşçe elvedamızı lütfen kabul edin. Bu küçük kitabın amacı, İstanbul'da yaşayan her ulustan, her dinden insana Rus insanının şükranlarını sunmaktır. Sipassibo Constantinople!.. Şükran sana İstanbul! Bize kollarını açtın, barındırdın, iş buldun, hayatımızı kurtardın. Sizleri hiç unutmayacağız. İstanbul'u hiç unutmayacağız. Seni hiç unutmayacağız, dünya güzeli şehir!..*" diye yazıldığı belirtilmektedir.

SON SÖZ

Jak Deleon, yukarda sözünü ettiğimiz kitabının başında, 1920'lerde Kızıl Ordu'nun elinden canını zor kurtarmış yaşlı bir Beyaz Rus göçmenin kendisine; "*Rusya'dan kaçarken, hep, 1492'de İspanyol engizisyonundan kaçan Yahudilere kapılarını açan tek ülke olan Türkiye, 1920'lerde bizi de geri çevirmeyecektir elbette, diye düşünüldük.*" dediğini yazmaktadır.

Gerçekten de; Komünizmden kaçan bu Beyaz Ruslar gelip dayandıklarında da şuncacık bir duraksama göstermeden, gönlünün bütün kapılarını, gene cömertçe, hemen açivermiştir halkım. Nesi var nesi yok çıkarmış, bölüşmüştür onlarla, tıpkı bütün tarih boyunca gelip kapısını çalan herkese yaptığı gibi... Ve bir daha, adlarını bile anmamıştır hiçbirinin...

Çünkü, töremize göre, ağırlanan konuğun olur olmaz adının anılması, konuklardan başkalarına da söz etmek, ayıptır.

İşte bu nedenle, canlarını topraklarımıza dar atmış Beyaz Rusların 1924 yılında yazıp İstanbul'da bastırdıkları, üstelik bizlere teşekkür eden "*Spasibo*" adlı o Rusça kitapçığın, 1927 yılında Fransızca'ya da çevrilip Paris'te basılmış olmasına karşın, hâlâ Türkçesi yoktur. Hatta, Sayın Jak Deleon sözünü edinceye dek, böyle bir kitapçığın varlığından haberimizin olduğu bile kuşkuludur doğrusu.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında da, "*kan tükürüp, kızılçık şerbeti içtim diyerek*" yemeyip yedirdiğimiz, içmeyip içirdiğimiz, kendimize bir verirken, aman onlar konuktur deyip beş ödediğimiz, doğrusu kendilerinden de çok şeyler öğrendiğimiz, Hitler'in elinden canını zor kurtarıp ülkemize sığınmış Alman bilim adamlarının adlarını da, şöyle bir yana not düşmek yerine, sanki özellikle bile isteye unutmşuz gibi tıpkı... Biliyorsunuz, onların adlarını da, gene bir Alman bilim adamı, bizden habersiz ülkemize de gelip araştırmış, incelemiş, nerdeyse eksiksiz derleyip toparlayarak Almanya'da yayımlamıştır.

Gene, 1490'larda İspanya'daki engizisyon mahkemelerinden canlarını zor kurtaran Yahudileri, ta İstanbul'dan İspanya'ya donanmayı göndererek getirtip ülkemize yerleştirmemizin bugün 500. yılı dolayısıyla bütün dünyada düzenlenen görkemli törenlerle de en kü-

çük bir ilişkimizin bulunmaması gibi. Hatta, kesinlikle gene Yahudiler anımsattığı için o konukçuluğumuzu da zar zor anımsayabildiğimiz gibi...

Yani, sözün kıyası, 500 yıldır Anadolu'da çeşitli nedenlerle konuk ettiğimiz, bu dili, dini, soyu türlü türlü "*tanrı misafirleri*" ile ilgili olarak kaleme alınmış tek bir kitapçık olsun, kitaplıklarımızda bir telif eser bulabilmek gerçekten olanaksızdır.

Bu konularda hiç yazmamışsak, kuşkunuz olmasın, konuklarımız (veya torunları) alınırlar da, acaba konukçuluğumuzu "*başlarına kaktığımızı*" sanırlar mı diye titizlendiğimiz için yazmamışızdır.

Çünkü, dedim ya, töremizde yoktur konuğun ardından söz etmek. Dolayısıyla, konuğun ardından konuşmayı ayıp saydığımız gibi, yazmayı da ayıp saymışızdır hep. Hele hele; insanın kendi konukçuluğunu övmesi ise olacak şey değildir.

Görüldüğü gibi, kim olursa olsun, ne zaman gelirse gelsin, bütün konuklar, belki hâlâ ter kokulu ve kara bıyıklı biz Türkler için, hâlâ "*Tanrı misafiri*"dir ve bir anlamda kutsaldır.

Konuğun üzerine bunca titrememiz ve konukçuluğu böylesine önemlememiz de, hiç kuşku yok ki, göçebeliğimizin bir özelliğidir. Göçebeliğimizin oluşturduğu bir kişiliğimizdir. Yani, göçebeliğin de bir anlamda sürekli konukluk oluşu, konukçuluğu da zorunlu biçimde göçebeliğin temel öğelerinden biri haline getirmiş olsa gerktir.

Gerçekten... Kimilerince hâlâ ısrarla insanlığın kültürsüz ve uygarlık dışı toplumsal aşamaları olarak öne süren şu göçebeliğin de, aslında kendine özgü ne tür bir kültüre ve uygarlığa sahip olduğunu göstermek için, şu iki temel veriden başka kanıt aramaya gerek var mı Allah aşkına; Göçebeliğimizin kültürel ürünü konukçuluk geleneğimiz ve bir başka dilde daha benzeri olmayan bize özgü "*Tanrı misafirliği*" kavramı?

Şu dehşet konukseverliğimiz!..

Yetmez mi?..

S O N

Fransız tarihçi Prof. Claude Cahen, "Türkler atalarının göçebe olmasından bir eziklik duyarlar." diyor.

Gerçektende ,Anadolu'ya ilk ayak bastığımız ta XI. yüzyıldan bu yana, gerek Selçukluların , gerekse Osmanlıların göçebe ve göçebelilik sözcüklerini, içitmeye bile katlanamayıp neredeyse dilden çıkıp atmalarına bakılacak olursa, Prof. Cahen'a hak vermemek olanaksızdır. Öyle ki, Osmanlılar bu yüzden tarihlerini bile değiştirmişlerdir. Ta Tanzimat'a kadar okullarda Osmanlı Tarihi yerine İslam Tarihi okutmuşlardır.Doğrusu, bu bağnazlığın Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde sürdürülmediğini söyleyebilmek de zordur. İşte bu nedenle, Cahen'in "eziklik" sözcüğünü kullanmasını da onun Fransızlığına yormak gerektir galiba...

Burada hemen şunu da belirtelim ki, elinizdeki bu kitap, adından da anlaşılacağı gibi ne tarihi bir araştırmadır, ne de toplum-bilimsel bir inceleme... Bir yazarın, yazınsal çalışmalar sırasında kalemine veya aklına takılan notlardır, birtakım derkenarlardır. Ola ki bir yeni tartışmaya yol açar iyi niyetiyle yayımlanmıştır. Biline ve bir kusur varsa, affola...

